

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

III. HAÇLI SEFERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ali Zerdeş GÜLER

İstanbul
Haziran, 2018

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

III. HAÇLI SEFERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ali Zerdüş GÜLER

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Aydın USTA

İstanbul
Haziran, 2018

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. Aydın USTA (Danışman)

Üye Prof. Dr. Ebru ALTAN

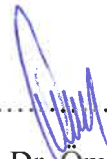

Üye Dr. Öğr. Üyesi Hilmi KAÇAR

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Ömer ÇAHA
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Bu çalışma İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Ana Bilim Dalı'ndaki öğrenciliğim döneminde hazırlanmış olan Yüksek Lisans Tezi, tarafımdan yapılmış ve kaleme alınmış tamamen özgün bir çalışma olup bu çalışmamın başından sonuna kadar bilimsel ahlak kurallarına uydum. Bu çalışmam süresince elde etmediğim ve tezimde kullanmış olduğum bütün bilgiler ve yorumlar için atıf yaptığımı ve kaynak gösterdiğimi, patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışta bulunmadığımı beyan ederim.

Ali Zerdüş GÜLER

ÖNSÖZ

Tez konumuz 1189-1192 yılları arasında gerçekleşen III. Haçlı Seferi ve bu sefere bağlı olarak gelişen sosyo-politik olaylardır. Söz konusu sefer Haçlıların, Hittin Zaferi ve Kudüs fethine karşı gösterdikleri bir reaksiyondur. Bu saldırıları İslâm dünyası adına göğüsleyen ise hiç şüphesiz Selâhaddin Eyyübî ve onun birleşik Müslüman ordusudur. Karşı tarafta ise Haçlılar adına öne çıkan İngiliz Kralı Aslan Yürekli Richard olmuştur. Onunla beraber Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa ve Fransa Kralı Philippe Auguste bu sefere katılmışlardır. Ancak imparator sefer yolculuğu sırasında nehirde boğularak ölmüş, Fransa Kralı ise Akkâ işgalinden sonra ülkesine geri dönmüştür. Diğer taraftan III. Haçlı Seferi'ne imparator ve kralların yoğun iştirakinden dolayı “*Kralların Savaşı*” da denmiştir. Ayrıca III. Haçlı Seferi konusunda dünyada ve ülkemizde konunun tamamını kapsayan müstakil bir çalışmanın yapılmamış olması bizi bu alana sevk etmiştir. Aynı zamanda seferin kendine has özgünlüğü, Selahaddin Eyyubi gibi siyasî bir dehanın varlığı ve elbette konunun bakirliği seçimimizde etkili olmuştur.

Diğer yandan tezimizi yazarken 1189-1192 yılları arasında gelişen olayları kronolojik bir sıra ile anlatmaya özen gösterdik. Bu konudaki kayıtların zenginliği, çeşitliliği ve yetkinliği ise bize rehber oldu. İslâm kaynakları, Latin kaynakları, Bizans kaynakları, Ermeni ve Süryani kaynaklarından ziyadesiyle yararlanma imkânı bulduk. Aynı zamanda dönemin İslâm tarihçilerinin bir kısmının gelişen olaylara duyarlı olmaları, bizim açımızdan öne çıkanların ise Selahaddin'in çağdaşı olmalarıyla beraber bizzat danışmanı veya kâtibi olmaları onların kayıtlarını çok daha değerli kılmıştır. Ayrıca araştırma eserler noktasında ülkemizde öncelikle Fikret Işıltan, Işın Demirkent, Ramazan Şeşen ve onlardan sonra gelen Ebru Altan ve Aydın Usta gibi değerli Ortaçağ tarihçilerinin tecrübeleri üzerinden yürümek işimizi daha da kıymetlendirmiştir.

Ayrıca tezimizin giriş bölümünde konuyu ele alırken öncelikle Haçlı Seferi fikrinin doğuşuna zemin hazırlayan tüm bileşenleri bir arada değerlendirmeye çalıştık. Akabinde Batı Avrupa'da başlayan birinci seferin güzergâhı üzerindeki Doğu Avrupa, Balkanlar, Bizans ve Anadolu'da sebep olduğu kargaşa ve ardından Haçlıların İznik, Antakya, Suriye ve Filistin'de ortaya koydukları katliam sahnelerine ışık tutmaya çalıştık. Bu

seferden çok sonraları Urfa'nın kaybına bir tepki olarak ortaya çıkan ve sonuçsuz kalan II. Haçlı Seferi'yle beraber daha sonra Müslümanların önce Sûriye'de ardından Mısır'da sağladığı birliğin bir sonucu olarak gerçekleşen Hittin Zaferi ve Kudüs fethine giden süreci özetlemeye çalıştık.

Aynı zamanda Hittin Zaferi ve Kudüs fethine bir reaksiyon olarak gelişen III. Haçlı Seferi'ni ele alırken Batının içinde bulunduğu siyasî çatışmaları; Roma Kilisesi ile dünyevi güçler arasındaki çekişmeleri tezimizin birinci bölümünde ele alarak başladık. Tezimizin ikinci bölümünde ise Müslümanların tüm Filistin'i ve Sûriye'yi içine alan fetih hareketlerine karşı doğu Franklarının içinde bulunduğu mağlubiyetle birlikte batıdan yardım almak ve Hıristiyan dünyasını alarm durumuna geçirmek için batıya peşi sıra giden elçiler ve mektupların sonucu olarak Avrupa'da başlayan hareketlenmeleri irdeledik. Söz konusu hareketlenmenin bir devamı olan imparator ve kralların yola çıkmaları, yol güzergâhında yaşadıkları maceralar ve Filistin topraklarına ulaşmalarıyla beraber şiddetlenen savaş ortamını da aynı bölümün bir devamı olarak ele aldık.

Tezimizin üçüncü bölümünde ise kralların, Filistin'deki savaş cephesine ulaşması, Akkâ'nın zaptı akabinde İngiliz Kralı'nın insiyatifinde gelişen güney seferiyle birlikte Arsuf Savaşı'nı ve sonrasında barış ve savaş manevralarıyla devam edip, Remle Anlaşması'yla sonuçlanan III. Haçlı Seferi'nin nihayete ermesini inceledik. Bu bağlamda ele aldığımız dördüncü bölümde ise anlaşma akdinden sonraki gelişmeler; Haçlıların Filistin'i terk etmesi, Sultan Selahaddin'in Şam'a gitmesi, ölümü ve ardından İngiliz Kralı Aslan Yürekli Richard'ın yolculuğu, esareti, ülkesine varması ve ölümünü konu edindik. Tezimizin sonuç bölümünde ise III. Haçlı Seferi'ne bağlı olarak; doğuda ve batıda gerek mikro planda gerekse makro planda gelişen sosyo-politik ve ekonomik değişimleri ele aldık.

Herşeyden öte tezimin hazırlanma sürecinde sonsuz bir sabırla ve titizlikle bana rehberlik yapan, her durakta apayrı bir bakış açısıyla yolumu aydınlatan danışmanım, saygıdeğer hocam Prof. Dr. Aydın Usta'ya minnet borçluyum. Aydın Bey ile beraber kaynak temininde desteğini gördüğüm Prof. Dr. Ebru Altan hocama da teşekkür ederim. Ayrıca tezimizin hazırlanması sürecinde İngilizce tercüme noktasında değerli mesailerini ayıran arkadaşlarım Cihat Şendur, Cemil Üzen, Ceylan Yarkın ve Ceylan

Demir'e teŖekkür ederim. Bununla birlikte Arapça kaynaklarımın çözümlenmesinde nadir katkılarını sunan Famer Tercüme Bürosu'ndan Mustafa Kara ve Muhammed Gıyaseddin Hüseyin'e teŖekkür ederim. Son okumalarıyla sağladıkları değerli katkılarından dolayı Zekiye Solak ve Mustafa Akgün'e teŖekkür ederim. Her zaman olduğu gibi bana rahat bir çalışma ortamı sağlayan sevgili eşim Nurdan Hanıma ve çocuklarıma teŖekkür ederim.

Ali Zerduş GÜLER

İstanbul, 2018

ÖZET

III. HAÇLI SEFERİ

Ali Zerduş GÜLER

Yüksek Lisans, Ortaçağ Tarihi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Aydın USTA

Haziran - 2018, 170 + XXVIII Sayfa

Haçlı Seferleri; Papa II. Urbanus'un çağrısıyla başlayan, Doğu ve Batı dünyasını iki asır (1095-1272) boyunca Ön Asya'da karşı karşıya getiren bir dizi askerî-siyasî harekâtın hâkimiyet kurma mücadelesidir. Bu girişim I. Haçlı Seferi (1095-1101) ile başlamış, neticesinde Urfa, Antakya, Kudüs ve Trablus'ta Haçlı devletleri kurulmuştur. Bu dört devletle beraber Ürdün ötesi, Filistin sahil şeridi ile Sûriye topraklarının bir kısmı Haçlıların eline geçmiştir.

Diğer taraftan kendi aralarında iç çatışmalarla enerjilerini tüketen Müslümanlar ise uzun süre Haçlılara karşı savunma pozisyonunda kalmışlardır. Nihayetinde İmadeddin Zengi'nin Urfa'yı geri almasıyla (1144) başlayan savunmadan karşı saldırıya geçme dönemi, Nureddin Zengi'nin Sûriye'yi birleştirmesiyle yeni bir ivme kazanmıştır. Ardından Selahddin Eyyubi'nin Mısır'da düzeni sağlaması, peşinden Mısır ve Sûriye'yi birleştirmesiyle yükselişe geçen Müslüman gücü karşısında tutunamayan Haçlı ordusu, Hittin Savaşı'nda (1187) yok edilmiştir. Bu zaferden sonra başlayan Müslüman kuvvetlerin tüm yerleşkeleri geri almasıyla sonuçlanan fetih dalgası Kudüs fethi ile sonuçlanmış ve Haçlıların bir asırlık kazanımlarını kaybetmesine yol açmıştır.

Fakat Hıristiyan dünyasının bu duruma karşı cevabı gecikmemiş, III. Haçlı Seferi ile karşılık vermişlerdir. Başta olduğu gibi Papa, Avrupa'da kutsal ateşi yeniden alevlendirmiş ve tüm Avrupa'yı harekete geçirmiştir. Ardından Almanya, İngiltere, Fransa, Sicilya, Avusturya; asiller, baronlar ve tüm ulusların şövalyeleri Kudüs'ü geri almak için Filistin'in kral ve prenslerine, Templier ve Hospitalier şövalyelerine katılmışlardır. Neticede Alman İmparatoru ölmüş, krallar geri dönmüş, kavgacı ve tutucu şövalyeler Filistin topraklarına gömülmüştür. Akabinde III. Haçlı Seferi 3 Eylül 1192'de Remle Antlaşması'yla sona ermiştir. Anlaşma üç yıl sekiz ay; karada ve

denizde sürececek şekilde imzalanmıştır. Anlaşma akdine göre; hacılar kutsal bölgeleri sivil ve silahsız serbestçe ziyaret edebilecek, Müslümanlar ve Hıristiyanlar birbirlerinin ülkelerinde serbestçe seyahat ve ticaret yapabilecek ve Askalan şehri yıkılacaktır. Ancak Selahaddin Eyyubi, başta Kudüs'ün alınması için harcadığı enerjisinin çok daha fazlasını III. Haçlı Seferi ordularına karşı onu korumak için ortaya koymuştur. Tutkuyla bağlı olduğu Kudüs'ü onlara geri vermemiştir. Karşı tarafta ise Batı adına tüm imkânlarıyla savaşan Aslan Yürekli Richard hedefi olan Kudüs'ü geri alamadan ülkesine dönmek zorunda kalmıştır.

Anahtar Kelimeler; III. Haçlı Seferi, Selahaddin Eyyubi, Aslan Yürekli Richard, Friedrich Barbarossa, Philippe Auguste, Akkâ, Arsuf, Remle Antlaşması,

ABSTRACT MASTER THESIS

THE THIRD CRUSADE

Ali Zerdüş GÜLER

Supervisor : Prof. Dr. Aydın USTA

2018 – Page : 170 + XXVIII

The Crusades; is the struggle to establish dominance of a series of military-political operations that began with the call of the papal and subjected to the East and West in Asia Minor for two centuries (1095-1272). As a result of this attempt which began with the First Crusade (1095-1101), Crusader states were established in Urfa, Antioch, Jerusalem and Tripoli. Together with these four states, some lands beyond Jordan, the Palestinian coastline and some part of the Syrian land have been captured by the Crusaders.

On the other hand, Muslims who consumed their energies with their internal conflicts stayed in a defensive position against the Crusaders for a long time. The period of transition to counter-attack, which eventually began with the retake of Urfa by Imadeddin Zengi (1144), has gained new impetus when Nureddin Zengi united Syria. After that, order provided in Egypt by Saladin Ayyubi, the Crusader army which could not stand against the rising Muslim power by the combination of Egypt and Syria, was destroyed in the Battle of Hittin (1187). The wave of conquest after this victory, which resulted in Muslim forces returning all the settlements after, opened a road to the conquest of Jerusalem and led the Crusaders to lose their a century-old achievements.

In response to this situation, the Christian world was not delayed. They responded with the Third Crusade. As in the beginning, the Pope has rekindled the holy fire in Europe and moved all of Europe into action. Then Germany, England, France, Sicily, Austria; noblesses, barons and knights of all nations joined the kings and princes of Palestine, Knights Templar and Knights Hospitaller to take back Jerusalem. As a result, the German emperor died, the kings returned, the aggressive and conservative knights were buried in Palestinian lands. Then, The Third Crusade ended on 3 September 1192 with the Treaty of Remle. The agreement was signed for three years

and eight months both on land and at sea. According to the agreement; Muslims and Christians would be able to freely travel and trade in the countries of each other and the city of Askalan would be destroyed. However, Salahaddin Ayyubi, put forth much more than the energy which he had spent for the conquest of Jerusalem, against The Third Crusade armies in order to protect it. He did not give back the city to them, that he was enthusiastically attached to Jerusalem. On the other side, Richard the Lionheart, who fought with all his capabilities on behalf of the West, had to return to his country without getting back Jerusalem, which he aimed for.

Keywords: The Third Crusade, Saladin Ayyubi, Richard the Lionheart, Frederick Barbarossa, Philippe Augustus, Acre, Arsuf, Treaty of Remle

İÇİNDEKİLER

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI	III
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	IV
ÖNSÖZ	V
ÖZET	VIII
ABSTRACT	X
İÇİNDEKİLER	XII
KISALTMALAR	XIV

KAYNAKLAR

1. İslâm Kaynakları	XV
2. Latin Kaynakları	XXI
3. Bizans Kaynakları	XXV
4. Ermeni ve Süryani Kaynakları	XXVI
5. Araştırma Eserler	XXVIII

GİRİŞ

1. Haçlı Seferi Fikrinin Doğuşu	1
2. I.Haçlı Seferi	8
3. II. Haçlı Seferi	11
4. Nureddin Mahmud'un Sûriye'de Birliği Sağlaması ve Mısır Seferleri	13
5. Selahaddin Eyyubi'nin Mısır'a Sultan Oluşu ve Düzeni Sağlaması	15
6. Hittin Zaferi ve Kudüs'ün Fethi	18

BİRİNCİ BÖLÜM

III. HAÇLI SEFERİ ÖNCESİ BATIDA VE BİZANS'TA SİYASİ DURUM

1.1. İngiliz ve Fransızların Bitmeyen Çekişmeleri	21
1.2. Kutsal-Roma Cermen İmparatorluğu ve Bizans Rekabeti	25
1.3. Bizans ve Norman Mücadelesi	28

İKİNCİ BÖLÜM

KUDÜS FETHİ'NDEN SONRA DOĞU VE BATIDA GELİŞEN OLAYLAR

2.1. Sûr'da Konrad'ın Direnişi	31
2.2. Papa VIII. Gregorius'un Haçlı Seferi Çağrısı	37
2.3. Selahaddin Eyyubi'nin İkinci Sûr Kuşatması	44
2.4. Antakya Çevresindeki ve Maverai-i Ürdün'deki Kalelerin Fethi	49
2.5. Akkâ Kuşatmasının Başlaması	53
2.6. Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa'nın Haçlı Seferi	69
2.7. Akkâ Kuşatması Sırasında Doğudaki Haçlıların Durumu	79
2.8. III. Haçlı Seferi'nde Kadınların Rolü	91
2.9. İngiltere ve Fransa Krallarının Avrupa'dan Çıkışları	96
2.10. Aslan Yürekli Richard'ın Kıbrıs'ı İşgali	103

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AKKÂ'NIN ZAPTI VE SONRASI

3. 1. İngiltere ve Fransa Krallarının Akkâ Önlerine Gelişi ve Akkâ'nın Zaptı	107
3. 2. Fransa Kralı'nın Ülkesine Dönüşü	118
3. 3. İngiltere Kralı Richard'ın Yeniden Harekete Geçmesi; Kaysâriye ve Arsuf Savaşı	122
3. 4. Askalan'ın Yıkılması	128
3. 5. Haçlıların Kudüs'e Yönelmesi ve Diplomatik Manevralar	131
3. 6. Askalan'ın Yeniden İmarı, Konrad'ın Öldürülmesi ve Darum'un İşgali	137
3. 7. Selahaddin'in Yafa Kuşatması ve Taraflar Arası Barış Görüşmeleri	147

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

III. HAÇLI SEFERİNİN SONA ERMESİ

4. 1. İngiliz Kralı Aslan Yürekli Richard'ın Filistin'den Ayrılışı	152
4. 2. Sultan Selahaddin'in Şam'a Dönüşü ve Vefatı	154
4. 3. Sonuç	158

BİBLİYOGRAFYA	164
----------------------------	-----

KISALTMALAR

a. g. e.	Adı Geçen Eser
a. g. m.	Adı Geçen Makale
ayn. mlf.	Aynı Müellif
bkz.	Bakınız
c.	Cilt
DİA	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
EHR	English Historical Review
İA	İslâm Ansiklopedisi
İng.	İngilizce
JMH	Jurnal Of Mediaeval History
Krş.	Karşılaştırınız
ö.	Ölümü
s.	Sayfa
S.	Sayı
Thk.	Tahkik
Trk.	Türkçe
Trc.	Tercüme
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	Türk Tarih Kurumu
TIHR	The International History Review
USES	Uluslararası Selahaddin-i Eyyubi Sempozyumu

KAYNAKLAR

A) Ana Kaynaklar

III. Haçlı Seferi'nin bir istisnası da Müslüman ve Latin kaynakların çok kapsamlı ve ayrıntılı gözlemlerle olaylara yaklaşmasıdır. Belki de bunu mümkün kılan seferin iki parlak simasının –Selahaddin Eyyubi ile Aslan Yürekli Richard'ın- bu seferin baş aktörleri olmasıdır. Bu sebeple sefer hakkında verdikleri bilgilerle birbirini tamamlayan doğuda ve batıda yazılmış yeterli kaynağa sahibiz.

İslâm Kaynakları

İslâm kaynaklarından Selahaddin'in sarayındaki iki üst düzey yetkilinin –İmadeddin el-Katib el-İsfahani ve Bahaeddin İbn Şeddad'ın- kaleme aldıkları öyküler, biyografiler ve mektuplar Müslümanların Haçlı seferine bakış açısını yansıtan çok değerli kayıtlardır. Bunlar Selahaddin'e karşı kısmen önyargılı olan İbn el-Esîr'in eseriyle de desteklenebilmektedir. Bu üç tarihçiden sonra Selahaddin'in veya Eyyubilerin genel tarihini yazanlar genellikle bu ilk dönem tarihçilerin kitaplarını referans alarak ve yeni eklemelerle eserlerini tamamladılar.

İbn Şeddâd, Bahâeddin Yusuf b. Rafî (ö. 1234): 1145 yılında Musul'da dünyaya geldi. 1170 yılında Bağdat'a gitti ve Nizamiye Medresesi'nde hadis, fıkıh okudu. 1175 yılında Musul'a döndü ve Bağdat'a sonrasında Selahaddin Eyyubi'ye elçi olarak gitti. Kudüs fethinden sonra 1188 yılında Selahaddin Eyyubi'nin hizmetine girdi. Çocuklarının hocası sonra kazaskeri oldu. Selahaddin vefat ettiği sırada Kudüs kadısı idi. Eyyûbî devlet adamı, fakih ve tarihçi İbn Şeddâd, ömrünün çoğunu Haleb'te eğitim, öğretim ve vakıf işleri ile geçirdi. Onun gayretleri ve Melik Zahir'in desteği ile Haleb önemli bir ilim merkezi oldu. İbn Şeddâd, çeşitli bölgelerde hüküm süren Eyyubi hânedanın fertleri arasındaki ilişkileri düzenlemek amacıyla 1197, 1211 ve 1216 yıllarında Halep'ten Kahire'ye gidip geldi; 1232'de el-Melikü'l-Azîz'le evlenen el-Melikü'l-Kâmil Nâsirüddin'in kızını Kahire'den getiren heyetin başkanlığını yaptı. Diğer taraftan Selahaddin Eyyubi'nin hayatı ve mücadelesi ile ilgili kaleme aldığı *el-*

*Nevâdirü'l-Sultâniye fi'l-mehâsini'l-Yûsufiyye*¹ adlı eseri en temel kaynağımızdır. Kitabın rahat ve kolay bir uslubu var. Selahaddin'in 1182 yılı Musul muhasarasına kadarki kısmı muhtasar ve kısmen hatalıdır, sonrası daha sağlam ve detaylıdır. Kudüs fethi sonrası konumuzun ana omurgasını teşkil eden Akkâ müdafaası sırasında doğulu Haçlılar, Fransa Kralı, İngiliz Kralı ve Alman güçleriyle alakalı önemli bilgiler vermektedir. Bu dönemde yaşanan çatışmalar, renkli sahneler ve karşılıklı görüşmeler detaylarıyla aktarılmaktadır. Selahaddin gelen büyük Haçlı orduları karşısında Müslümanlardan destek almak için onu Kuzey Sûriye ve hilafet makamı Bağdat'a elçi olarak gönderdi. İbn Esir'in aksine Selahaddin'e büyük bir hayranlıkla bağlıdır. Diğer yandan Ermenilerin bir kısmının Selahaddin'in dostluğunu tercih ettiği ve Alman ordusuyla alakalı teferruatlı bilgilerin olduğu kanıt niteliğindeki mektubu eserine alarak önemli bir iş başarmıştır. Kitap Schultens tarafından Latince'ye çevrilmiş ve 1732 yılında Leyden'de basılmıştır. Bu metin *Haçlı Seferleri Külliyyatı* içinde, sonra 1928 yılında Kahire'de iki defa basılmıştır. Daha sonra Cemâleddin Şeyyal tarafından tahkiki 1964, 1994 yıllarında Kahire'de yapılmıştır.² Biz de Şeyyal'in son tahkikini ölçü aldık. Bu eser 2015 yılında Lis Basım tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.³

İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, Muhammed b. Muhammed (ö. 1201): 1125 yılında İsfahan'da doğdu. 1167 yılına kadar Bağdat'ta yaşadı sonrasında Dimaşk'a gelerek Nureddin Zengi'nin hizmetine girdi. Bundan sonraki ömrünü önce Nureddin'e sonra onun devamı olan Selahaddin'e adadı. Selahaddin'in ölümüne kadar onun en yakınındaki birkaç insandan biriydi. Dolayısıyla Sultanın bütün savaşlarında ve anlaşmalarında İmadeddin hazır bulundu. Hatta mektuplarını bizzat kaleme aldı. İmadeddin büyük bir edib, âlim, tarihçi ve bürokrattı. Aynı zamanda Arapça'nın büyük üslupçularındandı. Akka kuşatması sırasında yaptığı benzetmeler hem dilin hem de çağın ufkunu zorlayan cinstendi. Edebiyat ve tarih sahasında büyük eserler kaleme aldı. Hittin Zaferi ve Kudüs fethinde Sultanın yanında olması hasebiyle kayıtları önemlidir. Konumuzun süreçlerini teşkil eden Akkâ kuşatmasının başlaması, ilerleyen safhalarda gemiler dolusu gelen hayat kadınları ile ilgili enteresan kayıtlarla beraber Avrupa'dan

¹ Bahaaddin İbn Şeddad, *en-Nevâdir'üs-Sultâniyye ve el-Mehâsin'ül-Yûsufiyye*, thk. Cemaleddin Eş-Şeyyal, Kahire 1994.

² Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 141-142; Aydın Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, İstanbul 2016, s. 18; Casim Avcı, "İbn Şeddâd, Bahaeddin" *DİA*, XX., s. 373-374.

³ Bahaaddin İbn Şeddad, *en-Nevâdir'üs-Sultâniyye ve el-Mahasin'ül-Yusufiyye*, trk. trc. Ahmet Selim Bilge, *Selahaddin-i Eyyubi - Yusuf'un İyilikleri ve Sultan'ın Nadireleri*, Diyarbakır 2015.

Haçlı cephesine gelen desteklerle alakalı bilgilerin ötesinde Avrupalı kralların ordularıyla Akkâ önlerine gelmesi ve Akkâ'nın düşmesiyle alakalı bilgileri kronolojik bir sırayla alabilmekteyiz. Bu savaşın güney yürüyüşüyle alakalı Aslan Yürekli Richard ve Selahaddin arasındaki savaş ve barış manevralarını da detaylıca görebilmekteyiz. Bütün bu bilgileri konu alan 1187-1192 yılları ve III. Haçlı Seferi'nin detayları, Sultan Selahaddin'in hayatı ve mücadelesini kapsayan bilgileri *el-Feth el-Kussî fi'l-feth el-Kudsi*⁴ adlı eserinde bulmak mümkündür. Bu esere kendisinin Sultan Selahaddin adına yazdığı bazı önemli mektupları da almıştır. Eser iki cilt şeklinde 1192 yılında tamamlanmış ve Selahaddin'in huzurunda okunmuştur. Eserin birinci cildi C. De Landberg tarafından 1888 yılında Leyden'de, tam metni 1321, 1322 yıllarında iki defa Mısır'da basılmıştır. Daha sonra M. Mahmut Subh 1962, 1965 yıllarında Kahire'de notlu yeni bir baskısını yapmıştır. Biz 2004 yılında Kahire'de yapılan anonim tahkikini ölçü aldık.⁵

İbn el-Esîr, İzzeddin Ali b. Muhammed (ö. 1233): Müellifimiz 1160 yılında Cizre'de doğdu, Musul'da büyüdü. Musul'dan sonra Bağdat'ta dil, hadis, edebiyat ve tarih okudu. Tahsilini tamamladıktan sonra tekrar Musul'a döndü. 1188 yılında Şam'a gitti. Aynı yıl Selahaddin Eyyubi tarafından Antakya Prinskepliği topraklarına yönelik fetih seferi sırasında Musul askerleri safında tarihçi olarak katıldı. Bu sıralarda Musul Atabeyi Nureddin aslanşah için *el-Târih el-bâhir fi'l-Devlet el-Atabekiyye* isimli eseri yazdı. İbn el-Esîr, Taberî ve Mesûdî gibi büyük İslâm tarihçilerindendir. Tarih alanında dört önemli eseri günümüze ulaşmıştır.

Bu eserleri arasında en önemlisi bizim de başvuru kaynağımız olan genel İslâm tarihi alanında *el-Kâmil fi't-târih*⁶ adlı 12 ciltten oluşan eseridir. Bu eser dünyanın yaradılışıyla başlar ölümünden iki yıl öncesinde -1231'de- sona erer. İslam dünyasının askeri ve siyasi tarih alanındaki en önemli başvuru kaynağıdır. Belki de en önemlisi tenkitçi bir tarih anlayışına sahip olmasıdır. Devrin ekonomik, sosyolojik, kültürel, demografik ve biyografi konularına dair çok detay yoktur. Eseri zamanımıza kadar gelmiş 1301 ve 1348 yıllarında Kahire'de iki baskısı yapılmıştır. Çok sonraları ilk tam neşrini 1851-1876 yıllarında Paris'te Tomberg yapmıştır. Bu baskı 13 ciltten oluşur.

⁴ İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahanî, *el-Feth el-Kussî fi el-Feth el-Kudsi*, thk. Darü'l Menâr, Kahire 2004.

⁵ Ramazan Şeşen, "İmâdüddin el-İsfahani", *DİA*, XXII., s. 174-176; Aynı Müellif, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 123-124; Aydın Usta, a.g.e., İstanbul 2016, s. 16-17.

⁶ İbn Esir, *el-Kamil Fi't-Tarih*, X, XI, XII, trk. trc. Abdülkerim Özeydin, İstanbul 1987; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 137-139.

Daha sonra İslam dünyasında birçok dilde baskısı yapılmıştır. Türkçe'ye ilk olarak 1987-1988 yıllarında tercümesi yapılmıştır.⁷

Konumuzla alakalı çok değerli bilgiler barındıran X, XI ve XII. ciltlerden azami derecede faydalandık. Zira müellifin Selahaddin Eyyubi'nin çağdaşı olması işimizi fazlasıyla kolaylaştırmıştır. Müellifimiz, Zengilere karşı sınırsız bir muhabbete sahiptir. Buna karşın Selahaddin'e karşı mesafeli, kısmen de önyargılıdır. Ancak Sûr kuşatması konusundaki sert eleştirilerin de kısmen haklı olmasına rağmen, Kudüs Kralı Konrad de Montferrat suikastı konusundaki görüşünde haksızdır. Haçlı ve Müslüman tarihçilerin bu cinayette ekseriyetle Haşhaşileri sorumlu tuttuğu bir noktada o, hiçbir delili yokken cinayete azmettirenin Selahaddin olduğunu yazmıştır. Gerçekte ise bu cinayeti Haşhaşiler işlemiştir.⁸

Usâme b. Münkız (ö.1188): Müellifimiz asil bir Arap kabilesi olan Munkizilere mensuptur. Sûriye topraklarında bulunan Şeyzer Kalesi ve çevresi de onlara aitti. Münkızilerin reisi olan babası görevini kardeşine bırakarak inzivaya çekildi. Ancak oğlu Usâme'yi bir veliaht olarak bıraktı. O da bir veliaht olarak yetiştirildi. Ancak babası öldükten ve amcasının bir oğlu olduktan sonra durum değişti. Amcasının kendisine karşı tavırları değişince durumu anladı ve Dımaşk'a giderek burada atabeylerin hizmetinde bulundu. Daha sonra Zengilerin hizmetinde bulundu. Haçlılarla yapılan savaşlara katıldı. Bağdat, el-Cezire ve Musul'u gezdi, gördü. Haçlılarla sulh müzakereleri için elçi olarak Kudüs'e gitti. Daha sonra 1145 yılında Mısır'a gitti, burada da itibar gördü ve önemli emirler arasına girdi. Mısır'daki iktidar kavgalarından kaçarak 1154 yılında Dımaşk'a geldi ve 1157 yılındaki zelzele sırasında Nuraddin ile arası açıldı ve gittiği Hısn-ı keyfâ'dan ancak 1175 yılında Selahaddin Eyyubi hâkimiyeti sırasında döndü. Ömrünün son yıllarını huzur içinde geçirdi. Selahaddin Eyyubi'den gördüğü itibar ve destekten dolayı ziyadesiyle memnun kalmıştı. 1188 yılında Dımaşk'ta öldü.

Usâme döneminin önemli bir edibi, şâiri ve tarihçisi idi. Konumuz açısından çok kıymetli bir başvuru kaynağı olan *Kitab el-İtibar*⁹ (*İbretler Kitabı*) adlı eseri ile dönemin siyasî ve politik manzarasını çok net ortaya koymuştur. Eseri çok kıymetli kılan bir başka yönü ise Müslümanlarla Haçlıların sosyal münasebetleri, ticari ilişkileri

⁷ İbn Esir, *el-Kamil Fi't-Tarih*, X, XI, XII, trk. trc. Abdülkerim Özeydin, İstanbul 1987; Şeşen, s. 137-139.

⁸ Şeşen, s. 137-139; Usta, s. 17-18; İsmail Durmuş, "İbnü'l Esir, Ziyâeddin", *DİA*, XXI., s. 30-32.

⁹ Üsâme İbn Münkız, *Kitâbu'l-İ'tibâr*, trk. trc. Yusuf Ziya Cömert, *İbretler Kitabı*, İstanbul 1992.

ve başta birbirlerine karşı keskinleşen bakışlarının sonradan ne düzeyde yumuşadığı ile alakalı verdiği bilgiler değerlidir. Bununla birlikte Doğu Akdeniz’de karşılaşan iki medeniyetin entelektüel düzeyi arasındaki farkı da ironik örneklerle ortaya koymuştur. Bu eserin Türkçe çevirisinde veya öncesinde çok büyük bir hata yapılmıştır. Zira eserin 193. ve 194 sayfalarında anlatılan Selahaddin isimli şahıs ile Selahaddin Eyyubi karıştırılmaktadır. Çünkü bahsi geçen şahıs ve sebep olduğu olaylar 1130’lu yıllarda geçmektedir. Hâlbuki Selahaddin Eyyubi 1138 yılında doğmuştur. Eser ilk olarak 1886 yılında Paris’te Derenbourg tarafından ve Ph. Hittî tarafından 1930 yılında Princeton’da neşredildi. Ardından 1987 Beyrut’ta Kâsım el-Sâmarraî tarafından neşredildi. Sonrasında birçok tahkik ve basımı yapıldı.¹⁰

İbn Cübeyr: Endülüslü bir seyyah olan İbn Cübeyr, 1 Şubat 1183 yılında Endülüs’ten kutsal topraklara hac yapmak için çıkar ve 25 Nisan 1185’te ülkesine döner. Yaklaşık iki yıl iki ay boyunca süren yolculuğu sırasındaki izlenimlerini ihtiva eden seyahatnamesi “*er-Rihle*” dilimize “*Endülüs’ten Kutsal Topraklara*” adıyla çevrilmiştir.¹¹ Seyahat rotası Endülüs’ten başlar deniz yolu ile önce Marsilya oradan da Sicilya Adası’na buradan da Mesina Adası’ndan deniz yoluyla Mısır’a ulaşır. Mısır’dan Nil yoluyla Kızıl Deniz’e ve oradan da kutsal topraklara ulaşır. Dönüşte Bağdat, Halep, Şam ve Filistin’deki Sûr Liman kenti güzergâhını izleyerek ülkesine döner. Genel olarak gezdiği bu topraklar hakkında bilgiler vermektedir. Bağdat dışında doğuda geçtiği ülkelerde Selahaddin Eyyubi’nin hükmü geçmektedir. Bu sırada üzerinde çok durduğu konulardan biri daha önce Mısır’da Fatımilerin hacılar için koyduğu haksız vergiler ve hacıların yaşadığı zulümlerden sonra Selahaddin’in gelişiyle bu alanda yapılan iyileşmeleri, kaldırılan vergileri görmüş ve Selahaddin’in adil yönetimine adeta âşık olmuştur. Haliyle eserinde özellikle Selâhaddin Eyyûbî’nin meziyetleri, şahsiyeti hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bununla birlikte gezdiği şehirler hakkında, coğrafya ve insan ilişkileri hakkında da kıymetli bilgiler bulunmaktadır. Öte taraftan Haçlılar hakkında da bize çok değerli bilgiler vermektedir. Özellikle III. Haçlı Seferi’ne destek veren Sicilya Kralı hakkındaki izlenimleri bizim için kıymetli olmuştur. “*Cübeyr’in sonraki nesiller tarafından Riḥletü’l-Kinânî diye bilinen seyahatnâmesi Avrupa’da XIX. yüzyılın ortalarında tanınmış ve özellikle Haçlı tarihi ve Sicilya ile ilgili olması*

¹⁰ Ali Sevim, “İbn Münkız”, *DİA*, XX., s. 221-222; Şeşen, s. 119-120; Usta, s. 16.

¹¹ İbn Cübeyr, *er-Rihle*, trk. trc. İsmail Güler, *Endülüs’ten Kutsal Topraklara*, İstanbul 2008.

sebebiyle dikkat çekerek birçok defa çeşitli dillere tercüme edilip kısmen veya tamamen yayımlanmıştır.”¹²

Ebû Şâme el-Makdisi, Abdurrahman b. İsmail (ö. 1267): Müellifimiz 1203 yılında Dımaşk'ta dünyaya geldi. Konumuzla alakalı eseri “*Kitabü'l-Ravzateyn fi Ahbari'l-Devleteyn: en-Nuriyye ve as-Salahiyye*”¹³ dir. Bizim kaynak olarak ölçü aldığımız neşir İbrahim ez-Zeybak tarafından 1997 yılında Beyrut'ta yapılan tahkik oldu. Haçlı seferleriyle ilgili en önemli kaynaklardan biri olup esas itibariyle Nüreddin Mahmüd Zengi (1146-1174) ve Selahaddin Eyyübi (1169-1193) dönemlerine ayrılmış olmakla beraber Zengi ve Eyyübi hanedanlarının diğer bazı hükümdarlarıyla Selçuklular hakkında da bilgi veren eser iki cilt halinde neşredilmiştir. Ebû Şâme, eserini kendisinden önceki tarihçilerin kayıtları üzerine bina etmiştir. Eserini kıymetli kılan tarafı ise İmadeddin el-İsfahani'nin kayıp olan *el-Berk el-Şami* ile Ebû Tayy'ın (ö.1232) yine günümüze ulaşamayan *Kenzü'l-Muvahhidin fi Sireti Selahaddin* adlı eserlerden alıntılar yapmış olmasıdır. İlk kaynaklardaki birçok bilgiyi korumakla tarihe çok önemli bir katkı sağlayan Ebû Şâme, çok önemli bir kıraat âlimi, Şafii fakih ve tarihçidir. Eser 1898, 1906'da Paris'te Barbier de Meynard tarafından *RHC*'ta Fransızca tercümesiyle beraber neşredilmiştir. Ayrıca ilk olarak 1287-1288, 1292 yıllarında Kahire'de iki cilt halinde basılmıştır. Sonrasında birçok tahkik ve basımı yapıldı.¹⁴

¹² Nasuhi Ünal Karaarslan, “İbn Cübeyr”, *DİA*, XIX., 400-402; Şeşen, s. 133-134.

¹³ Ebû Şâme, *Kitabü'l-Ravzateyn fi Ahbari'l-Devleteyn: en-Nuriyye ve as-Salahiyye*, thk. İbrahim ez-Zeybak, Beyrut 1997.

¹⁴ Tayyar Altıkulaç, “Ebû Şâme el-Makdisi”, *DİA*, X., s. 233-235; Şeşen, s. 147-148; Aydın Usta, a.g.e. s. 19-20.

Latin Kaynakları

Latin kaynaklar arasında Aslan Yürekli Richard ile sefere katılan ve 1194-1199 yılları arasında eski Fransız dilinde sefer hakkında “*The History of the Holy War*” adıyla 1200 mısradan fazla epik şiir yazan Norman Rahip Ambroise yer almaktadır. Ambroise’in “*L’Estoire de la Guerre Sainte*” adlı eseri bir başka Haçlı olan Richard de Templo’nun “*Itinerarium et Gesta Regis Richardi (Haçlı Seferleri ve Kral Richard’ın Eylemleri)*” eserine kaynak oluşturdu. Yine İngiliz Kralı Richard’ın seferini konu alan Richard of Devizes’in kroniği de konumuz açısından önemli bir yer tutar. Bununla birlikte Ernoul’un “*Chronique D’ Ernoul*” dan Peter W. Edbury’nin yaptığı “*The Conquest of Jerusalem and the Third Crusades*” başlıklı konumuzu özetleyen çeviri bizim için çok değerli bir katkı oldu.

Alman İmparatoru’nun III. Haçlı Seferi’ni konu alan ise “*The Crusades of Frederich Barbarossa – The History of the Emperor Frederich and Related Texts*”, Magnus’un kroniği “*The Chronicle of Magnus of Reichersberg*” ve Otto’nun kroniği “*The Chronicle of Otto of St. Blasien*” isimli eserlerdir. Ayrıca Fransa Kralı’nın seferini konu alan Rigord’un kaleme aldığı “*Gesta Philippi Augusti*” isimli eserin anlaşılır, sadeleştirilmiş ve yakın zamanda yayınlanmış bir nüshasına ulaşamadık. Ancak Fransa ve İngiltere krallarının birlikte yola çıkması sebebiyle İngiliz Kralı’nın seferini konu alan vaka yazarları aynı zamanda Fransa Kralı ile alakalı da tatminkâr bilgi vermektedirler.

Ernoul: Kudüs Haçlı Krallığı’nda asilzade olan İbelinli Balian ailesine mensuptur. Kudüs Krallığı’nı anlattığı kitabı 1871 yılında L. De Mas Latrie tarafından Paris’te basıldı¹⁵. Ernoul özellikle Willermus Tyrensis’in eserini esas alarak geliştirdiği bu eserinde Kudüs’ün, mağlup Haçlıların elinden çıkmasını trajik bir tarzda anlatmasına rağmen oldukça olumlu bir Selahaddin imajı çizer. Ernoul, Selahaddin’in Kudüs’ü fethetmesinden sonra şehir halkına karşı mağlup şövalyelerin eşlerine veya kızlarına yönelik sergilediği alicenaplığın eşsiz olduğunu açıkça vurgular ve onların Tanrıya yalvararak böyle şefkatli ve şerefli bir idarecinin kendilerine bahsettikleri için şükrettiklerini açık bir şekilde yazar. Ernoul’a göre Selahaddin, benzer alicenap davranışı 1192 yılında Richard ile yaptığı ateşkes sonrası oradaki Haçlı hâkimlere karşı da göstermiş ve takdir toplamıştır. Peter W. Edbury’nin Ernoul’dan yaptığı “*The*

¹⁵ Ernoul, *Chronique D’ Ernoul, et de Bernard Le Trésorier*, Compiler Par De Mas Latrie, Paris 1871.

*Conquest of Jerusalem and the Third Crusades*¹⁶” başlıklı özet III. Haçlı Seferi’nin askeri boyutunu, savaş ve barış manevralarını detaylarıyla anlatmaktadır. Bu sebeple Ernoul, konumuz açısından bizim için müstesna bir kaynaktır.

Ambroise: Aslan Yürekli Richard ile sefere katılmış ve gelişen olayları 1194-1199 yılları arasında şiire dökmüştür. Norman Rahip Ambroise, eski Fransız dilinde sefer hakkında “*The History of the Holy War*”¹⁷ adıyla 1200 mısradan fazla epik şiir yazmıştır. Ambroise’in “*L’Estoire de la Guerre Sainte*” adlı eseri bir başka Haçlı olan Richard de Templo’nun “*Itinerarium et Gesta Regis Richardi (Haçlı Seferleri ve Kral Richard’ın Eylemleri)*” eserine de kaynak oluşturmuştur. Tezimiz için Hittin hezimetini ve Kudüs’ün düşüşü haberlerinin elçiler vasıtasıyla Avrupa’ya ulaşması, yine elçilerin krallarla buluşması ve bu buluşmadan sonra ikna edilen kralların, sefer hazırlıklarına başlamaları akabinde İngiliz Kralı’nın ölümü ve Aslan Yürekli Richard’ın İngiliz tahtına çıkması kısımlarında bu eserden faydalandık. Aynı zamanda doğudaki Haçlıların, Sür’da toplanması, imdada ilk yetişen batılı güçlerin desteği ile Haçlıların Akkâ’yı kuşatması ve orada katlandıkları sıkıntılar konusunda da söz konusu eserden faydalandık. İngiliz Kralı Aslan Yürekli Richard’ın Filistin topraklarındaki mücadelesine dair verilen bilgiler en çok faydalandığımız kısım oldu. Eserin şiir formunda olması anlaşılmasını kısmen zorlaştırmaktadır.

Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi (Kral Richard’ın Hac Yolculuğu ve Olayları)¹⁸: Londralı Richard de Templo tarafından yazılan bu eser, I. Richard’ın (Aslan Yürekli Richard) III. Haçlı Seferi (1187- 92) sırasındaki kahramanlıklarına odaklanmaktadır. Eser, Kudüs’ün Selahaddin tarafından ele geçirilmesi, Avrupalı Haçlıların Doğu’ya olan yolculukları ve uzun süren Akkâ kuşatmasının ayrıntılarıyla başlayıp, Kudüs’ü alamayan Aslan Yürekli Richard’ın mahzun fakat onurlu geri dönüşü ile de sona ermektedir. Birçok versiyonu olan bu anonim eser, III. Haçlı Seferi’nin çağdaşı olan en kapsamlı anlatımı içermektedir. Olayların çoğu, görgü tanığı kaynaklardan elde edilmiş, canlı ve renkli bir biçimde yazıya aktarılmıştır. Eserde Kudüs’ün düşmesi ve Haçlıların mağlup edilmesinin sebebi

¹⁶ Ernoul, *Chronicles of D’Ernoul*, ing. trc. Peter W. Edbury, *The Conquest of Jerusalem and The Third Crusades*, Hampshire 1998.

¹⁷ Ambroise, *The Crusade of Richard Lion-Heart*, ing. trc. Merton Jerome Hubert ve John L. La Monte, Newyork 1941.

¹⁸ *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, ing. trc. Helen J. Nicholson, *Chronicle of the Third Crusade*, Brookfield 1997.

olarak yine önceki kaynaklarda da gördüğümüz üzere Hıristiyanların günahları, ahlaksızlıkları ve bozuklukları gösterilmiştir.

Richard of Devizes: İngiliz Kralı Richard'ın seferini konu alan "*Richard of Devizes Chronicle*"¹⁹ isimli eser konumuz açısından önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Kral Richard'ın taç giymesi, sefere hazırlanması, kralların Vezelay'da buluşması, peşinden Sicilya'ya varmaları ve Richard'ın orada Takred ile giriştiği mücadele detaylarıyla anlatılmaktadır. İngiliz Kralı'nın Kıbrıs'a varması ve orada yaşadığı sıkıntılar, Filistin'den gelen heyet ve Kıbrıs'ın işgali, kralın Filistin'e yolculuğu da eserde önemli yer tutmaktadır. Eser aynı şekilde sefer sırasında Fransa Kralı ile de alakalı detaylı bilgiler vermektedir. Kralların Sicilya'da başlayan ihtilafları Filistin savaş cephesine varmalarıyla yeniden başladığı belirtilmektedir. Savaşın karada ve denizde devamı, Akkâ'nın teslimi ve sonrasında alakalı da bizi yeterince aydınlatmaktadır.

Historia de Expeditione Friderici Imperatoris (İmparator Friedrich'in Seferi Tarihi)²⁰: Eser, Selahaddin'in Hittin Zaferi ve akabinde Kutsal Toprakları fethini anlatan iki mektupla başlamaktadır. İmparator Friedrich Barbarossa'nın sefer hazırlıkları, İstanbul'dan güvenli geçiş için Bizans İmparatoru ile diplomatik ilişkileri ve seferin kendisi ile devam eder. Eserde Haçlıların, Bizans topraklarından geçerken düşmanca karşılandığını, Rum İmparatoru'nun o güne kadar duyulmamış bir kötülükle Hıristiyanlığın ordusunda bulunan Münster Piskoposu ve arkadaşlarını aşağılayarak hapsettiğini bunu da sırf haçın ve Hıristiyanlığın düşmanı olan Müslümanların lideri Selahaddin'in gözüne girmek ve onunla müttefik olmak uğruna yaptığını belirtilmektedir. Bundan dolayı da tüm ordunun hiddetlenip Bizans topraklarını yağmalayıp yaktığı yazılmaktadır. Ordunun Anadolu'dan geçerken çektiği sıkıntılardan ve Türk tacizlerinden de bahsetmektedir.

Alman seferinin bundan sonrası için gerekli kayıtları Otto Of St. Blasien²¹ ve Magnus of Reichersberg²²,tan alabilmekteyiz. Otto Of St. Blasien'in ve Richard of

¹⁹ Richard of Devizes, *Richard of Devizes Chronicle*, ing. trc. G. A. Loud, *The History of the Expedition of the Emperor Frederick and Related Text*, Burlington 2010.

²⁰ *The Crusade of Frederick Barbarossa*, ing. trc. G.A. Loud, *The History of the Expedition of the Emperor Frederick and Related Text*, Burlington 2010.

²¹ Otto of St. Blasien, *The Chronicle of Otto of St Blasien* ing. trc. G. A. Loud, *The History of the Expedition of the Emperor Frederick and Related Text*, Burlington 2010.

²² Magnus of Reichersberg, *The Chronicle of Magnus of Reichersberg*, ing. trc. G. A. Loud, *The History of the Expedition of the Emperor Frederick and Related Text*, Burlington 2010.

Devizes'in kayıtları daha detaylı ve kapsayıcıdır. İmparator Friderich'in Seferi isimli kitabın içinde bir bütün olarak ele alınan son dört eserin G. A. Loud tarafında yapılan İngilizce tercümesi esas alındı.²³

²³ *The Crusade of Frederick Barbarossa*, ing. trc. G.A. Loud, *The History of the Expedition of the Emperor Frederick and Related Text*, Burlington 2010.

Bizans Kaynakları

Bizans kaynaklarından Niketas Khoniates, konumuz açısından en temel kaynaklarımız arasında yer almıştır. Bununla beraber yine Bizans tarihçileri; Anna Komnena'nın *Alexiad*²⁴ adlı eseri, Ioannes Kinnamos'un *Historia'sı*²⁵ ve Mikhail Psellos'un *Khronographia'sı*²⁶ tezimizin giriş bölümü için başvurduğumuz kaynaklar arasında yer almaktadırlar.

Niketas Khoniates: Olayların görgü tanığı olan yazar, III. Haçlı Seferi için en önemli Bizans kaynağımızdır. Niketas kariyerine imparator sekreteri olarak başlamıştır. Daha sonra Angeloslar zamanında en yüksek makamlara kadar yükselmiştir. Eseri 1206 tarihine kadar uzanmakta olup İstanbul'un zaptından sonra İznik'te tamamlanmıştır. Niketas'ın eseri²⁷ gerek Angeloslar ve gerekse Komnenoslar devresi için önemli bir kaynaktır. Konumuz açısından bakıldığında III. Haçlı Seferi sırasında Alman İmparatoru ile Bizans İmparatoru arasındaki çatışmalar, diplomatik restleşmeler ve Almanların, Balkanlar'da giriştiği işgallerle birlikte Edirne'de yapılan anlaşma konusunda bize önemli bilgiler vermektedir. Sonrasında Almanların Anadolu'daki yolculukları ve imparatorun feci sonu hakkında da bizi bilgilendirmektedir. Ancak bizim için en önemli kısım III. Haçlı Seferi devresi için Bizans-Eyyubi ittifakıdır. Niketas bu konuda bize değerli katkılar sunmaktadır. Bu ittifak çerçevesinde yapılan karşılıklı jestler ve hediyeleşmeler ve birbirlerinin tebaalarına kendi ülkelerinde yapılan pozitif yaklaşımlar hakkında da yeterli bilgi vermektedir.

²⁴ Anna Komnena, *Alexiad, Malazgirt Sonrası*, trk. trc. Bilge Umar, İstanbul 1996.

²⁵ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, trk. trc. Işın Demirkent, Ankara 2001.

²⁶ Mikhail Psellos, *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, trk. trc. Işın Demirkent, Ankara 1991.

²⁷ Niketas Khoniates, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180-1195)*, trk. trc. Işın Demirkent, İstanbul 2006.

Ermeni - Süryânî Kaynakları

Süryânî kaynaklarından Gregory Abû'l-Farac ve Süryânî Mikhael konumuz açısından en temel kaynaklarımız arasında yer almışlardır. Ermeni Urfalı Mateos ve Papaz Grigor ise III. Haçlı Seferi öncesi dönemi değerlendirirken müracaat ettiğimiz kaynaklar arasında yer aldılar. Bu iki Ermeni tarihçinin genel anlamda Müslümanlara ve İslâm'a karşı önyargılı hareket ettiklerini ve çoğu kez taraflı davrandığını belirtmek gerekir. Bu tarafgirliği Papaz Grigor'da daha net görebiliyoruz. Özellikle Haçlı seferleri öncesi doğu Hıristiyanlarının batıdan gelen Franklarla alakalı beklentileri ve onların amaçları hakkındaki bilgisizlik ve yanlışlarını bu iki tarihçide çok rahat görebiliyoruz.

Malatyalı Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus – İbn el-İbrî): Abû'l-Farac adıyla tanınan yazar 1226-1286 tarihleri arasında yaşamıştır. Grekçe, Arapça, Süryanice ve İbranice biliyordu. İlahiyat ve felsefe okudu. Moğolların gelmesi üzerine Malatya'dan ailece Antaky'ya geçtiler ve burada Hıristiyanlığın Yakubi mezhebine geçti. Zamanla bu mezhebin büyük din büyükleri arasında yerini aldı. Süryanilerin son büyük müellif ve tarihçilerindendir. Eser, *Tarih el-düvel el-kebir* adıyla yazılmıştır. Yaradılıştan 1284 yılına kadar gelen eserin birinci kısmı genel bir siyasi tarihi işler ikinci kısmı ise kilise tarihi ile alakalıdır. Bu ese, erken dönemde bizzat yazarı tarafından Arapça'ya *Muhtasaru târih el-düvel* adıyla tercüme edilmiştir. Kitabın nüshaları zamanımıza kadar gelmiş ve ilk defa 1663 yılında İngilizce tercüme edilmiş, 1783'te Almanca tercümesi yapılmıştır. Ardından 1890, 1958 yıllarında Beyrut'ta baskıları yapılmıştır. Ülkemizde ise *Abû'l-Farac Tarihi* adıyla iki cilt olarak Ömer Rıza Doğrul tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.²⁸ Eseri yaradılıştan kendi ölüm tarihi olan 1286 yılına kadar olan olayları kronolojik bir sırayla izler. Çalışmamız açısından ikinci cildi önemlidir. Zira gerek konumuzun kendisini, öncesini ve sonrasını kapsadığı için önemlidir. İlk iki Haçlı seferi, Selâhaddin Eyyûbî'nin, Nûreddin Mahmud emrindeki faaliyetleri ama en önemlisi III. Haçlı Seferi konularının tamamı için bir referanstır. Abû'l-Farac'ın rivayetleri İbn el-Esîr ile paralellik göstermektedir. Dolayısıyla iki eseri karşılaştırma imkânı da bulunmaktadır. Müellifin din adamı olması sebebiyle konuyla alakalı anlatımlarının abartılı olmasını etkilediği söylenebilir. II. Haçlı Seferi'nde sahte

²⁸ Gregory Abu'l Farac, *Abu'l Farac Tarihi*, II, trk. trc. Ömer Rıza Doğrul, TTK. Ankara 1987.

Dinar'dan bahsederken beş Arap kaynağını okuduğundan bahseder, bu da eseriyle alakalı o zamana göre ciddiyetini göstermektedir.²⁹

Süryânî Mikhael (1126-1199): 1126 Yılında Malatya'da doğdu. 1166 yılında Süryani Kilisesi patriği oldu. Süryani Kilisesi etrafında dönen bir dünya tarihi yazdı. Kendi adıyla anılan *Vakayiname*'si³⁰ 1195 yılına kadarki olayları anlatır. Diğer Ermeni ve Süryânî kaynakları gibi kronolojik hatalar görülmektedir. *Anonim Süryânî Vakayinamesi* ile rivayetleri uyum içinde olmasına karşın bu eser, daha detaylıdır. Yazarın anlatımında tam bir Bizans aleyhtarlığı göze çarpar ve her fırsatta Bizans'ı eleştirir. Haçlı Seferlerinin sebebi olarak gösterilen Doğu Hıristiyanlarına zulmedildiği yönündeki anlatımı, Latin kaynaklarıyla uyum içindedir. Olayların görgü tanığı olan yazar hem Müslümanların hem de Haçlıların bölgelerinde seyahatlerde bulunmuştur. Rivayetlerinin bir kısmı Abü'l-Farac'a dayanan eser İslam, Eyyubi ve Selçuklu tarihi açısından önemlidir. Eser 1924 yılında Paris'te Shabau tarafından Fransızca'ya tercüme edilmiştir. Eserin Türkçe tercümesi H. D. Anreasyan tarafından *Süryani Patrik Mikhael Vakayinamesi* adıyla yapılmıştır.³¹

²⁹ Şeşen, s. 153-154; Usta, 28; Abdülkerim Özaydın, "İbnü'l İbri", *DİA*, XXI., s. 92-94; Ahmet Yasin Tomakin, "Ortaçağ İslâm Dünyasında Süryani Tarih Yazıcılığı", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2017/3, VIII., sayı: 18, s. 244-245.

³⁰ Süryani Mikhael, *Süryani Patrik Mikhael Vakayinamesi*, II, trk. trc. H. D. Anreasyan, TTK Kütüphanesi, Basılmamış Nüsha.

³¹ Şeşen, s. 129; Usta, 27; Ahmet Yasin Tomakin, "Ortaçağ İslâm Dünyasında Süryani Tarih Yazıcılığı", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2017/3., VIII., sayı: 18, s. 242-243.

B) Araştırma Eserler

Ülkemizde konunun uzmanları olan Fikret Işiltan, Işın Demirkent, Ramazan Şeşen, Ebru Altan ve Aydın Usta'nın eserlerinden ziyadesiyle faydalandık. Buna karşın batıdan Archer and Kingsford, Steven Runciman, Hans Eberhard Mayer, Stephen Humphreys, Peter W. Edbury, Zoe Oldenbourg, Jean Richard, Sir Hamilton A. R. Gibb, Stanley Lane-Pole, Malcolm Cameron ve D.E.P. Jackson, Claude Cahen, Carole Hillenbrand ve daha birçok değerli düşünürün eserinden faydalandık. Bizans tarihi açısından özellikle Georg Ostrogorsky bizim için toparlayıcı önemli bir kaynak oldu.

GİRİŞ

Haçlı Seferi Fikrinin Doğuşu

İnsanoğlunun dünya sahnesine çıkmasıyla birlikte tarih kronometresi de çalışmaya başlamıştır. Bu aynı zamanda toprak, ekonomi ve din eksenli savaşların ortaya çıkışı için de bir milat olmuştur. Kitlesel büyük savaşlar da haliyle insanların yoğunlaştığı bölgelerde meydana gelmiştir. Tarihsel süreç içerisinde Doğu Akdeniz, birçok önemli kültürün doğup büyüdüğü zengin bir havzaya dönüşmüştür. Aynı zamanda konumu itibarıyla dünyanın en stratejik bölgesi olan söz konusu coğrafya, çeşitli güç savaşlarına sahne olmuştur. Öyle ki Haçlı Seferleri vesilesiyle burası uzun zaman Doğu-Batı mücadelesinin de odağında yer almıştır.

Diğer taraftan Doğu Akdeniz yeryüzünde mevcut semavî dinlere de ev sahipliği yapmıştır. Bunlardan biri olan İslamiyet'in ortaya çıktığı sıralarda bölgede oldukça karışık bir siyasî durum söz konusuydu. Birbiriyle mücadele halinde olan Bizans ve Sasani İmparatorlukları, bu sebeple tamamen güçten düşmüş durumdaydı. Dolayısıyla Arabistan Yarımadası'nda harekete geçen yeni bir güç karşısında kolay bir av olmuşlardı. Taraflar arasında başlayan mücadeleler neticesinde Sasani İmparatorluğu yıkılmış, Bizans ise Mısır, Suriye ve Filistin'i bırakarak Anadolu sınırlarına kadar çekilmek zorunda kalmıştı. Daha sonra Müslümanlar doğuda, Seyhun Nehri kıyılarından Kuzey Hindistan'a inen hat boyunca rahatça ilerlemek fırsatını yakalamışlardı. Batıda ise Kuzey Afrika'yı ele geçiren Müslüman orduları, Atlas Okyanusu kıyılarına ulaşmışlardı. Buradan Endülüs'e geçip, ardından Pirenelere'yi aşarak Fransa içlerine kadar ilerlemişlerdi.¹

İzleyen iki yüz yıl boyunca Avrupa'nın güney doğusunda Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasındaki siyasî güç dengesi daha çok Müslümanların elinde kalmıştı. Öte yandan sahip oldukları, güçlü sosyo-ekonomik altyapı sayesinde İslam kültürü çarpıcı şekilde Endülüs'te yayılma imkânı bulmuştu. Endülüs İslam medeniyetinin

¹ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, trk. trc. Fikret Işıltan, Ankara 2015, s. 93-99; A. A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, trk. trc. Arif Müfid Mansel, Ankara 1943, s. 248-260; Steven Runciman, I, s. 69-70; Aydın Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, İstanbul 2016, s. 39-42; Thomas Asbridge, *Haçlı Seferleri*, trk. trc. Ekin Duru, İstanbul 2014, s. 40-48; Bu dönemdeki Bizans-Sasani mücadelesinden bahseden Kur'an'ı Kerim, önce Sasanilerin galip geleceğini ama hemen ardından birkaç yılda Bizans'ın galip geleceğini adeta müjdelemektedir. Kur'an, Müslümanlara, çok Tanrılı bir toplum ile tek Tanrılı bir toplum arasındaki savaşta nerede durmaları gerektiğini işaret etmektedir. Bkz. Rum Suresi, 2- 5. Ayetler.

Avrupa için ortaya koyduğu sosyal, siyasal ve kültürel tehdit daha en başından itibaren buradaki Müslüman hâkimlere karşı askerî müdahaleleri ve ilk Haçlı Seferini beraberinde getirmiştir. Avrupa, Doğu'ya başlatacağı seferlerin ilk denemelerini burada yapmıştır.²

Ancak dünden bugüne Haçlı Seferi tarihçileri, bu hareketin çıkış sebebi üzerinde bir mutabakata varamamışlardır. Bu sebepleri tek bir noktada toplamak ise neredeyse imkânsızdır. Nitekim Batı dünyası ekseriyetle, Haçlı Seferleri düşüncesinin temelini saf dini unsurlara bağlamaktadır. Halbuki ileri sürülen dinî nedenler birer motivasyon aracı olmaktan öteye gidememiştir. Zira Haçlı Seferleri düşüncesinin doğuşunda batıda ve doğuda meydana gelen birçok bileşeni bir arada düşünmek gerekmektedir. Ortaçağ Avrupa toplumunu yeni bir sefere zorlayan sebepler aslında siyasal, sosyal ve ekonomik kaynaklıdır. Çünkü Haçlı Seferleri düşüncesinin ortaya atıldığı sırada Avrupa yıllardan beri süregelen açlık, yoksulluk ve topraksızlık sıkıntılarının doğurduğu kargaşa içerisindeydi. Böyle bir ortam, ücretli askerlik anlayışı, savaşçı ve kolonizatör bir taşıma hareketini de tetiklemişti. Yıllardır baskı altında kalan Avrupa, artık biriktirdiği öfkesini dışarıya vurmak istiyordu.³

Çünkü bir zamanlar Avrupa'nın deniz ve ırmak kıyılarındaki yerleşim birimlerine saldıran Vikingler ve Doğu Avrupa'yı kasıp kavuran Macarlar durdurulmuştu. Viking ve Macar istilaları dışında, güneybatıda İspanya ve Fransa üzerinden Avrupa'ya sıçramaya çalışan İslam tehlikesi de tamamen geri püskürtülmüştü. Böylece uzun yıllar boyunca ciddi şekilde tazyik edilen Avrupa için bir nefes alma ve sonrasında doğuya yönelme fırsatı da doğmuştu. Bunun bir göstergesi olarak X.yy'da Avrupa toplum ve devletlerinde dışa yönelik bir siyasî ve askerî hareketlenme başlamıştı. Akdeniz'de Müslümanlarla mücadeleye girişen İtalyan denizciliğinin doğuşu, Rusya, Macaristan ve üç İskandinav krallığının (Danimarka, İsveç ve Norveç) Hıristiyanlığa geçmesi, Batı

² Runciman, I, 69-71; Carole Hillenbrand, *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, trk. trc. Nurettin Elhüseyni, İstanbul 2015, s. 43.

³ Runciman, I, 90; Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, İstanbul 2013, s. 1; aynı mlf., "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı*, Sayı:35, 1994, s. 65-78; Thomas Asbridge, a.g.e., s. 28-30; Claude Cahen, "İslam ve Haçlılar", *Bulleten*, LI., trk.trc. İsmet Kayaoğlu, Ağustos 1987, sayı: 200, s. 1045-1051; Fahmy Hafez, *Selahaddin'in Mirası*, trk. trc. Serdar Şengül ve Bilal Öztunç, İstanbul 2011, s. 11; Aydın Usta, a.g.e. s. 49-54.

Avrupa'nın söz konusu atılımının tetikleyicisi olmuştur. Bu dışa vurumun ilk denemeleri ise İspanya ve Sicilya'ya karşı yapılmıştır.⁴

Bu toplumsal hareketlenmenin dizginlerini elinde tutan papanın gerçek amacı, dünya çapındaki (üniversallık) haklarını kabul ettirmek, dünyevi güç sahiplerinin kilise üzerindeki nüfuzunu kırmak ve mümkünse eline aldığı aforoz yetkisiyle siyasî hiyerarşinin tepesinde oturmaktı. Çünkü cennette en yüksek makama sahip olduğuna inanan papa, dünyada da en büyük hükümdar olmak istiyordu. Bunun için kendisi ve selefleri öteden beri dünyevi liderlerle sürekli çekişme halindeydi. Haçlı Seferleri düşüncesi ve beraberinde Hıristiyanlığın yeniden canlandırılması, papanın büyük planının önemli bir parçasını oluşturuyordu. Bu sebeple o, elde ettiği gücü, doğuya yönelecek bir Haçlı Seferi için kullanmak istiyordu. Feodal Ortaçağ toplumunu harekete geçirmek için papanın bulduğu çözüm ise soylu bir dava uğruna dış düşmanla savaşmaktı.⁵

Böylece İstanbul işgal edilebilir, Ortodokslara boyun eğdirilebilirdi. İslam'ın gücü Akdeniz havzasından silinebilir ve Türkleri geldikleri coğrafyalara geri püskürtebilirdi. Hatta İber Yarımadası'nda, Avrupa'da, Balkanlar'da ve en önemlisi Ön Asya'da meydana gelen değişimler de Roma Kilisesi'nin politikasını destekler nitelikte gelişmelere sahne oluyordu. Papa Urbanus, böylesine uygun bir siyasî atmosferde, Avrupa'yı harekete geçirmek için çokta zorlanmayacaktı.⁶

Karşı tarafta ise Hıristiyan dünyasının doğu sınırlarını korumakla görevli olan Bizans İmparatorluğu askerî bakımdan aciz kalmıştı ve sürekli geri adım atmaktaydı. Merkezî idare sarsılmış, uygulanan ekonomi ve para politikaları sebebiyle devlet ciddi bir kaosa sürüklenmişti. Böyle bir ortamda, 1081'de iktidara gelen I. Aleksios Komnenos, Bizans gücünü yeniden ihya etmek üzere doğuda Türkler, batıda ise Normanların baskısı altında çabalamaktaydı. Öte yandan bir zamanlar Bizans ile

⁴ Runciman, I, s. 79-82; Işın Demirkent, "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", s. 65-78; Claude Cahen, "İslam ve Haçlılar", *Belleten*, s. 1045-1051; William H. McNeill, *Dünya Tarihi*, trk. trc. Alaeddin Şenel, Ankara 1994, s. 260; Asbridge, s. 29-30.

⁵ Runciman, I, s. 66-75; Demirkent, s. 1; aynı mlf., a.g.m., s. 65-78; Jonathan Riley-Smith, *Haçlılar Kimlerdi?*, trk. trc. Berna Kılınçer, İstanbul 2005, s. 42-50; Asbridge, s. 31; John Man, *Selahaddin Eyyubi*, trk. trc. Ekin Duru, İstanbul 2016, s. 28; Usta, s. 51-53; Roger Garaudy, *Yobazlıklar*, trk. trc. Cemal Aydın, İstanbul 2017, s. 19-22; Romalı Giles, *Filozofların Yanılgıları*, trk. trc. Özcan Akdağ, İstanbul 2016, s. 14-15.

⁶ Georg Ostrogorsky a.g.e. s. 334; Runciman, I, s. 79-82; Demirkent, s. 2-3; aynı mlf., "Haçlı Seferlerinin Mahiyeti ve Başlaması", *Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri*, 26-27 Mayıs 1997, İstanbul Üniversitesi, Tarih Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998, s. 1-14; Asbridge, s. 29-32; Claude Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, trk. trc. Mustafa Daş, İstanbul 2013, s. 95; aynı mlf., "İslam ve Haçlılar", *Belleten*, s. 1045-1051; Jonathan Riley-Smith, a.g.e. s. 47-49; Usta, s. 50-51.

Müslüman Arap denizcilerin çekişme sahası durumundaki Akdeniz’de ticari ve stratejik üstünlük İtalya deniz devletlerine geçmişti. Bu durum yükselme çabasında olan Batının kıta ötesi hareketine zemin hazırlayan önemli bir avantaj idi.⁷

Bizans, iç karışıklığın yanında doğuda Türklerle, batıda Peçeneklerle ve İtalyan Normanlarıyla da mücadele ediyordu. Ancak rakip devletlerin iktidar sahiplerinin birer yıl arayla ölümleri, Bizans’a biraz olsun nefes alma imkânı vermişti. Zira 1085 'de Robert Guiskard'ın ölümüyle batıdaki Norman tehlikesinden kurtulmuştu. Aynı şekilde doğuda Süleyman Şah'ın ölümüyle (1086) Türk baskısının azalması ve Anadolu’daki beylerin iç kavgalarıyla Bizans, derin bir nefes almıştı.⁸

Şimdi ise İmparator Aleksios Komnenos kaybettiklerini geri almak için gerekli hamleyi yapmak gerektiğini düşünmeye başlamıştı. Bunun için lazım olan asker ihtiyacını Avrupa’dan temin etmek niyetindeydi. Bizans ilk olarak 1074 yılında İmparator VII. Mihail zamanında, Türkleri Anadolu’dan atmak için papalık makamından paralı asker talebinde bulunmuştu. Nihayetinde düşmanları ortak olduğundan, Bizans’ın söz konusu isteğine, Papa VII. Gregorius (1073-1085) olumlu cevap vermişti. Ancak yardım için kiliselerin birleşmesini şart koşmuştu. Buna göre Bizans Ortodoks Patrikliği, Roma’nın dini otoritesine bağlanacaktı. Ancak Batı Avrupa’nın feodal yapısı ve parçalanmışlığı VII. Gregorius’un isteğini gerçekleştirmek imkânını vermemişti. Dolayısıyla iki taraf arasındaki yakınlaşma çabaları sonuçsuz kalmıştı. Fakat Gregorius’un halefi II. Urbanus (1088-1099), Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos (1081-1118) ile tekrar temasa geçmişti. Bu temasların neticesinde Bizans’ın genel isteğinin çok ötesinde kalsa bile bir noktada mutabakata varılmış ve Haçlı Seferi için Batı Avrupa’da hareketlenmeler başlamıştı.⁹

Diğer tarafta Malazgirt’ten on yıl gibi kısa bir süreden sonra Türk güçleri, Bizans başkentinin yakınındaki İznik’i almışlardı. Malazgirt Savaşı (1071), Bizans tarihinin kesin felaketi idi. Haçlılar, Bizans’ın doğu Hıristiyanlığının koruyucusu iddiasını savaş meydanında yitirdiği fikrindeydiler. Bizans’ın, Malazgirt Savaşı’nda aldığı darbeler,

⁷ Ostrogorsky, s. 329-330; Runciman, I, s. 79-82; Demirkent, s. 2-3; Kelly Devries, *Dünya Savaş Tarihi: Haçlı Seferleri 1097-1444*, trk. trc. Emir Yener, V. Cilt, İstanbul 2012, s. 6; Cahen, s. 41.

⁸ Ostrogorsky, s. 330-337; Demirkent, s. 3; aynı mlf., “Haçlı Seferlerinin Mahiyeti ve Başlaması”, s. 1-14; William H. McNeill, a.g.e. s. 278; Usta, s. 46-47; Krş: Asbridge, s. 29; P.M. Holt, *Haçlılar Çağı (11.Yüzyıldan 1517’ye Yakındoğu)*, trk. trc. Özden Arıkan, İstanbul 1999, s. 18; Cahen, s. 57-58; Şeşen, s. 14.

⁹ Ostrogorsky, s. 320; Runciman, I, s. 77; Demirkent, s. 2; aynı mlf., “Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri”, s. 65-78; aynı mlf., “Haçlı Seferlerinin Mahiyeti ve Başlaması”, s. 1-14; Asbridges. 32; P.M. Holt, a.g.e. s. 18; Cahen, s. 92; Riley-Smith, s. 27; Usta, s. 48-53.

batının işe karışmasına zemin hazırlamıştı. Kazanılan zaferin sonrasında daha rahat hareket etmek imkânı bulan Türk akıncıları Boğaziçi kıyılarına kadar sokulmuşlardı. Dört yıl sonra 1085'de Süleyman Şah'ın, imparatorluğun önemli merkezlerinden Antakya'yı fethi ise Bizans'ın prestijine büyük darbe vurmuştu.¹⁰

Ayrıca Süleyman Şah'ın 1086'da ölümünden sonra Selçuklu Veziri Nizamülmülk ve Sultan Melikşah'ın birbiri ardına 1092 senesi içerisinde vefatları yine Abbasi Halifesi Muktedi'nin ve Fatımi Halifesi Mustansır'ın 1094'te vefat etmesi, doğuda çok büyük bir siyasi boşluk meydana getirmişti. Bu durum Ortadoğu'da merkezî idarelerin zayıflamasına ve küçüklü-büyükü siyasi yapıların ortaya çıkmasına yol açmıştı.¹¹

Bütün bu gelişmeler ışığında Papa II. Urbanus, 27 Kasım 1095 tarihinde Fransa'nın Clermont kentinde açık hava toplantısında din adamlarından ve halktan oluşan büyük bir kalabalığa seslenmişti. Papa, Müslümanların hükmü altında yaşamak zorunda kalan din kardeşlerinin acil yardım beklediklerini, abartılı bir dille, galeyana gelen halk kitlelerine duyurmuştu. “*Deus le volt*”, “*Tanrı böyle istiyor!*” naralarıyla ve tezahüratlarla kalabalıklar haçı kabul etmişlerdi.¹²

İspanya'da Araplara karşı verilen kutsal savaşın bir devamı, doğuda Türklere karşı verilmeliydi. Urbanus bu konudaki düşüncesini: “*Dünyadaki cennetin ve Hz. İsa'nın hatıralarının bulunduğu Kudüs, inançsızların elinde esir, kurtarılmayı bekliyor... Hıristiyanları, inançsızların mezalim ve baskısına maruz bırakmak fazilet değildir*” sözleriyle ifade etmişti. Papa, Tanrı adına tüm Avrupa'yı, hedefi Suriye ve Filistin olan bir kutsal sefere davet etmişti.¹³

Böylece yaklaşık iki asır sürecek, yüzbinlerce insanın canına mal olacak, kanlı bir devrenin kapısı aralanmış ve Papa II. Urbanus'un Clermont Konsili'nde yaptığı çağrıyla Haçlı Seferi fiilen başlamıştı. Akabinde Avrupa orduları doğuya doğru

¹⁰ Ostrogorsky, s. 361; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, trk. trc. Fikret Işıltan, Ankara 2008, I, s. 50; Demirkent, s. 2-3; ayn. mlf., “Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri”, s. 65-78; Cahen, s. 221; Kelly Devries, a.g.e. s. 6; Riley-Smith, s. 27; Usta, s. 45.

¹¹ Demirkent, s. 3; Asbridge, s. 43-44; Cahen, s. 95; M. G. S. Hodgson, *İslam'ın Serüveni*, trk. trc. Metin Karabaşoğlu, İstanbul 1993, II. Cilt, s. 288; Cahen, s. 43; ayn. mlf., “İslam ve Haçlılar”, *Belleten*, s. 1045-1051; Şeşen, s. 14; H.A. Nomiku, a.g.e. s. 11-16; Riley-Smith, s. 29; Ali Sevim, *Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*, Ankara 1989, s. 94; Vecih Kevserani, *Osmanlı ve Safevilerde Din-Devlet İlişkisi*, trk. trc. Muhlis Canyürek, İstanbul, 1992, s. 45.

¹² Runciman, I, 83-85; Demirkent, s. 5; Frederic Duncalf, “The Councils of Piacenza and Clermont”, *A History of the Crusades*, Volume: I, Londra 1969, s. 220-226. Fahmy Hafez, s. 12; Ramazan Şeşen, *Kudüs Fatihisi Selahaddin Eyyubi*, İstanbul 2015, s. 15; Riley-Smith, s. 27; Ali Sevim, a.g.e. s. 94-95.

¹³ Ostrogorsky, s. 334; Runciman, I, 83-85; Demirkent, s. 5; Asbridge, s. 49-55; Kasım Abdulkasım, “Beytü'l-Makdis Bölgesinde Eyyubilerin Haçlılara Karşı Mücadelesi”, *USES*, Diyarbakır 1996, s. 73-82; Ramazan Şeşen, a.g.e. s. 15; Devries, s. 6; Holt, s. 16; Riley-Smith, s. 27-28; Cahen, s. 45-46; Usta, s. 54.

harekete geçmişlerdi (1096). Onları karşılayacak olan Müslümanlar bu sırada tam bir vurdumduymazlık içerisindeydi. Muhataplarının amaçları, hedefleri konusunda bilgi sahibi olmadıkları gibi başlangıçtan itibaren onları bir siyasî tehdit olarak görmekten de uzaktılar.¹⁴

Diğer tarafta sefer için duyulan coşku tüm Avrupa'yı sardığında; sorulacak soru, Haçlı Seferine kimin katıldığı değil, henüz kimin katılmadığıydı. Gelinler kocalarını ve anneler çocuklarını gitmeleri için ısrarla teşvik ediyordu. Avrupalı halkın verdiği büyük desteği, Avrupa'nın tarihi arka planında aramak gerekir. X. yüzyıl sonlarındaki Avrupa'yı bir arada tutan merkezî güç Karolenjiyen İmparatorluğu parçalanmış ve büyük bir otorite boşluğu doğmuştu. Bu boşluğu dolduracak bir kudret hâsıl olmamıştı. İçeride dönük bir saldırganlıkla bölünme ve parçalanma hız kazanmıştı. Güçlü olanın aynı zamanda haklı olduğu, şiddetin tek otorite kabul edildiği, Ortaçağ Feodalizmi doğmuştu.¹⁵

O çağlarda Avrupa'da güç konuştuğu için, iyi savaşmak da bir sanat haline almıştı. Nitekim *Tanrı Barışı Hareketi ve Cluny Tarikatı'nın* çabaları sonucu Ortaçağ Avrupa'sının en etkin silahlı gücü olan şövalyeler kilisenin yanında yer almıştı. Yeni bir Haçlı Seferi çağrısı haliyle savaşçı şövalyelerin yaşam tarzına uygun düşüyordu. Papa, eli silah tutan herkese sesleniyordu. Çünkü kutsanmış şiddet, arınmanın en etkin yoluydu. O halde şimdi öç alma (*vandetta*) zamanıydı ve bunu "*Tanrı istiyordu!*"¹⁶

Büyük çoğunluğunu Fransızların oluşturduğu sefere birçok soylu da iştirak etmişti. Kimisi dini duygularla katılırken kimisi de macera veya yeni topraklar için katılıyordu. Urbanus, farklı kesimlerden ve farklı beklentiler içinde olan bu topluluğun liderliğini kendi tekelinde tutmak için onların başına bir kilise adamı olan Le Puy Piskoposu Ahdemar de Monteil'i getirmişti.¹⁷ Ayrıca Keşiş Pierre I' Ermit'e'nin Avrupa'da ve Alman topraklarında yürüttüğü propaganda etkisini göstermişti. Asıl haçlı

¹⁴ Runciman, I, 84-85; Işın Demirkent, "Haçlılar", *DİA*. XIV, İstanbul 1996, s. 525-546; Claude Cahen, "İslam ve Haçlılar", *Bellekten*, s. 1045-1051; Asbridge, s. 32; Hafez, s. 12; Şeşen, s. 15; Riley-Smith, s. 28-29.

¹⁵ Runciman, I, 84; Demirkent, s. 149; Helen Nicholson, *Women On The Third Crusades*, *Pergamon: Jurnal Of Mediaeval History*, Cardiff 1997, s. 335-349; Riley-Smith, s. 28; Fernand Braudel, *Akdeniz – Tarih, Mekân, İnsanlar ve Miras*, trk. trc. Necati Erkurt, İstanbul 2015, s. 121.

¹⁶ Runciman, I, 66-68; Demirkent, s. 9-14; Asbridge, s. 35-39; Devries, s. 6; Nomiku, s. 25; Riley-Smith, s. 28-29; Usta, s. 49-54; Stefan Plaggenborg, *Tarihe Emretmek*, trk. trc. Hulki Demirel, İstanbul 2014, s. 428.

¹⁷ Runciman, I, 110-114; Asbridge, s. 61-67; Demirkent, s. 9-10; ayn. mlf., "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", s. 65-78; Riley-Smith, s. 43-55; Usta, s. 55-56.

ordularından önce, askerî tecrübeden yoksun niteliksiz halk kitlesi Balkanlar'a doğru harekete geçmişti.¹⁸

¹⁸ *Gesta Francorum et Aliorum Hierosolymitanorum*, trk. trc. Engin Ayan, *Haçlılar ve Diğer Kudüs Hacılarının Tarihi (Anonim Haçlı Tarihi)*, İstanbul 2013, s. 51-54; Runciman, I, 88-90; Demirkent, s. 12-14; Riley-Smith, s. 43; Hold, s. 19YUsta, s. 56-57.

I. Haçlı Seferi

Balkanlar'a doğru harekete geçen Haçlıları karşılayacak olan Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos daha önce ücretli asker istemişti. Ancak Bizans'ın beklentileriyle uyuşmayan bu seferi, Bizans Tarihçisi Anna Komnena; “*Batı dünyasının bütün barbar kavimlerinin harekete geçtikleri*” şeklinde tasvir etmiş ve bütün Bizans halkının içini korku kapladığını yazmıştı. Bu nedenle Bizans İmparatoru ve ahalisi endişeliydi. Dolayısıyla en az zararları boğazdan karşı tarafa geçirmek ve ihtiyaçlarını karşılamak istemişti.¹⁹

Bu sebeple imparator, Haçlı ordularının yürüyüşleri sırasında yiyecek ve diğer ihtiyaçlarının sağlanması ve yerli halka zarar vermemeleri için gerekli önlemleri almıştı. Ancak Pierre l'Ermite'nin komutasındaki Haçlılar, Balkanlar'da birçok yağmaya girişerek ilerlemiş ve nihayet 1 Ağustos 1096'da İstanbul'a varmışlardı. Bizans askerlerinin refakatinde, boğazdan Anadolu yakasına geçirilen gruplar, 21 Ekim 1096'da İznik yakınlarındaki Drakon Vadisi'nde, Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan (1093-1107) tarafından imha edilmişlerdi.²⁰

1096 sonbaharında asillerin komutasında yola çıkan ana Haçlı orduları, bu olaydan kısa süre sonra İstanbul'a gelmeye başlamıştı. İmparator, Haçlı liderlerinin gerçek amaçlarının çok da dinle ilgili olmadığını anlamıştı. Bu tehlikenin önüne geçmek için onlardan tek tek vassallık yemini almak gerektiğini hissetmişti. Sonrasında Haçlı birlikler hızlıca boğazdan geçirilerek Bizans'ın Civetot (Yalova) karargâhına yerleştirilmişti. Daha sonra buradan hareketle 3 Haziran 1097'de Selçukluların başşehri İznik'i kuşatmışlardı. İznik kuşatma altındayken o sıralarda Kılıç Arslan, Ermeni Gabriel'in elinde bulunan Malatya önlerinde idi. İznik'i kurtarmak için hızla yola çıkmıştı. Ancak şiddetli çatışmalardan sonra geri çekilmek ve başşehrini kaderine terk

¹⁹ Fulcherius, s. 63; Anna Komnena, a.g.e. s. 303; Ostrogorsky, s. 335; Runciman, I, 91-92; Demirkent, s. 12-16; Asbridge, s. 67-68; Cahen, s. 102; Nomiku, s. 28; Usta, s. 57.

²⁰ Fulcherius, s. 57-65; Anna Komnena, s. 306-307; *Gesta Francorum*, s. 51-54; Ostrogorsky, s. 335; Runciman, I, 98-103; Demirkent, s. 17-18; Asbridge, s. 68-72; Şeşen, s. 15; Holt, s. 20; Devries, s. 7; Ebru Altan, “Haçlı Seferleri Sırasında (1096-1291) Anadolu”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı: 47 (2008), İstanbul 2009, s. 1-30; Nomiku, s. 28-29; Usta, s. 57.

etmek zorunda kalmıştı. Destek almak ümidi tükenen şehir garnizonu, nihayetinde 18 Haziran 1097'de Bizanslılara teslim olmuşlardı.²¹

Haçlılar 26 Haziran 1097'de İznik'ten ayrılmış ve Eskişehir yakınındaki Dorylaion yönünde ilerlemeye başlamışlardı. Kılıç Arslan, Dorylaion'da bunlara karşı bir kere daha şansını denemişti. Ama nihayetinde çekilmek zorunda kalmıştı. Dorylaion (Eskişehir) Savaşı, Anadolu'nun bazı bölgelerinin yeniden Bizanslılar tarafından alınmasının ve Haçlıların Suriye'ye doğru ilerleyişinin önünü açmıştı. Haçlılar, Eskişehir'den sonra Akşehir, Konya, Ereğli üzerinden Göksu Nehri'ni geçip, 20 Ekim 1097'de Antakya'ya ulaşmışlardı. Baudouin de Boulogne, Ermenilerle anlaşıp, ana ordudan ayrılarak adamlarıyla Urfa'ya gitmişti. Kısa süre sonra buranın hâkimi Ermeni Toros'un öldürülmesinin akabinde Baudouin de Boulogne, şehrin sahibi olmuştu. Böylece 10 Mart 1098 yılı itibariyle ilk büyük Haçlı Kontluğu Urfa'da kurulmuştu.²²

Büyük Selçuklu Sultanı Berkyaruk (1092-1104), Antakya'yı kuşatan Haçlılara karşı Musul Valisi Kürboğa idaresinde destek göndermişti. Ancak Selçuklu ordusu yetişmeden Bohemund, kale garnizonundan mühtedi Firuz ile irtibata geçmişti. Onun ihaneti sonucu Haçlı ordusu, 3 Haziran 1098'de şehre girmiş, çok sayıda insanı katledip, şehri yağmalamıştı. Nihayet Kürboğa'nın ordusu şehrin önüne ulaşmıştı. Akabinde ordusunda yaşanan iç sorunlar sebebiyle yenilmiş ve geri çekilmek zorunda kalmıştı.²³

Antakya'nın işgali, Haçlılar açısından zaferle sonuçlanmıştı. Antakya, doğuda ikinci Haçlı devleti olarak çok uzun süre bir Hıristiyan şehri olarak kalacaktı. Antakya'dan sonra asıl hedefleri olan Kudüs'e yönelen Haçlılar, 7 Haziran 1099'da Kudüs önüne gelmiş ve şehri kuşatmaya başlamışlardı. Sonuçta beş hafta süren çetin bir muhasaradan sonra, 15 Temmuz 1099'da şehre girmeyi başarmışlardı. Şehrin zaptından sonra klasikleşen katliam sahneleri takip etmişti. Kudüs'ün alındığı haberi Avrupa'da

²¹ Fulcherius, s. 65-67; Anna Komnena, s. 324-332; *Gesta Francorum*, s. 55-70; Ostrogorsky, s. 336; Runciman, I, 110-140; Asbridge, s. 72-75; Holt, s. 20; Hafez, s. 14; Cahen, s. 108; Şeşen, s. 15; Usta, s. 61; Sevim, s. 97-98; Krş., Demirkent, s. 21-27; Ebru Altan, a.g.m., s. 1-30; Devries, s. 8; Pavkovic, s. 21; Nomiku, s. 29-30; Usta, s. 61.

²² Ostrogorsky, s. 336- 337; *Gesta Francorum*, s. 70-78; Runciman, I, 140-163; Demirkent, s. 29-38; aynı mlf., *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, I. Cilt, Ankara 2013, s. 25-41; Asbridge, s. 75-81; Ebru Altan, "Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar", *Belleten*, LXV, Sayı: 243, s. 571-582; Stanley Lane Poole, a.g.e., s. 37; Krş., Şeşen, s. 16; Hafez, s. 14; Holt, s. 21; Claude Cahen, a.g.e., s. 108; Âmin Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, trk. trc. M. A. Kılıçbay, İstanbul 1998, s. 34-37; Usta, s. 62-64.

²³ Fulcherius, s. 85-90; Anna Komnena, s. 332-342; *Gesta Francorum*, s. 102-133; Runciman, I, 164-201; Demirkent, s. 38-46; Asbridge, s. 82-100; Ebru Altan, a.g.m., s. 1-30; Devries, s. 10; Phyllis G. Jestice, s. 37; Cahen, s. 111; Usta, s. 68-70.

büyük bir sevince yol açmıştı. Ancak onlara bu başarı fırsatını veren, Müslümanların iç çatışmasıydı.²⁴

Haçlıların Urfa, Antakya ve akabinde Kudüs'ü ele geçirmesi Avrupa'da büyük bir heyecan dalgasının yayılmasına sebep oldu. Ancak doğudaki Haçlıların kazanımlarını ellerinde tutabilmeleri için daha fazla insan kaynağına ve askeri desteğe ihtiyaçları vardı. Bunun için papayaya mektuplar yazdılar. Doğudan gelen mektuplara Papa Pascalis'in gayretleriyle zamanında cevap verildi. Bunun sonucu olarak 1101 yılında üç koldan harekete geçen Haçlı orduları Anadolu topraklarına girmiş bulunuyorlardı. Almanlar, Fransızlar ve İtalyanlardan oluşan orduların ayrı ayrı Anadolu içlerinde ilerlemeleri I. Kılıç Arslan'ın işini kolaylaştırmıştı. Onun uyguladığı başarılı askeri manevralar sayesinde üç ayrı güzergâhtan ilerleyen Haçlı orduları önce Merzifon, sonra Konya ve Ereğli'de imha edildiler. Ama neticede I. Haçlı Seferi ile Doğu'da Urfa, Antakya ve Kudüs sonrasında 1109'da Trablus'ta kurulan kontlukla birlikte doğudaki dördüncü Haçlı devleti de kurulmuş oldu. Bu dört devlet ile uzun süre Suriye ve Filistin'de birçok kale ve limanla ticaret yollarına hâkim oldular.²⁵

²⁴ *Gesta Francorum*, s. 151-157; Runciman, I, 205-221; Demirkent, s. 46-57; Aynı mlf., "I. Kılıçaslan", *DİA*, XXV., s. 396-399; Asbridge, s. 108-119; Cahen, s. 111; Lane Poole, s. 37; Şeşen, s. 17; Sevim, s. 99; Altan, 4-5; Usta, s. 78-79; Man, s. 33; Devries, s. 10-11.

²⁵ *Gesta Francorum*, s. 157-163; Runciman, I, 205-221; Demirkent, s. 61-77; Aynı mlf., "I. Kılıçaslan", *DİA*, XXV., s. 396-399; James Lea Cate, "The Crusade of 1101", *A History of the Crusades*, Volume: I, Londra 1969, s. 343-368; Asbridge, s. 108-119; Cahen, s. 111; Lane Poole, s. 37; Şeşen, s. 17; Sevim, s. 99; Altan, 4-5; Aynı mlf., "Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar", s. 571-582; Usta, s. 78-79; Man, s. 33; Devries, s. 10-11.

II. Haçlı Seferi

İlk Haçlı Seferinden sonra onun bir devamı sayılan 1101 Haçlı Seferi orduları Anadolu'da içlerinde imha edilmişti. Akabinde yakın doğuda kurulan ilk Haçlı devleti olan Urfa (Edesse), İmadeddin Zengi tarafından 24 Aralık 1144 tarihinde fethedilmişti. Bunun üzerine doğu Franklarının yardım çağrılarına cevap vermek ve önceki kazanımları korumak için yaklaşık yarım asır kadar duraklamış olan Haçlı hareketi yeniden başlamıştı.²⁶ II. Haçlı Seferi, Aziz Bernard de Clairvaux'nun etkileyici hitabeti ile 31 Mart 1146'da Vezelay'da ilan edilmişti. Aziz Bernard önce Fransa Karlı VII. Louis'i sonra Alman İmparatoru III. Konrad'ı, Haçlı Seferine katılmaya ikna etmişti.²⁷

Alman Kralı III. Konrad, 1147 Mayıs'ında büyük bir ordu ile yola çıkmıştı. Ancak Bizans İmparatoru Manuel Komnenos bu sefer fikrine sıcak bakmamıştı. Bundan dolayı Haçlılar Avrupa'dan yola çıkmadan önce Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud'un barış teklifine olumlu yaklaşmış ve barış sağlanmıştı. Alman İmparatoru Konrad, Bizans arazisine girince, Bizans'a zarar vermeyeceğine dair yemin etmişti.²⁸ Ancak iaşesi tükenen ordusu üzerinde tam hâkimiyet sağlayamadığından birçok tatsız olay yaşanmıştı. Daha sonra sağlanan mutabakat neticesinde Almanlar, Bizans'ın yardımıyla boğazı geçerek, İznik'e varmışlardı. Almanlar, Bizans İmparatoru'nun tavsiyelerini dinlemeyerek, rotalarını değiştirmiş ve Eskişehir'e doğru yola çıkmışlardı. Almanlar, Eskişehir'i geçtikten sonra, 25 Ekim 1147'de Selçuklu ordusunun saldırısına uğramışlardı. Alman ordusunun büyük kısmı savaş meydanında imha edilmişti. Alman İmparatoru, ordusunun arta kalanıyla İznik'e doğru çekilmek zorunda kalmıştı.²⁹

²⁶ İbnü'l Kalanisi, s. 154; Gregory Abü'l Farac, II, 378-379; Runciman, II, 185-195; Şeşen, s. 19-23; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, II. Cilt, Ankara 1994, s. 140-150; aynı mlf., s. 101; Virginia G. Berry, "The Second Crusade", *A History of the Crusades*, Volume: I, Londra 1969, s. 463-469; Devries, s. 11-12; Hafez, s. 20; Maalouf, s. 101; Ebru Altan, *İkinci Haçlı Seferi*, Ankara 2003, s. 10; M. G. S. Hodgson, a.g.e. II, s. 290; Nomiku, s. 38; Riley-Smith, s. 44; Asbridge, s. 208-210; Usta, s. 154-155.

²⁷ Gregory Abü'l Farac, II, 384; Ostrogorsky, s. 353; Runciman, II, 210-215; Demirkent, s. 102-103; Ebru Altan, a.g.e. s. 21; aynı mlf., a.g.m., s. 1-30; Virginia G. Berry, a.g.m., s. 469-470; Devries, s. 12; Nomiku, s. 39; Devries, s. 11; Lane Poole, s. 76; Holt, s. 44; Riley-Smith, s. 44-57; Usta, s. 155; Asbridge, s. 215-225.

²⁸ Gregory Abü'l Farac, II, 384; Kinnamos, s. 54-61; İbnü'l Kalanisi, s. 163; Ostrogorsky, s. 353; Runciman, II, 215-217; Demirkent, s. 103-105; Altan, s. 30-31; Asbridge, s. 231-232; Usta, s. 154; Virginia G. Berry, "The Second Crusade", s. 485-491.

²⁹ Kinnamos, s. 64; İbnü'l Kalanisi, s. 164; Ostrogorsky, s. 353; Runciman, II, 217-230; Demirkent, s. 105-106; Altan, s. 65; aynı mlf., "Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar", s. 571-582; Maalouf, s. 194; Nomiku, s. 39; Asbridge, s. 232-233; Usta, s. 157; Virginia G. Berry, a.g.m., s. 490-500.

Diğer yandan II. Haçlı Seferi'ne katılan Fransa Kralı VII. Louis, 4 Ekim 1147'de Bizans topraklarına ulaşmış, sağlanan bir mutabakatla Bizans'ın desteğiyle boğazı geçerek İznik'e ulaşmıştı. İznik'e ulaşan Fransızlar, burada Almanların başına gelen felaketten haberdar olmuşlardı. Kral Louis, Alman İmparatoru'nu teselli ettikten sonra onunla birlikte güneye doğru yola çıkmışlardı. Yolda sağlığı bozulan Alman İmparatoru Konrad, İstanbul'a geri dönmüştü. İmparator, iyileştikten sonra Bizans'ın bir deniz filosuyla Mart 1148'de Filistin'e doğru yola çıkmıştı.³⁰

Fransızlar ise Türklerin tacizi altında Denizli üzerinden, Antalya'ya Ocak ayında varabilmişlerdi. Gemilerin alamadığı bir kısım yaya asker, Türkler tarafından esir alınmıştı. Bunlar gördükleri insani muameleden etkilenerek, Müslüman olmuşlardı. Antalya'dan gemilerle yola çıkan diğer Fransızlar önce Antakya oradan da Kudüs'e geçmişlerdi. 24 Haziran 1148'de Alman ve Fransız kralları, Kudüs kralı ve asilzadeler Akkâ'da bir araya gelmiş ve II. Haçlı Seferi'ni planlamaya başlamışlardı. Bu konseyden Dımaşk üzerine bir sefer düzenlenmesi kararı çıkmıştı.³¹

Bunu haber alan Dımaşk Hâkimi Üner, Halep Hâkimi Nureddin Zengi'den yardım istemişti. Haçlı ordusu ise Dımaşk önüne gelmişti. Ancak Haçlı cephesinde yaşanan iç krizler ve Dımaşk'ın alınmasının zorluğu yanında Nureddin'in büyük bir askerî birlikle desteğe geliyor oluşu Haçlıları kuşatmadan vazgeçirmişti. Nihayet 28 Temmuz 1148'de II. Haçlı Seferi büyük bir fiyasko ile sonuçlanmıştı. İki kral Filistin topraklarından kısa aralıklarla ayrılmış ve batıda yeni ittifak arayışlarına girmişlerdi.³²

³⁰ Kinnamos, s. 65-68; Gregory Abü'l Farac, II, 384-385; Ostrogorsky, s. 354; Runciman, II, 231-233; Demirkent, s. 106-107; Altan, s. 79; Asbridge, s. 232-234; Usta, s. 158-159.

³¹ Gregory Abü'l Farac, II, 385; İbnü'l Kalanisi, s. 164; Ostrogorsky, s. 354; Runciman, II, 225-233; Asbridge, s. 244-245; Demirkent, s. 107-111; Altan, s. 93-105 Aynı mlf., "Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar", s. 571-582; Asbridge, s. 234; Usta, s. 159; Thomas Walker Arnold, *İslam'ın Tebliğ Tarihi*, trk. trc. Bekir Yıldırım ve Cenker İlhan Polat, İstanbul 2007, s. 126-127.

³² Kinnamos, s. 68; Gregory Abü'l Farac, II, 385; Ostrogorsky, s. 354; Işın Demirkent, s. 112-115; Runciman, II, 233-238; Şeşen, s. 24-25; Altan, s. 107-121; Asbridge, s. 246-249; Cahen, s. 151; Lane Poole, s. 76-77; Usta, s. 172-174; Virginia G. Berry, a.g.m., s. 509-512.

Nureddin Mahmud'un Suriye'de Birliği Sağlaması ve Mısır Seferleri

Müslümanların cephesinde ise Urfa'yı fetheden İmadeddin Zengi ölmüş, mirasını iki oğlu paylaşmıştı. Oğullarından Nureddin Mahmud, II. Haçlı Seferi'nin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra Suriye'de etki alanını olabildiğince genişletmeye çalışmıştı. Öte yandan Kudüs Kralı III. Baudouin, 1153 yılında Askalan'ı Fatımilerin elinden alarak Haçlıların son büyük başarısını elde etmişti.³³ Buna karşı 1154 yılında Dımaşk'ı alan Nureddin Mahmud, Suriye'de birliği sağlamıştı. Artık hem merkezî Kudüs Krallığı hem de Trablus Haçlı Kontluğu karşısında önemli bir Müslüman güç vardı.³⁴

Kudüs Kralı III. Baudouin 1162 yılında ölmüştü. Ancak yerine geçecek bir çocuğu olmamıştı. Onun yerine kardeşi Amaury geçmişti. Nureddin'in karşısına tehlikeli ve kurnaz bir rakip çıkmıştı. Başa gelir gelmez bütün dikkatini Mısır'a çevirmişti. Mısır, ekonomik ve stratejik olarak çok önemli bir konuma sahipti. Fakat siyasal anlamda Fatımi devleti ciddi bir iktidar krizi yaşıyordu.

Müslümanlar açısından Kudüs Haçlı Devleti'ni yok etmenin tek yolu Mısır'ı alarak, iki taraftan onları baskılamakla mümkün olacaktı. Mısır, gerek insan kaynağı ve gerekse maddi imkânları açısından Filistin'deki savaşın kaderini belirleyecek potansiyeli taşıyordu. Mısır'da Fatımi iktidarı can çekişiyordu. Bunu fırsata çevirmeyi düşünen Amaury vakit kaybetmeden, Mısır'a ani bir baskın düzenlemiş ve Bilbays'ı kuşatmıştı. İktidarı elinde bulunduran Vezir Dırgam b. Amir, Nil Nehri'nin bentlerinden bir kaçını açmış ve Amaury'i geri çekilmeye zorlamıştı.

Bu sırada bir bahane ile Mısır'a girmesi gereken Zengiler için fırsat doğmuştu. Yakın zamanda iktidardan indirilen Fatımi Veziri Şaver b. Mücır, Şam'a gelerek yardım istemişti. Amaury'nin Bilbays'ı işgalinden haberi olan Nureddin, bu fırsatı kaçırmamıştı. Şaver, mevkiini yeniden elde etmenin karşılığında Nureddin'e önemli taahhütlerde bulunmuştu. Bunun üzerine Nureddin, 1164 Nisan'ında Şirkuh el-Man Sûr'un idaresinde Mısır'a bir askerî birlik göndermişti. Şirkuh'un yanında genç yeğeni

³³ İbnü'l Kalanisi, s. 188; Papaz Grigor, s. 301-304; Gregory Abü'l Farac, II, 391; Runciman, II, 272-288; Demirkent, s. 117-119; Usta, s. 178-180; Hodgson, II, 291; Maalouf, s. 198; Hafez, s. 21; Asbridge, s. 256-259; Sir Hamilton A. R. Gibb, "The Career of Nur-ad-Din", *A History of the Crusades*, Volume: I, Londra 1969, s. 513-518.

³⁴ İbnü'l Kalanisi, s. 190; Gregory Abü'l Farac, II, 393; Papaz Grigor, s. 320-321; Runciman, II, 272-290; Demirkent, s. 119-124; Sir Hamilton A. R. Gibb, a.g.m., s. 518-519; Asbridge, s. 256-260; Şeşen, s. 25; Devries, s. 13; Hafez, s. 21; Usta, s. 180; Bahattin Kök, "Nureddin Zengi, Mahmud", *DİA*, XXXIII., s. 259-262.

Selahaddin Eyyubi de vardı.³⁵ Haçlılarla Zengiler arasında Mısır üzerindeki mücadele 1169 yılına kadar devam etmişti. Zengiler, Şirkuh el-Man Sûr'un idaresinde Mısır'a üç sefer düzenlemişti. 8 Ocak 1169'da Şirkuh, Kahire'ye girmiş ve birkaç hafta içinde bütün Mısır'a hâkim olmuştu. Ancak üstün gayretinin sonuçlarını görmeden iki ay sonra ölmüştü. Yerine genç yeğeni Selahaddin Eyyubi geçmişti.³⁶

³⁵ İbn Esir, XI, 243; İbn Şeddad, s. 41; Gregory Abü'l Farac, II, 401; Runciman, II, 303-330; Demirkent, s. 124; Usta, s. 182-183; Asbridge, s. 256-275; Sir Hamilton A. R. Gibb, "The Career of Nur-ad-Din", s. 520-524; Bahattin Kök, a.g.m. s. 259-262.

³⁶ İbn Şeddad, s. 45; Gregory Abü'l Farac, II, 408; Şerefhan Bitlisi, *Şerefname Kürt Tarihi*, trk. trc. Abullah Yeğin, İstanbul 2016, I, s. 106; Asbridge, s. 259-280; Runciman, II, 320-334; Demirkent, s. 124-128; Altan, s. 123; Devries, s. 13-14; Hodgson, II, 291; Lane Poole, s. 100; Hafez, s. 21; Holt, s. 48-49; R. Stephen Humphreys, *Selahaddin'in Mirası-Eyyubi Konfederasyonun Kökleri*, trk. trc. Serdar Şengül ve Bilal Öztunç, İstanbul 2011, s. 166-167; Cahen, s. 192; Usta, s. 184-193; Sir Hamilton A. R. Gibb, a.g.m., s. 524-527; Bahattin Kök, a.g.m. s. 259-262.

Selahaddin Eyyubi'nin Mısır'a Sultan Oluşu ve Düzeni Sağlaması

Müslümanlar güçlenmiş; Şam, Halep, Musul, El Cezire ve Mısır Nureddin'in hâkimiyetinde birleşmişti. Bu durum karşısında Franklar doğuda tutunabilmek için bir hamiyet ihtiyacı duymuşlardı. Bu sebeple Bizans ile aralarındaki gerginliği bitirmek için Kudüs Kralı III. Baudouin, İmparator Manuel'in kızı Theodora ile evlenmiş ve Bizans'ın yüksek hâkimiyetini tanımıştı. Bu yakınlaşma daha sonra Mısır üzerine düzenlenen seferlerde daha ileri boyutlara taşınmıştı. Sonuçsuz kalan, İskenderiye ve Dimyat kuşatmalarına Bizans donanması da destek vermişti.³⁷

Selahaddin Eyyubi, Mısır'da düzeni sağladıktan sonra, cuma hutbesinde Abbasi Halifesi'nin adı okunmuştu(1171). Böylece üç asırlık Fatımi Hanedanlığı son bulmuş, Mısır gibi stratejik önemdeki bir ülke Haçlılara karşı Müslümanlarda kalmıştı.³⁸ Ancak Mayıs 1174 yılında Müslümanlar için önemli bir lider olan Nureddin Zengi ölmüştü. Kudüs Kralı I. Amaury ise Nureddin'den iki ay sonra ölmüştü. Nureddin'in yerine geçmesi gereken oğlu İsmail henüz on bir yaşında olduğundan yönetim valiler arasında paylaşılmıştı. Suriye'de uzun süren bir lider etrafında toplanma mücadelesini nihayet Selahaddin Eyyubi kazanmıştı. İslam birliği ideali etrafında Müslümanları yeniden birleştirmek, Mısır'daki Şii İslam ekolünün yerine Sünni İslam ekolünü yerleştirmek ve Frenklere karşı yürütülen kutsal savaşı hızlandırmak Selahaddin'in en ateşli tutkusu haline gelmişti. Uzun yıllar Kuzey Suriye'de, Mezopotamya'da, Fırat ve Dicle'de seferler düzenlemiş, bu seferlerin neticesi olarak kendisine bağlanan bölgelerden asker ve güç akışı sağlamıştı. Selahaddin'in isteği üzerine, Bağdat'taki Abbasi Halifesi, onu Mısır, Mağrip, Nubia, Batı Arabistan, Filistin ve merkez Suriye üzerinde tam yetkili kılmıştı.³⁹

Haçlı cephesinde ise Amaury'den sonra hanedandan geriye sadece on üç yaşında cüzzamlı oğlu IV. Baudouin kalmıştı. Trablus Kontu III. Raymond, on üç yaşında olan

³⁷ Kinnamos, s. 172-200; Ostrogorsky, s. 357; Cahen, s. 193; Runciman, II, 292-323; Demirkent, s. 124-129; Şeşen, s. 24-25; ayn. mlf., "Selahaddin-i Eyyubi", *DİA*, XXVI., s. 37-340; Usta, s. 192-194.

³⁸ Ostrogorsky, s. 376; Runciman, II, 337; Demirkent, s. 127-130; Asbridge, s. 284-290; Cahen, s. 192; Şeşen, s. 33-45; Usta, s. 194; Ramazan Şeşen, "Eyyubi", *DİA*, XII, 20-31; Sir Hamilton A. R. Gibb, "The Rise of Saladin, 1169-1189", *A History of the Crusades*, Volume: I, Londra 1969, s. 564-567.

³⁹ Gregory Abü'l Farac, II, 414-417; Ostrogorsky, s. 376; Runciman, II, 332-365; Demirkent, s. 129-134; Asbridge, s. 293-307; Hafez, s: 22; Altan, s. 124; Devries, s. 14; Holt, s. 51-54; Cahen, s. 192; Usta, s. 194-197; R. Stephen Humphreys, a.g.e. s. 142; Ramazan Şeşen, "Hittin'de Selâhaddin'in Ordusu", *Bellekten*, LIV., Nisan 1990, Sayı: 209, s. 427-433; Sir Hamilton A. R. Gibb, "The Rise of Saladin, 1169-1189", s. 567-582.

yeni krala naib olarak seçilmişti. Ancak Kudüs Kralı IV. Baudouin 1185 Martında ölmüştü. Önceden varılan anlaşmaya göre henüz sekiz yaşında bir çocuk olan yeğeni V. Baudouin, Trablus Kontu III. Raymond'un niyabetinde kral ilan edilmişti. Krallığın durumu kötüye gittiğinden Raymond, Selahaddin ile dört yıllık bir anlaşma yapmıştı. Bu barışla batıdan beklenen Haçlı Seferi gerçekleşinceye kadar krallığın geleceği güvence altına alınacaktı. Fakat V. Baudouin 1186'da ölmüş, başında Joscelin de Courtenay'in bulunduğu saray partisi anlaşmayı hiçe saymış, kral naibi III. Raymond ve taraftarlarını idareden uzaklaştırmıştı. Akabinde söz konusu parti, ölen kralın annesi Sibylle'e Kudüs'te taç giydirmişti. Sibylle de kocası Guy de Lusignan'a taç giydirmiş ve onu kral ilan etmişti.⁴⁰

Taberiyye Hâkimi III. Raymond, bu durumdan duyduğu kin ve nefretle Selahaddin'e yanaşmış ve onunla belli gizli anlaşmalar yapmıştı. Bu durum krallık ileri gelenlerini iki büyük rakip partiye bölmüştü. Kudüs Krallığı, barış ortamını tercih edenlerle, savaş isteyenlerin iç mücadelesine sahne olmuştu. Barışın devamını isteyenlerin başında Trablus Kontu III. Raymond vardı. Savaş isteyenlerin başında ise eski Antakya Prinkepsi Renaud de Chatillon vardı. Krallık, iç meselelerle uğraşırken, dışardan gelecek yardım ümitlerini de kaybetmişti.⁴¹

Diğer yandan Müslüman cephesinde başarılı hamleler gerçekleşmişti. Anadolu'da güçlenmiş olan Selçuklu Sultanı II. Kılıç Aslan 1176 Eylül'ünde Myriokephalon'da Bizans ordusunu yenilgiye uğratmıştı. İmparator Manuel Komnenos zamanında doğudaki Frenklere yapılan destekler onun 1180 yılında ölümüyle tamamen kesilmişti. Diğer taraftan Selahaddin Eyyubi, Mısır'da düzeni sağladıktan sonra Halep ve Şam'ı almış, Musul'la anlaşmış, Suriye'de de birliği sağlamıştı. Hâkimiyet alanını Fırat'tan Nil'e kadar uzatmış ve bütün Haçlı devletlerini çember içine almıştı.⁴²

⁴⁰ Gregory Abü'l Farac, II, 423-440; Runciman, II, 354-377; Lane Poole, s. 186; Demirkent, s. 129-132; Asbridge, s. 307-349; Usta, s. 199-201; Sir Hamilton A. R. Gibb, a.g.m., s. 582-585; Marshall W. Baldwin, "The Decline and Fall of Jerusalem, 1174-1189", *A History of the Crusades*, Volume: I, Londra 1969, s. 592-593. (590-622).

⁴¹ İbn Esir, XI, 416; Runciman, II, 375-380; Demirkent, s. 131-132; Lane-Poole, s. 186; Malcolm Cameron Lyons ve D.E.P. Jackson, *Selahaddin, Kutsal Savaşın Politikaları*, trk. trc. Zehra Savan, İstanbul 2006, s. 309; Ebru Altan, "Renaud De Châtillon: Antakya Prinkepsi (1153-1160), Mâverâ-i Ürdün Senyörü (1177-1187)", *Tarih Dergisi*, Sayı:55 (2012 / 1), İstanbul 2013, s. 1-30; Holt, s. 57; Usta, s. 197-199.

⁴² Gregory Abü'l Farac, II, 422; Kinnamos, s. 215; Ostrogorsky, s. 357-361; Runciman, II, 345-358; Demirkent, s. 131; Altan, s. 123-124; Maalouf, s. 232; Holt, s. 57; Cahen, s. 221; Sir Hamilton A. R. Gibb, "The Rise of Saladin, 1169-1189", s. 584; Marshall W. Baldwin, a.g.m., s. 594.

Selahaddin'in Suriye mücadelesi sırasında Halepli rakipleri, daha önce Nureddin tarafından esir alınmış ve Halep'te zindana atılmış birçok azılı Haçlı liderini, kendisiyle uğraşınlar diye serbest bırakmışlardı. Bunlardan biri olan Renaud de Chatillon, on altı yıllık esaretten sonra Filistin'e gelmiş, Kudüs Kralı tarafından Kerak-Şevbek Senyörü ilan edilmişti. Esaret yıllarında gördüğü kötü muameleler neticesinde kronik bir İslamafobi hastalığına yakalanan Renaud de Chatillon'un arkasında yine kendisi gibi kavgacı Templier ve Hospitalier Tarikat Şövalyeleri vardı. Renaud, 1182'de Selahaddin'in kuzeyde bulunmasından faydalanarak Kızıldeniz'e bir donanma gönderip Mekke'ye giden hacıların bulunduğu gemileri yağmalamıştı. Akabe Körfezi'ndeki Eyle'yi ele geçirmiş, donanması Afrika kıyısı boyunca şehirleri ve gemileri yağmalamış, yakmış ve birçok hacıyı kılıçtan geçirmişti.⁴³

Durumdan haberdar olan Selahaddin, kardeşi Mısır Valisi Melik Adil'e derhal olaya müdahale etmesini istemişti. Melik Adil, Hüsameddin Lü'lü' kumandasında bir donanmayı Haçlıların üzerine göndermişti. Hüsameddin önce adadaki kaleyi kuşatmadan kurtarmış ve Eyle'yi geri almıştı. Ardından güneye inerek Haçlı gemilerini imha etmişti. Ele geçirilen esirler Kahire'ye götürülerek idam edilmişti. Renaud de Chatillon yine de rahat durmamış, 1186 sonunda Kahire'den barış anlaşmasına güvenerek yola çıkan bir kervana Moab Bölgesi'nde saldırmış, tacirleri ve malları Kerak Kalesi'ne götürmüştü.⁴⁴

⁴³ İbn Cübeyr, *er-Rihle*, trk. trc. İsmail Güler, *Endülüs'ten Kutsal Topraklara*, İstanbul 2008, s. 34; Gregory Abü'l Farac, II, 428; Runciman, II, 361-368; Demirkent, s. 132; Ebru Altan, "Renaud De Châtillon", s. 1-30; Asbridge, s. 332-334; Devries, s. 14; Lane Poole, s. 184; Holt, s. 58; Cahen, s. 222; Devries, s. 14; Marshall W. Baldwin, a.g.m., s. 595-596.

⁴⁴ İbn Cübeyr, a.g.e. s. 34; Gregory Abü'l Farac, II, 428-429; Runciman, II, 367; Demirkent, s. 132-134; Ebru Altan, a.g.m., s. 1-30; Devries, s. 14; Asbridge, s. 333; Usta, s. 202-204; Hafez, s. 24; Maalouf, s. 244-245 Ramazan Şeşen, "Hittin'de Selâhaddin'in Ordusu", s. 427-433; Sir Hamilton A. R. Gibb, a.g.m., s. 585; Marshall W. Baldwin, "The Decline and Fall of Jerusalem, 1174-1189", s. 596-599.

Hittîn Zaferi ve Kudüs'ün Fethi

Selahaddin, antlaşmaya dayanarak esirlerin serbest bırakılmasını ve zararın ödenmesini istemişti. İsteğinin yerine getirilmemesi üzerine de antlaşmanın bozulduğunu ve Haçlılarla savaşın kaçınılmaz olduğunu bildirmişti. Selahaddin, kendisine bağlı bütün bölgelerden asker göndermelerini, cihada destek ve teşviklerini istemişti. Akabinde 13 Nisan 1187 baharında Selahaddin, Havran Bölgesi'nde ordusunu toplamıştı. Haçlılar, Müslüman askerlerin toplandıklarını ve onlarla savaşmaya kararlı olduklarını görmüş, Kudüs Kralı, bütün asillerini ve şövalyelerini Akkâ'ya çağırmişti. Haziran sonunda on iki bin şövalye, çok sayıda atlı ve on bin kadar yaya asker Akkâ'da toplanmıştı. Kudüs'ten kutsal haç getirilmişti.⁴⁵

Bu sırada İslam ordusuna Mısır kuvvetleri de katılmıştı. İmadeddin: “*Ordu, İslam tarihinde görülmedik boyutta bir okyanus gibiydi*” diye yazmıştı. 4 Temmuz 1187 sabahı Hittîn'de meydana gelen savaşta Haçlı piyadeleri göle doğru kuşatmayı yarmaya çalışmış, fakat hemen hepsi ya kılıçtan geçirilmiş ya da esir alınmıştı. Şövalyeler ve atlı askerler gayretle savaşmış ama sonunda yenilmişlerdi.⁴⁶

Sadece III. Raymond, Renaud de Sidon ve Balian d'Ibelin kuşatmayı yarıp kurtulabilmişti. Kudüs Kralı Guy savaşta esir alınmış ve hayatı bağışlanmıştı. Selahaddin, Müslüman düşmanı Renaud de Chatillon'u oracıkta kendi elleriyle öldürmüştü. Kavgacı Templier ve Hospitalier tarikatı şövalyeleri de öldürülmüştü. Kutsal Haç, Müslümanların eline geçmişti. İbn Esir, manidar bir tespitte bulunmuştu: “*Esirleri görenler kimsenin ölmediğini, ölüleri görenlerse kimsenin kurtulamadığını*

⁴⁵ İbn Esir, XI, 418-420; İbn Şeddad, s. 127; Gregory Abü'l Farac, II, 441; Runciman, II, 366-381; Demirkent, s. 135-138; Asbridge, s. 349-351; Şeşen, s. 93; Aynı mlf., “Hittîn'de Selâhaddîn'in Ordusu”, s. 427-433; Nomiku, s. 41; Lyons ve Jackson, a.g.e. s. 309-321; Usta, s. 205; Krş., Jean Richard, “An Account of the Battle of Hattin Referring to the Frankish Mercenaries in Oriental Moslem States”, *Speculum*, Cilt: 27, No: 2, Nisan 1952, s. 168-169; Lane Poole, s. 184; Sir Hamilton A. R. Gibb, “The Rise of Saladin, 1169-1189”, s. 585; Marshall W. Baldwin, “The Decline and Fall of Jerusalem, 1174-1189”, s. 599-609.

⁴⁶ İmadeddin el-İsfahani, *el-Feth el-Kussi fi'l Feth el-Kudsi*, Beyrut 2004, s. 46-50; Ernoul, *Chronicles of D'Ernoul*, ing. trc. Peter W. Edbury, *The Conquest of Jerusalem and The Third Crusades*, Hampshire 1998, s. 158-159; Ambroise, s. 126-128; İbn Şeddad, s. 129-131; Şerefname, I, 110-111; Runciman, II, 381-385; Işın Demirkent, “Hittîn Zaferi ve Kudüs'ün Müslümanlarca Fethinin Batıdaki Akisleri”, *Belleten*, LII (1988), sayı:205, s. 1547-1555; ayn. mlf., s. 138-139; Ostrogorsky, s. 376; Zoe Oldenbourg, *The Crusades*, ing. trc. Anne Carter, Newyork 1966, s. 439; Lyons ve Jackson, s. 315-321; Altan, s. 124; Cahen, s. 223; Devries, s. 107; Hafez, s. 23; Lane Poole, s.197; Usta, s. 206-207; Şeşen, s. 94-96; Aynı mlf., “Eyyubi”, *DİA*, XII, s. 20-31; Jean Richard, “Battle of Hattin”, s. 169; Sir Hamilton A. R. Gibb, a.g.m., s. 585-588; Marshall W. Baldwin, a.g.m., s. 612-617.

düşünürdü. Haçlılar, Suriye sahiline geldikleri 1098 yılından bu güne kadar böyle bir felakete maruz kalmadılar”⁴⁷ diyordu.

Bu savaşta Kudüs Krallığı'nın bütün askerî gücü yok edilmişti. Müslümanlar büyük bir fetih dalgası halinde Filistin üzerinde yayılmaya başlamışlardı. Bundan sonra öncelikle denizden gelecek desteği kesmek için sahili denetleyen kentler ele geçirilmişti. Akkâ 9 Temmuz 1187'de alınmıştı. Peşinden Nasıra, Saffuriye, Tabor, Sebaste, Nablus ve bundan hemen sonra Akkâ'nın güneyinde Hayfa, Arsuf ve Kaysarriye teslim olmuştu. Mısır'dan gelen el-Adil güneydeki Yafa'yı ve çevresini temizlemişti. Sûr'un sınırında bulunan Tibnin alınmış ve Sidon kenti 29 Temmuz 1187'de ele geçmişti. Cübeyl, 4 Ağustos'ta, peşinden 6 Ağustos'ta Beyrut alınmıştı.⁴⁸

Selahaddin, 23 Ağustos'ta Askalan önüne gelmişti. el-Adil de kuvvetleriyle Sultan'a katılmıştı. Bu kent esir Kudüs Kralı Guy'un özgürlük bedeli olarak alınacaktı. Kral Guy, kente Selahaddin'e teslim olmaları için gönderilmiş, ancak kent halkı kralı içeri almamıştı. Şehir, askerî kuvvetle alınmış ve Kral Guy, serbest bırakılmamıştı. Bu sırada Gazze, Tapınak Şövalyelerinin elindeydi, onların reisi, Gerard, Selahaddin'in elinde esirdi. Şövalyelerini ikna etmiş, özgürlüğüne karşılık şehrin teslimini sağlamıştı. Gazze'den sonra Darum, Remle, Yabnu, Laturn, İbelin, Hebron ve Beytüllahim alınmıştı. İki ay içinde kuzeyde Beyrut'tan güneyde Gazze'ye kadar Filistin'in tümü Selahaddin'in eline geçmişti. Böylece sıra tecrit edilmiş Kudüs'e gelmişti.⁴⁹

Selahaddin'in 20 Eylül'de kuşattığı şehir, sonunda teslim olmuştu. Selahaddin, Kudüs halkına çok merhametli davranmış, az bir fidye ödeyerek gitmelerine izin vermişti. Ayrıca binlerce kişiyi de serbest bırakmıştı. Selahaddin Eyyubi, 2 Ekim 1187'de Kudüs'e girmişti. Kudüs'ten ayrılanlar Sûr, Trablus ve Antakya'ya sığınırken Ortodokslar ve Museviler'in şehre yerleşmesine izin verilmişti. Hıristiyanlara ait kutsal

⁴⁷ Ernoul, s. 160-161; Ambroise, s. 127; İbn Esir, XI, 424; İmadeddin, s. 50; İbn Şeddad, s. 127-133; Gregory Abü'l Farac, II, 443; Hans Eberhard Mayer, *The Crusades*, ing. trc. John Gillingham, Oxford 1972, s. 136; Ostrogorsky, s. 376; Runciman, II, 385-386; Demirkent, s. 139-141; Ebru Altan, a.g.m., s. 1-30; Lane Poole, s.197; Lyons ve Jackson, s. 315-321; Ramazan Şeşen, "Hittîn", *DİA*, XVIII, 165-167; Aynı mlf., "Hittîn'de Selâhaddîn'in Ordusu", *Bellekten*, s. 427-433; Jean Richard, "Battle of Hattin" s. 169; Marshall W. Baldwin, "The Decline and Fall of Jerusalem, 1174-1189", s. 613-614.

⁴⁸ Ernoul, s. 161-164; İmadeddin, s. 60-62; İbn Şeddad, s. 130-133; Itinerary of Richard, s. 11-13; Gregory Abü'l Farac, II, 444; Şerefname, I, 111; Runciman, II, 385-386; Demirkent, s. 141; Lane Poole, s. 200-201; Lyons ve Jackson, s. 325-335; Usta, s. 207; Humphreys, s. 154; Sir Hamilton A. R. Gibb, "The Rise of Saladin, 1169-1189", s. 588-589; Marshall W. Baldwin, a.g.m., s. 618-619.

⁴⁹ Ernoul, s. 162; İmadeddin, s. 65; İbn Şeddad, s. 133-134; Şerefname, I, 111; Runciman, II, 387-388; Demirkent, s. 141; Lane Poole, s. 199-204; Cahen, s. 223; Şeşen, s. 97-98; Marshall W. Baldwin, a.g.m., s. 620-621.

yerlerin idaresi Ortodoks Kilisesi'ne teslim edilmişti. Selahaddin 1188 yılında fetihlerine devam etmiş, 1189'da Sûr (Tyros) dışında bütün Kudüs Krallığı topraklarını ele geçirmişti. Trablus Kontluğu ile Antakya Prinkepsliği sadece başşehirle birkaç kasabadan ibaret kalmıştı.⁵⁰

⁵⁰ Ernoul, s. 165; Ambroise, s. 127-128; İmadeddin, s. 72; İbn Şeddad, s. 134-135; Itinerary of Richard, s. 14; Şerefname, I, s. 111; Gregory Abü'l Farac, II, 444-445; İbn Şeddad, s. 135-136; Ostrogorsky, s. 376; Runciman, II, 389-396; Demirkent, s. 141-142; Hodgson, II, 292; Lyons ve Jackson, s. 325-335; Lane Poole, s. 199-209; Hafez, s. 24-25; Cahen, s. 223; Ramazan Şeşen, "Eyyubi", *DİA*, XII, 20-31; Sir Hamilton A. R. Gibb, "The Rise of Saladin, 1169-1189", s. 588-589; Marshall W. Baldwin, "The Decline and Fall of Jerusalem, 1174-1189", s. 620-621.

BİRİNCİ BÖLÜM

III. HAÇLI SEFERİ ÖNCESİ BATIDA VE BİZANS'TA SİYASİ DURUM

1.1. İngiliz ve Fransızların Bitmeyen Çekişmeleri

X. yüzyılın sonu itibariyle Avrupa'yı bir arada tutan merkezî güç Karolenjyen İmparatorluğu parçalanmıştı. Sonrasında mevcut coğrafyada kurulma çabasında olan yeni devletler de birbirleriyle savaşıyorlardı.⁵¹ Haçlı Seferleri başlamadan önce söz konusu ortam Avrupa'da ciddi bir siyasî karmaşayı da beraberinde getirmişti. Karolenjyenlerin en büyük varisi durumundaki Alman İmparatoru o sıralarda dünyevi güç elde etme çabasındaki papalıkla mücadele içindeydi. Papanın diğer varis Fransa krallığı ile de arası iyi değildi. Papalık özellikle Alman İmparatoru (IV. Heinrich) ile olan mücadelesinde onun asi tabilerini de kullanmaktaydı. Küçük soyluların bu işe karışmaları ise siyasî karmaşayı daha da arttırmaktaydı. Zira aslında aynı sebeple ama görünürde evlilik meselesi nedeniyle kral aforoz edilmişti. Büyük bölünme (Schisma) sırasında 1076 ve 1082'de Papa VII. Gregory, Alman Kralı IV. Heinrich'i önce geçici, sonra da kesin olarak tahtan indirmişti. Papa, bu yaptıklarıyla süregelen genel teamülün sınırlarını zorlamıştı. Sonrasında papa, Heinrich'in ordusu tarafından Roma'dan sürgüne yollanmış ve akabinde ölmüştü. Onu 1088'de nüfuzlu bir Gregoryyen olan II. Urban izledi. Bu sırada kilise bölünmüş; bir tarafta Alman İmparatoru ve birkaç Alman piskopos tarafından desteklenen Guibert ile diğer tarafta Toscana Düşesi Mathilde tarafından desteklenen, Fransa ve İtalya'da kabul gören II. Urban vardı. Görüleceği üzere seferlerin arifesinde Avrupa'nın siyasî hâkimlerinin iç sorunları, çatışma ve karşılıklı savaşları sebebiyle öncelikleri kendi gündemleri idi.⁵²

Bu sebeple I. Haçlı Seferi'ne kral ve imparatorların direk bir katkıları olamamıştı. Zaten papalık makamı da seferin kendi idaresinde düşük profilli soylular tarafından yürütülmesini istediğinden, onlar da bu konuda sessiz kalmayı tercih etmişlerdi. Sonrasında başlayan sefer durumu neticesinde Haçlılar doğuda başarılı olmuş ve Kudüs krallığı başta olmak üzere dört devlet kurmuşlardı. İlerleyen dönem içerisinde doğuda kurulan ilk Haçlı siyasî unsuru olan Urfa'nın İmadeddin Zengi tarafından geri alınması,

⁵¹ Fulcherius, s. 45-50; Runciman, I, s. 79; Usta, s. 49-50; Demirkent, s. 1-4.

⁵² Fulcherius, s. 46-55; Runciman, I, s. 79-80; Demirkent, s. 1-2; Riley-Smith, s. 47-51; Usta, s. 51-53.

batıdaki Haçlıları uzun süreden sonra tekrar harekete geçirmişti(1144). Haçlıların Ortadoğu'daki kazanımlarını korumak adına Fransa Kralı ve Alman İmparatoru'nun öncülük ettiği yeni bir sefer düzenlenmişti. Ancak aralarındaki ihtilaflar, Türkiye Selçuklularının Anadolu'dan geçişleri sırasında bunlara verdiği kayıplar, takip edilen yanlış stratejiler seferin tam bir fiyasko ile sonuçlanmasına sebebiyet vermişti.

Diğer yandan Suriye'de Müslümanlar, İmadeddin Zengi ile başlayan, oğlu Nureddin Zengi ve Selahaddin ile devam eden birlik ve yükseliş sürecine girmişlerdi. Nitekim sözü edilen hâkimlerin faaliyetleri neticesinde Ortadoğu coğrafyasının kalbi durumundaki Suriye ve Mısır tek bir bayrak altında toplanmıştı. Bunun bir sonucu olarak Haçlılara karşı verilen mücadeleler çok daha başarılı bir seyir takip etmeye başlamıştı. Sonuçta ise Selahaddin Eyyubi selefinin başlattığı işi tamamlayarak Hittîn'de Haçlı ordusunu imha etmiş ve Kudüs'ü geri almıştı(1187). Bu durum Avrupa'da çok büyük bir sarsıntıya sebep olmuştu. Nitekim papa bir bildiri yayınlamaya yine kendi aralarında çatışma halinde olan Avrupa'daki siyasi güçler arasında bir ateşkes sağlamayı başarmıştı. Başta krallar ve onlara bağlı baronlar olmak üzere herkesin ihtilafları bir kenara bırakarak gücü oranında Kudüs'ün kurtarılması adına çalışması emredilmişti. Hatta alınan karara uymayıp, savaşa devam edenlerin de aforoz edilmesi öngörülmüştü.

Zira Selahaddin Eyyubi, Hittîn Savaşı'nı kazanıp Ortadoğu'da kalan Haçlı kale ve müstahkem mevkiilerini ele geçirdiği sırada İngilizler (Angevin Hanedanı) ile Fransızlar (Capet Hanedanı) arasında Normandiya üzerindeki hak iddialarından kaynaklı savaş devam ediyordu. Ancak doğuda yaşanan büyük felaket ve papanın emri doğrultusunda bu savaşa son vermeyi kararlaştırmışlardı. Dolayısıyla 1188 Ocak ayında Gisors'da her iki kral bir ateşkes anlaşması hakkında müzakerelerde bulunmak üzere bir araya gelmişlerdi. Sûr Başpiskoposu Josias da doğudaki felaket haberleriyle oraya ulaşmıştı. Yapılan görüşmelerin neticesinde Ocak 1188'de iki kral, haçı kabul etmişti. Ardından asilzadeler de bütün güçleriyle III. Haçlı Seferi'ne destek sözü vermişlerdi. Böylece Batı Avrupa'nın iki önemli gücü arasındaki savaş hali son bulmuştu.⁵³

⁵³ Archer and Kingsford, s. 331; Ostrogorsky, s. 376; Runciman, III, 5; Demirkent, s. 153-154; Thomas Walker Arnold, a.g.e. s. 130; Devries, s. 109; Man, s. 188; Nomiku, s. 51-52; Asbridge, s. 375-383; Riley-Smith, s. 51-52.

Ancak daha ordular yola çıkmadan Fransa'da yeniden savaş başlamıştı. 1188 Haziranında Kral II. Henry'nin oğlu Richard'la Toulouse kontu arasında çatışma çıkmıştı. Fransa Kralı Philippe kendi vassaline karşı yapılan saldırıya karşılık Berry kontluğuna saldırmıştı. Kral II. Henry de aynı şekilde mukabele ederek Fransa topraklarına saldırmıştı. Fakat Ocak 1189'da Richard aniden beklenmedik şekilde Fransa Kralı Philippe ile anlaşarak babasına karşı isyan bayrağını çekmişti. Ardından da Normandiya'ya karşı şiddetli bir saldırıyla Le Mans ve Tours dâhil birçok kaleyi zaptetmişlerdi. Bu bitmek bilmeyen iç çatışmalar samimi Hıristiyanlar arasında tam bir hayal kırıklığına yol açmıştı. Papa, kralları aforozla tehdit etmesine rağmen savaş durmamıştı. Ancak 4 Temmuz 1189'da Kral Henry önüne konulan tüm şartlara boyun eğerek Richard'ı varis ilan etmişti.⁵⁴

Yeni İngiliz Kralı Richard, kendisinin kişisel olarak başta kabul ettiği ve ülkesi adına da babasının söz verdiği III. Haçlı Seferi'ne destek planını Fransa ile hayata geçirmek zamanı gelmişti. Ancak uzun süren mücadelelerin etkisiyle Fransa ile İngiltere hâkimleri birbirlerine güvenmediklerinden aynı anda yola çıkmayı kararlaştırmışlardı. Her şeye rağmen bu karşılıklı güvensizlik hali seyahat boyunca devam etmişti. Örneğin Richard'ın Sicilya'yı istilası sırasında Fransa Kralı, Sicilya Kralı Tankred'e İngilizlere karşı birlikte hareket etmeyi teklif etmişti. Ancak Tankred gelen teklifi daha sonra Richard'a söylemişti. Bu ise kutsal kenti kurtarmaya giden iki kralın arasının daha fazla açılmasına yol açmıştı. Bir sürü tartışmadan sonra nihayetinde alınacak şehirlerin ve servetlerin iki kral arasında eşit paylaşımı konusunda anlaşmışlardı. Akabinde Fransa Kralı kız kardeşi Alice ile Richard'ın çok önceden kararlaştırılmış olan evliliğini gündeme getirmişti.⁵⁵

Bu evlilik fikri ilk başta Richard'ın babası İngiltere Kralı II. Henry'ye aitti. Alice'yi, Fransa Sarayı'ndan çocuk yaşta kendi elleriyle alıp getiren de Richard'ın annesi Eleanore d'Aquitaine idi. Baskın bir kişiliğe sahip bu hanım daha önce Fransa Kralı VII. Louis ile evliydi. Hatta kocasıyla II. Haçlı Seferi'ne katılmıştı. Fakat sefer sırasında amcası Antakya Hâkimi Raymond ile aşk yaşadığı dedikoduları yüzünden kocasıyla arası açılmış ve sonrasında ondan boşanmıştı. Boşanmanın akabinde Eleanore, İngiltere Kralı II. Henry ile evlenmişti. Richard bu evlilikten doğan üç erkek

⁵⁴ Archer and Kingsford, *The Crusades The Story of The Latin Kingdom of Jerusalem*, Newyork 1894, s. 328; Runciman, III, 6; Demirkent, s. 154; Asbridge, s. 388; Sidney Painter, "The Third Crusade: Richard the Lionhearted and Philip Augustus", s. 47-49.

⁵⁵ Archer and Kingsford, s. 328; Runciman, III, 35-36; Demirkent, s. 154-155; Devries, s. 117.

kardeşten biriydi. Diğer taraftan Eleanore'nin hırslarını bilen ve bundan kuşku duyan kocası II. Henry, onu uzun süre bir kalede göz hapsinde tutmuştu.⁵⁶

Bu arada II. Henry, Alice'yi yanında fazla tutmuş ve gereğinden fazla yakınlık göstermişti. Söz konusu yakınlaşma çirkin dedikodulara yol açmıştı. Aslında Richard ve annesi Eleanore d'Aquitaine bu evliliğe şiddetle karşı çıkmışlardı. Nitekim daha önce Fransa'da yaşadıklarından dolayı onlardan nefret etmekteydi. Ayrıca kocasının metresini oğluna eş olarak istememişti. Bundan dolayı oğluna yeni bir eş aramış ve kendi yurduna komşu olan Navarra Kralı'nın kızını istemişti.⁵⁷ Gerekli hazırlıklar tamamlandığı dönemde Haçlı Seferi başlayınca Richard, annesinden yeni gelin adayı olan Brengaria'yı, Sicilya'ya kendi yanına getirmesini rica etmişti. Bu olay üzerine Philippe'in, Richard ile ilişkileri daha da bozulmuştu. Taraflar arasındaki bu türden anlaşmazlıklar Akkâ önlerine vardıkları sırada da bütün hızıyla devam edecekti.⁵⁸

⁵⁶ Archer and Kingsford, s. 328; Runciman, II, 232; Demirkent, s. 108-111, 155; Aydın Usta, *Haçlı Hikâyeleri*, İstanbul 2017, s. 67-68.

⁵⁷ Runciman, III, 36; Demirkent, s. 155; Asbridge, s. 394-395; Sidney Painter, a.g.m., s. 47-49.

⁵⁸ Archer and Kingsford, s. 328-329; Runciman, III, 43; Demirkent, s. 155; Asbridge, s. 445-453; Stanley Lane Pole, s. 267.

1.2. Kutsal-Roma Cermen İmparatorluğu ve Bizans Rekabeti

1146-1148 yılları arasında II. Haçlı Seferi'ni düzenleyen Fransızlar ve Almanlar, alınan kötü neticenin sonrasında ülkelerine dönerken, İmparator Konrad, İstanbul'a gelmiş ve uzunca bir süre burada dinlenmişti. Bu sırada Bizans İmparatoru Manuel ile sıkı bir dostluk kurmuştu. Aynı zamanda ikisi müşterek olarak Sicilya'ya karşı bir saldırı planında anlaşmışlardı.⁵⁹

Öte yandan Fransa Kralı Louis, Alman İmparatoru Konrad'ın aksine II. Haçlı Seferi'nde uğranılan hezimetin baş sorumlusu olarak Bizans'ı görmekteydi. Bu sebeple Kudüs dönüşü soluğu Sicilya'da almış ve Bizans'ın ezeli düşmanı olan Norman Kralı II. Roger ile birlikte düşman olarak gördüğü Bizans'a karşı bir Haçlı Seferi tasarlamışlardı. Üstelik papa da bu fikre sıcak bakmıştı. Söz konusu teklif Alman İmparatoru Konrad'da götürülmüş ise de o, Manuel'e verdiği sözden dönmek adına olumsuz yaklaşmıştı. Böylece Bizans birleşik bir Haçlı Seferi hedefi olmaktan son anda onun sayesinde kurtulmuştu.⁶⁰

Bahse konu çekişmeler sebebiyle II. Haçlı Seferi'nden sonra Avrupa devletleri iki büyük kampa ayrılmıştı. Bir tarafta Bizans, Almanya ve Venedik, diğer tarafta Fransa, Normanlar, Welf'ler, Macaristan, Sırbistan ve arka planda Katolik Papalığın olduğu iki büyük ittifak kampı oluşturulmuştu. Bu arada Alman İmparatoru, İtalya seferine hazırlanmaya başlamıştı.⁶¹ Ancak imparatorun ani ölümü ile birlikte daha evvel Bizans ile kararlaştırılan sefer planları tamamen suya düşmüştü.

Öte yandan Bizans'ın yüzyıllardan beri Büyük Roma'nın mirasçısı olmak iddiasının ateşi biraz küllense de Haçlı Seferleri zamanına kadar geçerliliğini korumuştur. Şimdi ise İmparator Manuel de aynı amaç doğrultusunda hareket ederek İtalya'da bazı kazanımlar elde etmeyi başarmıştı. Kutsal-Roma Cermen İmparatorluğu ile yaptığı ittifakın da bunda önemli bir payı vardı. Ancak Konrad'tan sonra başa geçen yeni Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa ile eskisi gibi bir ittifakın devam edemeyeceği anlaşılmıştı. Zira Manuel için olduğu kadar Friedrich için de cihanşümul tek imparatorluk düşüncesi bütün siyasî hedeflerinin temelini oluşturmaktaydı. Friedrich

⁵⁹ Ostrogorsky, s. 354; Runciman, II, 236-239; Demirkent, s. 115; Altan, s. 114.

⁶⁰ Runciman, II, 238-239; Demirkent, s. 115; Altan, s. 116.

⁶¹ Ostrogorsky, s. 355; Runciman, II, 237-239.

Barbarossa, Bizans'ın İtalya'daki faaliyetlerine karşı olduğu gibi Manuel'i sadece bir Grek kralı olarak görmekteydi.

Diğer taraftan Barbarossa (Kırmızı Sakal), o zamanlar kendisini yeni bir Sezar olarak görmekteydi. Nitekim Batı Roma İmparatorluğuna “*Kutsal*” kavramını ekleyen de oydu. Doğuda Konstantin'inkine karşılık kendi imparatorluğunu yeniden canlandırmak adına Roma'da imparator olarak taç giymiş, bir süre İtalya'da yaşamış ve ömrünün büyük bir kısmını da İtalya'yı ele geçirmeye adanmıştı. Almanların da İtalya meselesine karışmasıyla birlikte Bizans bir anda eski müttefikini karşısında bir rakip olarak bulmuştu. Bu gelişmeler yaşanırken Sicilya Kralı I. Roger'in ölümü de Bizans için harekete geçmek adına uygun bir zemin oluşturmuştu. Manuel fırsattan istifade İtalya'ya asker göndererek, Ankona, Apulia ve Tarentum'a kadar bütün bölgeyi hâkimiyeti altına almıştı. Aslında Bizans'ın büyük idealleri ile sahip olduğu imkânlar arasında uygunsuz bir orantı vardı. Bunun yanında, Avrupa'nın siyasî bölünmüşlüğü, yani karmaşık devletler dünyası, birleşik ve büyük bir siyasî yapının oluşumuna imkân vermiyordu.⁶² Bütün bunlar Bizans-Alman ittifakını güçlendirmek yerine onları iki düşman rakip haline getirmişti.

Daha önce amcası III. Konrad ile II. Haçlı Seferi'ne katılan Friedrich Barbarossa, Almanların, Bizans'la yaşadığı ilk tatsız karşılaşmayı da unutmamıştı. Üstelik Bizans'ın, Müslüman doğunun lideri Selahaddin Eyyubi ile ittifak içinde olması hiçbir Latin devletinin hazmedemeyeceği bir durumdu. Friedrich buna mukabil Bizans'ın düşmanı Konya Selçuklu Sultanı ile 1173'ten beri irtibat halindeydi. Bizans ile düşmanca ilişkilerini sürdürmeye kararlı görünen Friedrich Barbarossa, Bizans'ın 1176'da Myriocephalon Savaşı'nda yaşadığı hazin yenilgi sonrası Manuel'e gönderdiği mektubunda, onu borçlu olduğu itaati göstermeye davet etmişti.⁶³

Öte yandan Hittîn Zaferi ve Kudüs fethi bütün Avrupa'da olduğu gibi Almanya'da da yankı bulmuştu. Papa, batılı hâkimleri ivedilikle yeni bir Haçlı Seferine çağırdığında Barbarossa, bu çağrıya ilgisiz kalmamış ve 27 Mart 1188'de Mainz'da Albano kardinalinin elinden haçı kabul etmişti. Bir yıl sonra da güçlü bir ordu ile 23 Haziran 1189'da Belgrad üzerinden Bizans topraklarına girmişti. Bu sırada Balkanlar'daki Bizans karşıtı guruplarla Alman Haçlılar arasında başlayan yakınlaşma ve diyalog

⁶² Ostrogorsky, s. 355-356; Archer and Kingsford, s. 309; Runciman, III, 9-11; Demirkent, s. 149; Man, s. 189.

⁶³ Niketas Khoniates, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180-1195)*, trk. trc. Işın Demirkent, İstanbul 2006, s. 89; Ostrogorsky, s. 361-362; Demirkent, s. 149; Asbridge, s. 387.

İmparator Isaakios Angelos'u tedirgin etmişti. Ev sahibinin yaşadığı gerginlik ve şüphe olayların daha da büyümesine yol açmıştı. Almanlar, Bizans topraklarına ayak basınca onları karşılamak üzere gönderilen elçiler de yangına körükle gitmiş ve tansiyon iyice yükselmişti.⁶⁴

Bunu üzerine Almanlar, Ağustos 1189'da Filibe'yi işgal etmişti. Olanlara karşılık, Friedrich'in boğazlardan geçmek için gönderdiği elçiler, Bizans tarafından rehin alınmıştı. O da elçilere mukabil Dimetoka'yı zapt etmiş hemen akabinde Edirne'yi de işgal etmişti. Almanlar çok ciddi şekilde İstanbul'u almak üzere niyet değiştirmiş gibi görünüyorlardı. Öyle ki, Haçlı Seferleri güzergâhı üzerindeki Bizans engelini ortadan kaldırmak niyetiyle Barbarossa, Almanya'daki oğluna ivedilikle bir donanma hazırlamasını ve durumu papaya rapor edip onun, İstanbul'u işgal eylemini kutsamasını istemişti.

Angelos Hanedanının idaresinde işlerin giderek zorlaşmaya başladığı Bizans İmparatorluğu nihayetinde Almanlara boyun eğmek zorunda kalmıştı. Elçiler serbest bırakılmış ve Edirne'de iki taraf arasında bir anlaşma imzalanmıştı. Bizanslılar, Almanlara rehine vermeye mecbur edilmişti. Ayrıca Almanların Çanakkâle Boğazı'ndan geçmeleri, Bizans'ın ise onların işesini sağlaması kararlaştırılmıştı. Öte yandan kış yaklaştığından Almanlar bahara kadar Edirne'de kalmış ve 1190 Mart'ında Gelibolu'ya hareket etmişlerdi. Buradan gemilerle Anadolu yakasına geçmişlerdi. Onların gidişi Isaakios Angelos'a ve tebaasına derin bir nefes aldırmişti. Hemen sonrasında imparator, Almanları durduramadığı için Selahaddin'e üzgün olduğunu ifade eden ve onların seferiyle alakalı detaylı bilgileri içeren bir mektup yollamıştı.⁶⁵

⁶⁴ Ostrogorsky, s. 376-377; Asbridge, s. 387; İmadeddin, s. 207; Demirkent, s. 149-151; Şeşen, s. 130; Lyons ve Jackson, s. 376; Devries, s. 114-115; Man, s. 189-190; Edgar N. Johnson, "The Crusades of Frederick Barbarossa and Henry VI", *A History of the Crusades*, Volume: II, Londra 1969, s. 87-88; Ioannes Dukas ve Andronikos Kantakuzenos, Bizans elçisi olarak Almanlara gittiler ama iki tarafı birbirine düşürecek şekilde hareket ettiler. Görevlerini kötüye kullandılar. Bkz. Niketas Khoniates, a.g.e. s. 209.

⁶⁵ Niketas, s. 210-222; Abü'l Farac, II, 454; Ostrogorsky, s. 377; Runciman, III, 12; Demirkent, s. 151; Devries, s. 114; Man, s. 190; Asbridge, s. 387; Edgar N. Johnson, "The Crusades of Frederick Barbarossa and Henry VI", s. 87-89; Charles M.Brand, *The Byzantines And Saladin 1185-1192: Opponents of the Third Crusade*, *Speculum (Jurnal Of Mediaeval Studies)*, Chicago 1962, s. 167-181.

1.3. Bizans ve Norman Mücadelesi

IX. yy sonu itibariyle Avrupa'da başlayan ve X. yy boyunca devam eden Viking istilası, nihayetinde saldırganların Hıristiyanlığı kabul etmesiyle sona ermişti. Yeni Hıristiyan olan eski istilacılar, Norman adını alarak Avrupa'nın siyasî arenasında yerlerini almışlardı. XI. yy'da İtalya'da dahi Normanlar boy göstermişti.

Bunlardan biri olan Hauteville Ailesi'nden Robert Guiscard liderliğinde 1060 yılında Kalabriya, 1068 yılında Otronto'yu işgal etmişlerdi. Doğu Roma askerî merkezî konumundaki Bari şehri, Nisan 1071'de bunların denetimine geçmişti. Böylece güney İtalya'daki Bizans hâkimiyeti fiilen sona ermişti. Bunun neticesinde baş gösteren Bizans ile Normanlar arası mücadele bir asırdan fazla bir süre devam etmişti.

Bizans'ın İtalya'daki topraklarının yanı sıra Balkanlar'daki arazisini de işgale girişen Robert'in bu hareketi İmparator Aleksios Komnenos tarafından güçlkle durdurulabilmişti. I. Haçlı Seferi başladığında ise imparator eski düşmanın oğlu Bohemund'u bir müttefik olarak karşısında bulmuştu. Her ne kadar ondan vasallık yemini aldı ise de bunun sadece bir gösteriş olduğunu kendi de bilmekteydi. Söz konusu vassallık yeminine göre Bohemund'la birlikte diğer Haçlı liderler daha önce Bizans'a ait olan Küçük Asya'daki şehir ve kaleleri Bizans'a teslim etmeyi ve ele geçirdikleri diğer bölgelerin de Bizans'a bağlanmasını kabul etmişlerdi.

Bununla birlikte Bohemund, Antakya Haçlılar tarafından zapt edildiğinde burasını kendisi içi almayı düşünmüş ve böylece imparatora verdiği sözü de çiğnemişti. Sonrasında Bizans'a yeniden düşmanlık göstermeye başlayan Bohemund'un, papalık ve Fransa Kralı'nın desteği ile Bizans'ın üzerine yaptığı saldırıyı Aleksios, Türklerin de yardımıyla bertaraf etmeyi başarmıştı. Bizans'a karşı Dıraç'da kaybeden Bohemund bir defa daha vasallık yemini etmişti. Böylece Antakya, Bizans'ın iktası olarak kendisine bırakılmıştı. Ancak onun kısa süre sonra ölmesi üzerine yerine geçen yeğeni Tankred bu anlaşmayı kabul etmemiş ve şehrin hâkimi olmuştu.⁶⁶

Söz konusu dönem ve sonrasında güney İtalya'daki Normanların başına geçen II. Roger, Sicilya ve Apulia'yı hâkimiyeti altında birleştirmiş ve 1130'da Palermo'da krallık tacı giymişti. O da Bohemund gibi Bizans'a düşmanca hisler beslemekteydi.

⁶⁶ Fulcherius, s. 173-174; Ostrogorsky, s. 336-338; Vasiliev, s. 455-457; Demirkent, s. 3; Ralph Bailey Yewdale, *Bohemond I. Prince of Antioch*, Princeton 1924, s.127-130; Helene Wieruszowski, "The Norman Kingdom of Sicily and the Crusades", *A History of the Crusades*, Volume: II, Londra 1969, s. 5.

Yeni Norman hâkimiyle birlikte yükselen Norman gücü Bizans'ı tehdit etmekteydi. Aynı zamanda Güney İtalya'da yükselişe geçen bu güç, söz konusu bölge üzerinde hesapları olan Bizans ve Almanları da yakınlaştırmıştı.⁶⁷

Nitekim Bizans İmparatoru Manuel, II. Haçlı Seferi ordularının ülkesinden geçişi yüzünden doğuya bağlı kalmışken 1147 sonbaharında II. Roger, batıdan Bizans'a saldırarak Korfu, Korinthos ve Thebai'yi işgal etmişti. Diğer yandan II. Haçlı Seferi'nin başarısızlığının sebebini Bizans'a bağlayan Fransa Kralı VII. Louis, yukarıda da değinildiği üzere sefer dönüşü Norman Kralı II. Roger ile birlikte Bizans'a bir sefer tertiplemişti. Buna mukabil Bizans sefer dönüşü İstanbul'a gelen Alman İmparatoru Konrad ile bir karşı ittifak kurmuştu. Ancak Alman topraklarında II. Roger'in destek verdiği Welf'lerin isyanı sebebi ile Alman İmparatoru süratle ülkesine dönmüştü. Ancak Bizans'la birlikte hedeflenen İtalya seferi, Alman liderin ani ölümüyle suya düşmüştü. Akabinde II. Roger'in 1154 yılındaki ölümü ile bu cephede rahatlayan Bizans, İtalya Normanları üzerine büyük bir sefer düzenlemişti. Bu sefer sonucunda Bizans, Apulia'nın en önemli şehirlerini itaat altına almış, Ankona'dan Tarentum'a kadar bütün bölgeyi ele geçirmişti.⁶⁸

Bununla birlikte III. Haçlı Seferi'nden önce Norman tahtına geçen I. Guillaume, 1156 yılında Bizans'ı, Brindisi yakınlarında ağır bir yenilgiye uğratmış ve kaybedilen tüm şehirleri geri almıştı. İki taraf arasında yeniden başlayan mücadele 1158 yılında Papa'nın aracılığıyla sonlandırılmış ve Bizans askerleri İtalya topraklarını terk etmişti.⁶⁹ Ancak kısa süre sonra Bizans'ın içteki karışıklıklarından istifade eden Normanlar, Haziran 1185 yılında Dıraç'a tekrar saldırmış ve kısa sürede şehri işgal etmişlerdi. Norman ordusu buradan Selanik üzerine yürümüş, donanmaları da Korfu, Kephallenia ve Zakynthos adalarını zapt etmişti. Nihayetinde 15 Ağustos'ta Selanik her iki taraftan da kuşatılmış, kısa bir direnmenin ardından 24 Ağustos'ta teslim olmuştu. Bizans'ın ikinci büyük şehri Normanların eline geçmişti. Galiplerin ganimet hırsı ve kını sınır tanımamış, korkunç vahşet sahneleri yaşanmıştı. Bunun sebebi; 1182 yılında Latin yanlısı II. Aleksios Komnenos'a karşı isyan eden ve akabinde başa geçen, Latin karşıtı Andronikos ve onun siyasetini destekleyen Bizanslıların yaptıkları idi. Bu iktidar

⁶⁷ Ostrogorsky, s. 350-351; Runciman, II, 237-239; Demirkent, s. 115; Helene Wieruszowski, "The Norman Kingdom of Sicily and the Crusades", s. 8.

⁶⁸ Ostrogorsky, s. 354-356; Runciman, II, 236-238; Demirkent, s. 115; Helene Wieruszowski, a.g.m., s. 12-15.

⁶⁹ Ostrogorsky, s. 356-357; Runciman, II, 236-239; Helene Wieruszowski, "The Norman Kingdom of Sicily and the Crusades", s. 29-30.

değişiminde Bizanslılar, Venedik ve Latinlere tanınan imtiyazları bahane ederek İstanbul'da çok sayıda Latin'i katletmişlerdi. Bizanslıların o gün ortaya koyduğu orantısız güç gösterisi ve katliamlarına Normanlar üç yıl sonra Selanik'te büyük bir vahşetle cevap vermişlerdi.⁷⁰

Daha sonra Norman ordusunun küçük bir kısmı Serez üzerine harekete geçerken ordunun ana kolu ise İstanbul üzerine yürümüştü. Yaklaşan bu ordu İstanbul'da büyük bir tedirginlik ve korkuya yol açmış ve çıkan kargaşada dönemin imparatoru Andronikos halk tarafından linç edilerek öldürülmüştü. Ancak Norman ordusu yolda giriştiği yağmalama ile vakit kaybetmişti. Ardından askerler arasında çıkan bulaşıcı hastalık yüzünden moralleri iyice bozulmuştu. 7 Kasım 1185 yılında tecrübeli Bizanslı Komutan Aleksios Branas, Normanları Dimitrica yanında yenince, mağluplar Selanik, Dıraç ve Korfu'yu boşaltarak geri çekilmişlerdi.⁷¹

Bizans-Norman gerginliği bununla da sınırlı kalmamıştı. Bizans'a düşmanlıklarını her fırsatta gösteren Normanlar, Trakya bölgesinden çekilirken Akdeniz sularında dolaşan donmaları bu yenilgi üzerine Kıbrıs'ta, Bizans'a karşı isyan eden İsaakios Komnenos'a destek vermişlerdi. Söz konusu isyan, İstanbul'da Komnenoslar ailesi ve asalet sınıfının Andronikos'un iktidarına karşı mukavemette bulunmasıyla başlamıştı. Nihayet iş Manuel'in büyük yeğenlerinden İsaakios Komnenos'un Kıbrıs Adası'nı devletten ayırmasına kadar gitti. İsaakios Komnenos, kendi kendine imparatorluk unvanı vermiş ve ada da kendi adına para bastırmıştı. Böylelikle Bizans İmparatorluğu için çok stratejik önemi alan Kıbrıs Adası kaybedilmişti.⁷²

⁷⁰ Ostrogorsky, s. 369-370; Runciman, II, 359; Helene Wieruszowski, "The Norman Kingdom of Sicily and the Crusades", *A History of the Crusades*, Volume: II, Londra 1969, s. 36-38.

⁷¹ Ostrogorsky, s. 370-373; Runciman, II, 357-359; Helene Wieruszowski, a.g.m., s. 36-38.

⁷² Ostrogorsky, s. 369; A. A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, trk. trc. Tevabil Alkaç, İstanbul 2016, s. 496; Seyhun Şahin, "Kıbrıs Adası'nda Haçlı Hâkimiyetinin Kuruluşu", *Cappadocia Journal*, Ahlen/Germany 2016, Sayı: 7, s. 267.

İKİNCİ BÖLÜM

KUDÜS FETHİ'NDEN SONRA DOĞU VE BATIDA GELİŞEN OLAYLAR

2.1. Sûr'da Konrad'ın Direnişi

Önce Hittîn hezimetini ve hemen peşinden Kudüs'ün düşüşü haberleri Avrupa'ya peş peşe ulaşmıştı. Hıristiyan dünyası bu acı haberle sarsılmıştı. Roma Kilisesi, Avrupa'daki tüm krallara, imparatorlara ve kiliselere yönelik genel bir mektup yazarak gelişmelerin herkes tarafından duyulmasını sağlamıştı.⁷³ Papa VIII. Gregorius mektubunda; *“Kudüs kentine âşık olan Kutsal Elin öfkeli ve korkunç takdirini duyduğumuzdan beri biz ve kardeşlerimiz büyük bir üzüntüyle kahrolduk. Büyük bir hüznle vurulduk ve ne yapıp, ne söyleyeceğimize kolayca karar veremez olduk... Son zamanlarda insanların fesatlığının oluşturduğu ihtilaflardan faydalanarak, şeytanın kutsal beldede oluşturduğu fitnenin yardımıyla da Selahaddin, silahlı birçok adamıyla o bölgelere vardı... Kutsal Haç ele geçirildi, piskoposlar katledildi ve kral esir düştü. Neredeyse ordunun tümü ya kılıçtan geçirildi ya da düşmana esir düştü. Öyle ki, sadece çok azının kaçabildiğine inanılıyor. Dahası Selahaddin'in gözü önünde piskoposlar, Templier ve Hospitalier şövalyeleri başsız bırakıldı. Bölgeden birisi bize gelip oradaki olayların tamamıyla ve hakikatiyle anlatana kadar düşmanın nereyi işgal edip, ele geçirdiğini –ki çok az bir bölgenin ellerine düşmediği söyleniyor- bu mektubun tamamıyla tarif edebileceğini düşünmüyoruz”*⁷⁴ diye yazmıştı.

Diğer taraftan, kutsal topraklardaki Hospitalier tarikat üyeleri de felaket haberlerini İtalya'daki Tarikat Reisi Lord Archimbald'a; *“ ... Günahlarımız yüzünden birçok adamımız katledildi ve Hıristiyanlar yenildi. Kral ve Kutsal Haç ele geçirildi. Ele geçirilen birçok asilzade ise infaz edildi. Bizim diğer iyi adamlarımızdan binlercesi ya esir alındı ya da öldürüldü. Şövalye ve piyadelerden kaçanlar iki binden fazla değildi... Selahaddin, Safuriye, Nazaret ve Tabor Dağı'nı aldı. Pazartesi Akkâ'ya geldi ve Akkâ*

⁷³ Zoe Oldenbourg, a.g.e. s. 439; Richard, *The Crusades (1071-1291)*, ing. trc. Jean Birrell, Cambridge 1999, s. 217; Runciman, III, 3-4; Arnold, s. 130; Asbridge, s. 373; *“Kutsal Toprakların Selahaddin Tarafından Ele Geçirilmesi”* kitabının anonim yazarı şöyle feryat ediyordu: *“Ne diyebilirim ki? Bir şey söylemektense ağlayıp feryat etmek daha uygun düşer. Yazık! Murdar dudaklarımla, Tanrı'nın kurtarıcımızın değerli haçının lanetlenmişlerin eline nasıl geçtiğini mi tasvir edeyim? Eyvahlar olsun bana ki sefil hayatım müddetinde böyle şeyler görmeye zorlandım...”* Bkz. Kelly Devries, *Dünya Savaş Tarihi, Haçlı Seferleri 1097-1444*, V. Cilt, İstanbul 2012, s. 108.

⁷⁴ *The Crusade of Friderick Barbarossa*, ing. trc. G. A. Loud, *The History of the Expedition of the Emperor Frederick and Related Texts*, Burlington 2010, s. 37-38.

halkı ona teslim oldu. Aynı şekilde Hayfa'nın, Kayseriyye'nin Yafa'nın, Nablus'un, Remle'nin, St. George'un, İbelin'in, Belford'un, Mirabel'in, Toron'un... Gazze'nin ve Darum'un tüm insanları teslim oldu. Bütün bunlara rağmen Kudüs, Sûr, Askalan, Markap, Antakya, Akkâr, Sahyun ve Trablus şehirleri hala güvende ve çaresizlik içinde Batı Kilisesi'nin yardımına muhtaçlar. Ama Serazenlerin, Sûr'dan Kudüs'e sayıları çok fazla ve yeryüzünü sayısız karınca gibi kaplıyorlar. Eğer bu şehirlere ve geride çok az kalan Doğu Hıristiyanlarına hızlıca yardım gelmezse onlar da Hıristiyan kanına susamış öfkeli putperestlerin yağmalarına maruz kalacaklar”⁷⁵ sözleriyle duyurmuşlardı.

Roma Kilisesi'nden Avusturya Dükü Leopold'a gönderilen mektupta ise şunlar yazılıydı: “Ey bizim en şanlı dükümüz! Umuyoruz ki Kudüs beldesinin acınası düşüşü sizin yüce lortluğunuz tarafından çok iyi biliniyordur. Günahlarının getirdiği bir sonuç olarak Yüce İsa kendi beldesinden utanç duydu ve o haşmetli eliyle bize bıraktığı mirasını geri aldı. Adil ve makul bir şekilde bizim fütursuz hatalarımız üzerine öfke ve hiddetini yayararak Yüce İsa, deniz ötesindeki Hıristiyanların günden güne bedbaht bir duruma düşmelerine müsaade etti. Bu yaz aşağılık Selahaddin, Valenya kentini yaktıktan sonra ve Tapınakçıların kalesi haricinde Tartosa kentini yerle bir etti ve Antakya bölgesine girdi. En meşhur kentler olan Gibeled ve Laodicia ve en kuvvetli kaleler olan Sahyun, Gorda, Cavea ve Rocheford da dâhil olmak üzere o, Antakya'nın girişine kadar tüm bölgeyi ele geçirdi... Bundan daha kötüsü ise Antakya'nın prensi ve insanları Selahaddin ile anlaşma yaptılar. Bu Ekim ayının başlangıcından itibaren yedi aya kadar yardım gelmezse Antakya'yı utanç içinde teslim edeceklerini söylediler ki, burası inançlı Hıristiyanların kanyıyla, tek bir taş dahi atılmadan alınmıştı...”⁷⁶

Bahse konu mektuplardan da anlaşıldığı üzere alarm veren kutsal bölgeye acil yardım bekleniyordu. Ancak çok yakın geçmişte Kudüs Krallığı'nın yoğun yardım isteklerine, kilise dışında herkes kayıtsız kalmıştı. Kimse tehlikenin bu kadar yakın ve yıkıcı olacağını düşünmemişti. Bu felaketten önce doğuya giden savaşçılar, oradaki Latin devletlerin batıdan daha zengin olduğuna, sakinlerinin çok rahat ve savrukça bir hayat yaşadıklarına şahit olmuşlardı. Orada cengâver şövalye hikâyeleri dinlemiş ve canlı bir ticarî hayat görmüşlerdi.⁷⁷ Fakat gördüklerinin ne kadar kırılğan olduğunu ve

⁷⁵ *The Crusade of Friderick Barbarossa*, a.g.e. s. 34-35.

⁷⁶ *The Crusade of Friderick Barbarossa*, s. 34-36; Runciman, III, 4.

⁷⁷ Hans Eberhard Mayer, a.g.e. s. 134-135; Runciman, III, 3.

tehlikenin ne denli yakın olduğunu görememişlerdi. Şimdi doğudan gelen haberciler, bu parlak tablonun tersine döndüğünü söylüyorlardı. Kısa bir zaman diliminde Selahaddin'in orduları, Kudüs krallığının askerî gücünü yok etmişti. Kudüs elden çıkmış, Kutsal Haç, Müslümanların eline geçmişti.⁷⁸ Batı'nın doğuda yüz yıldır kazandığı tüm mevziler birkaç ayda kaybedilmişti. Geride kalanları kurtarmak için de derhal harekete geçmek gerekiyordu.

Savaşın sonrasında Selahaddin'in affettiği insanlar Sûr (Tyros) şehrine sığınmışlardı. Burası Müslümanların eline geçen kale ve şehirlerden gelip sığınanlarla dolmuştu. Hepsi de bir an önce bir gemi bulup Avrupa'ya gitmek istiyordu. Kuzeydeki Trablus ve Antakya dışında Filistin sahilinde sadece Sûr, Haçlıların elinde kalmıştı.⁷⁹ Filistin topraklarında yaşayan bütün Hıristiyanlar şehirde toplanmıştı. Trablus Kontu Raymond da Hittîn'deki savaş meydanından kaçarak buraya gelmişti. Ancak yakın kaleler tek tek alındığında sıranın Sûr'a geldiğini anlayıp, savunacak asker de olmadığından şehri terk ederek Trablus'a gitmişti. Böylece şehir tamamen savunmasız kalmıştı. Mamafih Selahaddin, Akkâ'dan hemen sonra buraya yöneldi ise de şehrin çok sağlam olan kalesinden çekinerek, kuzeyde daha kolay alınacak Sayda ve Beyrut'a gitmeyi tercih etmişti.⁸⁰

Öte yandan Hittîn yenilgisinden sadece on gün sonra Sûr Limanı'na giren bir gemi Selahaddin'in elinde esir olan ihtiyar Marki de Montferrat'ın oğlu Konrad'ı buraya getirmişti. Konrad, Kuzey İtalyalı soylu bir aileye mensuptu. İtalya'da savaflara katılmış, yetenekli bir komutan ve kurnaz bir politikacı idi. Babasının peşinden Filistin'e gitmek için 1185 yılında yola çıkmıştı. Fakat bu sırada kardeşi Rainer'in İstanbul'da feci bir şekilde öldürüldüğü haberini almış bulunmaktaydı. Bunun üzerine kardeşinin intikamını almak üzere rotasını İstanbul'a çevirmişti. Kendisi İstanbul'a varmadan Bizans İmparatoru II. Isaakios, kardeşinin intikamını almıştı. Bunun üzerine Konrad, İmparatora itaat arzemiş ve İstanbul'da iyi karşılanmış hatta II. Isaakios'un kız kardeşiyle evlenmişti. Bu sırada Balkanlar'da Norman tehlikesini geri püskürten Bizanslı Komutan Aleksios Branas merkeze karşı Edirne'de isyana kalkışmış ve kendini

⁷⁸ Ostrogorsky, s. 376; Runciman, III, 3; Devries, s. 107; Asbridge, s. 373; Ramazan Şeşen, "Eyyubi", *DİA*, XII, 20-31.

⁷⁹ İmadeddin, s. 86; İbn Şeddad, s. 133; Runciman, III, 3; Maalouf, s. 266; Asbridge, s. 398; Şeşen, s. 103.

⁸⁰ İbn Esir, 429; Süryani Mikhael, *Süryani Mikhael Vakayinamesi, II. Kısım (1042-1195)*, trç. trc. Hrand D. Anreasyan, Ankara 1944 (Henüz neşredilmedi), s. 281; Runciman, III, 16; Abdurrahman Azzam, *Selahaddin Eyyubi*, trk. trc. Pınar Arpaçay, İstanbul 2015, s. 240; Asbridge, s. 398.

imparator ilan ederek İstanbul üzerine yürümüştü. Konrad bu savaşta meşru imparatora yardımcı olmuş, söz konusu isyan bastırılmıştı. Sonrasında İstanbul'da oyalanmış ve epey zaman geçirmişti. İstanbul'da adı bir cinayete karışınca, kutsal yerleri ziyaret bahanesiyle bir grup Flaman şövalye ile birlikte İstanbul'dan kaçmıştı.⁸¹

Filistin'de olup bitenlerden habersiz Temmuz 1187'de Akkâ Limanı'na yönelmişti. Fakat gemi kaptanı limana yaklaştığında durumdan şüphelenmişti. Zira yeni gelen gemiler limana yaklaştığında çalınması gereken çanın sesi duyulmamıştı. Liman görevlisi gemilerine gelince Konrad bir tüccar olduğunu söyleyip, neler olup bittiğini sormuştu. Adam, Selahaddin'in dört gün önce Akkâ'yı aldığını ve Frank Krallığı'nın da yıkıldığını söylemişti.⁸² Sûr, Askalan ve diğer bazı şehirlerin hala Franklarda olduğunu da ilave etmişti. Rüzgâr olmadığından yolcular hemen yola çıkmamış ve bu arada dikkat çekmemek için ticarî faaliyetlerde bulunmayı da ihmal etmemişlerdi. Rüzgâr çıkınca Konrad ve beraberindekiler Sûr'a yönelmişlerdi. O sırada Akkâ'nın idaresini elinde bulunduran el-Melik el-Efdal sonradan durumdan şüphelenmiş ve peşlerinden savaş gemileri göndermişti. Ancak takibata geçen gemiler onlara yetişememişlerdi.⁸³

Konrad'ın gelişi sırasında Sûr'un çevresindeki birçok şehir teslim olmuştu. Sûrlular da Selahaddin'e haber gönderip, eman dilemiş ve şehri teslim etmeye karar vermişlerdi. Bu nedenle Sultan iç kaleye asılmak üzere sancaklarını göndermişti. 14 Temmuz 1187'de Konrad, Sûr'a vardığında iki taraf arasındaki teslim pazarlığı bitmiş görünüyordu. Ancak Selahaddin'in birkaç günlük gecikmesi kendisine çok pahalıya mal olmuştu. Zira Konrad'ın şehre gelmesiyle durum tamamıyla değişmişti. Cesur ve pervasız bir adam olan Konrad, derhal duruma el koyarak şehirde savunma pozisyonu almıştı.⁸⁴

Selahaddin, şehir önüne geldiğinde daha önce elinde esir bulunan Konrad'ın babası yaşlı Marki de Montferrat'ı Dimaşk'tan getirmiş, kale önünde teşhir etmişti. Konrad'a teslim olması şartıyla babasını bağışlayacağını, aksi halde öldüreceğini söylemişti. Fakat Haçlı reisi teslim olmayı reddetmişti. Bunun üzerine Selahaddin, yaşlı adamı serbest bırakmıştı. Diğer taraftan Sultan, Sûr'un güçlü tahkimatlarına güvenerek

⁸¹ Niketas, s. 197; Gregory Abü'l Farac, II, 444; Işın Demirkent, a.g.e. s. 145; Runciman, II, 372; ayn. mlf., III, 16; Sir Hamilton A. R. Gibb, "The Rise of Saladin, 1169-1189", s. 588-589.

⁸² *Regis Ricardi*, s. 36; Demirkent, s. 145; Runciman, III, 16; Asbridge, s. 398; Lane Pole, s. 202.

⁸³ İbn Esir, XI, 429; *Itinerary of Richard*, s. 12.

⁸⁴ İbn Esir, XI, 429; Gregory Abü'l Farac, II, 444; Süryani Mikhael, a.g.e. II, s. 283; Mayer, s. 139; Runciman, III, 3; Asbridge, s. 398.

direneceğini bildiğinden, ordusunu burada yıpratmak istememişti. O daha çok fetihlerle adamlarının cesaretini ve özgüvenini yüksek tutmak niyetindeydi. Dolayısıyla uzun süreli bir kuşatmayı tercih etmeyip, Sûr önlerinden çekilmeyi daha uygun görmüştü. Mısır ve Suriye arasındaki haberleşmeyi engelledikleri için Askalan ve Kudüs'ün alınmasının daha önemli olduğuna karar vermişti. Ayrıca Kudüs'ün geri alınması İslam dünyası için bir itibar meselesi idi. Askalan ise Mısır'ın kapısı konumundaydı ve stratejik önemi büyüktü. Ayrıca Sultanın kardeşi el-Adil de Kudüs üzerine yürümek için ısrar ediyordu.⁸⁵ Diğer taraftan Selahaddin, bu kadar yakın zamanda batıdan bir yardımın gelme ihtimalini de düşünmemişti.

Dönemin tarihçilerinden İbn Esir bu durumu eleştirmekten kendini alamamıştı; *“Selahaddin, kararlarında hiçbir sıklığa sahip değildi. Bir kenti kuşattığında, savunucular bir süre direnirlerse, işten bıktır ve kuşatmayı kaldırıyor... Bu gerçeği Selahaddin'in Sûr önündeki tutumundan daha iyi aydınlatan bir şey olamaz. Eğer Müslümanlar bu kale önünde yenilgiye uğradılarsa, bu sadece onun hatasından kaynaklanmaktadır”*⁸⁶ demişti.

Öte yandan Selahaddin, birinci Sûr kuşatmasında kale istihkâmından çekinip kuşatmayı erken kaldırmakla büyük hata yapmıştı. Eğer 1187 Temmuzunda Akkâ kuşatmasından hemen sonra Sûr şehri üzerine yürümüş olsaydı şehri çoktan almıştı. Selahaddin, Sûr'dan uzaklaştıkça şehir nefes almış ve savunması gittikçe güçlenmişti. Ayrıca onun merhametinden nasibini alan baronlar da Konrad'a katılarak hâkimiyeti altında birleşmişlerdi. Sûr, bu gelişmeler yaşanırken aldığı askerî takviye ve donanma desteğiyle çok güçlenmişti. Batı ülkelerinden deniz yoluyla erzak, zahire, silah, teçhizat ve asker gelmişti. Dolayısıyla şehir burada toplanan Franklara dar gelmişti.⁸⁷ Sicilya Kralı'nın emriyle, Amiral Margaritus, gemilerini donatmış ve 1188 ilkbaharı sonunda, iki yüz şövalyeye Trablus istikametinde yelken açmıştı. Sicilya Kralı'nın gönderdiği yetmiş gemiden oluşan savaş donanması ve iki yüz adet tam teçhizatlı şövalye Sûr, Trablus ve Antakya'ya Temmuz 1188 ortasında, tam zamanında varmıştı. Bu destek Trablus'un Müslümanların eline geçmesini engellediği gibi Sûr ve Antakya'ya da

⁸⁵ İbn Şeddad, s. 133; Şerefname, I, 111-112; Azzam, s. 240; David Nicolle, a.g.e. s. 10-11.

⁸⁶ İbn Esir, XI, 438-439; Runciman, III, 3; Lane Poole, s. 219.

⁸⁷ İbn Esir, XII, 31, 39; Abü'l Farac, II, 447; Runciman, III, 16-17; Oldenbourg, s. 446; Asbridge, s. 399; Maalouf, s. 266; Şeşen, s. 98-99.

zamanında yardım ulaştırmıştı. Konrad bu donanma ve iki yüz şövalye ile şehrini daha rahat savunabilmişti.⁸⁸

⁸⁸ İmadeddin, s. 126; *Regis Ricardi*, s. 43-44; T. A. Archer and Charles L. Kingsford, *The Crusades The History of The Latin Kingdom of Jarusalem*, Newyork 1894, s. 309; Oldenbourg, s. 443; Demirkent, s. 146; Runciman, III, 4; Maalouf, s. 267; Lane Pole, s. 221; Nicolle, s. 10; Sir Hamilton A. R. Gibb, “The Rise of Saladin, 1169-1189”, s. 588-589; Helene Wieruszowski, “The Norman Kingdom of Sicily and the Crusades”, s. 39.

2.2. Papa VIII. Gregorius'un Haçlı Seferi Çağrısı

Selahaddin'in, ilk Sûr kuşatmasından sonra diğer şehirleri fethetmek için yoluna devam etmesiyle oluşan savaş arası esnasında, şehirde toplanan Franklar, Batı'dan yardım istemek üzere Başpiskopos Josias'ı göndermişlerdi. Aynı sıralarda şövalye tarikatları mensuplarından hayatta kalmış olanlar da batıdaki tarikat kardeşlerine mektuplar yollamışlardı.⁸⁹ Avrupa'daki kamuoyunu galeyana getirmek için Hz İsa'nın kanlı tasvirleri yapılmış, O'nun, bir Müslüman tarafından dövülürken gösteren resimleri çizilmişti. Ayrıca Selahaddin'in ordusuna ait atların Kutsal Mezar Kilisesi'ne bağlandıkları ve mabedi kirlettiklerini gösteren çizimler de yapılmıştı⁹⁰ Burada açıkça görüldüğü üzere diğer Haçlı seferlerinden farklı olarak düşmanın tanımı değişmişti. Artık Selahaddin, bütün Müslümanları temsilen bir tek düşman haline gelmişti.

Başpiskopos, papaya ve batılı hükümdarlara durumlarının ne kadar ümitsiz olduğunu bizzat anlatmak için önce en yakın olan Sicilya'ya gitmişti. Sûr Limanı'ndan bir gemiyle yola çıktıktan sonra ancak 1187 yaz sonu Sicilya'ya varabilmişti. Kral II. Guillaume, Ortadoğu'daki gelişmeleri duymuştu. Olanları bir de piskoposun ağzından dinleyen kral, Haçlı Seferi için kardeşlerine mektuplar yazarak, kendisi de derhal doğuya askerî yardım göndermek üzere hazırlıklara başlamıştı.⁹¹ Aslında II. Guillaume bu sırada Bizans'la savaş halindeydi. 1185 yılında gönderdiği birlikler Selanik'i almak üzere kuşatmış ancak büyük bir bozguna uğramışlardı. Bu savaş sebebiyle donanması Akdeniz'de Bizans'ın hâkimiyetindeki Kıbrıs sularındaydı. Kıbrıs'ta Isaakios Komnennos, Bizans İmparatoru Isaakios Angelos'a karşı ayaklanmıştı.⁹² Sicilya Kralı, donanmasıyla bu isyanı desteklemişti. Ancak şimdi ise olanlar dolayısıyla Bizans'la barışmak zorunda kalmıştı. Buradaki donanmasını ve tecrübeli savaşçılarını Amiral Margaritus kumandasında doğuya göndermişti.

⁸⁹ Ernoul, s. 164; *Regis Ricardi*, s. 47; *The Crusade of Friderick Barbarossa*, s. 34-35; Runciman, III, 3-4; Demirkent, s. 145; Nomiku, s. 51; Asbridge, s. 373; Devries, s. 110.

⁹⁰ İbn Şeddad, s. 208; İbn Esir, XII, 38; Ebu Şame, *Kitabü'l Ravzateyn fi Ahbari'l-Devleteyn: en-Nuriyye ve as-Salahiyye*, thk. İbrahim ez-Zeybak, Beyrut 1997, IV, s. 151; Runciman, III, 4; John Man, *Selahaddin Eyyubi*, trk. trc. Ekin Duru, İstanbul 2016, s. 187; Riley-Smith, s. 57.

⁹¹ Archer and Kingsford, s. 308; Richard, s. 217; Runciman, III, 4; Asbridge, a.g.e. s. 376-377; Man, s. 187.

⁹² Niketas, s. 169-172; Ostrogorsky, s. 369-377; Runciman, III, 3; A. A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, trk. trc. Tevabil Alkaç, İstanbul 2016, s. 496; ŞAHİN, a.g.m., s. 267.

Başpiskopos Josias, daha sonra bir Sicilya heyetiyle Roma'ya gitmiş ve Papa III. Urbanus ile görüşmüştü. O sırada hasta olan papa üzüntüsünden kısa süre sonra ölmüş ve yerine VIII. Gregorius geçmişti. Yeni papa hiç vakit kaybetmeden bütün Batı Hıristiyan dünyasına hitap eden çok önemli bir genelge yayınlamıştı.⁹³ Bu papalık genelgesi (*Audita Tremendi*) geniş kapsamlı bir seferberlik ilanıydı. Papa söz konusu bildiri de Kutsal Ülke ve Kutsal Haçın kaybına sebep olan olayları analiz ederek, Urfa'nın kırk yıl önceki kaybının aslında bu felaketin bir işareti olduğunu ifade etmişti. Ayrıca mektubunda; her Hıristiyanın, derin bir arınma sürecine girmesini, günahlarına tövbe etmesini ve Kutsal Haçı kabul ederek cennette kendisine hazineler biriktirmesini istemekteydi. Sefer süresince dünyevi mal ve mülkleri emaneten kilisenin himayesinde bulunacaktı. Roma'dan "*Tanrı Barışı*" çağrısıyla bütün Hıristiyan hükümdarlar yedi yıllık bir ateşkes ve barış devresine davet ediliyordu. Kilisenin "*Tanrı Barışı*" çağrısına uymayanlar kesinlikle aforoz edilecekti. Bütün kardinaler de büyük bir içtenlikle sürece katkı sağlayacak ve Hıristiyan ordularının Filistin'e gidişine rehberlik edeceklerdi. Böylece doğu-batı mücadelesinin önemli bir safhası olan III. Haçlı Seferi (1189-1192) başlamış oluyordu.⁹⁴

Öte yandan Papa VIII. Gregorius, yoğun tempoya ayak uyduramamış, 17 Aralık 1187 yılında Pisa'da hummaya tutularak ölmüştü. Onun yerini alan III. Clemens de Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa'nın yanına giderek Haçlı Seferi için iknaya çalışmıştı. Aynı sıralarda Sûr Başpiskoposu Josias da İngiltere ve Fransa krallarının yanına giderek onları doğuya yardım etmeye davet etmişti.⁹⁵

⁹³ Otto of St. Blasien, *The Chronicle of Otto of St. Blasien* ing. trc. G. A. Loud, *The History of the Expedition of the Emperor Frederick and Related Text*, Burlington 2010, s. 175-176; Archer and Kingsford, s. 306-307; Mayer, s. 136; Oldenbourg, s. 443; Richard, s. 217; Demirkent, s. 145; Runciman, III, 4; Devries, s. 15; Holt, s. 59; Asbridge, s. 376-377; Papa, Fransa ve Almanya'da Haçlı Seferi duyuracak iki temsilci atadı: Surlu Josias ve Albanolu Kardinal Henry... Askere gönüllü yazılma günleri de önemli Hıristiyan şenliklerine; 1187 Noel'inde Slazburg'ta ve 1188 Paskalya kutlamalarında Mainz ve Paris'te halkın ayin için bir araya geldiği tarihlere denk düşürüldü. Aynı zamanda gezgin ozanlar ve şairler de sözlerini ve kalemlerini son derece ateşli, kışkırtıcı ve yükselen bir tonda bu sefer için kullandılar. Bkz. Asbridge, s. 377-379.

⁹⁴ Richard, s. 217; Runciman, III, 5; Asbridge, s. 376; Hafez, s. 25; Ramazan Şeşen, "Eyyubi", *DİA*, XII, 20-31; Daha önceki seferlerde katılımcılar hacı, seyyah ya da İsa'nın askerleri olarak isimlendirilirken şimdi ilk kez bu belgelerde haçın imzasını taşıyanlar (*Crucesignatus*) şeklinde yer almaktaydılar. Bu tanım daha sonra "*Haçlılar*" ve "*Haçlı Seferleri*" deyimlerinin kullanılmasına yol açtı. Bkz. Asbridge, s. 377-378.

⁹⁵ Ambroise, *The Crusade of Richard Lion-Heart*, ing. trc. Merton Jerome Hubert and John L. La Monte, Newyork 1941, s. 34; İmadeddin, s. 183; Richard, s. 218; Demirkent, s. 145; Runciman, III, 5.

Aslında İngiliz Kralı II. Henry gelişmeleri daha önceden Antakya Patriği Amury'den gelen mektup sayesinde öğrenmişti. Başpiskopos Josias daha Fransa'ya varmadan II. Henry'nin büyük oğlu Richard de Poitou, çok istekli olarak yeni bir sefere çıkmak üzere Kasım 1187'de yemin etmiş ve haçı kabul etmişti. Öte yandan Fransa ve İngiltere yıllardan beri savaş halindeydi. Ancak şimdi durum değişmişti. Papanın yüksek kararı doğrultusunda, doğuda yaşanan felakete rağmen bu savaş süremezdi. Bu sebeple 1188 Ocak ayında Josias her iki kralı bir ateşkes anlaşması hakkında müzakerelerde bulunmak üzere Normandia ile Fransız hâkimiyet bölgesi arasındaki sınırda, Gisors'da, bir arada iken bulmuş ve onları anlaşmaya yapmaya ve yeni bir Haçlı Seferine katılma konusunda ikna etmeye çalışmıştı. Bu görüşme sonrası iki kral da güçleri nispetinde sefere katılmaya söz vermişlerdi. Nitekim Ocak 1188'de Fransa Kralı Philippe ile İngiliz Kralı II. Henry haçı kabul etmişti. Kralların kararından sonra asilzadeler de bütün güçleriyle krallarına refakat etmeye karar vermişlerdi.⁹⁶

Ordular hep birlikte Avrupa'dan hareket edecekti. İngiliz orduları beyaz, Fransız orduları kırmızı ve Flaman birlikleri ise yeşil haç işareti taşıyacaklardı. Bütün Avrupa'da ilan edilen "*Tanrı Barışı*" ile büyük bir çatışmasızlık dönemi başlamıştı. İki kral da özel vergiler çıkarmışlardı. Diğer önemli bir kararı da Ocak 1188'de Le Mans'ta toplanan, Kral Henry'nin krallık tacı danışma kurulu almıştı. Bu kurul kararı ile "*Selahaddin öşrü*" adını taşıyan vergi ilan edilmişti. Bu vergi ile iki kral ve tebaalarının gelirlerinden ve taşınabilir bütün servetlerinden onda bir oranında seferin masrafları için toplanacaktı. İngiltere Kralı Henry, Canterbury Başpiskoposu Baldwin tarafından büyük bir şevkle vazedilmekte bulunan Haçlı Seferi için hazırlıklarını tamamlamak üzere İngiltere'ye dönmüştü. Gisors görüşmelerinden sonra Kral Henry, Antakya patriğine bir mektup göndererek yardımın süratle gelmekte olduğunu yazmıştı. Bu arada vergilerin toplanması görevi Tapınak Şövalyelerine verilmişti. Bu tarikatın bir üyesi olan Gilbert of Hoxton, toplanan paraların bir kısmını çalmıştı. Ancak buna rağmen "*Selahaddin öşrü*" isimli vergi operasyonunda kayda değer oranda para toplanmıştı. Diğer tarafta Kral Henry, vassalı olan İskoçya Kralı'ndan, sefere destek olmasını istemesine rağmen ne kral ne de baronlardan herhangi bir para yardımı gelmemişti.⁹⁷

⁹⁶ Ambroise, 33-35; Gesta Regis Ricardi, s. 139; Otto of St. Blasien, a.g.e. s. 176; Ostrogorsky, s. 376; Oldenbourg, s. 446; Richard, s. 218; Runciman, III, 5; Arnold, s. 130; Devries, s. 109; Man, s. 188; Nomiku, s. 51-52; Asbridge, s. 385.

⁹⁷ Runciman, III, 5-6; Demirkent, s. 154; Riley-Smith, s. 60-61; Richard, s. 220; Devries, s. 109.

Akabinde çok geçmeden ağır bir hastalık geçiren Henry ölmüştü. Onun Haçlı seferine bizzat iştirak etmeyi ciddî olarak düşünmüş olmasından şüphe duyulmuştur. Bunun sebebi ise kralın daha önce Roma Kilisesi ile yaşadığı gerginliktir. Papanın adli davalarda ısrarla kilise hukukunun uygulanması isteğine Henry birçok kez karşı çıkmış ve kendi kraliyet hukunu uygulamıştır. Bunun üzerine İngiltere’de papa adına hareket eden Başpiskopos Thomas Becket, Kral Henry’nin icraatlarına karşı çıkmış, onu sürekli papaya şikâyet ederek zor durumda bırakmıştır. Nitekim bu piskoposun müdahalelerine dayanamayan İngiltere Kralı Henry; “*Beni bu başıbozuk papazdan kurtaracak kimse yok mu?*” diyerek çevresine dert yandığı bilinmektedir. Onun bu sözlerinin sonrasında dört şövalye Cantenbury Katedrali’ne zorla girip başpiskoposu öldürünce bu durum papa tarafından şiddetle protesto edilmiştir. Bir müddet sonra Henry pişmanlığını dile getirmiş ceza olarak kendisini rahiplere kırbaçlatmıştır. Haçı teslim almaya ve Haçlılara malî destekte bulunmaya söz vermiştir. Nitekim gönderdiği bu önemli malî destek daha önce Hittîn Savaşı’nda kullanılmıştır.⁹⁸

II. Henry’nin ölümünden sonra veliahtı olarak İngiltere tahtına oturan Kral Richard, III. Haçlı Seferi’nin en önemli destekçilerinden idi. Fransa Kralı Philippe ile Haçlı Seferi söz konusuken, her konuda anlaşacağını düşünmüştü. Kral Philippe ise aslında sefere katılmaya çokta istekli değildi. Ancak papanın baskısı ve batıda oluşan ortak kanaate ters düşmeyi de göze alamazdı. Bahanelerin ardına saklanmanın ve sürekli ertelemenin fayda vermeyeceğini de biliyordu. Dolayısıyla İngilizlerle, Fransızlar arasındaki savaşa son verilmiş ve iki taraf arasında bir barış anlaşması yapılmıştı. Yeni

⁹⁸ Ambroise, 36; Gesta Regis Ricardi, s. 144; Archer and Kingsford, s. 328; Mayer, s. 142; Runciman, III, 5-6; Demirkent, s. 154; Asbridge, s. 375-388; Thomas Becket’in 1162 yılında boşalan Canterbury Başpiskoposluğuna gelmesinde etkin rol alan ve onu ikna eden Kral Henry’nin kendisi olmuştur. Arkadaşının kilise ve devlet arasındaki rekabette kraliyet davasına taraf olacağını düşünmüştü. Ancak olaylar sandığının aksi yönde gelişti. Thomas, Henry’e dini mahkemelerin üstünlüğü sorunu üzerinden karşı çıktı. Kralın, kilise yasalarına uymasında oldukça ağır ve katı davrandı. Ona göre emir veren herkes sadece kilise mahkemelerinde yargılanabilirdi. Uygulamada ise rahip, rahip kâtipleri ve mahkemelerde çeşitli düzeylerde dini kâtip sayısı çoğaldı. İngiltere Kralı II. Henry, kraliyet adaletinin gücünü savunmak için kraliyet mahkemelerinde "suçlu kâtiplerin" yargılanması gerektiğini iddia etti. Ancak Becket bu teklifi şiddetle reddetti. Başpiskopos, Henry’e meydan okuduktan sonra Fransa’ya kaçtı. Akabinde papa araya girerek onları barıştırdı ve Becket geri döndü. Döner dönmez krala yakın duran bütün rahipleri derhal görevden aldı. Daha geniş bilgi için bkz. Hans Eberhard Mayer, “Henry II of England and the Holy Land”, *English Historical Review (EHR)*, Oxford 1982, s. 721-739.

İngiltere Kralı Richard ise taç giymek ve idareyi düzenlemek üzere ülkesine geri dönmüştü.⁹⁹

Richard için 3 Eylül 1189'da Westminster'da taç giyme töreni yapılmıştı. Akabinde İngiliz fanatikler Londra'da ve Yorg'ta şiddetli bir Yahudi takibatı başlatmışlardı. Ölen kralın onlara tanıdığı imtiyazları bahane etmişlerdi. Ancak Kral Richard bu takibatı derhal durdurmuştu. Daha sonra bütün sonbaharı ülkesinde idareyi yeniden düzenlemekle geçirmiş, boş piskoposluk makamlarını yeniden doldurmuştu. Annesi Anakraliçe Eleanor'a "*Kral naibesi*" görevi verilmişti. Ancak Eleanor, İngiltere'de kalma niyetinde değildi. Kral Richard, üvey kardeşi John'a adanın güney batısında büyük bir araziyi ikta olarak vermişti. Ancak alınan karar gereği üç yıl süreyle İngiltere'ye ayak basmayacaktı. Çünkü John'da kral olmak istiyordu. Kral Henry'nin bu yöndeki kararları sürekli değişkenlik arzetsede de son zamanlardaki isteği bu yöneydi. Nitekim Richard'ın İngiltere, Fransa savaşında son anda taraf değiştirmesine ve isyan etmesine sebep olanda babasının bu tercihiydi.¹⁰⁰

Diğer taraftan Richard, "*Selahaddin vergisi*" kapsamında ordunun sefer ihtiyaçlarını karşılamak için krallığa ait değerli arazi ve çiftlikleri satışa çıkarmıştı. İngiliz vassali olan İskoç ve İrlanda kralları, Richard seferde iken İngiliz topraklarına saldırmayacaklarına dair garanti vermişlerdi. Ayrıca İskoç Kralı Wilhem, vassalliğinin düşmesi, Henry'nin saltanatı sırasında kaybetmiş olduğu Berwick ve Roxburgh şehirlerinin kendisine geri verilmesi karşılığında sefer için ayrıca on bin pound göndermişti.¹⁰¹

Kıta Avrupasında ise bizzat papanın ikna için yanına gittiği Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa, doğudaki felaket haberini alınca çok üzölmüş ve öfkelenmişti. Kendisi kırk yıl önce amcası III. Konrad ile talihsiz geçmiş olan ve sonuçsuz kalan II. Haçlı Seferi'ne katılmıştı. Şimdi Müslömanlara karşı olan kini yeniden kabarmış ve öç alma duygusuyla dolmuştu. Otuz beş yıldır Alman tahtında oturan Friedrich, oldukça tecrübeli bir liderdi. Aslında Almanların Filistin'le çok güçlü bir bağları yoktu. Oradaki

⁹⁹ Ambroise, 37-38; Regis Ricardi, s. 144; Richard of Devizes, *Richard of Devizes Chronicle*, ing. trc. J. A. Giles, Cambridge, Ontario 2000, s. 4-7; Archer and Kingsford, s. 308; Mayer, s. 142; Runciman, III, 5-7; Demirkent, s. 154; Asbridge, s. 389.

¹⁰⁰ Regis Ricardi, s. 147; Richard of Devizes, a.g.e. s. 11; Runciman, III, 7; Asbridge, s. 389; Riley-Smith, s. 59.

¹⁰¹ Ambroise, 38-40; Richard of Devizes, s. 6; Runciman, III, 7; Demirkent, s. 154; Asbridge, s. 391; Riley-Smith, s. 60-61.

Hıristiyanların çok küçük bir kısmı Alman asıllıydı. Bu durum uzun zamandır doğudaki Frankların, Almanlardan yardım istemesine engel teşkil ediyordu.¹⁰² Diğer yandan Barbarossa, uzun zamandır kilise ile özellikle Papa III. Urbanus ile kavga içindeydi. Ancak sonrasında veliahtı olan oğlu Heinrich'in, Sicilya Krallığı'ndan Prenses Konstanza ile evliliği, onları güney Normanları ile sıkı bir ilişkiye sevk etmişti. Aynı zamanda Papa Urbanus'un ölümü de Almanların Roma ile ilişkilerinin düzelmesine yol açmıştı. Roma'da yeni papa seçilen VIII. Gregorius, Hıristiyanlığın kurtarıcısı olmak isteyen böyle değerli bir müttefiki sevinçle karşılamış, müteakip Papa III. Clemens de Barbarossa'ya karşı aynı şekilde dostça hisler beslemişti.¹⁰³

Bütün bunların sonucunda Friedrich Barbarossa, 27 Mart 1188'de Mainz'da Albano Kardinali'nin elinden haçı kabul etmişti. Onun hazırlıklarını tamamlayıp harekete hazır olması bir yılını almıştı. Yerine naib olarak oğlu VI. Heinrich'i bırakmıştı. Friedrich Barbarossa bir taraftan hazırlıklarını tamamlamaya çalışırken, diğer taraftan ülkesinden geçeceği krallara durumu haber vermek üzere mektuplar göndermişti. Macar Kralı'na, Bizans İmparatoru'na ve Türkiye Selçuklu Sultanı'na ayrı ayrı haber göndermişti. Ayrıca Selahaddin'e, Heinrich von Dietz adındaki elçi vasıtasıyla yazdığı mektupta, Filistin'in Hıristiyanlara geri verilmesini talep ve onu 1189 Ekiminde Zoan Meydanı'nda savaşa davet etmiştir.¹⁰⁴ Macar Kralı ile Selçuklu Sultanı yardım vaadeden cevaplar göndermişlerdi. Bizans ise Almanların geçişi sırasında yapılacaklar konusunda mutabakat sağlamak için Nürnberg'e bir heyet göndermişti. Selahaddin'in, Barbarossa'ya cevabı ise nazik fakat mağruraneydi. O sadece Frank esirlerini serbest bırakmayı ve Filistin'deki Latin manastırlarını sahiplerine geri vermeyi kabul edmişti. Fakat başka bir vaatte bulunmamıştı. Teklifi kabul edilmediği takdirde savaşa hazır olduğunu bildirmişti. Bütün bu gelişmeleri müşahede

¹⁰² Archer and Kingsford, s. 309; Ostrogorsky, s. 355; Runciman, III, 9-11; Demirkent, s. 149; Man, s. 189.

¹⁰³ Runciman, III, 9; Asbridge, s. 386; Edgar N. Johnson, "The Crusades of Frederick Barbarossa and Henry VI", *A History of the Crusades*, Volume: II, Londra 1969, s. 89-92.

¹⁰⁴ Regis Ricardi, s. 49; Otto Of St. Blasien, s. 176; Niketas, s. 207; Archer and Kingsford, s. 309; Runciman, III, 9; Demirkent, s. 149; Ostrogorsky, s. 376; Richard, s. 218-220; Oldenbourg, s. 447; Cahen, s. 224; Mayer, s. 137; Asbridge, s. 386-387; Edgar N. Johnson, a.g.m., s. 89-91; Tarihçi Steven Runciman, bu mektubun uydurma olduğu kanaatindedir. Ayrıca Barbarossa'nın, Selahaddin'i savaş için davet ettiği "Zoan Meydanı" doğuda neresidir bilinmiyor. Bkz. Runciman, III, 10.

eden Sûr Başpiskoposu Josias ise büyük umutlarla Filistin'e doğru geri dönüş yolculuğuna başlamıştı.¹⁰⁵

¹⁰⁵ Regis Ricardi, s. 51-52; Runciman, III, 10; Bizans elçisi İoannes Dukas, Almanlarla bütün şartlarda mutabakat sağlayarak dönmüştü. Almanlar, Bizans yurduna zarar vermeden geçecek, Bizans da onlara yol boyunca lojistik destek sağlayacaktı. Bkz. Niketas, s. 207-208; Ostrogorsky, s. 376.

2.3. Selahaddin Eyyubi'nin İkinci Sûr Kuşatması

Batıda ciddi hazırlıklar yapılırken doğudaki Kudüs Haçlı Krallığı'na ait arazilerden sahilde sadece Sûr şehri kalmıştı. İç kısımda Kerak, Şevbek, Safed, Kevkeb, Hunin ve Şakif Arnun karadan ve denizden destek almadan direnmeye devam etmekteydi. O sıralarda Sûr'da bulunan Konrad, geçen yaz aylarını kale duvarlarını ve dar boğaz üzerindeki surları güçlendirmekle geçirmişti. Denizin bir tarafından diğer tarafına derin bir hendek kazılmış su ile doldurulmuştu. Kale suyla çevrili bir ada halini almış bu sebeple surlarına yaklaşmak imkânı kalmamıştı. Diğer yandan Sûr, denizden Avrupa ile sürekli bir iletişime sahipti. Dolayısıyla deniz yoluyla III. Haçlı Seferi için gelen; Alman, Pizzalı, Cenovalı ve Venedikli şövalyeler burada toplanmıştı. Böylece Konrad aldığı desteklerle iyice güçlenmek imkânı yakalamıştı. Selahaddin'in Sayda ve Beyrut Emiri Seyfeddin el-Maştub el-Hakkârî, bu gelişmeleri yakından izlemekteydi. Durumu mektuplarla Sultana anlatmaya çalışmış ve bir an evvel onu, Sûr üzerine yürümeye çağırmıştı.¹⁰⁶

Nitekim Sultan Selahaddin, 12 Kasım 1187'de büyük bir ordu ve teçhizatla şehrin üzerine yürüyerek burasını kuşatmıştı. Sûr'u karaya bağlayan dar boğazın önüne karargâhını kurmuştu. 28 Kasım Perşembe günü otağını şehre hâkim bir tepeye yaklaştırmıştı. Buradan kurduğu mancınıklarla burçları dövmeye başlamıştı. Yanında kardeşi el-Melik el-Adil, oğulları el-Melik el-Efdal, el-Melik el-Zahir, yeğeni Takiyyuddin ve diğer büyük komutanları vardı. Mısır'dan istediği donanma da yanına ulaşmıştı. Bunlar on gemi ile deniz tarafını da tutarak şehri iki taraftan sıkıştırmaya başlamışlardı.¹⁰⁷ Franklar da ağır ve hafif deniz gemileri ve etkili arbalet kullanan okçularla Müslümanlara karşılık vermeye çalışmışlardı. Sultan, surlara iyice yaklaşp onları karadan ve denizden sıkıştırmıştı. Kuşatma tüm hızıyla devam ederken limanın çıkışını gemilerle tutan Müslüman askerler gecenin bir vaktinde yorgunluktan uyuyakaldıkları sırada, karanlıktan faydalanan Frankların baskınına uğramışlardı. Beş savaş gemisi içindikilerle ele geçirilmiş ve limana çekilmişti. Personelin bir kısmı esir

¹⁰⁶ Ambroise, s. 129-130; İbn Esir, XI, 436; Abû'l Farac, II, 446-447; Asbridge, s. 399; Lyons ve Jackson, s. 339-340; Runciman, III, s. 16; Lane Poole, s. 216; Vladimir Minorsky, *Studies in Caucasian History: Prehistory of Saladin*, Londra 1953, s. 144; Şeşen, s. 103; Devries, s.110; Selahaddin, bazı emirlerinin geri dönmek için kulis yaptıklarını öğrendi. Bunun üzerine emirlere para ve hediyeler verdi, onları cephede tutmaya çalıştı. Ordu yeniden kuşatmaya devam etti. Bkz., İmadeddin, s. 85.

¹⁰⁷ İbn Şeddad, s. 137; Abû'l Farac, II, 446-447; Süryani Mikhael, II, 283; Runciman, III, 16; Lyons ve Jackson, s. 339-340; Asbridge, s. 399.

düşmüş bir kısmı da atlayarak zar zor karaya çıkabilmişti. Bu durum karşısında Sultan ve askerlerin morali bozulmuştu. Selahaddin geride kalan diğer beş gemiyi aynı akıbete uğramasın diye kuzeydeki Beyrut Limanı'na göndermişti. Franklar gemi mürettebatının tecrübesiz ve acemi olduğunu anlamıştı. Nitekim Beyrut'a doğru yola çıkan gemileri, kendi gemileriyle takibe almışlardı. Bunu gören dört gemi personeli, esir düşmek korkusuyla denize atlamış ve gemilerini terk etmişlerdi. Sadece bir gemi düşmana yakalanmadan Beyrut'a sağ salim ulaşabilmişti.¹⁰⁸

Bu durumdan cesaret alan Franklar kaleden dışarı çıkarak çarpışmaya girmişlerdi. Taraflar arasında çok şiddetli bir çarpışma yaşanmıştı. Hatta bu arada esir düşen müdafilerden birinin Konrad olduğu sanılmıştı. Savaş tüm hızıyla devam ederken, kış mevsimi de yaklaşmıştı. Müslüman ordusundaki emîrlere bazıları; mevsimin soğukluğu, askerî yorgunluğu, yaralılar ve ihtiyaçların kısıtlılığı konularını öne sürerek ısrarla geri çekilmeyi önermişlerdi. Uzun zamandır zafer sarhoşluğuyla hızlı, kolay ve ganimeti bol savaşlara alışmışlardı. Sultan, emîrlere: *“Bütün gücümüzle samimiyetle birkaç gün kuşatmaya sabırla devam edelim, şayet sonuç almazsak o zaman mesuliyetimiz kalmaz”* diyerek askerleri cephede tutmaya çalışmıştı. Ama danışma meclisinin ekseriyetini oluşturan emîrlere gitmek istemişti.¹⁰⁹ Sultan da onları burada tutmanın zorluğunu anlamıştı.

Diğer yandan Sûr önünde kuşatma devam ederken kuzeydeki Hunin Kalesi silah zoruyla teslim alınmıştı. Adamlarının tesiriyle Sûr önünden çekilme kararı alan Sultan, burada inşa edilmiş kuşatma aletlerinin bir kısmını Sayda'ya ve bir kısmını da Akkâ'ya göndermişti. Götürme imkânı olmayan savaş aletleri, parçalanarak yakılmıştı. Selahaddin daha sonra 1 Ocak 1188'de Akkâ'ya gitmiş, ısrarla dinlenmek isteyen emîrlere izin vermiş ve ordu birliklerinin çoğunluğunu terhis etmişti.¹¹⁰

Sultan yanında kalan askerlerle 4 Ocak 1188'de Akkâ'ya ulaşmıştı. Avrupa'da başlamış olan III. Haçlı Seferi hazırlıklarından haberdardı. Bunun için Akkâ Kalesi'nin tahkimatlarını elden geçirmek ve güçlendirmek istemişti. Bu sebeple Emir Karakuş'u Mısır'dan yanına çağırılmıştı. Karakuş gerekli ustalar, işçiler, malzemeler ve hayvanlarla

¹⁰⁸ Ernoul, s. 166; İmadeddin, s. 85-96; İbn Şeddad, s. 138; Abü'l Farac, II, 447; Süryani Mikhael, II, 283; Runciman, III, 16; Lyons ve Jackson, s. 342; Asbridge, s. 399; Şeşen, s. 104.

¹⁰⁹ İmadeddin, s. 85-95; İbn Şeddad, s. 138; Abü'l Farac, II, 447; Şerefname, I, s. 111-112; Holt, s. 59; Şeşen, s. 104-105; Azzam, s. 240.

¹¹⁰ İbn Şeddad, s. 138; İmadeddin, s. 89; Regis Ricardi, s. 40; Abü'l Farac, II, 447; Lyons ve Jackson, s. 343-344; Demirkent, s. 145-146; Runciman, III, 16; Lane Pole, s. 217; Asbridge, s. 399-400; Man, s. 191; Şeşen, s. 104; Sultanla birlikte kuşatmayı devam ettirmek isteyen emirlerden Emir Taman bin Gazi, İzzeddin Çurdik ve İsa el-Hakkâri ile birlikte çok az Halepli yiğit kalmak istiyordu. Bkz. İmadeddin, s. 94-96.

Akkâ'ya gelmiş ve derhal işe koyulmuştu. Sultan, Akkâ'da üç ay kalmış, İstanbul, Konya, Horasan ve Irak'tan gelen elçileri kabul etmişti. Bu arada İzzeddin Curdik, Akkâ valisi olarak görevlendirilmişti.¹¹¹

Öte yandan Selahaddin, Konrad'ın çetin bir rakip olduğunu anlamıştı. Ancak onu ve şehrini biraz da siyasetle, iç rekabetle sınamak istemişti. Zira Frank liderlerin kendi aralarındaki şiddetli geçimsizliklerin farkındaydı. Kraliçe Sibylle, Selahaddin'e sürekli mektup yazarak kocasının serbest bırakılmasını rica etmekteydi. Kraliçe yakın zamanda Selahaddin'e dokunaklı bir mektup göndermişti. Sultan da onun isteğini geri çevirmemiş ve kocası eski Kudüs Kralı ve birçok ileri geleni Temmuz 1188'de serbest bırakmıştı. Sultan Selahaddin, Franklara karşı barışçıl ve dostane niyetini göstermek üzere elindeki yüksek tabakaya mensup baronları serbest bırakmıştı. Fakat baronların elindeki kale ve şatoları bu özgürlüğün karşılığı olarak geri almıştı. Varılan anlaşmaya göre Kral Guy, doğuyu terk edecek ve ülkesine geri dönecekti. Hiçbir şekilde Müslümanlara karşı silaha sarılmayacaktı. Bunun için düzenlenen özel bir yemin töreniyle, yanındakilerle birlikte kutsal kitapları üzerine yemin etmişti.¹¹² Yeminden sonra yanındaki on asil baronla beraber, Trablus'a sığınan eşi Kraliçe Sibylle'in yanına gitmişti. Trablus daha önce III. Raymond'un elindeydi. O, 1187 yılında ölünce, burası Kraliçe Sibyll'in teyzesinin oğlu olan Antakya Prinkepsi Bohemund'a kalmıştı. Yeni hâkim, Trablus garnizonun takviyesine destek olurlar diye Lusignan taraftarlarının burada kraliçenin etrafında toplanmasına ses çıkarmamıştı. Kral Guy esaretten kurtulunca soluğu Trablus'ta almıştı. Hemen ardından Selahaddin'e verdiği yemini

¹¹¹ İmadeddin, s. 115; Lyons ve Jackson, s. 346; Asbridge, s. 400; Şeşen, s. 105; Geçmişte, Büyük İskender (M.Ö. 332'de) bu şehri almak için çok uğraşmıştı. O zamanlar bu şehir, karadan 700 metre açıkta müstahkem bir kale ile çevrili bir ada şehri idi. Büyük İskender Sur (Tiros) önünde sert bir direnişle karşılaşmıştı. Uyguladığı bütün kuşatma taktiklerine karşın, bu müstahkem ada yedi ay boyunca başarıyla saldırılara karşı koymuş ama sonunda İskender'in inadı ve taktikleri galip gelmişti. Bkz. Şeşen, s. 103; Hayrullah Örs, *İskender Anabasisi*, II, İstanbul 1945, s. 17-20 (Usta, *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, s. 13'ten naklen); İbn Cübeyr, Sur şehri için; "Sağlamlığı örnek olarak gösterilen bir yerdir. Yenilgiye boyun eğmez ve fethetmek isteyene kendini teslim etmez. Kent üç taraftan surlarla, dördüncü taraftan sıvalı bir duvarla çevrili, sokak ve caddeleri Akka'dan daha temizdir. Ahalisi kâfir olmakla beraber daha yumuşak başlıdır. Müslüman yabancılara iyilik yapmaya daha eğilimlidirler" diyerek bize detaylı izlenimlerini aktarır. Bkz. İbn Cübeyr, s. 226; Tudela'lı Benjamin ve Ratisbon'lu Petachia, *Ortaçağda İki Yahudi Seyyahın İslam Dünyası Gözlemleri*, trk. trc. Nuh Aslantaş, İstanbul 2013, s. 43- 44; Nitekim bu korunaklı kaleyi 1124 yılında Haçlılar altı ay süren kara ve deniz kuşatmasından sonra alabilmişti. Bkz. Fulcherius Carnotensis, s. 234-235; Geoffrey Hindley, *Bir İslam Kahramanı Selahaddin*, trk. trc. Süleyman Genç, İstanbul 2011, s. 227.

¹¹² İbn Şeddad, s. 122-123; Ernoul, s. 167, 252-253; Ambroise, s. 128-130; Regis Ricardi, s. 68; Archer and Kingsford, a.g.e. s. 316; Runciman, III, 17; Demirkent, s. 146; Mayer, s. 139; Lyons ve Jackson, s. 360; Lane Pole, s. 227; Asbridge, s. 402; Maalouf, s. 267; Usta, s. 210-211.

bozmuştu.¹¹³ Bir papaz, verilen yeminin baskı altında ve bir inançsıza verildiğinden geçersiz olduğunu bildirmişti. Bunu duyan Selahaddin çok kızdı ise de fazla ses çıkarmamıştı.

Selahaddin'in Franklara karşı cömertliğini dostları ve ahalisi endişeyle izlemişti. Çünkü alışa geldikleri gibi teslim olan veya olmayıp savaşarak alınan şehirlerin halkını çok rahat serbest bırakmalarına alışmışlardı. Fakat Frankların elinde kalmış bu son iki müstahkem şehrin savunucularını ve zengin baronları serbest bırakmalarını anlayamamışlardı.¹¹⁴ Bunları yapmakla düşmanın safını güçlendirmişti. Ancak Selahaddin ise ne yaptığının farkındaydı ve düşmanını iyi tanıyordu. Hittîn Zaferi ve Kudüs fethine giden sürecin bir parçası olarak, Franklar arası derinleşen hizipleşmeyi görmüştü. Bu kozu da oynamak istemişti. Nitekim Selahaddin'in tahmin ettiği gibi olmuş ve Franklar arasında liderlik kavgası hemen başlamıştı.

Eski Kudüs Kralı Guy kaybettiği itibarını yeniden kazanmak istemişti. Bu sebeple Antakya'ya gitmiş ve Bohemound'tan yardım istemişti. Fakat sadece ucu açık belirsiz bir yardım sözü alarak Trablus'a geri dönmüştü. Akabinde krallığından arta kalan taraftarlarıyla Sûr'a gitmişti. Bu durumu haber alan Konrad şehirdeki liderliğini ona kaptırma niyetinde değildi. Dolayısıyla onu içeri almamış ve kapıları yüzüne kapatmıştı.¹¹⁵ Kudüs fethinden sonra Balian d'İbelin, hizip kavgalarını az da olsa yatıştırmıştı. Ancak her yenilgi ve felaket bu ihtilafları yeniden gün yüzüne çıkarmıştı. Eski Kudüs Kralı Amuary'nin iki eşi Agnes ve Maria birbirlerine rakip olarak bu hizipleşmenin içinde etkin şekilde yer almışlardı.¹¹⁶ Lusignan ve Courtenay taraftarları ile İbelin ve Garnier'ler arasında cereyan eden tartışmalar krallık için felaketli sonuçlar getirmişti.

Lusignan ve Courtenaylara düşman olan İbelin ve Garnier aileleri Konrad'ı desteklemişlerdi. Konrad ve taraftarlarına göre Guy, Hittîn'de gösterdiği basiretsizlik yüzünden esir düşmüş, krallığını kaybetmişti. Dolayısıyla hak iddia edecek durumda

¹¹³ Ambroise, s. 130-131; İbn Şeddad, s. 156; Regis Ricardi, s. 69; Archer and Kingsford, s. 316; Runciman, III, 18; Mayer, s. 139; Lyons ve Jackson, s. 360; Lane Pole, s. 227; Asbridge, s. 402; Demirkent, s. 146; Man, s. 192; Usta, s. 211.

¹¹⁴ Usame ibn Munkız, *Kitabu'l İ'tibar*, trk trc. Yusuf Ziya Cömert, *İbretler Kitabı*, İstanbul 2015, s. 203-204; Runciman, III, 17; Demirkent, s. 146.

¹¹⁵ Ernoul, s. 167; Ambroise, s. 132-133; İbn Şeddad, s. 156; İmadeddin, s. 155; Regis Ricardi, s. 69; Archer and Kingsford, s. 317; Richard, s. 225; Lane Pole, s. 227; Runciman, III, 18; Lyons ve Jackson, s. 361; Demirkent, s. 147; Devries, s. 111; Şeşen, s. 121.

¹¹⁶ Usta, Aydın, "Ortaçağda Kadın" *Haçlı Seferlerinde Kadın*, İstanbul 2011, s. 297-333.

değildi. Onlara göre Konrad olmasaydı, Sûr da kaybedilecekti. Lusignan ve Courtenaylara göre ise Konrad, bölgeye sonradan gelmiş, emek vermemiş ve hazır bir makama konmuştu. Ancak Konrad, batıdan yola çıkmış bulunan büyük krallar gelene kadar şehri emaneten yönetecek ve kralların ortak kararına göre hareket edecekti. Bir süre sonra büyük kralların gelişiyle söz konusu tartışmalar daha da şiddetlenecekti. İngiltere Kralı Richard, Guyenne Kontluğundaki Lusignanların efendisi olmak sıfatıyla muhtemelen Guy'un tarafını tutacaktı. Fakat Alman İmparatoru ve Fransa Kralı Konrad'ın kuzenleri ve dostlarıydılar. Onlara güvenen Konrad, Guy'u Sûr'a almamış ve kapıları yüzüne kapatmıştı. Guy bunun üzerine Trablus'a geri dönmek zorunda kalmıştı.¹¹⁷ Görüleceği üzere onun serbest bırakılması Doğu Franklarını kuvvetlendirmekten pek uzaktı ve aradaki anlaşmazlığın açıkça patlak vermesine sebep olmuştu. O ana kadar durum Selahaddin'in istediği gibi gitmişti.

¹¹⁷ İbn Şeddad, s. 156; Richard, s. 225; Runciman, III, 19; Demirkent, s. 147; Man, s. 192; Asbridge, s. 403; Şeşen, s. 121.

2.4. Antakya Çevresindeki ve Maverai-i Ürdün'deki Kalelerin Fethi

1188 Martında Selahaddin ordularını tekrar göreve çağırmişti. Hemen akabinde Kevkeb Kalesi'ni kuşatmıştı.¹¹⁸ Muhasaranın uzayacağını görünce Kaymaz en-Necmi'yi, beş yüz askerle kuşatmayı devam etmesiyle görevlendirmişti. Buradan Safed Kalesi'ne yönelmiş, bu kalenin hallini de beş yüz süvari ile Tuğrul el-Candar'ın komutasına bırakmıştı. Sonrasında Kerak ve Şevbek kalelerinin kuşatmasını sürdüren Sadeddin el-Esedî'ye yardımcı kuvvetler göndermişti.¹¹⁹ Selahaddin'in Hittîn'de bizzat kellesini aldığı Renauld de Chatillon'un karısı, Maverai-i Ürdün Hakimesi Etiennette, Selahaddin'in elinde esir olan oğlu Onfroi de Toron'un özgürlüğüne karşılık sahibi olduğu Kerak ve Şevbek kalelerini vermek istemişti. Bunun üzerine Onfroi de Toron, Dımaşk'tan getirilmiş annesi ve eşine teslim edilmişti. Fakat kale muhafızları bu pazarlığı kabul etmemişlerdi.¹²⁰ Hatta Onfroi'ye hakaret etmişlerdi. Kadın verdiği sözü tutamadığı için oğlunu tekrardan Selahaddin'e teslim etmişti. Bu durumdan etkilenen sultan sözünü tutamamanın mahcubiyetini yaşayan anneye oğlunu geri vermişti. Kerak kuşatması uzayınca, sultan burası ile Şevbek'in kuşatmasıyla alakalı Sadeddin el-Esedî'yi görevlendirmiş sonrasında el-Esedî kaleleri iyice kuşatmıştı. Ancak kalenin müdafileri kuşatmaya bir yıl daha dayanmışlardı. Sonunda pes ederek 1188 yaz başı Tibnin'de bulunan el-Adil'e elçi göndermiş ve bazı şartlarla kaleleri teslim edeceklerini bildirmişlerdi. Yapılan müzakerelerden sonra kaleyi içindeki mal ve silahlarla teslim etmeleri ve canlarının bağışlanması şartlarıyla anlaşmışlardı. Nihayet Ekim 1188'de Kerak ve Şevbek kaleleri ve etraflarındaki diğer küçük kalelerle birlikte teslim olmuşlardı. Böylece Hicaz, Dımaşk ve Mısır yolu üzerindeki stratejik öneme sahip mevziler alınmış, hac ve kervan yolları güvenliğe kavuşmuştu.¹²¹

1188 Nisan sonunda sultan, Dımaşk'a geçmiş orada kutlamaları kabul etmiş, şikâyetleri dinlemişti. O sırada Musul'dan gelen destek kuvvetleri İmadeddin Zengi komutasında Haleb'e yaklaşmışlardı. Sultan, onlarla buluşarak buradan Suriye sahil şeridine yönelmiş ve 3 Temmuz 1188'de Tartus'u kuşatmıştı. Sonrasında direnen

¹¹⁸ İbn Şeddad, s. 133; İbn Esir, XII, 17; Abü'l Farac, II, 448-450; Asbridge, s. 401.

¹¹⁹ İmadeddin, s. 112-114; Lyons ve Jackson, s. 346; Şeşen, s. 111-112.

¹²⁰ İmadeddin, s. 113; Regis Ricardi, s. 45-46; Runciman, III, 17; Lyons ve Jackson, s. 346-353; Şeşen, s. 117; Vladimir Minorsky, a.g.e. s. 107.

¹²¹ Regis Ricardi, s. 45-46; İbn Esir, XII, 17; Süryani Mikhael, II, 283; Asbridge, s. 401; Şeşen, s. 117; Şerefname, I, 112.

burçlardan biri teslim olmuştu. Ama diğer burçta direnmeye devam eden Tapınak Şövalyeleri teslim olmamışlardı. Onların sığındığı burçtan başka her yer yıkılmıştı.¹²² Cebele Kalesi üzerine yürüyen ordu, Hospitalierin elinde olan Markab Kalesi yanından geçmek zorunda kalmıştı. Bu arada yardıma gelen Sicilya donanması denize yakın dar yoldan geçişi zorlaştırmaya çalıştı ise de başarılı olamamıştı. Eyyubi ordusu daha sonra Banyas üzerinden Cebele'ye geçmişti.¹²³ Kalenin Müslüman halkı onları dışarda karşılamış ama gayri Müslim unsur direnmişti. Nihayetinde karşılıklı anlaşmadan sonra şehir teslim edilmişti. Ordu 10 Temmuzda Lazikiye'ye yönelmişti. Kale kuşatılmış daha sonra 22 Temmuzda anlaşmayla teslim alınmıştı.¹²⁴ Sultan, 24 Temmuzda Sahyun Kalesi üzerine yürümüştü. Üç taraftan kuşatılan kale, kısa sürede içindekilerle teslim alınmış, Nasıreddin Humartekin'e teslim edilmişti. Ardından Asi Nehri üzerindeki Bekas, Sermaniye ve Berzeye kaleleri alınmıştı. Berzeye Kalesi, Antakya Prinkepsinin karısı Sibylle'in kız kardeşine aitti. Sibylle, sultanın casuslarından. Bu sebeple sultan onun akrabalarını ve mallarını serbest bırakmıştı.¹²⁵

Böylece kuzeyde Trablusşam'dan Antakya'ya kadar bütün kaleler teslim alınmıştı. Sonrasında Derbasak ve Bagras alınmış, yönetimi Alemeddin Süleyman'a verilmişti. Bu gelişmelerin ardından Antakya yönetimi tedirgin olmuştu. Karadan bütün ikmal yolları kapanmış ve ateşkes istemek zorunda kalmışlardı. Nihayetinde Ekim 1188 ile Mayıs 1189'a kadar sekiz aylık bir ateşkes anlaşması imzalanmıştı. Varılan mütabakata göre Antakya'da esir tutulan tüm Müslümanlar serbest bırakılmıştı.¹²⁶

¹²² İmadeddin, s. 125-126; İbn Şeddad, s. 142; İbn Esir, XII, 18; Abü'l Farac, II, 448; Süryani Mikhael, II, 283; Runciman, III, 19; Lyons ve Jackson, s. 347-350; Şeşen, s. 112-113; Bu sefer sırasında devrin canlı şahitleri olan tarihçilerimiz İbn Esir, İmadeddin ve İbn Şeddad, bizzat sultanın yanında dılar.

¹²³ İbn Şeddad, s. 144; İbn Esir, XII, 19; Süryani Mikhael, II, 283; Lyons ve Jackson, s. 348; Şeşen, s. 112-113; İbn Cübeyr, hac dönüşü Banyas üzerinden Akka'ya giderken, Frankların özellikle Mağriblilerden vergi aldıklarını ve onlara bu bölgede zorluk çıkarttığından bahseder. Bunun sebebi ise bir zamanlar Mağribli bazı savaşçının bu bölgede Nureddin Zengi'ye verdiği destek olarak belirtir. Mağribliler bu vergiyi verirken, bir zamanlar düşmanı tepelemiş oldukları o güzel günleri anarak biraz da olsa rahatlarlar, diye kaydeder. Bkz. İbn Cübeyr, s. 222-223.

¹²⁴ Abü'l Farac, II, 448; İbn Şeddad, s. 145; Süryani Mikhael, II, 283; Asbridge, s. 401; Lyons ve Jackson, s. 348-349; Şeşen, s. 114; Sicilya Filosu Amiral Margaritus'un Selahaddin'le bulunduğu ve müzakerelerde bulunduğu ama olumsuz sonuçlanan bir görüşme olduğunu İmadeddin ve İbn Esir birlikte kaydederler. Bkz. İmadeddin, s. 127-129; İbn Esir, XII, 19-20; Abü'l Farac, II, 448.

¹²⁵ İbn Şeddad, s. 146-150; İbn Esir, XII, 21-26; Abü'l Farac, II, 449; Süryani Mikhael, II, 283; Şerefname, I, 112; Asbridge, s. 401; Lyons ve Jackson, s. 349-350; Şeşen, s. 116; Antakya Prinkepsi'nin karısı Sibylle, para karşılığı Haçlı ordularının sayısı ve hareketleri hakkında Selahaddin'e bilgi sızdırıyordu. Bkz. Runciman, II, 359.

¹²⁶ İbn Şeddad, s. 150; İbn Esir, XII, 26-29; Abü'l Farac, II, 449; Şerefname, I, 112; Asbridge, s. 401; Lyons ve Jackson, s. 350-352; Şeşen, s. 114-115; İmadeddin'in kaydına göre Antakya'nın etrafındaki kaleler alınınca, şehirde büyük bir fiyat artışı ve gıda sıkıntısı başladı. Alemeddin Süleyman, kendisine teslim edilen kalelerdeki hububat stoklarının bir kısmını büyük paralar karşılığında Antakya'ya sattı. Bkz. İmadeddin, s. 132-140.

Akabinde Selahaddin, Ramazan ayından önce Dımaşk'a geçmişti. Daha sonra Safed kuşatmamasına katılmış, 30 Kasım 1188'de kale teslim alınmıştı.¹²⁷

Kevkeb Kalesi'ne Sûr'dan yardıma giden iki yüz Hospitalier Şövalyesi, gece yol almış ve gündüz de saklanarak kaleye ulaşmaya çalışmışlardı. Sarimuddin Kaymaz adamlarıyla bu gelişmeden haberdar olmuş ve onları saklandığı vadide kısıtıp, esir almışlardı. Esirler Kevkeb önündeki sultana götürülmüştü. Bu sırada Kevkeb kuşatması çok zorlu geçmekteydi. Aşırı yağın yağmurlar sel ve çamur deryasına yol açmıştı. Sonuçta aralıksız devam eden saldırılara dayanamayan kale sakinleri 5 Ocak 1189'da teslim olmuşlardı. Burası, Kaymaz en-Necmi'ye teslim edilmişti.¹²⁸ Ardından Sultan, kardeşi el-Melik el-Adil ile birlikte 28 Ocak'ta Kudüs'e gitmişti. İki gün sonra gerçekleşen Kurban Bayramı'nı da burada geçirmişti. Bayramın ikinci günü Askalan'a doğru yola çıkmış ve şehrin genel durumuyla ilgilenmişti. Kardeşi el-Melik el-Adil ise izin isteyerek askerleriyle Mısır'a dönmüştü. Sultan sonrasında Askalan'dan Akkâ'ya geçmişti. Buradaki faaliyetleri denetledikten sonra Dımaşk'a dönmüştü.¹²⁹ Ardından 21 Nisan 1189'da Şakif Arnun Kalesi'ni kuşatmak amacıyla Dımaşk'dan ayrılmıştı. Bu kale Renauld de Sidon'a aitti ve şimdiye kadar efendisinin kurnazlığı sayesinde tutunabilmişti. Renauld, Selahaddin'in sarayına giderek, Arap edebiyatı hakkında övücü sözler söyleyip, İslam'a duyduğu hayranlığı ifade etmişti. Kendisine biraz zaman verildiğinde işlerini toparlayıp, İslam'ı kabul ederek Dımaşk'a yerleşeceğinin sözünü vermişti. Daha sonra sözünde durmayınca kalesi kuşatılmış ve kendisi de zindana atılmıştı.¹³⁰

Kuşatmanın dördüncü gününde Sûr'daki Frankların Guy'un liderliğinde Akkâ üzerine yürüyüşe geçtikleri haberi gelmişti. Selahaddin, önceleri bunu ciddiye almamıştı. Gelişmeleri, Müslümanları Şakif Arnun'dan çekilmeye zorlamak için yapılan bir hamle zannetmişti. Ama Müslüman casuslar durumun ciddi olduğunu ve hedefin gerçekten Akkâ olduğu haberini verince birlikleriyle Şakif Arnun'dan ayrılmıştı. Şakif

¹²⁷ İbn Şeddad, s. 151-152; İmadeddin, s. 143-145; İbn Esir, XII, 29; Abü'l Farac, II, 449; Süryani Mikhael, II, 283; Asbridge, s. 401; Lyons ve Jackson, s. 352-353; Şeşen, s. 118.

¹²⁸ İbn Şeddad, s. 151; İmadeddin, s. 146-147; İbn Esir, XII, 30-31; Abü'l Farac, II, 449; Lyons ve Jackson, s. 353-354; Asbridge, s. 401; Şeşen, s. 118.

¹²⁹ İbn Şeddad, s. 153-154; İmadeddin, s. 149; İbn Esir, XII, 31; Şerefname, I, 112; Lyons ve Jackson, s. 354-359; Şeşen, s. 119.

¹³⁰ İbn Şeddad, s. 160-163; İmadeddin, s. 154; İbn Esir, XII, 34-35; İbn Hallikan, VII, 194; Abü'l Farac, II, 449-450; Şerefname, I, 112-113; Lyons ve Jackson, s. 360; Runciman, III, 20; Asbridge, s. 402; Şeşen, s. 120; Lane Pole, s. 231.

kuşatması için geride küçük bir birlik bırakmıştı.¹³¹ Bütün bu gelişmeler iki tarafı yeni ve daha büyük bir mücadele arenasına çekmişti.

¹³¹ İbn Esir, XII, 35; Abü'l Farac, II, 450; Runciman, III, 20; Asbridge, s. 403-405; Şeşen, s. 120.

2.5. Akkâ Kuşatmasının Başlaması

Sultan Selahaddin Ocak 1189'da ordusunun büyük bir kısmını terhis ettikten sonra Kudüs ve Akkâ'da idareyi yeniden düzenlemekle uğraşmıştı. Ardından Mart 1189'da Dımaşk'a gitmişti. Burada çok az kaldıktan sonra Merc-i Uyun'da karargâh kurmuş ve Antakya Kontluğu'na ait kaleleri kuşatmaya yönelmişti. Franklar, Müslüman ordusundaki terhisleri ve sultanın kuzeyde olmasını kendileri için büyük bir fırsat olarak görmüşlerdi. Bu arada Kudüs Kralı Guy, Kraliçe Sibylle ile beraber Nisan 1189'da yeniden Sûr önüne gelmiş ve yönetimin kendisine teslim edilmesini istemişti. Fakat Konrad bir kere daha kapıları onun yüzüne kapayarak içeri almamıştı. Bunun üzerine Guy, karargâhını surlarının dibine kurarak beklemeye başlamıştı.¹³² Konrad de Montferrat, yasal olarak krala itaat etmesi gerekirken böylesine bir tutum içerisine girmesi ve bunu Müslüman tehdidinin en şiddetli zamanında yapmasının Haçlılar arasında bölünmeleri arttırdığı düşünülebilir. Ancak Sûr'un yeni sahibi gelişmeleri çok yerinde bir şekilde tahmin edebilmişti.

Nitekim Suriye ve Filistin sahil şeridindeki limanların ticarî imtiyazları için rekabet halinde olan İtalyan filolarının bölgeye kayıtsız kalmayacağını çok iyi biliyordu. Zira aksi bir durumda doğudaki limanların ticarî imtiyazları ellerinden gidebilirdi. Onlar bu limanları kaybetmeyi göze almazlardı. Özellikle Akkâ gibi zengin ve yaz kış müsait bir limanı kaybetmeyi düşünemezlerdi. Hatta Sicilya filosu daha önce kendisine yardıma gelmişti. Ayrıca kısa süre önce Papa VIII. Gregorius'un gayretleri neticesinde birbirleriyle savaş halinde olan Pisa ve Cenova donanmaları savaşa son vermişlerdi. Akabinde Pisalılar doğuya Başpiskopos Ubaldo komutasında 52 gemilik bir donanmayı göndermeyi kabul etmişlerdi. Bu önemli destek 6 Nisan 1189'da Sûr'a ulaşmıştı.¹³³ Ancak Başpiskopos Ubaldo, Konrad ile anlaşamamış bu sırada gelen ve Konrad'a muhalif olan Guy'un tarafına geçmişti. Guy bundan başka Sicilyalı yardımcı kuvvetlerden bazılarını da tarafına çekmeyi başarmıştı. Aldığı desteğin verdiği cesaretle Sûr'dan ayrılarak güneydeki Akkâ üzerine yürümeye karar vermişti.¹³⁴

¹³² Ernoul, s. 167; Archer and Kingsford, s. 317; İbn Esir, XII, 35-36; İbn Şeddad, s. 156; Richard, s. 225; Runciman, III, 19-20; Mayer, s. 139-140; Lyons ve Jackson, s. 360; Asbridge, s. 402-403; Demirkent, s. 147-148; Şeşen, s. 121.

¹³³ Ernoul, s. 170; İbn Esir, XII, 39; Runciman, III, 19; Lyons ve Jackson, s. 360; Usta, s. 212; Sidney Painter, "The Third Crusade: Richard the Lionhearted and Philip Augustus", s. 52-53.

¹³⁴ Ernoul, s. 167-170; Ambroise, s. 132-133; Regis Ricardi, s. 70; İbn Esir, XII, 39; Abü'l Farac, II, 448-451; Archer and Kingsford, s. 317; Richard, s. 225; Runciman, III, 19; Mayer, s. 140; Demirkent, s. 148;

Franklar evvela 2 Temmuz'da kendilerine en yakın Sayda üzerine yürümüşlerdi. Selahaddin yetişene kadar Müslüman ordusunun öncü birlikleriyle savaşa girmiş ise de yenilerek geri dönmüşlerdi. Daha sonra sultan gelerek iki gün öncü kuvvetlerin yanında kalmıştı. Bu arada ağırlığını Arapların oluşturduğu birçok gönüllü Selahaddin'in saflarında toplanmıştı. Akabinde sultan 12 Temmuz 1189'da Tibnin üzerinden Akkâ'ya geçmiş, olası büyük bir kuşatmayı bertaraf edecek hazırlıklar için faaliyete geçmişti. Daha sonra yeniden Merc-i Uyun'daki karargâhına dönmüştü. Bu arada Frankların etrafa yayılarak yağmaya giriştikleri haberinin gelmesi üzerine süvariler göndererek duruma müdahale etmişti. Böylece Franklar yine umduklarını bulamadan geri dönmek zorunda kalmışlardı. 26 Temmuz'da sultan Şakif Arnun kuşatmasına katılmıştı. Franklar bu son çıkıştan sonra bir ay sessiz kalmışlardı.¹³⁵ Sultan Selahaddin, 22 Ağustos 1189'da Frankların Guy, Balian d'İbelin ve Tapınak Şövalyeleri Lideri Gerard de Ridefort komutasında Akkâ'ya doğru harekete geçtikleri haberini almıştı. Ayrıca onların bazı birliklerinin Nakura Geçidi'ni koruyan askerleri öldürdüklerini öğrenmişti. Sultan derhal rakiplerinin hemen önünü kesecek ve oyalama savaşı verecek süvari birliklerini çatışma bölgesine sevk etmişti.¹³⁶

Diğer taraftan da ivedilikle savaş meclisini toplamıştı. Toplantı sırasında Franklara hareket halindeyken saldırılmasını teklif etmiş ise de aksi yönde fikirler ağır basmıştı. Ancak sultan ısrarla; *"Eğer Franklar bir yerde konaklarsa orayı sımsıkı ellerinde tutarlar. Bizim onları sıkıştırmamız ve maksadımıza ulaşmamız zor olur. Bana kalırsa Franklar Akkâ'ya varmadan onlarla savaşmamız daha doğru olur"* demişti.¹³⁷ Bu teklifi kabul görmeyince Franklara, Sûr şehri merdivenlerine tırmandıkları veya Nakura Dağları'nı aştıkları sırada taarruz etmek fikrini ileri sürmüştü. Fakat savaş meclisini oluşturan emîrlerin ekseriyeti buna da karşı çıkmıştı. Onlar; *"Haçlıları takip ederek, dar ve sarp yerlerden geçmeye gerek yok, daha düzgün bir yoldan rahat gidip, Franklar Akkâ'ya varmadan önlerine çıkıp onları yok edelim"*¹³⁸ şeklinde bir görüş

Devries, s. 111; Asbridge, s. 403; Man, s. 192; Şeşen, s. 121-122; Usta, s. 211; Sidney Painter, a.g.m., s. 49-52.

¹³⁵ Ambroise, s. 135-136; İbn Şeddad, s. 156-158; İbn Esir, XII, 36-37; Lyons ve Jackson, s. 362; Şeşen, s. 123.

¹³⁶ Ambroise, s. 132-135; İbn Şeddad, s. 163; İbn Esir, XII, 38-39; Runciman, III, 20; Lyons ve Jackson, s. 363; Asbridge, s. 405; Şeşen, s. 123.

¹³⁷ İbn Esir, XII, 39-40; İbn Şeddad, s. 182; İmadeddin, s. 161; Abü'l Farac, II, 450; Lyons ve Jackson, s. 364; Runciman, III, 20; Şeşen, s. 123.

¹³⁸ İbn Esir, XII, 39; ; İmadeddin, s. 161; İbn Şeddad, s. 182; Abü'l Farac, II, 450; Lyons ve Jackson, s. 363-364; Runciman, III, 20; Şeşen, s. 123.

bildirmişlerdi. Çünkü uzun zamandır aralıksız süren savaşın, askerleri yıpratmıştı düşünüyorlardı.

O sıralarda sultanın sağlık durumu da iyi değildi. Dolayısıyla o da enerjisini toplayamamış ve emîrlerin teklifini istemeyerek de olsa kabul etmişti. Daha sonra 27 Ağustos pazartesi günü Münye, Lubyaya yoluyla Kefer Kanna'ya varmış ve geceyi orada geçirmişti. Ama Haçlıların hareketini takip etmesi için geride bir birlik bırakmıştı. Bu birlik yer yer düşmanın artçılarına saldırmış ve ok atışlarıyla onları taciz etmişti.¹³⁹ O sırada Haçlılar, bu durumdaki küçük bir birlikle dahi bir mücadeleye girmeyi göze alamamıştı. Mevcut durum aslında Sultan Selahaddin'in ne kadar haklı olduğunun bir ispatıydı. Diğer yandan Akkâ'daki Müslüman garnizonu gelecek bir saldırı ihtimaline karşı bütün hazırlıklarını tamamlamıştı.

Karşı tarafta ise Kûdus Kralı'nın giriştiği bu hareket delice bir macera olarak görülmekteydi. Yola çıkarken Pisa ve Sicilya donanmaları da denizden ona eşlik etmekteydi. Sûr Hâkimi Konrad ise bu sıralarda hastaydı. Guy, kaybettiği prestijini kurtarmak ve kendisine bölgede yeni bir hâkimiyet sahası meydana getirmek amacındaydı. Bunun için de hedef olarak Akkâ'yı seçmişti. Aldığı karar her ne kadar delice görülse de denizden yardım alabileceğini hesaba katmıştı. Nitekim söz konusu hesabında yanılmadığı da kısa süre içinde ortaya çıkacaktı.

Öte yandan Haçlıların hedefi haline gelen Akkâ, güneye doğru Hayfa Körfezi istikametinde çıkıntı teşkil eden küçük bir yarımada üzerinde bulunuyordu. Daha güneyinde ve batısında deniz ve kuvvetli bir deniz suru ile korunuyordu. Yıkılmış bir dalgakıran güney doğu istikametinde bir kayaya doğru uzanmakta olup bu kayanın üstünde de "*Sinekler Burcu*" denilen bir kule yükselmekteydi. Bu dalgakıran limanı, deniz dalgaları dışında her türlü rüzgâra karşı da koruyordu. Şehrin kuzeyi ve doğusu, kuzey doğu köşesinde "*Lanetli Burç*" adını taşıyan bir müstahkem kule yanında bir dik açı ile birleşen büyük surlarla çevrilmişti. Kara ile irtibatı sağlayan iki kapısı mevcuttu, bunlar surların denizle birleştiği yerdeydi. Büyük bir deniz kapısı limana bir ikincisiyse bölgenin batı rüzgârlarına maruz kalan ve gemilerin demir attığı kısma açılıyordu.¹⁴⁰

¹³⁹ İbn Esir, XII, 39-40; İbn Şeddad, s. 163; İmadeddin, s. 161.

¹⁴⁰ Archer and Kingsford, s. 317; Regis Ricardi, s. 83; Oldenbourg, s. 451; Runciman, III, 21; Asbridge, s. 405; Tudela'lı Benjamin ve Ratisbon'lu Petachia, a.g.e. s. 44.

Akkâ, Haçlı egemenliği sırasında kralların severek oturduğu zengin bir şehirdi. Güçlü ticarî ilişkilerin ve canlı bir ticaretin döndüğü bir limandı. Dünyanın birçok bölgesinin insanı ve ürünü buradan geçirdi. Gemilerin yük boşalttığı, her geminin uğradığı, Müslüman ve Hıristiyan tacirlerin bir araya geldiği bir yerdi.¹⁴¹ Müslümanlar burayı geri aldığımda Sultan Selahaddin, sık sık şehri ziyaret etmiş ve saldırılarda zarar gören yerlerini itina ile tamir ettirmiş, yiyecek ve savaş malzemesiyle doldurmuştu.

Nihayetinde Frank kuvvetleri 28 Ağustos 1189'da Müslümanlardan önce Akkâ önlerine ulaşmıştı. Karargâhlarını Akkâ'nın bir buçuk kilometre doğusunda, Belus Çayı kenarındaki Turon Tepesi'nde bugünkü Tell el-Fuhhar'da kurmuşlardı.¹⁴² Onlardan sonra 29 Ağustos'ta Akkâ'ya ulaşan Sultan Selahaddin, otağını Frankların biraz doğusuna Tell-Keysan'a kurmuş, ordunun ağırlıklarını da Safuriye Çayırı'na indirmişti. Sultan o sırada düşmanın kuşatma çemberinde bazı zayıf noktalar tespit etmiş, geceleyin bu noktalardan kaleye takviye birlikler göndermişti. Ordusunu merkez, sağ ve sol kanatlar olmak üzere üçlü bir düzene sokmuştu. Sağ kanadı Tell-el-İyaziye'ye, sol kanadı Tatlısı Irmağı'na doğru uzanmıştı. Böylece kuşatıcıları, kuşatacak şekilde konumlanmıştı.¹⁴³ Franklar bir taraftan kaleye karşı saldırıya geçerken diğer yandan Selahaddin'in kuvvetlerinden de korunmak zorundaydılar. Guy karargâhına yerleştikten üç gün sonra kaleye bir taarruz hareketi düzenlemiş ama sonuçsuz kalmıştı. Bu sırada Müslümanlara yeni katılımlar olmuştu. Ayrıca sultan, Nakura Geçidi'ne birlikler yerleştirmiş bununla Franklara karadan gelecek desteği engellemeye çalışmıştı. Sonrasında Frank kuvvetleri gelecek yardımları beklemek üzere karargâhlarında hareketsiz kalmayı tercih etmişlerdi.¹⁴⁴

Eylül 1189'dan itibaren beklenildiği üzere Franklara batıdan yardımlar gelmeye başlamıştı. Başta gelenler disiplinsiz ve düzensiz askerlerdi. Ancak hemen peşinden Jacques d'Avesnes, Danimarka ve Frizon donanmalarının ulaşmasıyla Haçlılar şehri denizden zorlayacak güçlü savaş gemilerine kavuşmuşlardı. Bunun dışında İngiltere ve

¹⁴¹ İbn Cübeyr, s: 224; Archer and Kingsford, s. 317; Runciman, III, 21; Asbridge, s. 405.

¹⁴² Ernoul, s. 167; Ambroise, s. 135-135; Archer and Kingsford, s. 317; Regis Ricardi, s. 70; Mayer, s. 140; Runciman, III, 20; Lyons ve Jackson, s. 363; Asbridge, s. 405-406; Demirkent, s. 148; Sidney Painter, a.g.m., s. 52-53.

¹⁴³ Ernoul, s. 170; Ambroise, s. 135-136; İbn Şeddad, s. 164; İmadeddin, s. 161; İbn Esir, XII, 40; Abü'l Farac, II, 451; Süryani Mikhael, II, 284; Archer and Kingsford, s 318; Runciman, III, 20; Lane Pole, s. 232; Arnold, s. 130; Maalouf, s. 267; Lyons ve Jackson, s. 364-365; Asbridge, s. 407; Şeşen, s. 124.

¹⁴⁴ Ernoul, s. 167; Ambroise, s. 136; Regis Ricardi, s. 73; İbn Şeddad, s. 164; Abü'l Farac, II, 451; Runciman, III, 21; Asbridge, s. 406.

Fransa krallarının ağırdan alan hareketlerini beklemeden yola çıkan; Champagne Kontu Henri, Derux Kontu Robert, Bolis Kontu Theobald gibi asilzadeler de kuvvetleriyle birlikte 1189 sonbaharında Akkâ önüne gelmişlerdi.¹⁴⁵ Peşinden Andre de Brienne, Beauvais Piskoposu Philippe'in kumandasında bir Flaman ve Fransız kuvveti de Haçlılara katılmışlardı.¹⁴⁶ Bu arada karadan yola çıkan Alman ordusundan ayrılıp deniz yolunu tercih eden Ludwig von Thüringen kumandasındaki bir başka birlik de Akkâ'ya varmıştı. Yine Geldern Kontu ile Ravenna Piskoposu Gârad ve Verona Piskoposu'nun emrinde bir İtalyan askerî birliği de kuşatma ordusuna katılmıştı.¹⁴⁷

Yeni gelenlerle birlikte Frank ordusunda sayı, çeşitlilik ve moral yükselmişti. Bu durum Selahaddin ve adamlarını endişelendirmişti. Sultan kendisine bağlı bölgelerden yeni destekler istemek ihtiyacını hissetmişti. İlk olarak Musul, Diyarbekir, el-Cezire askerleri ve yeğeni Takiyyuddin Ömer gelmişti. Böylece güçlenen Müslümanlar 14 Eylül 1189'da Frank karargâhına ani fakat sonuçsuz kalan bir taarruzda bulunmuşlardı. Ertesi sabah yeniden bütün güçleriyle karşı tarafa yüklenmiş ve çetin bir mücadele başlamıştı. Nihayetinde öğlene doğru Selahaddin'in yeğeni Takiyyuddin sağ kanattan giriştiği bir taarruz hareketi ile Frank güçlerini yarıp şehrin kuzey kapısı ile bağlantı kurmayı başarmıştı.¹⁴⁸ Haçlıların safında büyük bir panik başgöstermiş, kaçarken birbirlerini ezmeye başlamışlardı. Bu sırada pek çoğu da öldürülmüştü. Kapladıkları cephenin neredeyse yarısını boşaltmışlardı. Takiyyuddin zaptettiği bölgeyi sıkı şekilde elinde tutmuş ve bu sayede kaleye rahatça giriş çıkışlar yapılabilmişti. Durumu iyi değerlendiren Selahaddin, Akkâ'yı erzak, silah ve dinlenmiş askerlerle doldurmuştu. Bu sırada içeri giren rütbeli emîrlerden biri de Ebu'l-Heyca es-Semin idi.¹⁴⁹

Haçlıların tarafında ise denizden gelen Alman kuvvetlerinin başındaki Ludwig von Thüringen, Sûr şehrinde geçerken Konrad'ı da Akkâ önünde savaşmaya ikna etmişti. Ancak o, Guy'a bağlı olmamak şartıyla bu teklifi kabul etmişti. 4 Ekim 1189'da

¹⁴⁵ Ernoul, s. 167; Ambroise, s. 136-138; Archer and Kingsford, s. 318; Regis Ricardi, s. 74-75; Oldenbourg, s. 451; Richard, s. 222; Runciman, III, 21; Mayer, s. 140; Demirkent, s. 148; Devries, s. 116; Asbridge, s. 420.

¹⁴⁶ Ambroise, s. 138-140; Archer and Kingsford, s. 318; Regis Ricardi, s. 76-77; Runciman, III, 21; Asbridge, s. 408; Demirkent, s. 148; Şeşen, s. 124.

¹⁴⁷ Ernoul, s. 167; Ambroise, s. 146-147; Archer and Kingsford, s. 318; Mayer, s. 140; Richard, s. 222; Runciman, III, 21; Asbridge, s. 408-409.

¹⁴⁸ Ambroise, s. 141-142; İmadeddin, s. 163; İbn Şeddad, s. 165; İbn Esir, XII, 40-41; Regis Ricardi, s. 75; Archer and Kingsford, s. 319; Runciman, III, 21; Lyons ve Jackson, s. 365; Asbridge, s. 409; Şeşen, s. 125.

¹⁴⁹ Ambroise, s. 142; İbn Esir, XII, 40-41; İbn Şeddad, s. 165-168; İmadeddin, s. 163; Runciman, III, 21; Lane - Poole, s. 234; Asbridge, s. 415; Şeşen, s. 125.

Franklar karargâhlarını Guy'un kardeşi Geoffroi'ye bırakarak savaş düzenine girmiş ve büyük bir taarruza kalkışmışlardı. Fakat Müslümanlar onların söz konusu hazırlıklarından haberdar idiler. Ordusunu savaş düzenine sokan Sultan Selahaddin merkezde çoktan yerini almıştı. Sağ kanadında yeğeni Takiyyuddin Ömer, sol kanatta ise Muzaffereddin Gökbörü vardı. Mücadelenin başlarında Takiyyuddin, karşısındaki Templier Şövalyelerini tuzağa çekmek için geri çekilmişti. Fakat bu manevrayı başta ne Selahaddin ne de Franklar anlayabilmişti. Yeğenin bozguna uğradığını düşünen sultan, ona destek vermek için merkezî biraz zayıflatınca Franklar tüm güçleriyle Müslümanların sağ kanat ve merkezine aynı anda yüklenmişti. Bu durum karşısında Müslüman ordusunda geçici bir panik meydana gelmişlerdi. Franklar, önlerinde yer alan ve savaşta tecrübesiz olan Musul, el-Cezire ve Diyarbekir askerlerini bozguna uğratmıştı. Bu sırada panik merkezin diğer kısımlarına da sirayet etmişti. Öyle ki sultanın çadırına kadar yaklaşmayı başarmışlardı. Hatta onun otağında bulunan ulemadan ve idarecilerden bir kısmı çıkan kargaşada öldürülmüştü.¹⁵⁰

Diğer yandan kendi ordularının bozguna uğradığını sanan bazı hizmetçiler ve gönüllüler sultanın otağını ve ağırlıkların bir kısmını yağmalamışlardı.¹⁵¹ Bu sırada Franklar da kaçanları kovalamak niyetiyle saflarını dağıtmışlardı. Selahaddin, ordunun bekleyen sol kanadına işaret vermiş Gökbörü, Esediler, Yarankuş, Arslanboğa, Mihraniye ve HAKkâriye Kürtleri var güçleriyle karşı taarruza geçmişlerdi. Franklar karargâhlarına kadar geri püskürtülmüştü. Öte yandan düşmanın karargâhı da arkadan Akkâ'daki Müslüman garnizonun baskınına uğramıştı. Geoffroi de Lusignan baskına mukavemet etmeye çalışmıştı. İki taraftan da saldırıya uğrayan Hıristiyan ordusu çok geçmeden karargâhlarına çekilmek zorunda kalmıştı. Bu savaşta Andre de Brienne'nin de bulunduğu çok sayıda şövalye öldürülmüştü. Paniğe kapılan Alman birlikleri büyük kayıplar vermişlerdi. Templier Şövalyeleri arasında da çok kayıp vardı. Bunların büyük üstadı Gerard de Ridefort ve üç kadın şövalye esir düşmüştü. Savaşa katılan Konrad bile son anda Guy'un cesareti sayesinde esaretten kurtulabilmişti.¹⁵²

¹⁵⁰ Ernoul, s. 170; Ambroise, s. 143-144; İbn Şeddad, s. 170; İbn Esir, XII, 41-44; *Regis Ricardi*, s. 80; Abü'l Farac, II, 451; İmadeddin, s. 167; Archer and Kingsford, s. 319; Mayer, s. 140; Richard, s. 226; Runciman, III, 22; Asbridge, s. 410-411; Şeşen, s. 126-127; Lyons ve Jackson, s. 367.

¹⁵¹ İbn Şeddad, s. 170-178; İmadeddin, s. 167-173; İbn Esir, XII, 43-44; Abü'l Farac, II, 451-452; Runciman, III, 22; Lyons ve Jackson, s. 367-368; Şeşen, s. 128-129; Asbridge, s. 411-412; Man, s. 194.

¹⁵² Ernoul, s. 170-171; Ambroise, s. 142-145; İbn Şeddad, s. 170-178; İbn Esir, XII, 43-44; *Regis Ricardi*, s. 80; Abü'l Farac, II, 451-452; Archer and Kingsford, s. 319; Richard, s. 226; Runciman, III, 22; Lane - Poole, s. 236; İmadeddin, s. 169; Richard, s. 227; Asbridge, s. 411-412; Şeşen, s. 128-129.

Çarpışmaların hemen ardından 13 Ekim 1189'da Selahaddin savaş konseyini toplamış ve bir durum değerlendirmesi yapmıştı. Sultan; “*Düşman, sürekli artmaktadır. Şimdi sabırla saldırmazsak, bahar geldiğinde bu imkânı bulamayabiliriz. Alacağımız güçte sınırlıdır. el-Melik el-Adil'den başka beklediğimiz yardım da yok. Erken davranmamız lazım*” demişti. Ancak emîrlerin ekseriyeti; “*Biz çok yorgunuz, elli gündür at sırtındayız hem kışta geldi. Ana karargâhı gerilere çekip dinlenelim, kuşatmayı sürdüreceğiz bir birlik bırakalım. Çevre Müslümanlara elçiler gönderip, yardım isteyelim. Kış bitince şevkle yeniden sonuç alıcı şekilde saldıralım*” demişlerdi. Diğer bir kısım emir ise; “*Kuşatmayı kaldırırsak Frankların geri gitmesi için yol açmış oluruz*” demişti. Konsey toplantısının neticesinde emîrlerin çoğu dinlenmeyi tercih etmiş ve karar bu yönde çıkmıştı.¹⁵³

Öte yandan söz konusu son savaşta çok sayıda Frank öldürülmüştü. Müslümanlar bu cesetlerin bir kısmını Frankların içme suyunu tedarik ettikleri akarsuya atmıştı. Ancak yapılan isabetli bir karar değildi. Çünkü suya atılan cesetlerden dolayı su ve hava kirlenmiş, etrafa yayılan kokudan herkes rahatsız olmuş ve neticede birçok insan hastalanmıştı. Sultan da hastalananlar arasındaydı. Bu nedenle bazı üst düzey emîrler ve hekimlerin ısrarı sonucu karargâhın yeri değiştirilmişti. Hem salgın hastalıktan ve dayanılmaz kokudan korunmak hem de düşmana gidebilmesi için alan açmak niyetiyle 16 Ekim 1189'da yeni karargâh Harrube'ye taşınmıştı.¹⁵⁴ Franklar uğradıkları yenilgiden sonra meydan savaşına giremeyeceklerini görmüş, artık savunmaya çekilmişlerdi. Bunun için çeşitli tedbirler almışlardı. Karargâhın etrafını derin hendeklerle çevirip, çıkan toprakla yüksek bir koruma duvarı oluşturmuşlardı.¹⁵⁵ Diğer tarafta Müslümanlar da Sultan Selahaddin'in hastalığından ve yorgunluktan dolayı kesin sonuç alacak bir savaşa girememişlerdi.

¹⁵³ İbn Şeddad, s. 177; İmadeddin, s. 174-177; İbn Esir, XII, 44; Abü'l Farac, II, 452-453; Lyons ve Jackson, s. 370; Şeşen, s. 129; İmadeddin, bu saldırıdan sonra düşmanın zayıfladığını ve onları yenmenin kolaylaştığını, fakat askerlerin saldırıyı yarıda keserek, düşmanın toparlanmasına fırsat verdiğini yazar. Bkz. İmadeddin, s. 163.

¹⁵⁴ Ernoul, s. 170; Ambroise, s. 145; İbn Şeddad, s. 177; *Regis Ricardi*, s. 81; Abü'l Farac, II, 452; Archer and Kingsford, s. 319-320; Lane - Poole, s. 240; Lyons ve Jackson, s. 370; Asbridge, s. 413- 427; Şeşen, s. 129; İmadeddin, s. 176; İbn Esir, Müslümanların yer değiştirmesinin sebebini öldürülüp suya atılan Fraklardan çıkan koku ve salgın hastalığa bağlarken, Bkz. İbn Esir, XII, 44; Runciman, yer değiştirmenin, Haçlıların saldırısının sonucu olduğunu söylemektedir. Bkz. Runciman, III, 25; İmadeddin ise, cesetler kokunca suya atıldı diye kayıt düşüyor. Bkz. İmadeddin, s. 173; Suya atılan cesetler yüzünden Haçlı karargâhında ölümler çoğaldı ve Akka hızla Avrupa aristokrasisinin mezarlığı haline geldi. Bkz. Asbridge, s. 424.

¹⁵⁵ Ambroise, s. 144-146; İbn Esir, XII, 45; İmadeddin, s. 170-177; *Regis Ricardi*, s. 81; Archer and Kingsford, s. 320; Lyons ve Jackson, s. 369-370; Asbridge, s. 413-414. Abü'l Farac, II, 452; Lane - Poole, s. 239; Runciman, III, 22-23; Şeşen, s. 125.

O sırada Selahaddin'in yanında bulunan tarihçi İmadeddin el-Kâtip el-İsfahanî; *"Bir gün sultana, askerler onlara karşı hücumla geçsin. Belki de başarı kazanırlar"* demişti ama sultan; *"Ben gelmezsem onlar hiçbir şey yapamazlar ve muhtemelen umduğumuz fayda yerine kat kat zarar görürüz"*¹⁵⁶ diye cevap vermişti. Sultan yaşça ellisini geçmiş olmasına rağmen genç bir insandan daha fazla çalışmıştı. Kötü hava koşullarında sabırla sürdürdüğü mücadeleler, at üstünde ağır zırhın içinde sıcakta uzun süreli yolculuklar onu epey yıpratmıştı. İçinde bulunduğu zor şartlar ve geçirmekte olduğu hastalıklar düzenli beslenmesine imkân vermemişti. Zaten naif bir tabiata sahipti. Bu sıralarda uzun zamandır devam eden ve acı veren kronik kulunç hastalığına da yakalanmıştı.¹⁵⁷

Haçlılar da salgınlar ve Müslümanların saldırılarından dolayı ağır kayıplar vermelerine karşın denizden takviye almaya devam ediyorlardı. Nitekim İngilizlerin bir öncü kuvveti, krallarını beklemeden daha önce denize açılmış Eylül ayında Portekiz'e varmıştı. Lizbon'da Kral Sancho'ya, Müslümanlara karşı savaşında yardım etmişlerdi. Kral, 3 Eylül 1188'de gelen İngiliz deniz birliğinden destek alarak, Endülüs'te Müslümanlardan Silves Kalesi'ni almıştı. Buradaki hayat şartlarını ve ortamı seven İngiliz askerlerinden bir kısmı Kral Sancho'nun hizmetine girip orada kalmışlardı. Geri kalanlar ise daha sonra yoluna devam ederek Cebeli Tarık Boğazı'ndan Akdeniz'e geçmiş oradan da Akkâ'ya varmışlardı. Yine Fransa, Flandre ve İtalya'dan asillerin idaresindeki birlikler de aynı dönemlerde Akkâ'ya ulaşmışlardı. Macaristan ve Danimarkalı birçok savaşçı da Akkâ'daki Haçlı ordusuna dâhil olmuşlardı. Böylece Franklar yeniden güçlenmiş ve cesaretleri artmıştı. Söz konusu güçlerin sağladığı sayısal üstünlük sayesinde Akkâ'yı kara tarafından tamamıyla çembere almışlardı. Böylece Haçlılar kuşatma aletleri, mancınıklar ve burçlarla Akkâ'ya karşı hücumla geçmek imkânını elde edebilmişlerdi.¹⁵⁸

Bu saldırıları püskürtmek ve Akkâ müdafileri üzerindeki baskıyı azaltmak için Müslümanlar da karşı saldırıya geçmişti. Ancak bütün bunlar bir kenara bırakılacak olursa Akkâ önlerindeki savaş bir yana, Selahaddin'i asıl endişelendiren Bizans'ın haberdar ettiği Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa'nın seferiydi. Çünkü Barbarossa'nın muazzam büyüklükteki ordusunun Suriye ve Lübnan'da

¹⁵⁶ İbn Esir, XII, 45; İmadeddin, s. 176; Lyons ve Jackson, s. 370; Asbridge, s. 414; Şeşen, s. 129.

¹⁵⁷ İbn Şeddad, s. 137; İbn Esir, XII, 44-45; Lyons ve Jackson, s. 370; Runciman, III, 22-23.

¹⁵⁸ Ambroise, s. 147-149; *Regis Ricardi*, s. 82; Runciman, III, 22; Şeşen, s. 130.

durdurulamayacağına inanan Selahaddin iki cephede birden savaşmaktan endişe etmekteydi.¹⁵⁹ Bu sebeple ilkbaharda Akkâ'ya gelen destek kuvvetlerin bir bölümünü kuzeydeki savunma hatlarını güçlendirmeye yönlendirmişti. Almanları karşılamak için kuzeyde bekleyen bu ordunun başında sultanın oğlu el-Efdal ve yeğeni Takiyuddin Ömer vardı. Bununla yetinmeyen sultan ilave tedbirler de almıştı. Bu minvalde sahilden uzak kentlere kuşatma olasılığına karşı erzak stoku yapmalarını emretmişti. Olası bir yenilgi durumunda Latinlerin Lazikiye ve Beyrut gibi sahil kentlerine yeniden yerleşmeleri tehlikesine karşın buraların yerle bir edilmesini emretmişti.

Bunlarla da yetinmeyen sultan, kâtibi Bahaeddin İbn Şeddâd'ı acil yardım için Sincar, Cezire, Musul, Erbil ve hilafet merkezî Bağdat'a göndermişti. İslam dünyasını ilgilendiren böylesine büyük bir tehlikeyi bertaraf etmek için bütün Müslümanları kendisine destek olmaya çağırılmıştı. Halifenin de nüfuzunu bu yönde kullanmasını, genel bir seferberlikle birlikte "*Cihad Çağrısı*"nda bulunmasını ve yardım göndermesini rica etmişti.¹⁶⁰ Selahaddin içinde bulunduğu zor durumu halifeye gönderdiği mektupla şöyle ifade etmişti; "*Büyük felaketi bildiren haberler bize ulaştı. Bu felaket Alman İmparatorunun çok sayıda kont ve kalabalık bir orduyla gelmekte olmasıdır. Buna dair şayialar dolaşmakta ve düşman onunla bizi tehdit etmektedir. Bahar gelince askerlerden bir kısmı Anadolu'ya gitmek için hazırlandı. Bunlar Anadolu askerîyle onların yolunu keseceklerdi. Haberin doğru olup olmadığını anlamak için şimdilik bekliyoruz. Mart, Nisan, Mayıs ayları geçti. Kılıç Arslan ve oğullarının yardım edebileceklerine ve onlara engel olacaklarına dair mektupları devamlı geliyordu. Fakat umduğumuz olmadı. Şu sıralar Almanların, İslam ülkesinde ilerlediklerine Dımaşk'a gelmekte olduklarına dair mektuplar gönderdiler.*"¹⁶¹

Öte yandan yaklaşmakta olan Alman ordusuyla alakalı haberler karışıkta. Bunun için Anadolu'ya bizzat casuslar gönderilmişti. Halifeye asker ve para desteği karşılığı Şehrizur toprakları verilmek istenmiş, ancak başka kargaşaya sebep olur endişesiyle bu tekliften vazgeçilmişti.¹⁶² 27 Ekim 1189'da sultanın kardeşi el-Melik el-Adil komutasında Mısır ordusu, Akkâ önlerindeki ordugâha katılmıştı. Ayrıca sultanın

¹⁵⁹ İmadeddin, s. 179; İbn Şeddâd, s. 178; Abü'l Farac, II, 452; *Regis Ricardi*, s. 60; Maalouf, s. 269; Lyons ve Jackson, s. 371; Asbridge, s. 420.

¹⁶⁰ Ernoul, s. 170; İbn Şeddâd, s. 178-179; İmadeddin, s. 179; Abü'l Farac, II, 452-453; Archer and Kingsford, s. 320; Runciman, III, 23; Asbridge, s. 420.

¹⁶¹ İmadeddin, s. 179; Runciman, III, 14; Lane - Poole, s. 241; Maalouf, s. 269; Şeşen, s. 130-132; Lyons ve Jackson, s. 371; Asbridge, s. 414.

¹⁶² İmadeddin, s. 180; Lyons ve Jackson, s. 371.

çağırıldığı Mısır donanması da 26 Aralık 1189'da Hüsameddin Lü'lü el-Hacib yönetiminde 50 gemi Akkâ sahiline ulaşmıştı. Mısır donanması, Akkâ önlerine varır varmaz Frank gemilerine saldırmış ve ganimetler elde etmişti. Getirdiği yardımlar ve elde ettiği ganimetlerle Akkâ Limanı'na girmiş, şehre yiyecek ve silah takviyesi yapılmıştı. Aynı zamanda donanmayla gelen on bin civarında asker karaya çıkarak sultana katılmıştı. Bu destekler sayesinde hem Akkâ müdafilerinin hem de kara ordusunun morali yükselmişti.¹⁶³

Diğer taraftan Doğu Frankları nasıl ki bütün Hıristiyan dünyasından destek alıyorsa, Selahaddin de Müslüman devletlerden yardım talep etmişti. Halifeye gönderdiği başka bir mektubunda belirttiği yardım isteğinin yanında düşmanın durumunu şöyle ifade etmekteydi; *“Daha önce düşmanla savaşımıza dair bilgi vermiştik. Şimdi Franklar Akkâ önüne indiler. Üç aydır onlarla çarpışıyoruz. Çeşitli savaşlarda Franklardan 20 binden fazla insan öldü. Fakat bu onlara hiçbir etki yapmadı. Sayılarını azaltmadı, azimlerini kırmadı. Hala Akkâ'yı kuşatmaya devam ediyorlar. Biz de onları kuşatmışız. Her gün İslam askerleriyle onlar arasında savaşlar oluyor. Yaya ile yaya, süvari ile süvari çarpışıyor. Şimdi kardeşimiz el-Melik el-Adil kalabalık bir orduyla geldi. Fakat düşman bir değil ki tedbir fayda versin. Bütün deniz ötesi küfür diyarı geldi. Her ülke, her şehir gemilerini, askerlerini gönderdi. Hazinesini ortaya koydu. Papazları haçlarıyla ülkelerini dolaşip İslam'a karşı mücadeleye çağırdılar. Kimi ülkesini terk etti, kimi gücü yetmeyince malını ortaya koydu. Demîrlere giymiş halde dalgalar gibi geldiler. Eksildikçe artıyorlar, hayatlarını hiçe sayıyorlar, savaş karşısında yılmıyorlar. Hükümdarlarının yola çıktıklarını öğrendik. İş daha da vahimleşecek. Hadiminiz yardımlarınızı bekliyor.”*¹⁶⁴

Sultanın bütün çabasına karşılık Bağdat'ta elçilik vazifesiyle gönderdiği İbn Şeddad eli boş dönmüştü. Selahaddin o zamana kadar bazı gönüllüler ve kendisine bağlı emîrlere dışında kimseden destek alamamıştı. Yine uzayıp giden kuşatmalar sırasında onlara haberciler yollayarak at, silah ve asker göndermelerini istemişti. Bunun üzerine Musul Atabeyi İzzeddin Mesud mızrak, kalkan, kılıç ve beyaz neftle destek vermişti. Sincar Sahibi İmadeddin Zengi de oğluyla birlikte asker göndermişti. Bu arada gelen

¹⁶³ Ambroise, s. 147-148; İbn Esir. XII, 45; İmadeddin, s. 184; İbn Şeddad, s. 182; Ebu Şame, a.g.e. IV, s. 127; *Regis Ricardi*, s. 85; Archer and Kingsford, s. 320; Runciman, III, 23; Lane - Poole, s. 241; Devries, s. 114; Şeşen, s. 132; Lyons ve Jackson, s. 372.

¹⁶⁴ İmadeddin, s. 182-183; Şeşen, s. 132; Lyons ve Jackson, s. 378; Asbridge, s. 414.

desteklerle sultanın ordusu tüm Hıristiyan güçleri çevreleyecek kadar büyümüştü. Bu sırada etkili diplomasisiyle Selahaddin'nin bir zamanlar Mısır'da vezir olmasında aktif rol alan dostu Kudüs Kadısı Fakih İsa el-Hakkâri cephede vefat etmişti.¹⁶⁵

Diğer taraftan iki taraf içinde zor hava şartları başlamış, ordular karargâhlarına çekilmişti. Zira kışın habercisi olan soğuk havalar çok çabuk kapıya dayanmıştı. Haçlılar, Akkâ yakınlarındaki gemilerini kışın denizden korunmak için kuzeydeki Trablus Limanı'na göndermişti. İki taraf da bu zaman zarfında ciddi bir çarpışmaya girmemiş, hava durumunun düzelmesini ve yorgunluğun geçmesini beklemişti. Ancak bu süreye dünya savaş tarihinde örneği pek görülmemiş karşılıklı nezaket, dostluk ve tanışma fasılları damgasını vurmuştu. İki tarafın savaşçıları birbirlerini tanımaya ve sınamaya çalışmıştı. Düzenli olarak karşılıklı diyaloglar ve kişisel düellolar başlamıştı. Öyle ki bu yakınlaşmadan dolayı küçük çaplı çatışmalar da ertelenmişti. Bu nezaket öyle ilerlemişti ki, karşılıklı olarak ordugâhlarda düzenlenen eğlence ve özel kutlamalara birbirlerini davet etmeye kadar varmıştı. Örneğin bir gün Müslüman ordugâhında çocukların düzenlediği eğlence niyetli savaş gösterisine, Hıristiyan çocuklar da davet edilmişti.¹⁶⁶

Bu yakınlaşma sadece askerler arasında olmamıştı. Sultan Selahaddin, Hıristiyan esirlere gösterdiği insanî muamelenin yanında, Hıristiyan asillere ve liderlere yönelik centilmence tavır, mesaj ve hediyelerle dikkat çekmişti. Fakat iki tarafın da tutucu kanatları söz konusu yakınlaşmayı yadırgamıştı. Müslümanların saflarındakiler Selahaddin'in, halifeden İslam ülkelerinden destek için vaaz etmesini rica ettiği, cihad çağrısının nerede kaldığını sormuşlardı. Onlara göre ilerleyen yakınlaşma ve karşılıklı diyalog Müslümanlara yakışmıyordu.¹⁶⁷ Aslında bu dinlenme arası dönemde, karşılıklı insanî jestler savaşın soğuk yüzünü geçici de olsa bir süreliğine unutturmuştu. Ancak iki taraf da savaş kazanma konusunda hala çok istekli ve azimli görünüyorlardı.

Tüm insanî davranışlar ve tanışmalara rağmen Hıristiyan ordugâhında kış çok çetin geçiyordu. Çünkü Akkâ'ya yeni gelen Mısır donanması deniz yolunu kestiğinden Franklar gıda ve teçhizat yardımı alamamıştı. Zaten mevsimden dolayı gemi yolculuğunun imkânsızlığı nedeniyle batıdan yardım da gelmemişti. Bu sırada Franklar

¹⁶⁵ İbn Şeddad, s. 179-180; İbn Esir, XII, 46-51; Runciman, III, 23; Şeşen, s. 133; Lyons ve Jackson, s. 372; Asbridge, s. 415; Minorsky, s. 137; Şeşen, s. 130.

¹⁶⁶ İmadeddin, s. 166; İbn Şeddad, s. 169-170; Abü'l Farac, II, 451; Runciman, III, 23; Asbridge, s. 415-416; Şeşen, s. 126; Usta, s. 213.

¹⁶⁷ İbn Şeddad, s. 139; Runciman, III, 23; Lane - Poole, s. 234; Usta, s. 213.

arasında çok ciddi yiyecek sıkıntısı yaşanmıştı. Hemen sonrasında ordugâhta başlayan salgın hastalık, susuzluk ve yeterli beslenememe sonucu ölümler baş göstermişti. Nihayetinde bütün bunlara bir çözüm bulmak ve Müslüman ablukasını yarmak için saldırıya geçmeye karar vermişlerdi. 8 Şubat 1190'da Franklar, sultanın ava çıktığını fırsat bilmiş, kumsaldaki Müslüman öncülere saldırmışlardı. Haberi alan el-Melik el-Adil derhal öncülere destek vermiş, çarpışma akşam karanlığına dek sürmüştü. Sonra iki taraf da kayıplar vererek mevzilerine çekilmişti.¹⁶⁸

Akkâ'ya gelen Mısır donanması denizde Haçlılara üstünlük sağlamış, bu durumu değerlendiren sultan şehre gerekli erzak ve silah takviyesi yapmıştı. Ancak kış hafifleyince Haçlı donanması Trablus'tan yeni takviyeler alarak dönmüştü. Mısır donanması yeni gelenlerin karşısında denizde tutunamamış, limana çekilmişti. Böylece denizdeki Haçlı ablukası tekrar başlamış bunun sayesinde karadaki Haçlılar, yeniden gemilerden destek almaya başlamışlardı. Dolayısıyla karadaki Müslüman ordusuyla Akkâ'daki müdafiler arasında haberleşme imkânı kalmamıştı. Bu durumda alternatif bir çözüm üretilmiş, haberleşme görevi yüzücü gençlere ve güvercinlere kalmıştı. Cesur yüzücüler bellerine bağladıkları su samuru derisinden yapılmış torbalarda para, mektup, hatta Bizans ateşi mataralarını Frank gemilerine rağmen Akkâ'nın iç limanına taşıyarak bir müddet bu işe destek olmuşlardı.¹⁶⁹ Sonrasında büyük emeklerle Akkâ ile kara ordusu arasındaki haberleşmeyi sağlayan bu usta yüzücülerden biri olan İsa el-Avvam, Akkâ Limanı'nda ölü bulunmuştu.¹⁷⁰

Haçlı karargâhında ise yeni gelenlerin ısrarıyla Konrad zoraki de olsa Guy'la anlaşmıştı. Frank liderler, aralarındaki ihtilafları bir kenara bırakmış hem birlik olmayı hem de savaş sonrası kazanımları paylaşmayı planlamışlardı. Kendi aralarında vardıkları anlaşmaya göre Konrad, Sûr'da lider olarak kalacak ve peşinden Beyrut ve Sayda alınırsa buralarda onun olacaktı. Buna karşılık Konrad da Akkâ ve alınırsa

¹⁶⁸ İbn Esir, XII, 48; Şeşen, s. 134; Abü'l Farac, II, 453; Runciman, III, 25; Oldenbourg, s. 452; Lyons ve Jackson, s. 376.

¹⁶⁹ Ambroise, s. 151-152; İmadeddin, s. 194-197; İbn Esir, XII, 49; Abü'l Farac, II, 453; Runciman, III, 23-24; Lyons ve Jackson, s. 376; Asbridge, s. 417-421.

¹⁷⁰ İbn Şeddad, s. 204-207; İmadeddin, s. 223-224; İbn Esir, XII, 55; Ebu Şame, IV, 160; Otto Of St. Blasien, s. 181; Archer and Kingsford, s. 322-323; Runciman, III, 25; Lyons ve Jackson, s. 383-384; Şeşen, s. 140; Aydın Usta, *Haçlı Hikâyeleri*, s. 94-95; Yüzücü İsa'nın yanında Akka'ya götürmek üzere 1000 dinar, mektup ve başka emanetler vardı. Bunları götürdü ama kendisinden haber alınmadı. Sonrasında cansız bedeni Akka Limanı'na vurdu. Akka sakinleri onu tanıdı. O öldü ama aldığı emanetleri onun cansız bedeni yerine ulaştırdı. Bkz. İbn Şeddad, s. 204-207; İmadeddin, s. 223-224.

Kudüs'te Guy'un krallığını tanıyacaktı.¹⁷¹ Anlaşmanın akabinde Konrad Mart 1190'da Sûr'a gitmiş aynı ayın sonuna doğru gemiler dolusu yiyecek ve silahla geri dönmüştü. Mısır donanması, Konrad'ın yardım gemilerini denizde durduramamıştı. Bu arada kuzeydeki Şakif Arnun Kalesi 22 Nisan'da teslim olmuş, Dimaşk'da tutuklu bulunan kalenin eski sahibi Renaud de Sidon serbest bırakılmıştı. O da serbest kaldıktan sonra ailesinin bulunduğu Sûr'a gitmişti.¹⁷²

Tarih 23 Nisan 1190'nı gösterdiğinde Bağdat'tan Halife'nin elçisi gelmişti. Yardım olarak; iki hayvan yükü naftı tayyar(arıtılmış/uçucu benzin), iki hayvan yükü mızrak, 20.000 dinarlık bir çek ve bunlarla birlikte beş kişilik ateşli petrol silahı yapan (neffat) ve yapılan ateşli silahları atanbilen uzmanlar (zerrak) getirmişti. Sultan, Halife'den gelen çek dışındaki yardımları almış, elçiye savaş meydanını göstermiş ve savaş hakkında detaylı malumat vermişti.¹⁷³ Diğer yandan 25 Nisan'da Selahaddin'in ordusuna yeni katılımlar olmuştu. Humus, Şeyzer ve Tell-Başir emîrleri ile başka bölgelerden askerler karargâha ulaşmışlardı. Bunun üzerine karargâh çarpışmalara devam etmek için Harruba'dan Tell-Keysan'a nakledilmişti.¹⁷⁴

Öte yandan kışın duran savaş, ilkbaharda yeniden alevlenmişti. Franklar, Konrad'ın getirdiği kereste ile üç ahşap kule inşa etmişti. Aynı şekilde Avrupa'dan getirilen özel kütüklerle yapılan bir başka kulenin boyu on dokuz metreyi bulmuştu. Üç katlı, tekerlekli bu devasa kulelerin ateşe dayanıklı olması için sirkeye batırılmış ve dış tarafı çamurla sıvanmış derilerle kaplamışlardı. Haçlılar 27 Nisan 1190 günü kuleleri ve diğer kuşatma araçlarını Akkâ surlarına yaklaştırmış ve şiddetli bir saldırıya başlamışlardı. Akkâ müdafileri ise saldırganlara karşı güçlü bir direniş göstermişlerdi. Fakat yoğun bombardımanın etkisiyle surların bazı kısımları büyük zarar görmüştü. Müdafiler, sultana haber göndererek zor durumda olduklarını bildirmişlerdi. Bunun üzerine Müslüman kuvvetleri hemen düşmana yaklaşıp karşı saldırıya başlamışlardı. Sultan da otağını Tell-el-Iyaziye'ye taşımıştı. Öte yandan 4 Mayıs'ta Halep Emiri el-

¹⁷¹ Ambroise, s. 151; Archer and Kingsford, s. 330; Oldenbourg, s. 456; Demirkent, s. 148; Runciman, III, 23-24; Asbridge, s. 417.

¹⁷² İmadeddin, s. 193; İbn Şeddad, s. 181; Archer and Kingsford, s. 321; Runciman, III, 224-25; Lyons ve Jackson, s. 376-378; Asbridge, s. 417-418.

¹⁷³ İbn Şeddad, s. 182; Ebu Şame, IV, 120; Lyons ve Jackson, s. 376-377; Şeşen, s. 135; Halife'nin gönderdiği 20.000 dinarlık senedin karşılığı, Halepli tüccarlardan borç olarak alınacak ve tüccarlar bu borcu daha sonra Halife'den tahsil edecekti. Ancak Sultan bu senedi kibarca geri gönderdi. Çünkü Selahaddin'in içinde bulunduğu şartlara baktığımızda bu yardım çok komik ve diplomatik bir hakaret olarak algılanıyordu. Papanın canhıraş gayretine karşılık, halifenin yardımı olan para askerinin bir günlük ihtiyacını bile karşılamıyordu. Bkz. İmadeddin, s. 195-196.

¹⁷⁴ İbn Esir, XII, 48; Abü'l Farac, II, 453; Runciman, III, 24; Asbridge, s. 419.

Melik el-Zahir ve Muzaffereddin Gökbörü destek birlikleriyle ordugâha katılmışlardı.¹⁷⁵ 5 Mayıs Cumartesi günü ise Akkâ'daki gönüllü müdafilerden Ali b. Arif el-Dımaşkî, garnizon komutanı Karakuş'tan izin istemiş ve hazırladığı özel nefli bir karışımla düşmanın hücum kulelerini içindeki 300 kişiyle birlikte yakmıştı. Akkâ, bu başarı sayesinde şimdilik tehlikeden kurtulmuştu. Müdafiler kaleden çıkarak hendekleri temizlemiş, yanan düşman kulelerinin demîrlerini almışlardı. Hemen peşinden surların yıkılan kısımlarını onarmışlardı.¹⁷⁶

19 Mayıs 1190'da Sincar Sahibi İmadeddin Zengi askerleriyle orduya katılmıştı. Aynı gün Haçlılara karşı bir hurûc hareketinde bulunulmuş ise de sekiz gün süren bu mücadeleden netice alınamamıştı.¹⁷⁷ Bunlar olurken Selahaddin'in kuvvetleri gelen takviyelerle güçlenmeye devam etmekteydi. 12 Haziranda Cizre Sahibi Sencerşah gelmiş ve askerleriyle orduya katılmıştı. Diğer yandan sultanın Mısır'dan istediği yeni bir deniz donanması 13 Haziranda Akkâ sahiline yaklaşmıştı. Gemilerin limana sağ salim yanaşmaları için planlar yapılmış ve ortak operasyon başlatılmıştı. Selahaddin, karadan gemilerin geldiği taraftan Haçlı karargâhını saldırılarla sıkıştırmış, ardından Akkâ garnizonu da kaleden çıkarak saldırıya katılmıştı. Haçlı donanması da Mısır'dan gelen yardım gemilerine saldırıya geçmişti. Diğer taraftan önceden limanda bekleyen Müslüman donanması yeni gelen gemileri saldırıdan korumak için limandan çıkarak Frank gemilerine arkadan saldırmıştı. Büyük bir mücadeleden sonra nihayet yeni gelen Mısır donanması zayıf vermeden limana sağ salim ulaşmıştı. Bu çatışmadan altı adet düşman gemisi içindeki kadınlar ve erkeklerle esir alınmıştı. Şehirdeki erzak ve silah sıkıntısı çözülmüş, kale müdafileri moral bulmuştu.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Ambroise, s. 154-155; İbn Şeddad, s. 184-185; İmadeddin, s. 196-198; İbn Esir, XII, 49; Abû'l Farac, II, 453-454; Ebu Şame, IV, 121; Archer and Kingsford, s. 321; Runciman, III, 24; Richard, s. 226; Asbridge, s. 422; Lyons ve Jackson, s. 377-378; Şeşen, s. 135-136; Devries, s. 116; Asbridge, s. 419.

¹⁷⁶ Ambroise, s. 155-156; İbn Şeddad, s. 186; İmadeddin, s. 196-198; İbn Esir, XII, 49-50; Abû'l Farac, II, 454; *Regis Ricardi*, s. 91; Archer and Kingsford, s. 321; Runciman, III, 24; Lyons ve Jackson, s. 377-378; Richard, s. 226; Asbridge, s. 422-423; Şeşen, s. 135-136; Devries, s. 116; Dımaşklı bakırcı ustası Ali'nin yaptığı formül sayesinde kuleler yakılabiliyordu. Sonrasında bu başarısından dolayı Sultan Selahaddin, onu ödüllendirmek istediğinden de kabul etmemişti. "*Ben ödülümü Allah'tan beklerim. Bir Müslüman olarak bu benim görevim, ödüle gerek yok*" demiş ve hediyeleri geri çevirmişti. Bkz. İbn Esir, XII, 50.

¹⁷⁷ *Regis Ricardi*, s. 92-93; Ebu Şame, IV, 123; Runciman, III, 24; Demirkent, s. 148; Bu saldırıdan dönemin İslam kaynakları hiç bahsetmiyor. Bu tarihte İslam ordusuna güçlü bir katılım olmuştu. Muhtemelen baharda gelen bu zinde güçlere güvenerek böyle bir saldırı düzenlenmiş olabilir. Bkz. Asbridge, s. 419.

¹⁷⁸ Ambroise, s. 171-172; İmadeddin, s. 205-206; İbn Şeddad, s. 188-189; İbn Esir, XII, 51; *Regis Ricardi*, s. 94; Şeşen, s. 137; Lyons ve Jackson, s. 380.

19 Haziran'da Musul'dan Hürremşah askerleriyle gelmiş ve ordugâhın sağ kanadında el-Melik el-Adil ile el-Melik el-Efdal arasında yerini almıştı. Ardından 27 Haziran'da Erbil Sahibi Zeyneddin Yusuf gelmiş ve ordugâhın sol kanadında bulunan kardeşi Muzaffereddin Gökbörü'nün yanında yerini almıştı.¹⁷⁹ Diğer yandan Haçlı karargâhına 25 Temmuz 1190'da dâhil olan asilzadeler ve baronlar el-Melik el-Adil'in karargâhına bir taarruzda bulunmuşlardı. el-Melik el-Adil'in üstün gayreti ve yardıma hızla yetişen diğer emîrlere sayesinde Haçlılar karargâhlarına kadar geri püskürtülmüş ve birçoğu öldürülmüştü. Akkâ'dan çıkan askerler de Haçlılara saldırmış birçok kadın ve eşya ele geçirilerek kaleye götürmüşlerdi.¹⁸⁰

Selahaddin bir taraftan savaşı yönetirken, diğer taraftan da çok daha büyük ve uzun sürecek gelecekteki mücadelenin de hazırlıklarını yapmaktaydı. Bunun için ülkenin her tarafından asker toplamıştı. Zira Avrupa'dan büyük kralların idaresinde çok daha büyük ordular gelmekte olduğu haberleri onu ciddi şekilde endişelendirmekteydi.¹⁸¹ Bunlarla karşılaşacak olan Müslümanlar, karadaki güçlü pozisyonlarına karşın denizde aynı durum söz konusu değildi. Şartlar denizde de güçlü olmayı gerektiriyordu. İlk zamanlar Mısır donanması Akkâ sahilinde üstünlüğü belli oranda sağlamıştı. Avrupa'dan sürekli gelen takviyeler sayesinde Mısır donanması Haçlı gemileri karşısında çaresiz kalmaya başlamıştı. İmadeddin el-Kâtip el-İsfahanî bu durumu; “*Denizin yüzünü gemilerden meydana gelen bir peçeyle örttüler*”¹⁸² şeklindeki sözleriyle eserine aktarmıştı.

Düşmanlarının denizlerdeki üstünlüğünü sona erdirmek isteyen Selahaddin, Fas ve Endülüs Müslümanlarına destek çağrısında bulunmuştu. Bunun için 14 Ekim 1191'de Abdurrahman b. Munkiz, Mağrib Hâkimi Yakup b. Yusuf b. Abdü'l Mümin'e elçi olarak gönderilmişti. Haçlılara ait filoların, karadaki güçlerine denizden destek verme konusundaki faaliyetine engel olunmasını ve destek göndermesini rica etmişti. Mağrib hâkimi, daha başlangıçta kendisine “*Emirul-Mü'minin*” diye hitap edilmesinden kaçındıkları için elçilere kırılmıştı. Ayrıca daha önce Mağrip topraklarını yağmalamaya

¹⁷⁹ İmadeddin, s. 202-204; İbn Şeddad, s. 187-189; İbn Esir, XII, 50-51; *Regis Ricardi*, s. 92-93; Lyons ve Jackson, s. 379; Runciman, III, 24; Asbridge, s. 419.

¹⁸⁰ Ernoul, s. 171; Ambroise, s. 156-157; İmadeddin, s. 214-215; İbn Şeddad, s. 197-200; İbn Esir, XII, 54; *Regis Ricardi*, s. 94-95; Ebu Şame, IV, 124; Archer and Kingsford, s. 321-322; Runciman, III, 24; Lyons ve Jackson, s. 380-381.

¹⁸¹ İmadeddin, s. 214-215; İbn Esir, XII, 54; Runciman, III, 24; Lyons ve Jackson, s. 379-380.

¹⁸² İmadeddin, s. 161; İbn Şeddad, s. 165; Runciman, III, 21; Şeşen, s. 124.

yeltenmeleri sebebiyle de Eyyubilere kızgındı. Bundan dolayı yardımla ilgili talebe müspet bir cevap vermemiştir.¹⁸³

Bu olumsuz yanıtın bir diğer sebebi; 1185 yılında Muvahhidilerin Kuzey Afrika'daki şehirlerine saldıran, Murabıtlardan Ali b. İshak'a, Eyyubilerin bazı unsurlarının destek vermesiydi. Zira Selahaddin'den bağımsız ama yeğeni Takiyyuddin ile bağlantılı olarak Emir Karkuş ve Mısır'dan gitmiş bazı memlukler kendilerine vaadedilen ganimete kanmış ve Murabıtlara destek vermişlerdi. Hatta Selahaddin'in müdahalesi olmasaydı yeğeni Takiyyuddin de onlara katılacaktı. Bu olay Eyyubilerle, Endülüs'teki Muvahhidilerin arasının açılmasına sebep olmuştu.¹⁸⁴ Muhtemelen söz konusu küskünlük, böylesi önemli bir zamanda çok gerekli bir desteğin esirgenmesine yol açmıştı.

¹⁸³ Ebu Şame, IV, 190-191; İbn Haldun, *Mukaddime*, trk. trc Süleyman Uludağ, İstanbul 2005, I, s. 505; Richard, s. 226; Runciman, III, 23; Maalouf, s. 269; Cahen, s. 227-228; Lyons ve Jackson, s. 385.

¹⁸⁴ İbn Esir, XI, 410-411; Ebu Şame, IV, 205; Cahen, s. 216-217; Aslında bu olumsuz yanıtın sebebi; 1185 yılında Muvahhitlerin Kuzey Afrika'daki şehirlerine saldıran, Murabıtlardan Ali b. İshak'a, Eyyubilerin bazı unsurları Selahaddin'den habersiz ve bağımsız ama yeğeni Takiyeddin'le bağlantılı olarak destek vermişlerdi. Bunun için bkz., İbn Esir, XI, 410-411; Claude Cahen, s. 216-217.

2.6. Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa'nın Haçlı Seferi

Öte yandan Selahaddin'in çekinerek beklediği Alman İmparatoru yanında ikinci oğlu Schwaben Dükü Friedrich ve en önemli vassalleriyle beraber daha önce Mayıs 1189'da Regensburg'dan yola çıkmıştı. Alman ordusu, Haçlı Seferlerinin o güne kadar gördüğü en büyük savaş birliği idi. Ordunun sayısal gücü sebebiyle deniz yolu tercih edilememişti. Zira bu kadar büyük bir orduyu taşıyacak gemi yoktu. İmkânı olan bir kısım asilzadeler deniz yolunu tercih etmişti. Ancak ordunun ağırlıklı kısmı imparatorlarıyla kara yolunu tercih etmişti.¹⁸⁵ Almanlar düzenli, disiplinli ve iyi donatılmış muntazam bir orduydular. Macaristan topraklarından geçerken, Macar Kralı Bela tarafından iyi karşılanmış ve her türlü ihtiyaçları görülmüştü. Sonrasında 23 Haziran 1189'da Belgrad üzerinden Tuna Nehri'ni geçerek Bizans topraklarına girmişlerdi.¹⁸⁶

Öte yandan Bizans İmparatoru Isaakios Angelos, Almanların seferinden haberdardı. Daha önce bu seferin detaylarını görüşmek üzere Alman İmparatoruna elçiler göndermişti. Ancak Isaakios başından beri bu sefer fikrine sıcak bakmamıştı. Çünkü Bizans'ın Haçlılarla alakalı geçmişte yaşadığı olumsuz tecrübelerin yanında Barbarossa'nın, Bizans'ın düşmanı Selçuklularla kurduğu ittifak tedirginliğe sebep olmuştu. İmparatorun bu hamlesi karşısında Bizans da Selahaddin ile anlaşarak cevap vermişti.¹⁸⁷

Diğer taraftan İmparator Isaakios, eski idarenin kendisine bıraktığı zor şartlar altında eziliyordu. Öteden beri yapılan ölçsüz güç israfının sonuçları dış siyasetten çok iç durum açısından ağır olmuştu. Büyük çaptaki teşebbüslerin ve daimi savaşların mal olduğu ekonomik yükler Bizans'ın imkânlarını aşmıştı. Yüksek ve hukuka aykırı bir vergileme sistemi Balkanlar'da huzursuzluklar doğurmuştu. Kıbrıs'da Isaakios

¹⁸⁵ Magnus of Reichersberg, *The Chronicle of Magnus of Reichersberg*, ing. trc. G. A. Loud, *The Crusade of Friderick Barbarossa*, Burlington 2010, s. 149; *Regis Ricardi*, s. 54-55; İbn Esir, XII, 51; Abü'l Farac, II, 454; Oldenbourg, s. 447; Mayer, s. 137; Runciman, III, 10; Devries, s. 114; Asbridge, s. 387; Şeşen, s. 130; Edgar N. Johnson, "The Crusades of Frederick Barbarossa and Henry VI", *A History of the Crusades*, Volume: II, Londra 1969, s. 89-91.

¹⁸⁶ *Regis Ricardi*, s. 55-56; Archer and Kingsford, s. 309; Otto Of St. Blasien, s. 177; Magnus of Reichersberg, a.g.e. s. 150-152; İmadeddin, s. 207; Runciman, III, 10; Asbridge, s. 387; Ostrogorsky, s. 377; Oldenbourg, s. 447; Devries, s. 114; Man, s. 190; Şeşen, s. 130; Mayer, s. 138; Lyons ve Jackson, s. 376; Edgar N. Johnson, a.g.m., s. 90-91.

¹⁸⁷ Archer and Kingsford, s. 309; Ostrogorsky, s. 376-377; Oldenbourg, s. 447; Edgar N. Johnson, "The Crusades of Frederick Barbarossa and Henry VI", s. 88-92.

Komnennos isyan etmiş ve Çukurova Ermenilere kaybedilmişti. Türkler, Orta ve Güney Batı Anadolu'ya daha fazla nüfuz etmişlerdi. Batıdan ise Normanlar Epiros ve Makedonya'ya karşı büyük bir saldırı düzenlemişti. Isaakios Angelos idaresinin tek başarısı Norman saldırılarını durdurmak ve içerde bazı siyasî tedbirler alabilmek olmuştu.¹⁸⁸

Isaakios Angelos, Selahaddin ile sıkı bir ittifak anlaşması yapmıştı. İkili arasındaki dostluk çok öncelere dayanıyordu. Bir zamanlar Bizans İmparatoru Andronikos'un zorbalığından kaçan Angelos Hanedanı'ndan Aleksios Angelos ve küçük kardeşi Isaakios, Selahaddin'e sığınmışlardı. Isaakios, Konstantinopolis halkı tarafından tahta çıkarıldığı zaman kardeşi Aleksios hala Selahaddin'in yanındaydı. Bu dostluk sebebiyle Selahaddin fethedilen Filistin'deki bütün kiliselerin yönetimini doğulu Ortodokslara vermişti. Buna mukabil Isaakios da Selahaddin'in isteği üzerine Konstantinopolis'te Müslümanlara ibadet özgürlüğü noktasında geniş imkânlar tanınmıştı. Nitekim Selahaddin tarafından gönderilen Müslüman din görevlileri Konstantinopolis'te büyük saygıyla karşılanmıştı.¹⁸⁹

Isaakios başından beri Latin karşıtı bir siyaset izlemişti. Konstantinopolis halkı da daha önce Latinlere tanınan ticarî imtiyazlara şiddetle karşı çıkmıştı. Selahaddin ile kurulan söz konusu ittifak sebebiyle Isaakios, başkentindeki Latinleri baskı altına almakla kalmamış aynı zamanda topraklarından geçmeye çalışan Haçlılara karşı duracağına da söz vermişti. Bundan dolayı Almanların hareketini tüm detaylarıyla Selahaddin'e bildirmiş ve onların kendi topraklarından geçmesine mani olacağına dair söz vermişti. Ancak Isaakios sahip olduğu gücün ötesinde bir özgüvenle hareket etmiş ve Selahaddin ile yaptığı ittifaka fazlaca güvenmişti. Hatta Almanların Edirne'yi işgalleri sırasında onlara tehditvari bir mektup yazarak Trakya'nın asla kaçamayacakları bir ölüm kapanı olacağını söylemişti.¹⁹⁰

¹⁸⁸ Niketas, s. 157-169; Runciman, III, 10-11; Ostrogorsky, s. 369-376.

¹⁸⁹ İbn Şeddad, s. 207-208; Ebu Şame, IV, 150; Archer and Kingsford, s. 311; Ostrogorsky, s. 376-377; Charles M.Brand, a.g.m. s. 167-181; Edgar N. Johnson, "The Crusades of Frederick Barbarossa and Henry VI", s. 88-92.

¹⁹⁰ İbn Esir, XII, 51; Magnus of Reichersberg, s. 154; Niketas, s. 209-218; İbn Şeddad, s. 207-208; Runciman, III, 11; Ostrogorsky, s. 376-377; Man, s. 190; Lyons ve Jackson, s. 360; Asbridge, s. 387; Şeşen, s. 130; Selahaddin, Hittin Zaferi'nden sonra Bizans İmparatoruna zafer müjdesi ile birlikte; " *Bir fil, elli Türk eğeri, bir kavanoz balsam, okları ve sadaklarıyla birlikte yüz Türk yayı, Yunanistan'da ele geçirilen yüz Bizanslı esir, bin elli tane Türkmen atı ve bir miktar değerli baharat*" göndermişti. Isaakios ise Selahaddin'e benzer hediyelerle karşılık vermişti. " *Dört yüz göğüs zırhı, dört bin mızrak, beş bin kılıç, on iki ipekli kalın kumaştan elbise, iki altın kupa, iki görkemli kaftan, üç yüz samur kürkü ve Selahaddin'in kardeşi ile üç oğlu için muhteşem ipekli merasim kıyafetleri*" göndermişti. Yine de en önemlileri elçilerin Sultan'a getirdiği altın taç ve Isaakios'un deklarasyonuydu, bu bildirmede; " *Sana*

Batı dünyası Bizans'ın, Müslümanlarla kurduğu ittifak ve devamında yapılan icraatlara çok içerlenmişti. Isaakios Angelos, Balkanlar'daki durumunu güçlendirmek için daha önce 1185 yılında Macar Kralı Bela'nın kızı Margarethe ile evlenmişti. Fakat düğün masraflarını karşılamak için koyduğu özel bir vergi, zaten gidişattan hoşnut olmayan Sırlarla, Bulgarların isyanına sebep olmuştu. Alman İmparatoru, Bizans topraklarına girdiğinde dağlarda ve Balkan yarımadasının kuzey batı kısmında bağımsız bir Sırp Devleti kurulmuştu. Yol üstündeki bazı güçlü kalelerin dışında Bulgar çeteleri tüm civara hâkim olmuştu.¹⁹¹

Alman Ordusu Balkanlar'a vardktan hemen sonra Tuna Nehri'ni geçince küçük çaplı Sırp ve Bulgar çetelerinin saldırılarına maruz kalmışlardı. Ayrıca yol boyunca Bizans köylüleri de Alman ordusuna karşı mesafeli durmuştu. Almanlar yaşanan bu olumsuz tablodan Bizans'ı sorumlu tutuyorlardı. Zira böyle saldırıları sadece Bizans'ın durdurabilecek kudrete sahip olduğunu biliyorlardı. Ancak Alman İmparatoru, Bizans'tan bu konuda yardım istemek yerine çetelerin yöneticileriyle diyaloga geçmişti. Nihayet Temmuz 1189'da Sırp Lider Stephan Nemanya, Friedrich Barbarossa ile görüşmek üzere Niş'e gelmiş, Bulgarlar da bu minvalde dostluklarını bildirmişlerdi.¹⁹²

Bütün yaşanan gelişmeler ışığında Almanlar düşman gördükleri Bizans arazisinde ilerlemeye devam etmişlerdi. İsyancı grupların Almanlarla yakınlaşması Bizans yönetimini endişelendirmişti. Ayrıca başından beri Almanların, İstanbul'u işgal etmek üzere olduğu yönünde derin bir şüphe içindeydiler. Nitekim Bizanslı tarihçi Niketas: “...Fakat yerleşmemiz için ve meyvelerini toplamak üzere bize verilen topraklar, bu lanet olası Latinler tarafından cennet olarak görüldüğünden, bizim olan her şeye göz dikiyorlar, büyük bir ihtirasla her zaman bizim ırkımıza karşı düşmanca davranıyorlar”¹⁹³ derken, Bizanslıların bu konudaki ruh haline tercüman olmaktadır.

Bizans'ın daha önce Alman sarayına elçi olarak gönderdiği iki temsilcisi, Alman ordusu, Bizans topraklarına ulaştığında onları selamlamak üzere tekrar gönderilmişlerdi. Fakat bunlar Bizans'ı temsil edecekleri yerde görevlerini kötüye kullanarak Alman

bunu gönderdim çünkü düşünceme göre sen şu an ve gelecekte benim yardımım ve Tanrı'nın izniyle meşru kralısın” diye yazıyordu. Bu taç bir sembol idi ve bu sözler vasıtasıyla (gerçeği yansıtmayan) imparator, Selahaddin üzerindeki egemenliğini ortaya koymaya çalışmıştı. Daha detyalı bilgi için bkz. Charles M.Brand, a.g.m. s. 167-181.

¹⁹¹ Niketas, s. 167-168; Ostrogorsky, s. 373-376; Runciman, III, 11; Edgar N. Johnson, “The Crusades of Frederick Barbarossa and Henry VI”, s. 94.

¹⁹² Otto Of St. Blasien, s. 177; Itinerary of Richard, s. 29-30; Archer and Kingsford, s. 311; Runciman, III, 11; Ostrogorsky, s. 376; Edgar N. Johnson, “The Crusades of Frederick Barbarossa and Henry VI”, s. 91-92.

¹⁹³ Niketas, s. 89; *Regis Ricardi*, s. 57; Ostrogorsky, s. 360-361; Runciman, III, 11; Man, s. 190

İmparatorunu, Bizans'a karşı kıskırtmışlardı. Isaakios bir süre sonra bunu öğrendiğinde Almanlara karşı güvensizliği daha da artmıştı.¹⁹⁴

Her şeye rağmen iki taraf arasında yaşanan gerginlik, bu güçlü ordunun ihtiyaçlarının karşılanması noktasında, Bizans makamlarının gösterdikleri gayret neticesinde kısmen tatlıya bağlanmıştı. Ancak kısa süre sonra Friedrich Barbarossa, Ağustos 1189'da Filibe'yi işgal etmişti. Hemen ardından ordularının boğazdan geçişi için Bizans'a elçiler göndermişti. İmparator Isaakios ise onu daha barışçıl bir harekete zorlamak için elçilerini rehin almıştı.¹⁹⁵ Ancak bu durum Friedrich'in hiç hoşuna gitmemiş ve tutuklanan elçilerine mukabil Dimetoka'yı zaptetmişti. Ardından Kasım 1189'da Alman ordusu Edirne'yi de işgal etmiş ve kışı burada geçirmişti. Bu sırada Friedrich Barbarossa ciddi ciddi İstanbul'u almak üzere niyet değiştirmişti. Bunun için Almanya'daki oğlu Heinrich'e, Bizans'a karşı kullanmak üzere bir donanma hazırlamasını aynı zamanda bu girişimlerini kutsaması ve ilan etmesi için papadan takdis talep etmesini emretmişti. Oğluna yazdığı mektupta, Haçlı Seferleri güzergâhı üzerinde Bizans'ın bir engel olduğu ve bu engelin aşılması durumunda ancak başarı sağlanacağını bildirmişti.¹⁹⁶

Güçlü Alman ordusunun donanma desteğiyle İstanbul'u işgal ihtimaline karşı Bizans İmparatoru önce zaman kazanmaya çalışmış ise de sonunda Friedrich'e boyun eğmek zorunda kalmıştı. Sonrasında elçiler serbest bırakılmış ve Edirne'de iki taraf arasında bir anlaşma imzalanmıştı. Bu defa Isaakios muhatabına rehineler vermek zorunda kalmıştı. Ancak Bizans, Alman ordusunun İstanbul Boğazı'ndan değil de Çanakkâle Boğazı'ndan geçmeyi kabul etmesi halinde gemiler tahsis etmeyi ve yol boyunca her türlü ihtiyaçlarının karşılanması sözü vermişti. Zaten Alman İmparatorunun tek amacı Filistin'e gitmekti. Bu sebeple muhatabının şartlarını kabul etmiş ve anlaşma sağlanmıştı.¹⁹⁷

¹⁹⁴ Magnus of Reichersberg, s. 156; Ostrogorsky, s. 376; Runciman, III, 11; Ioannes Dukas ve Andronikos Kantakuzenos, Bizans elçisi olarak Almanlara gittiler ama iki tarafı birbirine düşürecek şekilde hareket ettiler. Görevlerini kötüye kullandılar. Bkz. Niketas, s. 209.

¹⁹⁵ *Regis Ricardi*, s. 58; Niketas, 210-211; Abü'l Farac, II, 454; İbn Esir, XII, 51; Süryani Mikhael, II, 287; Archer and Kingsford, s. 311; Richard, s. 220; Runciman, III, 12; Ostrogorsky, s. 377; Asbridge, s. 387.

¹⁹⁶ Süryani Mikhael, II, 287; Abü'l Farac, II, 454; Ostrogorsky, s. 377; Archer and Kingsford, s. 311; Richard, s. 221; Runciman, III, 12; Mayer, s. 138; Demirkent, s. 151; Asbridge, s. 387; Edgar N. Johnson, "The Crusades of Frederick Barbarossa and Henry VI", s. 96-98.

¹⁹⁷ Otto Of St. Blasien, s. 179; Itinerary of Richard, s. 31; Ostrogorsky, s. 377; Niketas, s. 219-220; Abü'l Farac, II, 454; Archer and Kingsford, s. 311; Richard, s. 221; Runciman, III, 12; Mayer, s. 138; Asbridge, s. 387; Edgar N. Johnson, "The Crusades of Frederick Barbarossa and Henry VI", s. 96-99.

Alman ordusu Balkanlar'da gereğinden fazla oyalanmıştı. Şimdi ise kış geldiği için Friedrich tedbirli davranarak bahara kadar Edirne'de kalmaya karar vermişti. Bizans halkı yapılan anlaşmaya rağmen yola çıkmayan Alman İmparatorunun niyetinin İstanbul'u işgal olduğu düşüncesiyle korku içindeydi. Nihayet bahar geldiğinde 1190 Mart'ında Alman İmparatoru, Gelibolu'ya hareket etmiş, buradan gemilerle Anadolu yakasına geçmişti. Bu durum, Bizans İmparatoru ve tebaasına derin bir nefes aldırılmıştı. Diğer taraftan İmparator Isaakios, Selahaddin'e bir mektup göndermiş ve Almanları durduramadığı için üzgün olduğunu bildirmişti. Ayrıca Haçlıların Konstantinopolis'ten sonraki rotaları hakkında detaylı bilgi vermiş, yolda helak olacaklarını söylemiş ve güçlerinden endişe etmemesini tavsiye etmişti.¹⁹⁸

Friedrich Barbarossa ve ordusu Anadolu'ya geçtikten sonra Büyük İskender'in on beş asır önce doğu seferinde kullandığı eski kral yolunu takip etmişti. Balıkesir ve Alaşehir güzergâhından 27 Nisan 1190'da Denizli'ye varmıştı. Buradan da İç Anadolu'ya yönelmişti.¹⁹⁹ 3 Mayıs 1190'da Myriokephalon mevkiinde Türkiye Selçuklu kuvvetleriyle küçük bir çatışma yaşamıştı. Aslında Barbarossa sefere çıkmadan önce topraklarından geçeceği ülke liderlerine niyetini iletmış ve izin istemişti. Bu çerçevede Türkiye Selçuklu Sultanı Kılıç Aslan da ona bir mektup göndermişti. Zira ikisi arasında eskiye dayanan bir dostluk ve Bizans'a karşı bir ittifak kurulmuştu. Barbarossa da bu ittifak anlaşmasına güvenerek onun topraklarından rahatlıkla geçebileceğine inanmıştı.²⁰⁰

Fakat kısa süre önce II. Kılıç Aslan ülkesini onbir oğlu arasında bölüştürmüştü. Onların her birine melik ünvanı vererek kendi bölgelerinde yetkili kılmıştı. Kendisi de sultan ünvanı ile Konya'da oturmaya devam etmişti. Ancak onun yaşlılığı dolayısıyla çok geçmeden oğulları arasında çekişmeler başgöstermişti. Dolayısıyla evvelden Friedrich ile yapılan anlaşmanın bir hükmü kalmamıştı. Çünkü sultanın oğulları, bazı

¹⁹⁸ Niketas, s. 222; Süryani Mikhael, II, 287-288; *Regis Ricardi*, s. 58; Abü'l Farac, II, 454; Archer and Kingsford, s. 311; Oldenbourg, s. 448; Richard, s. 221; Runciman, III, 12; Asbridge, s. 387; Devries, s. 114; Man, s. 190; Charles M.Brand, a.g.m., s. 167-181; Edgar N. Johnson, a.g.m., s. 89-91; Tutulan kayıta; "Barbarosa, Bizans topraklarında olduğu sırada Konya Selçuklu Sultanı'ndan bir elçi heyeti geldi" diyor. Bkz. Itinerary of Richard, s. 31-32

¹⁹⁹ Magnus of Reichersberg, s. 157; Itinerary of Richard, s. 33; Niketas, s. 222; Abü'l Farac, II, 454; Demirkent, s. 151; Runciman, III, 13; Ostrogorsky, s. 377; Asbridge, s. 425; Ebru Altan, "Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar", s. 571-582.

²⁰⁰ Otto Of St. Blasien, s. 180; Magnus of Reichersberg, s. 161; Süryani Mikhael, II, 288; Niketas, s. 223; İbn Esir, XII, 51; Ostrogorsky, s. 361-377; Mayer, s. 138; Runciman, III, 12-13; Şeşen, s. 130; Lyons ve Jackson, s. 379; Asbridge, s. 425; Edgar N. Johnson, "The Crusades of Frederick Barbarossa and Henry VI", s. 108-111.

uç beyleri ve Türkmen aşiret reisleriyle birleşerek askerî güçlerini de artırmışlardı. Haçlıların Anadolu'dan rahatça geçmelerine pek de müsaade etmek niyetinde değillerdi.²⁰¹ Sultanın en büyük oğlu Kutbeddin Melikşah, Almanların sayısal ve teçhizat olarak açık ara üstünlüğü karşısında bir meydan savaşını göze alamamsa da dedesi I. Kılıç Aslan gibi gerilla taktiğiyle düşmanı yıpratmaya karar vermişti. Kardeşlerinden Muineddin Mesud ve Gıyaseddin Keyhüsrev de kuvvetleriyle ona destek veriyorlardı. Türk süvarilerin bitmek bilmez ve nereden geldiği bilinmez saldırılarının yanında açıklık ve susuzluk çekmeye başlayan Almanlar yol boyunca ağır kayıplar vermişlerdi.²⁰²

Mamafih bütün bu çabalara rağmen güçlü Alman ordusu 17 Mayıs 1190'da Akşehir üzerinden Selçukluların tedbir amaçlı boşalttıkları başkentleri Konya önlerine gelmişlerdi. Yapılan şiddetli çatışmalardan sonra Almanlar şehre girmeyi başarmıştı.²⁰³ Bu sırada iç kaleye çekilen sultan ve oğlu Melikşah, imparatora sulh teklifinde bulunmuşlardı. Barbarossa, sultana; “*Biz senin ülkeni işgal etmek maksadıyla gelmedik, gayemiz Kudüs'e gitmektir*” diyerek, ittifak anlaşmasına sadık kalmadığı için ona sitem etmişti. Sultan ise son dönemde oğullarıyla yaşadığı sorunu ona mazeret olarak göstermişti. Nihayetinde Alman lider yol boyunca verdiği kayıpları, düşman bir memlekette uğrayacağı tehlikeleri ve hedefin de Kudüs olduğunu düşünerek, yumuşamış ve barış teklifini kabul etmişti. Barış şartlarına göre imparator yolun kalan kısmında yeni saldırılara maruz kalmamak için teminat olarak Selçuklu emîrlerinden 25 kişiyi yanında rehine olarak götürecekti. Bunun üzerine Kutbeddin Melikşah, sevmediği 25 emiri ona rehin olarak vermişti. Bu sırada başkentte Almanların ihtiyaçlarını karşılayacakları bir pazar kurulmuştu. Buradan gerekli ihtiyaçlarını parasını halka ödeyerek temin etmişlerdi. Alman Haçlılar daha sonra Meram Bahçeleri'ne doğru ilerlemiş ve orada altı gün dinlenmişlerdi. Sonrasında söz konusu rehinelere de yanlarına

²⁰¹ Otto Of St. Blasien, s. 180; Magnus of Reichersberg, s. 161-162; Süryani Mikhael, II, 288-290; Abü'l Farac, II, 454; İbn Şeddad, s. 190; İmadeddin, s. 207; İbn Esir, XII, 52; Niketas, s. 223-224; Runciman, III, 13; Demirkent, s. 151; Asbridge, s. 425; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2014, s. 217- 230; Abdülkerim Özaydın, “Kılıçaslan II”, *DİA*, XXV., s. 399-403.

²⁰² *Regis Ricardi*, s. 61-62; Otto Of St. Blasien, s. 179; İmadeddin, s. 207; İbn Şeddad, s. 192; İbn Esir, XII, 51; Ebu Şame, IV, 129-131; Abü'l Farac, II, 454; Runciman, III, 13; Şeşen, s. 130; Man, s. 190; Asbridge, s. 425; Osman Turan, a.g.e. s. 217- 230; Edgar N. Johnson, “The Crusades of Frederick Barbarossa and Henry VI”, s. 110-112.

²⁰³ İbn Esir, XII, 51-52; Niketas, s. 226; *Regis Ricardi*, s. 62; Itinerary of Richard, s. 36; Abü'l Farac, II, 454; Süryani Mikhael, II, 288; İmadeddin, s. 207; İbn Şeddad, s. 191; Ebu Şame, IV, 129; Archer and Kingsford, s. 311; Oldenbourg, s. 448; Mayer, s. 138; Richard, s. 221; Runciman, III, 13; Asbridge, s. 425; Demirkent, s. 151; Man, s. 190; Maalouf, s. 269; Lyons ve Jackson, s. 379-380; Turan, s. 217-230; Ebru Altan, “Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar”, s. 571-582; Edgar N. Johnson, “The Crusades of Frederick Barbarossa and Henry VI”, s. 110-113.

olarak yola çıkmışlardı. Ancak yol boyunca Türkmenlerin saldırı ve tacizlerine uğramışlardı. Bundan dolayı Almanlar, rehine emîrlerin bir kısmını yolda öldürmüş, bir kısmını da esir olarak zincire vurulmuş halde yanlarında götürmüşlerdi.²⁰⁴

Öte yandan Sultan II. Kılıç Aslan, Almanların bütün hareketlerini Selahaddin Eyyubi'ye rapor etmişti. Haçlıları ülkesinden geçirmeyeceğine dair daha önce ona söz vermişti. Ancak Alman ordusu Konya'dan gelip geçince, onlara mani olamadığı için üzgün olduğunu bildirmiş ve özür dilemişti. Çünkü oğulları onu tahakküm altına almış ve faaliyetlerini kısıtlamışlardı.²⁰⁵ Zaten Alman ordusunun gücü karşısında kimse duramamıştı. Geçtiği topraklarda Bizans dâhil onları durduracak herhangi bir organize güç yoktu.

Almanlar yollarına devam ederek 30 Mayıs'ta Karaman'a varmışlardı. Burada hiçbir güçle karşılaşmadan Toros Geçiti'nden Silifke istikametine doğru harekete geçmişlerdi. O sıralarda Silifke Limanı, Ermenilerin elindeydi. Ermeniler bir yandan Almanlarla iyi geçinmenin hesaplarını yaparken diğer taraftan da Selahaddin ile temasa geçmişlerdi. Nitekim Ermeni Katolikosu, Selahaddin'i durumdan haberdar eden bir mektup göndermişti. Bu sırada Alman birlikleri 10 Haziran 1190 tarihinde Silifke Ovası'na inerek, Göksu (Kalykadnos) Irmağı'nı geçerek, şehir önlerine gelmeye başlamışlardı.²⁰⁶

İmparator da muhafız birliğiyle suyun kenarına varmıştı. Burada ne olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte tarihin en dramatik kader anlarından biri yaşanmış ve Friedrich Barbarossa, Göksu Nehri'nde boğulmuştu. Muhtemelen serin suda biraz ferahlamak için atından inmiş ve suyun akıntı gücü onun tahmininden fazla çıktığından ihtiyarlamış vücudu ani soğuğun şokuna tahammül edememişti. Ya da atı sürçerek onu suya düşürmüştü ve giydiği ağır zırhlar kendisini suyun dibine sürüklemişti. Alman ordusu nehrin kenarına geldiğinde imparatorun cesedi sudan çıkarılmıştı. Friedrich

²⁰⁴ Otto Of St. Blasien, s. 180; Magnus of Reichersberg, s. 162; *Regis Ricardi*, s. 64; Niketas, s. 228; Abü'l Farac, II, 454; İmadeddin, s. 207-208; İbn Şeddad, s. 190; İbn Esir, XII, 51-52; Ebu Şame, IV, 131-134; Archer and Kingsford, s. 311-312; Runciman, III, 13; Richard, s. 221; Lyons ve Jackson, s. 379; Turan, s. 217-230; Edgar N. Johnson, a.g.m., s. 110-114.

²⁰⁵ İbn Esir, XII, 52-53; Niketas, s. 224; Ebu Şame, IV, 134; Runciman, III, 13; Usta, s. 214; Turan, s. 217-230; Edgar N. Johnson, "The Crusades of Frederick Barbarossa and Henry VI", s. 110-115.

²⁰⁶ Otto Of St. Blasien, s. 180; Itinerary of Richard, s. 36; Magnus of Reichersberg, s. 162; Abü'l Farac, II, 454; Süryani Mikhael, II, 288; Niketas, s. 228; İmadeddin, s. 208; İbn Esir, XII, 52; Archer and Kingsford, s. 312; Oldenbourg, s. 448; Mayer, s. 138; Richard, s. 221; Lane - Poole, s. 241; Runciman, III, 13; Cahen, s. 253; Asbridge, s. 425; Usta, s. 213-214; Turan, s. 217-230; Ebru Altan, "Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar", s. 571-582; Edgar N. Johnson, a.g.m., s. 113-115.

Barbarossa'nın ani ölümü Doğu Frankları ve III. Haçlı Seferi'nin akibeti adına büyük bir facia olmuştu.²⁰⁷

Gelişinin haberleri bile doğu Frankları için büyük bir güç, kuvvet ve cesaret bahşetmişti. Zira Alman ordusu tek başına Müslüman güçleri püskürtmek için yeterli görünüyordu. Peşinden gelecek İngiliz ve Fransız güçleriyle kaybedilenlerin geri alınması hiç de zor olmayacaktı. Selahaddin dahi baştan beri gelmekte olan bu birleşik Haçlı kuvvetlerinin gücü karşısında tutunamayacağını düşünmüştü. Bizans İmparatoru Isaakios Angelos, Alman ordusu daha İstanbul yolunda bulunduğu sırada detaylı bilgiyi habercileri vasıtasıyla ona ulaştırmıştı. İmparator'dan, Frankların hem Suriye hem de Mısır'a saldıracağı haberleri gelmişti. Selahaddin, Almanların, Anadolu'dan rahat geçmesi üzerine bir ara Türkiye Selçuklularının Haçlılarla gizli bir anlaşma yaptığını düşünmüştü. Ancak II. Kılıç Aslan'ın yolladığı mektup ve sonrasında Friedrich Barbarossa'nın ölümü Eyyubi Sultanı'nı rahatlatmıştı.²⁰⁸

Alman İmparatorunun ani ölümü sadece Selahaddin için değil bütün Müslümanlar için büyük bir sevinç kaynağı olmuş ve derin bir nefes almışlardı. Çünkü İslam dünyası çok büyük bir tehlike atlattı. Müslümanlar bunu Allah'ın büyük bir rahmeti olarak telakki etmişlerdi. Hatta devrin tanığı tarihçi İbn Esir: *"Alman İmparatoru'nun ölümü olmasaydı gelecek Müslüman kuşaklar Suriye ve Mısır bir zamanlar Müslümanlarındı diyecekti"* sözleriyle bunu açıkça dile getirmişti. Diğer taraftan Müslümanlar yine de tedbiri elden bırakmamışlardı. Alman güçlerini karşılamak için kuzeye gönderilen ordu; Menbic Emiri Nasireddin, Kefertab ve Barin Emiri İzzeddin İbn Mukaddem, Baalbek Emiri Meceddeddin, Şeyzer Emiri Sabikeddin, Halep ve Hama askerleriyle takviye edilmişti. Ancak casusların getirdiği yeni haberlerin sonrasında Selahaddin, Suriye'de

²⁰⁷ Ernoul, s. 167; Ambroise, s. 149; Regis Ricardi, s. 65; Otto Of St. Blasien, s. 180; Magnus of Reichersberg, s. 164-167; Abü'l Farac, II, 454; Süryani Mikhael, II, 288; İmadeddin, s. 208; ; İbn Şeddad, s. 190; İbn Esir, XII, 52; Ebu Şame, IV, 129-130; Archer and Kingsford, s. 312; Mayer, s. 138; Runciman, III, 13; Oldenbourg, s. 448; Richard, s. 221; Lyons ve Jackson, s. 380; Demirkent, s. 152; Niketas, s. 229; Devries, s. 114; Man, s. 190-191; Asbridge, s. 425; Maalouf, s. 269; Şeşen, s. 130; Usta, s. 214 Edgar N. Johnson, a.g.m., s. 113-115.

²⁰⁸ Runciman, III, 11-13; Cahen, s. 222; Lyons ve Jackson, s. 354; Paul A. Blaum, *Selahaddin'in Mirası*, trk. trc. Serdar Şengül ve Bilal Öztunç, İstanbul 2000, s. 191; Edgar N. Johnson, a.g.m., s. 114-118; Manuel'in, Barbarossa'nın her düşmanını dost sayması gibi Barbarossa da onun düşmanlarıyla diyaloga geçiyordu. Bkz. Ostrogorsky, s. 361; İbn Şeddad, Ermeni Katolikosu'nun gönderdiği mektuba kitabında yer vermiştir. Alman seferiyle alakalı malumatlarını bu mektuba dayanarak vermektedir. Bkz. İbn Şeddad, s. 191.

Alman kuvvetlerini durdurmak için topladığı bu kuvvetlerin bir kısmını izne yollamıştı. Kalanlar ise Alman ordusunun artıkları için beklemeye devam etmişlerdi.²⁰⁹

Barbarossa'nın oğlu Schwaben Dükü Friedrich, Alman güçlerinin komutasını üstlenmişti. Ancak babası gibi dirayetli ve güçlü bir lider değildi. Kısa süre içinde maiyetindeki asilzadeler ve vasalların büyük kısmı birlikleriyle ordudan ayrılmış, Avrupa'ya geri gitmek için yollara düşmüşlerdi. Çok az bir kısmı ise Silifke ve Tarsus'tan Sûr'a gitmek üzere gemilere binmişti. Bu arada Ermeni Hükümdarı Leon bir müddet sonra Alman karargâhına bir ziyarette bulunmuştu. Bu sırada Dük Friedrich artık gücünden çok şey kaybetmiş ordusuyla Çukurova üzerinden Antakya'ya doğru harekete geçmişti. Fakat yakalandığı bir hastalık nedeniyle yola devam edememişti.²¹⁰

Friedrich won Schwaben'in hastalığı sırasında askerlerin ekseriyeti onu beklemeden Antakya'ya doğru ilerlemeye devam etmişlerdi. Mamafih bu birlikler Kuzey Suriye geçitlerinde Müslümanların baskıları sonucu ciddi kayıplara uğramışlardı. 21 Haziran 1190'da Antakya'ya varan Almanlar artık bir ordudan ziyade acınası bir sürüyü andırmaktaydı. İbn Esir onların; *"Bir ordudan çok mezar kaçkınlarına"* benzediğini söylemekteydi. Yine bu minvalde Ermeni Katolikosu'ndan, Selahaddin'e gelen ikinci mektupta Friedrich'in ölümünden sonra sultanın, Almanların sayısal üstünlüğünden endişe etmesine gerekçe kalmadığını bildirmişti. Gelenlerin; *"Kendileri ve hayvanları zayıflamış, teçhizatları azalmış, başsız ve yol bilmez bir durumda"* kişiler olduğu ifade edilmişti.²¹¹

Diğer yandan Dük Friedrich iyileştikten sonra Antakya'daki birliklerine katılmıştı. Burada daha önceden kokmaması için sirke dolu fiçiya koyulan Barbarossa'nın cesedi çözülmeye başlayınca ivedilikle bir katedrale gömülmüştü.²¹² Antakya Prinkepsi Bohemund, Almanları büyük bir konukseverlikle karşılamıştı. Bu izzet ve ikramlar

²⁰⁹ İbn Esir, XII, 39; Ebu Şame, IV, 137-138; Ambroise, s. 150; *Regis Ricardi*, s. 67; Runciman, III, 14; Asbridge, s. 425; Demirkent, s. 152.

²¹⁰ Otto Of St. Blasien, s. 180; Abü'l Farac, II, 454; İbn Esir, XII, 52; Itinerary of Richard, s. 36-38; İmadeddin, s. 208; İbn Şeddad, s. 190; Ebu Şame, IV, 137; Archer and Kingsford, s. 312; Oldenbourg, s. 448; Runciman, III, 14; Mayer, s. 139; Richard, s. 221-222; Demirkent, s. 152; Asbridge, s. 425; Edgar N. Johnson, a.g.m., s. 115-116; Almanların genel karakteri olan güçlü lider etrafında toplanma, *"Führer"* anlayışları sebebiyle liderin yokluğunda ordu, cesaretini kaybetmiş ve çözülmüştü.

²¹¹ İbn Şeddad, s. 195-197; İbn Esir, XII, 52; Ebu Şame, IV, 130; Abü'l Farac, II, 454; Niketas, s. 230; İmadeddin, s. 210-211; Itinerary of Richard, s. 38; Archer and Kingsford, s. 313; Runciman, III, 15; Asbridge, s. 426.

²¹² Otto Of St. Blasien, s. 180-181; İmadeddin, s. 208; İbn Şeddad, s. 190-193; İbn Esir, XII, 52; Abü'l Farac, II, 454; Süryani Mikhael, II, 288; Ebu Şame, IV, 130; Archer and Kingsford, s. 312; Runciman, III, 14-15; Asbridge, s. 425.

Alman ordusunun çözümlenmesini daha da hızlandırmıştı. Başsız kalmış, bütün motivasyonlarını kaybetmiş olan askerler yolculuk sırasında türlü bela ve sıkıntıların ardından Antakya'daki rahat hayattan ayrılmak istememişlerdi. Friedrich, Bohemund'un konukseverliği karşısında ziyadesiyle memnun olmuştu. Bu arada kuzeni Konrad de Montferrat, Sûr'dan ziyaretine gelmişti. Onun teşvikiyle yeniden cesaretini toplayan Schwaben Dükü seyahatine devam etme kararı almıştı. 1190 Ağustosunda Antakya'dan Sûr'a doğru harekete geçmişti. Bu sırada babasının kemiklerinden bir kısmını Kutsal Mezar Kilisesi'ne gömmek ümidiyle yanına almıştı. Nihayetinde bir yılı aşkındır seferde olan güçlü Alman ordusundan sadece küçük bir birlik kalmıştı.²¹³

Yeniden harekete geçen Almanlar, Bagras Kalesi altındaki geçitte Müslümanların saldırısına uğramış ve 200 esir vermişlerdi. Peşinden gelen yeni bir saldırıyla Müslümanlar 500 esir daha almışlardı. Devam eden günlerde yapılan saldırılar Almanların kayıplarını artırmıştı. Öyle ki Dımaşk pazarı iri kıyım, sarışın ve açlıktan zayıf düşmüş Alman kölelerle dolmuştu. Köle fiyatları öylesine ucuzlamıştı ki, pazarda bir köle, bir çift lastik terliğe satılmaya başlanmıştı.²¹⁴

²¹³ Otto Of St. Blasien, s. 180-181; Abü'l Farac, II, 454; Runciman, III, 14-15; Ebu Şame, IV, 130-152; Oldenbourg, s. 449; Asbridge, s. 426; Demirkent, s. 152.

²¹⁴ İbn Esir, XII, 52; Runciman, III, 14-15; İbn Şeddad, s. 195; İmadeddin, s. 211; Ebu Şame, IV, 136-137.

2.7. Akkâ Kuşatması Sırasında Doğudaki Haçlıların Durumu

Alman İmparatoru'nun kötü akıbeti Akkâ'daki Haçlıların umutlarını söndürmüştü. Hatta Müslümanların aldığı takviyelerden sonra başlattıkları karşı saldırılar üzerine barış istemek üzere sultana elçiler göndermişlerdi. Fakat baharla birlikte denizden yardımlar gelmeye başlayınca şartlar yeniden değişmişti. 27 Temmuz 1190'da müstakbel Akkâ Kralı II. Henri de Champagne deniz yoluyla büyük asilzadelerden oluşan bir heyetle kuşatmaya katılmıştı. Champagne Kontu Henri de Troyes, Akitanyalı Eleanor'un, Fransa'daki izdivacından doğan kızının oğluydu. Bu durumda hem Fransa hem de İngiltere krallarının yarı akrabasıydı.²¹⁵ Henri'nin maiyetinde Kont Tibaut de Blois onun kardeşi olan ve evvelce Kraliçe Sibylle ile evlenmek hususunda tereddüt göstermiş Etienne de Sancerre de vardı. Kont Raoul de Clermont, Kont Jean de Fontigny, Alain de Fontenay gibi krallarından önce harekete geçmiş olan Fransız ve Burgundiya asilzadelerinin en önemlilerinden bir kaçı ile Besançon Başpiskoposu, Blois ve Toul piskoposları ve diğer belirgin kilise şahsiyetleri de Henri ile birlikte Akkâ önlerine gelmişlerdi. Champagne Kontu, erzak, silah ve çok sayıda savaşacak askerî de beraberinde getirmişti.²¹⁶

Kralların öncüsü ve temsilcisi sıfatıyla Henri'ye özel bir itibar gösterilmişti. Henri o vakte kadar Jacques d'Avesnes ve Thüringen Markgrafi tarafından idare edilen kuşatma harekâtının kumandasını üstlenmişti. Bundan birkaç gün sonra başında Canterbury Başpiskoposu Baldwin'in bulunduğu bir İngiliz kuvveti de Akkâ'ya varmıştı.²¹⁷ Başpiskopos, Haçlı karargâhının berbat görüntüsünü şöyle tarif etmişti; *“Üzülerek söylüyorum, ordumuzu kendini tümüyle utanılacak işlere vermiş ve umutlandırıcı erdemlerden çok, rahat ve şehvete boyun eğmiş bulduk. Tanrı, karargâhta yoktu; ne iffet, ne ciddiyet, ne inanç, ne de acıma vardı. Şefler birbirini kıskanıyor ve ayrıcalık için uğraşıyordu. Şövalyelerimiz çadırları içinde korkuyla yatıyordu...”*²¹⁸

Haçlılar, Henri'nin getirdiği malzemeye büyük mancınıklar ve hücum kuleleri yapmışlardı. 1190 Ağustos'unda mancınık ve kuleleri şehir surlarına yaklaştırmış ve

²¹⁵ Ambroise, s. 158-159; Otto Of St. Blasien, s. 181; *Regis Ricardi*, s. 97-99; İmadeddin, s. 219; İbn Esir, XII, 54-55; İbn Şeddad, s. 201; Ebu Şame, IV, s. 146-148; Archer and Kingsford, s. 322; Runciman, III, 24; Şeşen, s. 139-140; Mayer, s. 141; Lyons ve Jackson, s. 381; Asbridge, s. 420.

²¹⁶ Ambroise, s. 158-159; *Regis Ricardi*, s. 98; İmadeddin, s. 219; ; Ebu Şame, IV, s. 148; Archer and Kingsford, s. 322; Runciman, III, 24; Lane - Poole, s. 242; Mayer, s. 141; Asbridge, s. 420; Sidney Painter, “The Third Crusade: Richard the Lionhearted and Philip Augustus”, s. 53.

²¹⁷ Archer and Kingsford, s. 322; Runciman, III, 25; Lane - Poole, s. 244; Mayer, s. 141; Demirkent, s. 152.

²¹⁸ Archer and Kingsford, s. 323.

saldırıya geçmişlerdi. Bu sırada kara ordusu uzakta olduğu için şehir güç durumda kalmıştı. Kale garnizonu cesaretle ve toplu halde kaleden bir çıkış yaparak mancınık ve kulelerin bulunduğu mevki ele geçirmiş, bu silahları hızlı bir şekilde ateşe vermişlerdi. Ayrıca Franklardan 70 şövalyeyi öldürmüş, bazılarını da esir almışlardı. Esirler arasında dört ünlü şövalye vardı. Müdafiler daha sonra onları da öldürmüşlerdi.²¹⁹

Bu arada Akkâ'daki Müslüman garnizonu yiyecek sıkıntısı çekmeye başlamıştı. Durumu öğrenen Sultan Selahaddin, Beyrut valisine haber göndererek, Akkâ'ya mümkün olduğunca çok erzak göndermesini emretmişti. Zira Mısır'dan beklenen yardım gecikmişti. Akkâ kuşatmasından çok önce Müslümanların eline hasarlı olarak geçmiş bulunan çok büyük bir Haçlı gemisi vardı. O zamanlar sultan, bu geminin Beyrut Limanı'na çekilmesi, onarılması ve korunmaya alınmasını emretmişti. Şehrin Valisi İzzeddin Üsâme, bu gemi ile yardımın ulaştırılması konusunda bir plan yapmıştı. Gemiye mümkün olduğu kadar çok erzak ve silahla doldurmuştu. Beyrutlu Frankçe bilen Hıristiyan ve Müslümanlardan oluşan bir grubu tayfa olarak gemiye bindirmişti. Bunlar Frank kıyafetlerine bürünmüş, sakallarını kesmiş, direğin üstüne haçlar asmış ve güvertenin görünür yerlerine domuzları koymuşlardı. Daha sonra gemi Beyrut Limanı'ndan ayrılarak Akkâ'ya doğru yola çıkmıştı. Düşman teknelerinin arasından sakın sakın geçerek kente yaklaşmışlardı. Franklar; *“Neden Akkâ'ya doğru gidiyorsunuz?”* diyerek onları durdurmak istediklerinde, gemidekiler şaşırmış gibi yaparak; *“Kenti almadınız mı?”* şeklinde cevap vermişlerdi. Gerçekten dindaşlarıyla konuştuklarını sanan Franklar; *“Hayır, henüz alamadık”* diyerek karşılık vermişlerdi. Müslümanlar; *“Pekâlâ kampın yanına yanaşacağız ama arkamızda bir gemi daha var, onu kente doğru gitmemesi konusunda hemen uyarmak gerek”* demişlerdi. Aslında Beyrutlular gelirken arkalarından bir Frank gemisinin geldiğini fark etmişlerdi. Düşman denizciler hemen arkadaki gemiye yöneldiğinde Müslümanlar bütün yelkenleri açarak hızlıca Akkâ Limanı'na ulaşmışlardı. Şehir halkı onları burada sevinç çığlıklarıyla karşılamıştı. Zira kentte kıtlık başlamıştı. Bu yardım Akkâ'nın bir aylık ikmal ve iaşe ihtiyacını karşılamamıştı.²²⁰ Bir süre sonra durum eskiye dönmeye başlayınca sultana haber göndererek yeniden yardım istenmişti. Bunun üzerine İskenderiye'den gönderilen

²¹⁹ Ambroise, s. 168-170; Otto Of St. Blasien, s. 181; İbn Şeddâd, s. 204-207; İmadeddin, s. 223-224; İbn Esir, XII, 55; Ebu Şame, IV, 14-149; Runciman, III, 25; Lyons ve Jackson, s. 383-384; Şeşen, s. 140.

²²⁰ İbn Şeddâd, s. 205; İbn Esir, XII, 55; Ebu Şame, IV, 153; Archer and Kingsford, s. 322; Lyons ve Jackson, s. 383; Şeşen, s. 140; Beyrut'tan gelen bu gemide 400 çuval buğday, ekmeke, peynir, soğan, ok, bir sürü koyun, neft ve su vardı. Bkz. İmadeddin, s. 221-223; Ebu Şame, IV, 153.

üç gemi yükleriyle Haçlı donanmasına rağmen 16 Eylül'de Akkâ Limanı'na ulaşmış, bu durum müdafilerin moralini yükseltmişti.²²¹

Akkâ Limanı'nda yıkılmış bir dalgakıran güney doğu istikametinde bir kayaya doğru uzanmakta olup bu kayanın üstünde de “*Sinekler Burcu*” denilen bir kule yükselmekteydi. Savaşçılarla teçhiz edilen bu burç, düşman gemilerini limandan uzak tutumaktaydı. Söz konusu burcun önemini bilen Franklar buraya karşı denizden bir saldırı başlatmışlardı. Bir gemiye burç monte ederek içini petrol ve yanıcı maddelerle doldurarak ateşlemişlerdi. 24 Eylül'de yapılan bu saldırı sırasında rüzgârın aniden ters yönde esmesiyle Frankların bazı gemileri alev almış ve girişimleri de sonuçsuz kalmıştı.²²²

Öte yandan 7 Ekim 1190'da Akkâ'ya ulaşan Friedrich von Schwaben idaresindeki Almanlar, Müslüman cephesine şiddetli bir taarruzda bulunmuşlardı. Sultan acele ile Tell-Keysan'a gelmiş ve cepheye takviye kuvvetler göndermişti. Bu çatışmada düşman çok sayıda zayıt verdiği gibi Alman İmparatoru da canını zar zor kurtarabilmişti.²²³ Yine bu sıralarda Franklar Avrupa'dan yeni gelenlerin getirdiği malzemelerle büyük bir hücum kulesi yapmış, tavanını da demir direklerle oluşturmuşlardı. Ayrıca kulenin önüne iki boynuzu olan bir koçbaşı taktıkları gibi onu demir levhalarla kaplamış ve içini de askerle doldürmüşlardı. Bu kuleyi 14 Ekim 1190'da kale surlarına yaklaştırmışlardı. Akkâ'daki müdafiler mancınıklarla kulenin üzerine petrol kapları atmışlardı. Kulenin ateş alması üzerine Franklar ön taraftaki yangını güçlkle söndürebilmişlerdi. Ancak içindeki yangın devam etmiş ve kule kullanılmaz hale gelmişti. Akkâ müdafileri daha sonra şehirden çıkarak, kulenin arta kalan demîrlerini almışlardı.²²⁴

Diğer taraftan Şakif Arnun Kalesi'ni ele geçiren birlikler de Akkâ önündeki ana orduya katılmışlardı. Ayrıca sultanın kuzeye gönderdiği birlikler de 16 Ekim 1190'da Müslüman ordusuna katılmışlardı. 17 Ekimde Müslümanların hâkim olduğu tarafa

²²¹ İmadeddin, s. 221-223; İbn Şeddad, s. 209; Ebu Şame, IV, 154; Şeşen, s. 140; Lyons ve Jackson, s. 383.

²²² Ambroise, s. 167-168; İmadeddin, s. 225; İbn Şeddad, s. 210; *Regis Ricardi*, s. 113-114; Ebu Şame, IV, 159; Şeşen, s. 140; Lyons ve Jackson, s. 384; Asbridge, s. 419; Söz konusu mücadelelerin görgü tanığı Latin Kronikleri zaman zaman gerçek dışı kayıtlar da tutabilmekteydi. Kayıtlarda kendi taraflarını kahraman ilan etmiş ve Müslümanların savaşı bırakıp kaçtıklarını yazmışlardı. Hâlbuki durum hiçte böyle değildi. Daha detaylı bilgi için bkz. Runciman, III, 25; Lane - Poole, s. 242.

²²³ İmadeddin, s. 224; İbn Şeddad, s. 212; *Regis Ricardi*, s. 100; Mayer, s. 141; Ebu Şame, IV, 156; Runciman, III, 25; Şeşen, s. 140-141.

²²⁴ İmadeddin, s. 227; İbn Şeddad, s. 214; *Regis Ricardi*, s. 115-116; Ebu Şame, IV, 158-159; Şeşen, s. 141; Lyons ve Jackson, s. 384.

denizden iki büyük Haçlı gemisi sürüklenerek sahile vurmuştu. Bunlar içindekilerle birlikte ele geçirilmişti. Tutsaklar arasında zengin bir kadın da vardı. Ayrıca 20 Ekim günü sultan karargâhını Safraam denen bölgeye taşımıştı. Zira sultan kendisine sığınan Haçlı askerlerinin verdiği bilgiye göre düşmanın büyük bir saldırıya hazırlandığını öğrenmişti.²²⁵ Bu arada 29 Ekim’de Erbil Sahibi Muzafereddin Gökbörü vefat etmişti. Sultan, yerine kardeşi Zeyneddin Gökbörü’yü tayin etmiş, Erbil ve Şehrezur’u ona bıraksa da Harran, Urfa ve Samsat’ı geri almıştı. Ayrıca Gökbörü’ye, Takiyeddin gelene kadar cephede kalmasını tavsiye etmişti. Bu arada sonbahar yağmurlarının başlamasıyla birlikte çarpışmalar da yavaşlamıştı.²²⁶

Ancak sultanın düşmandan güçlü bir hamle beklediği bu sıralarda Müslüman ordusundaki bazı emîrlere bölgelerine geri dönmek için ricada bulunmaya başlamışlardı. Sultanın onları cephede tutmak konusundaki tüm gayretlerine rağmen Cizre Sahibi Sencerşah izin almadan habersizce ordugâhı terketmişti. Ancak yolda karşılaştığı sultanın yeğeni Takiyeddin ona; “*Sen henüz çocuksun. Bu hareketin sana pahalıya mal olacağını bilmezsin*” şeklinde sözler söylemişti. O da bunun üzerine; “*Dönemem*” yanıtını vermişti. Ardından Takiyeddin; “*O zaman zorla döndürülürsün*” diyerek muhatabını zor kullanarak ordugâha geri getirmişti.²²⁷ Takiyeddin cepheye varınca sultan, Gökbörü’nün yerine sol kanada onu yerleştirmişti. Sonrasında Zeyneddin Gökbörü bazı düzenlemelerde bulunmak üzere Erbil’e geri gitmek için sultandan izin almış ve bir daha cepheye geri dönmemişti. Sultan bunun üzerine onun iktalarını alarak Hama, Maarra, Selemiye, Menbic, Kalat-ı Necm, Cebele, Lazikiye ve diğer iktalarına ilaveten Takiyeddin’e vermişti. Sincar Hâkimi İmadeddin Zengi de yurduna dönmek için izin isteyenler arasındaydı. Ancak sultan; “*Benim gibi bir adamı kaybeden kişi acaba ne kazanır*” anlamında ona bir beyit gönderince utanan Zengi gitmekten vazgeçmişti.²²⁸

Diğer yandan kış mevsimi başlayınca iki cephede de salgın hastalıklar başgöstermişti. Franklar erzak sıkıntısı çekmeye başlamış, içlerinden ölenler ve Müslümanlara sığınanlar olmuştu. Sığınanlar açlıktan zayıflamış, bitap bir halde

²²⁵ İmadeddin, s. 224-229; İbn Şeddad, s. 218; Ebu Şame, IV, 167; Archer and Kingsford, s. 321-323; Runciman, III, 14; Lyons ve Jackson, s. 384-385; Asbridge, s. 426-427; Şeşen, s. 131-143.

²²⁶ İmadeddin, s. 229; İbn Şeddad, s. 219; İbn Esir, XII, 58; Ebu Şame, IV, 168; Süryani Mikhael, II, 286; Şeşen, s. 142-143; Lyons ve Jackson, s. 386.

²²⁷ İmadeddin, s. 231; İbn Şeddad, s. 220-221; İbn Esir, XII, 61-62; Ebu Şame, IV, 171; Archer and Kingsford, s. 323; Şeşen, s. 143; Lyons ve Jackson, s. 386; Asbridge, s. 427.

²²⁸ İmadeddin, s. 231; İbn Şeddad, s. 222; İbn Esir, XII, 61-62; Şeşen, s. 143; Lyons ve Jackson, s. 386-387; Asbridge, s. 427.

savaşamayacak durumdaydı. Ayrıca gelenlerin bir kısmı Müslüman olmuş ve ordunun hizmetine girmişlerdi. Zor durumda olan Franklar kuşatma çemberini kırmak, erzak bulmak için yeni bir çıkış yapmaya hazırlanmışlardı. Sultanın bu sıralarda hasta olmasını da fırsata çevirmek istemişlerdi. Shwaben Dükü Friedrich kumandasındaki bir birliği karargâhı korumak ve kuşatmayı sürdürmek üzere geride bırakmışlardı. Daha sonra 11 Kasım 1190'da Kral Guy, Henri de Champagne ve Konrad kumandasındaki birlikler mevzilerinden çıkarak, bir gün sonra Müslümanların Tell el-İyaziye civarındaki öncü kuvvetleri ile temas kurmuşlardı.²²⁹

Sultan bu durumu haber alınca, geceleyin ordunun ağırlıklarını Kaymun ve Nasıra'ya göndermişti. Akabinde birliklerini savaş nizamına sokmuş, sağ kanadı Tell el-Harrube sonuna, sol kanat ise Akkâ (Tatlısu) Irmağı'na kadar yaymıştı. Sultan hasta haliyle ordunun merkezinde yerini almıştı. Sağ kanatta oğulları el-Efdal, el-Zahir, el-Zafir ve Hürremşah kumandasındaki Musul askerleri konumlanmıştı. Onların sağında ise el-Adil kumandasındaki Mısır askerleri ile beraber Hüsameddin Lâçin, Tavaşi Kaymaz en-Necmi, Banyas Sahibi Hüsameddin Beşşare, İzzeddin Curdik Nuri ve Tell-Başir Sahibi el-Yaruki Bedreddin Dıldırım yer almıştı. Ordunun sol kanadında ise Takiyeddin Ömer, İmadeddin Zengi, Cizre Sahibi Sencerşah, Seyfeddin Ali el-Maştub'la birlikte Hakkâri, Mihrani, Humeydi, Zertzari ve Hoştirin Kürtleri ile Esediler yer almıştı.²³⁰

O sıralar Haçlılar, Tatlısu Nehri'nin doğu kıyısı boyunca ilerlemeye başlamışlardı. Müslüman öncüler de onlara ok atarak karşı koymaya çalışmışsa da Haçlılar verdikleri kayıplara rağmen nehre ulaşmayı başarmışlardı. Sonra nehrin batı kıyısına geçerek nehrle deniz arasındaki tepeye ulaşmışlardı. 13 Kasım sabahı ise ortada süvarileri ve onları dışardan çevreleyen yaya askerleri olduğu halde Müslüman hatlarına daha da yaklaşmışlardı. Ancak Haçlılar gördükleri direncin artması üzerine başarıdan umudu keserek geri dönmeye karar vermişlerdi. Sonrasında Müslümanların baskısı altında zahmetli bir geri çekilme başlamıştı. Haçlılar öğlene doğru güçlkle Duak Köprüsü'ne varmışlardı. Nehrin doğusuna geçerken şiddetli çarpışmalar yaşanmıştı. Geçtikleri

²²⁹ İmadeddin, s. 232; İbn Şeddad, s. 223-227; İbn Esir, XII, 56; Archer and Kingsford, s. 323; Runciman, III, 25; Şeşen, s. 144; Lyons ve Jackson, s. 387; Asbridge, s. 427-429.

²³⁰ İmadeddin, s. 232-233; İbn Şeddad, s. 223-225; İbn Esir, XII, 55; Ebu Şame, IV,225; Runciman, III, 25-26; Şeşen, s. 144; Lyons ve Jackson, s. 387-388; Minorsky, s. 141-142.

köprüyü yıkmış ve orada geceleme zorunda kalmışlardı. Ertesi sabah çarpışa çarpışa ana karargâhlarına dönmüşlerdi.²³¹

Yapılan mücadelelerin dışında sultanın zaman zaman kurduğu planlar sebebiyle Haçlılar kayıplar vermekteydi. Bunlardan birinde kardeşi el-Adil yönetiminde seçkin bir birliği Akkâ'nın kuzeyindeki bir tepenin arkasında pusuya yatırmıştı. Daha sonra Haçlıları kışkırtmak üzere bazı Arap/Bedevi süvarilerini üzerlerine göndermiş ve onları kurduğu pusuya çekmeyi başarmıştı. Öyle ki 23 Kasım'da 200 kadar Haçlı süvarisi kurulan pusuyu fark etmeden saldırıya geçtiğinde içlerinden birçoğu öldürülmüş, bir kısmı da esir alınmıştı. Bu esirlerin içinde Fransız şövalyelerin kumandanı da vardı. Sultan esirlerin ileri gelenlerini çadırında ağırlayıp, ikramlarda bulunduktan sonra onları hapsedilmek üzere Dımaşk Kalesi'ne göndermişti. Haçlılara karşı kurulan pusuda ayrıca çok miktarda at, silah ve kıymetli zırhlar da ele geçmişti.²³²

Bu olaydan sonra Sultan Selahaddin, karargâhını Tell Kaysan'dan sekiz kilometre öteye Tell Harruba'ya taşımıştı. Müslüman ordusu yeni mevzilerine yerleşmeye çalışırken Akkâ garnizonunda ise açlık ve hastalık baş göstermişti. Benzer bir durum dışardaki Haçlı ve Müslümanlar için de geçerliydi. Zira gösterdikleri tüm gayretlere rağmen iki taraf da kesin bir sonuç almayı başaramamıştı. Sultan yeni karargâhına yerleştikten sonra ordusunu dinlendirmek için bir kısmını terhis etmişti. Sincar, Cezire ve Musul emîrleri kışı kendi bölgelerinde geçirmek üzere ordudan ayrılmışlardı. Bu sırada sultanın oğlu Melik el-Zahir de Haleb'e gitmişti.²³³

Öte yandan Haçlılar tarafında da kış boyunca siyasî manevra ve entrikalar devam etmişti. Kış sebebiyle denizden de destek alamamışlardı. Kabaran denizden zarar görmesinler diye Akkâ önlerindeki gemilerini Sûr Limanı'na göndermişlerdi. Böylece Müslümanlar, Akkâ'dan gelen yardım çağrılarına daha rahat cevap verebilmek imkânını yakalayabilmişlerdi. Selahaddin şehre yardım ulaştırılması işini kardeşi el-Adil'e tevdi etmişti. el-Adil, Mısır donanmasının desteği ile denizden kale ile irtibatı sağlamıştı.²³⁴ Akabinde kaledeki birlikleri değiştirmiş, gerekli erzak ve silahı sevk etmişti. Değişimi hızlıca sağlayarak yeni emîrlere ve dinlenmiş askerler göndermişti. Ebul Heyca es-Semin kumandasındaki 10 binden fazla asker, teknisyen şehirden çıkmış, yerine el-Maştab ve

²³¹ İmadeddin, s. 233-234; İbn Şeddad, s. 223-227; İbn Esir, XII, 56-57; *Regis Ricardi*, s. 119; Ebu Şame, IV, 226; Lane - Poole, s. 246; Runciman, III, 25; Şeşen, s. 144-145; Lyons ve Jackson, s. 388-398.

²³² İmadeddin, s. 236-237; İbn Şeddad, s. 228-229; Ebu Şame, IV, 230-231; Şeşen, s. 145; Lyons ve Jackson, s. 389.

²³³ İmadeddin, s. 220; İbn Şeddad, s. 227-229; İbn Esir, XII, 57; Ebu Şame, IV, 231; Şeşen, s. 139.

²³⁴ İbn Şeddad, s. 231; İmadeddin, s. 240; İbn Esir, XII, 57; Abü'l Farac, II, 455; Ebu Şame, IV, 231-232; Runciman, III, 27-29; Lyons ve Jackson, s. 390; Şeşen, s. 147; Asbridge, s. 427-429.

Esediyye birlikleri komutanı İzzeddin Arsal girmişti.²³⁵ Ancak giren asker sayısı, çıkan asker sayısından az olmuştu. Ayrıca çıkan askerler yeni gelenlere göre daha tecrübeliydi. Çok daha kötüsü bu sırada bazı asker ve emîrler şehre girmek istememişti. Çıkan 60 emirin yerine ancak 20 emir Akkâ'ya gönderilebilmişti. Diğer yandan içeri giren sanatkâr ve teknik adamların kalitesi de çıkanlara göre daha düşüktü. Özellikle sayım ve maaş işine bakan Kıpti kâtiplerin cimriliği ve kaba davranışları askerleri rahatsız etmişti. Aynı zamanda kâtipler ve gemi tayfaları işi çok ağırdan almışlardı. Nakil işleri ağır aksak yürürken Haçlı gemilerinin gelişiyle tahliye işlemleri yarıda kalmıştı. Nitekim ele geçen fırsatın çok iyi değerlendirilmediğini düşünen Sultan Selahaddin, daha sonra ihmali olan yöneticileri azarlamıştı.²³⁶

Böylece deniz dalgaları kısmen sakinleşmiş Sûr'a giden Frank gemileri dönmüş ve deniz tarafından tekrar kaleyi kuşatmışlardı. Haçlılar öncesinde açlık, hastalık ve yorgunluğa rağmen yine de arada Akkâ surlarına tırmanmayı ihmal etmemişlerdi. 31 Aralık 1190'da Mısır'dan gelen yedi adet erzak gemisi Akkâ sahiline varmıştı. Ancak bu sırada deniz kabarmış ve gemiler zor anlar yaşamışlardı. Ardından yükselen dalgalar gemileri kayalara çarparak parçalamış, içindeki yükler denize dökülmüş ve gemi mürettebatından yaklaşık altmış kişi boğulmuştu. Liman girişinde bulunan bu gemi enkazlarının Akkâ garnizonunun dikkatini çektiği bir sırada Frankların yaptığı ani saldırı, müdafiler tarafından geri püskürtülmüştü. Yine 5 Ocak 1191'de kalenin kara tarafında aşırı yağmur sebebiyle surda meydana gelen çökmeden dolayı yapılan ikinci bir saldırı da geri püskürtülmüş ve surlar kısa zamanda onarılmıştı. Haçlılar bu son iki durumdan da yararlanamamışlardı.²³⁷

Bu arada kış mevsimi artık kendini iyice hissettirmeye başlamıştı. Franklar, liman dışındaki gemilerine zarar gelmesinden korktukları için gemilerini tekrar Sûr'a göndermişlerdi. Aynı zamanda Haçlı karargâhında yeniden açlık ve yeni salgın hastalıklar baş göstermişti. Cephede savaş ve hastalıktan Müslümanların önde gelen adamlarının da olduğu çok sayıda insan ölmüştü. Müslümanların arada erzak yardımı

²³⁵ İmadeddin, s. 240; İbn Şeddad, s. 230-231; İbn Esir, XII, 57-58; Ebu Şame, IV, 231; Abü'l Farac, II, 455; Archer and Kingsford, s. 323; Şeşen, s. 147; Lyons ve Jackson, s. 390; Asbridge, s. 430; Minorsky, s. 142-143.

²³⁶ İbn Şeddad, s. 231; İmadeddin, s. 240-241; İbn Esir, XII, 58; Ebu Şame, IV, 234; Abü'l Farac, II, 455; Archer and Kingsford, s. 323; Lane Pole, s. 248; Demirkent, s. 154; Asbridge, s. 430; Şeşen, s. 147; Lyons ve Jackson, s. 390.

²³⁷ İbn Şeddad, s. 231-232; Ebu Şame, IV, 232-233; Runciman, III, 28; Şeşen, s. 148; Lyons ve Jackson, s. 390; Asbridge, s. 429; İmadeddin; "Bütün bunlar büyük ve cüretli emir Karakuş'un gayretleriyle oluyordu. Diğer emirler bıkıp şehirden çıkmakta ısrar ettikleri halde, o çıkmadı ve şehirde müdafaanın başında kaldı" demişti. Bkz. İmadeddin, s. 239-242.

yaptığı Akkâ müdafileri de açlıkla mücadele etmişti. Bu sıralarda gerçekleşen ve Haçlı kroniklerinin kaydetmediği bir konuyu Müslüman kaynaklarında bulmaktayız. Öyleki aktarılanlara göre Haçlıların açlık konusunda çektikleri sıkıntılara seyirci kalmayan Müslümanlar onlara yardım eli uzatarak erzak göndermişlerdir.²³⁸ İbn Esir; “*Eğer Müslümanlar onlara destek olmasaydı, açlıktan helak olacaktı*” diyerek bu durumu tarihe kayıt olarak düşmüştü. Karşı tarafta ise Haçlı ordugâhındaki papazlar bir tür hayır müessesesi kurmaya teşebbüs etmişlerdi. Fakat yiyecek maddelerinin büyük kısmını ellerinde bulundurmakta olan Pisalı tacirlerin karaborsacılığı ve hasisliği yüzünden hedeflenen başarı elde edilememişti.²³⁹

Pisalıların söz konusu cimriliği sebebiyle bir çuval buğday 100 Sûr Dinarı olmuştu. Haçlılar açlıktan atlarını kesip yemişlerdi. Hiçbir şeyi olmayan adi savaşçılar ise etrafta ot ve kemik kalıntılarıyla avunmaktaydılar. Bu katlanılmaz durum birçoklarını firara zorlamış ve onları Müslümanlara sığınarak rahat bir hayat sürdürmeye itmişti. Nitekim firarilerin bir kısmı daha sonra dönmüş ise de birçoğu Müslümanlarla beraber kalmıştı. Nihayet kalanların ekseriyeti din değiştirmiş, Müslüman olmayanlar da yeni efendilerine sadakatle hizmet etmişlerdi. Bu durumu daha sonraları İngiliz Kralı Richard’ın yanında sefere katılan bir Haçlı tarihçisi şöyle ifade emişti; “*Adamlarımızdan bazıları dayanılmaz bir açlığın şiddetiyle bedenlerini kurtarmak adına ruhlarını mahkûm etmeye razı olmuşlardı.*”²⁴⁰

Öte yandan Haçlı karargâhında bulunan Kraliçe Sibylle ve iki küçük kızı salgın hastalıklardan dolayı hayatlarını kaybetmişlerdi. Ancak bu ölümler beraberinde yeni sorunlar da doğurmuştu. Çünkü kraliçe öldüğünden dolayı Guy’un krallığı tehlikeye girmişti. Onun krallık hakkı karısından geliyordu. Bu durumda yeni varis kan bağı olan Sibylle’nin kız kardeşi İsabella idi.²⁴¹ Guy’un muhalifleri olan İbelin ve Garnierler için yeni ve avantajlı bir durum ortaya çıkmıştı. Krallık baronları, Guy’un zayıf ve talihten

²³⁸ İbn Esir, XII, 57; İmadeddin, s. 240; Ebu Şame, IV, 233; Nomiku, s. 52; Hiç bir Haçlı kaynağı, Müslümanların bu yardımından bahsetmez.

²³⁹ Ambroise, s. 181-189; İbn Esir, XII, 57; *Regis Ricardi*, s. 130; Ebu Şame, IV, 173; Archer and Kingsford, s. 324; Oldenbourg, s. 452; Runciman, III, 29; Lane Pole, s.247; Asbridge, s. 429.

²⁴⁰ Ambroise, s. 181-185; *Regis Ricardi*, s. 127-132; İmadeddin, s. 232; Ebu Şame, 173; İbn Esir, XII, 57; Archer and Kingsford, s. 324; Runciman, III, 29; Asbridge, s. 429; Şeşen, s. 147-148; Arnold, s. 130.

²⁴¹ Ernoul, s. 168; Ambroise, s. 170-171; İmadeddin, s. 260; Archer and Kingsford, s. 329; Oldenbourg, s. 454; Runciman, III, 26-27; Mayer, s. 141; Richard, s. 227; Demirkent, s. 154; Devries, s. 116; Şeşen, s. 150; Lyons ve Jackson, s. 394; Asbridge, s. 439; Usta, s. 215; Sidney Painter, a.g.m., s. 65-67; Aslında Latinlerin bir yönetim geleneği olarak batıda liderlik hakkı kan bağı olan erkek evlatlar üzerinden devam ediyordu. Ancak bu durum doğu Franklarında yaşanan cüzzam hastalığından dolayı krallığın soyunun kuruması neticesinde bu hak kızlara da tanınmıştı.

yoksun hâkimiyetinden kurtulmak için durumu fırsat saymışlardı. Bunların adayları olan Konrad, İsabella ile evlenirse hukukî yönden elleri daha da güçlenmiş olacaktı. Fakat yapılan planın karşısında çok önemli bir engel vardı. Çünkü kraliçe adayı zaten evliydi. Eşi hayattaydı ve aynı zamanda Akkâ önündeki savaş hattındaydı. Konrad'ın ise İstanbul'da bir karısı vardı.²⁴² Muhtemelen İtalya'da da bir karısı vardı. Konrad bu evlilikleri feshedecek bir girişimde de bulunmamıştı. Öte yandan söz konusu planlar yapılırken kimse Akkâ önündeki ordugâhta bulunan İsabella'nın kocası Onfroi de Toron'un bu konuda bir itirazının olup olmayacağını dahi düşünmemişti.²⁴³

Fakat Guy'un muhaliflerine göre çözüm yolu kapalı değildi. Onlara göre Onfroi geçmişte Guy'un haksız yere tacı gasp etmesine yardımcı olmuş ve ses çıkarmamıştı. Bundan ötürü zaten bu evliliği hak etmemişti. Öte yandan Onfroi bu konuda kolaylıkla ikna edilebilecek bir tabiata sahip olmakla birlikte siyasî sorumluluk almaktan da her daim kaçınmıştı. Baskın bir karakter olmadığından ve naif doğası gereği böylesine siyasî sorumluluğu ağır bir evliliği zaten taşıyamamıştı. Üstelik evlilikleri üzerinden geçen zamanda bir çocukları da olmamıştı. Nitekim kısa süre sonra kolaylıkla ikna dileyebilmişti. Ancak muhalif kanat İsabella'yı ikna etmekte zorlanmıştı. Çünkü Onfroi de Toron gibi kültürlü ve nazik bir kocadan sonra kendisinden yaşça büyük kaba bir savaşıyla evlenmek istememişti. Aslında o da mevcut kocası gibi siyasî sorumluluğu ağır bir makamı istememişti. Ancak muhalifler kendisini ikna etmesi için annesi aynı zamanda Balian d'İbelin'in karısı Kraliçe Maria Komnenne'yi devreye sokmuşlardı. O da kızını ikna etmek için analık duygularını devreye koymuştu. Kızının nişanlandığı sırada sekiz yaşında yani evlilik müessesesini anlayamayacak kadar küçük olduğunu ve aynı zamanda bu evliliğe dayısı IV. Baudouin tarafından zorlandığını ileri sürmüştü.

Bu sırada konu hakkında son sözü söylemesi gereken Patrik Heraklius hasta olduğundan kendi yerine Canterbury Başpiskoposu Baldwin'i görevlendirmişti. Ancak bu piskopos efendisi İngiliz Kralı Richard'ın Lusignanları desteklediğini çok iyi bildiğinden haliyle söz konusu evliliğe karşı çıkmıştı. Konrad'ın zaten evli olduğunu ve bu yeni evlilik fikrinin ise çifte zina anlamına geldiğini ileri sürmüştü. Ancak Pisalı tüccarlar için Sûr Liman'ı konusunda aldığı imtiyazlar sebebiyle Papalık Legatı olan

²⁴² Niketas, s. 196; Ernoul, s. 168; İmadeddin, s. 260; Archer and Kingsford, s. 329; Oldenbourg, s. 454; Lyons ve Jackson, s. 394; Runciman, II, s. 372; Şeşen, s. 148; Asbridge, s. 439; Usta, s. 215-216; Konrad, bir süre İstanbul'da kaldıktan sonra İmparator Isaakios Angelos'un kız kardeşiyle evlendi. Bizans'a karşı Aleksios Branas isyanının İstanbul surları önünde bastırılmasında etkin rol oynadı. Adı bir cinayete karışınca adamlarıyla İstanbul'dan kaçtı, Filistin'e geldi.

²⁴³ Ambroise, s. 177-179; İmadeddin, s. 260; Archer and Kingsford, s. 329; Runciman, III, 26; Lane Pole, s. 247.

Pisa Başpiskoposu, Konrad'ı desteklemişti. Papalık Legatı'nın desteğini yanına alan Kral Philippe'in kuzeni ve Konrad'ın dostu Beauvais Piskoposu zaman kaybetmeden Isabella'yı kendi elleriyle Konrad'a nikâhlamıştı.

Bu durumu protesto eden Başpiskopos Baldwin olayda rol alan herkesi aforoz ettiyse de 19 Kasım'da ansızın ölümü sebebiyle Lusignanları önemli bir destekten yoksun bırakmıştı. Neticede birçok itiraza rağmen türlü hile ve desiselerle Konrad, İsabella ile evlendirilmişti. Bu durum karşısında Lusignanlar çılgına dönmüş, durumu protesto etmiş ve haklarından hiçbir şekilde vazgeçmeyeceklerini ilan etmişlerdi. Yakın zamanda doğuya gelmiş bulunan İngiliz Kralı'nın vassalleri de onlara katılmıştı. Hatta hızını alamayan Guy, Konrad'ı bir düelloya çağırmıştı. Konrad ise elde ettiği hakların ve sahip olduğu makamın artık tartışmaya açık olmadığını belirtmekle birlikte kendisine muhalif olanların çoğunlukta olduğu savaş cephesinde katılmayacağını beyan etmişti. Fakat sıkıntılı savaşta yardıma gelmemesi özellikle Guy'ı destekleyen İngilizler tarafından yadırganmış, kendisi hainlik ve korkaklıkla suçlanmıştı.²⁴⁴

Öte yandan Haçlılara bahara kadar batıdan bir destek gelemezdi. Karadan da artık her türlü irtibatları kesilmişti. Böylece kuşatmacılar her türlü yardımdan yoksun kalmışlardı. Salgın hastalık her geçen gün etkisini daha da arttırmaktaydı. Nitekim Almanların lideri Dük Friedrich von Schwaben 10 Ocak 1191'de salgından hastalıktan ölmüştü. Venedik üzerinden gelen kuzeni Avusturya Dükü Leopold von Österreich onun idaresindeki Almanları boş yere kendi bayrağı altında toplamaya çalışmıştı.²⁴⁵

Ayrıca 20 Ocak 1191'de çok sayıda Frank, Müslümanlara sığınmıştı. Bunlardan bir kısmı açlığını giderdikten sonra geri dönmüş, bir kısmı da samimi din değiştirerek Müslümanların yanında çarpışmalara katılmıştı. Cephede Müslüman olan bu yeni mühtedilerden oluşan bir ekip özellikle istihbarat ve saldırı için teknelerle denize açılmışlardı. Bu arada zengin tüccarlar ve mallarıyla dolu büyük bir Haçlı savaş gemisiyle karşılaşmış ve onları esir almışlardı. Aynı şekilde 22-23 Ocakta üç Haçlı teknesi içindeki mürettebatı ve yükleriyle Müslümanların eline geçmişti.²⁴⁶

²⁴⁴ Ernoul, s. 168; Ambroise, s. 177-187; Archer and Kingsford, s. 329; Mayer, s. 141; Lyons ve Jackson, s. 394; Richard, s. 227; Runciman, III, 26-28; Şeşen, s. 150; Lane Pole, s. 247; Asbridge, s. 440; Demirkent, s. 154; Usta, s. 215; İmadeddin, kinayeli bir şekilde hamileliğin Frankların dininde evliliğe mani olmadığını yazıyordu. Bkz. İmadeddin, s. 260.

²⁴⁵ İmadeddin, s. 242; İbn Şeddad, s. 233; Ebu Şame, IV, 235; Runciman, III, 28; Demirkent, s. 154; Lane Pole, s. 247; Lyons ve Jackson, s. 394-395; Asbridge, s. 429.

²⁴⁶ İbn Şeddad, s. 233; Regis Ricardi, s. 132; Ebu Şame, IV, 236; Şeşen, s. 148; Sultan ganimeti, getiren askerlere ve onların ekiplerine bıraktı. Bunlar ganimetin içinde büyük ve değerli bir gümüş masayı Sultana hediye etmek istediler ama sultan onu almadı, onlara bıraktı (Ağırlığı 100 kg. saf gümüş idi). Bkz. İmadeddin, s. 242-243; Ebu Şame, IV, 236.

Diğer taraftan Selahaddin'in başarılı istihbaratı sayesinde Akkâ ile ana karargâh arasında koordineli bir çalışma yürütülmüştü. Nitekim Müslümanlar 13 Şubat 1191'de bir askerî birlik ile Haçlı saflarını yarararak şehrin yorgun düşmüş olan garnizonunu yeni bir kumandan ve savaşımlarla değiştirmeye muvaffak olmuşlardı.²⁴⁷ Fakat başından beri sultan Haçlı karargâhına kesin ve kararlı topyekûn bir taarruzda bulunmakta tereddüt etmişti. Zira ordusunun içinde bulunduğu yorgunluk hali onun kesin bir başarı elde etmek konusunda şüpheye düşürmüştü. Bu nedenle yeni takviye güçler geldikçe yorgun savaşımlar da dinlenmek üzere geri gönderilmişti. Öte yandan Hıristiyanlar arasında süren salgın hastalık ve siyasî çekişmeler şimdilik onun yapacağından fazlasını yapmıştı. Bu şekilde gittiği takdirde Frankların çok fazla dayanabilecekleri mümkün görünmüyordu.

Ancak baharın gelmesiyle savaş yeniden başlamıştı. Sultanın izne giden emîrleri bölgelerinden askerleriyle dinlenmiş olarak sırasıyla ana orduya katılmışlardı. Yeniden başlayan mücadelelerde 29 Mart 1191 akşamı Akkâ garnizonu ansızın bir hamle yaparak bir grup Frank'ın çadırlarına saldırmış ve onları esir almışlardı. Esirler arasında 12 kadın vardı. Franklar da 31 Mart'ta Müslüman nöbetçilere yönelik bir saldırı düzenlemişlerdi. Bu esnada şiddetli bir çarpışma yaşanmış ve Franklardan önemli sayıda insan öldürülmüştü.²⁴⁸

Diğer taraftan Beyrut'ta bir Frank gemisi ele geçirilmiş ve 45 kişi esir alınmıştı. Bu esirler cepheye getirilmişti. Sultanın küçük erkek çocuklarının hizmetindeki biri sultandan, çocuklarından birinin yaşlı bir esiri öldürmesi için rica etmişti. Sultan; *"Çocuklarım daha küçük yaşta kan dökmeye alışmasınlar"* diyerek teklifi kabul etmemişti. Esirler arasında dişsiz, cılız ve çok ihtiyar bir adam vardı. Bu adam sultanın huzuruna getirildiğinde kendisine neden Akkâ'ya geldiği sorulmuştu. Yaşlı adam Kudüs'e hacca geldiğini bildirmiş ve bunun için üç aydır yollarda olduğunu söylemişti. Sultan bu yaşlı adamı serbest bırakmıştı.²⁴⁹ Ayrıca hırsızlıkta maharetli Bedeviler, Frankların karargâhına gönderiliyordu. Bunlar arada bir Frank cephesine sızmış, insan, hayvan ve eşya kaçırmışlardı. Bir gün Haçlı karargâhından üç aylık bir bebek kaçırılmış, sonrasında pazarda satılmıştı. Bu bebeğin anası ağlayarak sultanın yanına gelmiş ve acıklı durumunu anlatmıştı. Sultan çocuğun derhal bulunmasını emretmişti.

²⁴⁷ Runciman, III, 28; Lane Pole, s. 248; Demirkent, s. 153.

²⁴⁸ İbn Şeddad, s. 235; İmadeddin, s. 248-249; Archer and Kingsford, s. 324; Şeşen, s. 148- 149; Lyons ve Jackson, s. 392-393.

²⁴⁹ İbn Şeddad, s. 236; İmadeddin, s. 248-249; Şeşen, s. 148- 149; Lyons ve Jackson, s. 392-393.

Ardından bu bebeğin pazarda satıldığını öğrendiğinde; “*Ben onun parasını fazlasıyla vereceğim. Çocuğu bulun*” demiş ve görevliler çocuğu hemen bulup getirmişlerdi. Anası onu görünce bağına basmış, çocuğunu alıp, Frank karargâhına gitmişti.²⁵⁰

Bu sırada Müslümanlara yeni katılımlar olmuştu. Ayrıca Franklardan Müslümanlara sığınan bazıları küçük gemilerle denize açılmış ve karşı tarafa baskınlar düzenlemişlerdi. Bunlar bir gün Kıbrıs Adası’na kadar gitmiş ve adaya çıkmışlardı. O sırada ada halkı önemli bir bayramı kutlamaktaydı. Bu adamlar oradaki Hıristiyanlara karşı kiliseye gitmişlerdi. Bir ara ansızın kilisenin kapısını kapamış, insanları esir almış ve mallarına el koymuşlardı. Bu esirlerin arasında 27 kadın ve iki çocuk vardı. Gemileriyle ganimetleri, esirleri Lazikiye’ye götürmüş ve çarşı pazarda satmışlardı.²⁵¹ Diğer yandan denizin biraz olsun sakinleşmesiyle Haçlıların ikmal ve iâşe sıkıntıları da giderilmişti. Mart ayında gelen gemiler Haçlıları iki türlü sevindirmişti. Birincisi kıştan beri çektikleri açlık ve sefalet sona ermişti. İkincisi ama en önemlisi de bunların Fransa ve İngiltere krallarının nihayet doğu sularına ulaşmış oldukları haberini getirmesiydi.²⁵²

²⁵⁰ İbn Şeddad, s. 240; İmadeddin, s. 256-257; Lyons ve Jackson, s. 392-393; Asbridge, s. 443; Aydın Usta, *Haçlı Hikâyeleri*, s. 96-97.

²⁵¹ İmadeddin, s. 250; İbn Şeddad, s. 238; Şeşen, s. 149; Aydın Usta, a.g.e. s. 95.

²⁵² Ambroise, 189-190; *Regis Ricardi*, s. 136; Runciman, III, 29; Asbridge, s. 429.

2.8. III. Haçlı Seferi'nde Kadınların Rolü

Kadınlar her ne kadar Ortaçağ Avrupa'sında olumsuz bakış açılarının muhatabı olsalar da Haçlı Seferlerinin başlangıcından itibaren bu hareketin içinde yerlerini almışlardı. Özellikle III. Haçlı Seferi sırasında Latin ve Müslüman kaynaklar kadınların dâhil olduğu pek çok olay aktarılmaktadır. Sefere katılan kadınların savaştığı, mücadelelere maddi destek sağladığı, öldürüldüğü ve esir alındığı şeklinde kayıtlar bulunmaktadır.²⁵³

Müslüman kaynaklar, III. Haçlı Seferi'nde çok yoğun olarak savaşçı kadın şövalyelerden, işi sadece gönül eğlendirmek olan alımlı, kibirli, güzel hayat kadınlarından bahsetmektedir. Batılı yazarlar ise eserlerinde Kudüs kraliçeleri gibi soylu sınıftan olanlar ile önemli şehirlerin reislerinin eşlerinden başka; geri hizmette çalışan kadınları kaydetmişlerdir.

Bunun dışında az da olsa kadınların; kuşatma inşası, savaşan erkeklere yemek ve su sağlamak, esirleri öldürmek, hasta ve yaralılara bakmak gibi çeşitli rolleri olduğunu yazmaktadırlar. Yine yaşlı kadınların adanmış insanlar olarak askerleri yüreklendirmek, savaşa teşvik etmek, dua etmek ve hac yapmak için katıldıklarını savunmaktadırlar. Bunun yanında soylu kadınların eşlerine eşlik ettikleri ve daha alt rütbeli kadınların Haçlıların saç ve vücutlarındaki bitleri toplamakta iyi oldukları, çamaşır yıkayıcı ve hayat kadını olarak buldukları ifade edilmiştir.²⁵⁴

Haçlıların safında mücadele eden kadınlarla alakalı en fazla bilgiyi Selahaddin'in maiyetinde savaşa katılan Bahaeddin b. Şeddad ve İmadeddin el-Kâtip el-İsfahani'nin eserlerinde bulmak mümkündür.

Örneğin iki kaynağımızın da birlikte şahit oldukları olaylardan biri şöyle gelişmişti; Akkâ önlerindeki Franklar 25 Temmuz 1190'da Müslümanların kara ordusuna karşı bir taarruz başlatmışlardı. İlk etapta kısmi bir başarı elde ettiyseler de sonrasında karşı atağa geçen Müslüman güçlerin önünde tutunamamış, büyük kayıplar vererek kamplarına geri çekilmişlerdi. Ortam sakinleştikten hemen sonra savaş alanını incelemek için çıkan Bahaeddin ve İmadeddin bize gözlemlerini aktarmışlardı.

²⁵³ Helen Nikholson, "Women On The Third Crusades", *Pergamon: Jurnal Of Mediaeval History-JMH*, Cardiff 1997, s. 335-349; Aydın Usta, *Haçlı Hikâyeleri*, s. 31-33.

²⁵⁴ İmadeddin, s. 188; Aydın Usta, a.g.e. s. 31-33.

Bahaeddin; “İki tane kadın cesedi fark ettim, başka biri savaşta bulunan dört kadın gördüğünü söyledi ki, bunlardan ikisi esir alınmıştı”²⁵⁵ diyerek kayıt tutarken, İmadeddin ise “Savaşta bir kadının öldürüldüğünü saptadık”²⁵⁶ demişti.

Yine 1190 baharında denizde çıkan bir çatışma sırasında Müslümanların kadirgalarından biri karaya oturmuştu. Akabinde gemi Frank denizciler tarafından yağmalanmış ve mürettebat esir alınmıştı. Esaret altındaki bu Müslümanlar sonrasında eli hançerli Latin kadınları tarafından katledilmişlerdi. O sırada bir Haçlı gözlemci durumu; “Kadınlar yeterli fiziksel güce sahip olmadıklarından ölüm daha uzun sürede gerçekleşiyordu” diyerek kayıt tutmuştu.²⁵⁷

Öte yandan Akkâ'nın kara surları tırmanmayı ve kuşatmayı önleyecek şekilde derin hendeklerle çevrilmişti. 1190 yılı Mayıs başında Haçlılar, Akkâ müdafilerinin ok yağmuru altında bu hendekleri doldurmaya çalışmışlardı. Bu esnada atılan taşlarla ağır yaralanan bir Frank kadını cesedinin hendeğe atılmasını isteyecek kadar ileri gidebilmişti.²⁵⁸ Temmuz 1191'de ise iki Müslüman kaynağımız Akkâ kuşatıcıları arasında bir kadın okçunun varlığını kayıtlara geçmişlerdi. Bahaeddin bu konuda; “... Surların arkasında sırtında yeşil bir melluta (pelerin) olan bir kadın vardı. O kadının ahşap yayından çıkan oklarla birkaç adamımız yaralanmıştı. Sonunda kadın zararsız hale getirildi, onu öldürdük. Sultana kullandığı yayı getirdiğimizde, sultan hayretler içerisinde kalmıştı”²⁵⁹ demişti. Aynı konuda İmadeddin'in anlatımı daha kısa idi; “Savunma bölgesinde, ahşap yayı bulunan, iyi atışlar yapan, kanlar akıtan bir kadın vardı ve ölene değin savaşmayı bırakmamıştı.”²⁶⁰

Diğer yandan o sıralarda Haçlıların safında her tabakadan kadın bulmak mümkündü. Nitekim söz konusu sefer sırasında asil sınıfından kadınlar da kocalarına eşlik etmiş, dahası yeri geldiğinde savaşa dahi iştirak etmişlerdi. Örneğin 1187'de Taberiye'nin Leydisi Eschiva, Müslümanların kuşatma güçlerine karşı Taberiye Kalesi'nin savunmasını kumanda etmişti.²⁶¹

²⁵⁵ İbn Şeddad, s. 197-200; Helen Nikholson, a.g.m. s. 335-349.

²⁵⁶ İmadeddin, s. 214-215; ; Ebu Şame, IV, s. 147; Nikholson, s. 335-349.

²⁵⁷ İmadeddin, s. 194-197; Thomas Asbridge, s. 418; Aydın Usta, “Ortaçağda Kadın”, s. 330.

²⁵⁸ Thomas Asbridge, a.g.e. s. 422.

²⁵⁹ İbn Şeddad, s. 253; Nikholson, s. 335-349.

²⁶⁰ İmadeddin, s. 265; Aydın Usta, *Haçlı Hikâyeleri*, s. 98.

²⁶¹ İmadeddin, s. 113; Nikholson, s. 335-349; Lyons ve Jackson, s. 346-353; Aydın Usta, a.g.e. s. 297-333.

Bununla birlikte Haçlıların yanında yer alan ve orduyu takviye eden çok sayıdaki kadının varlığı, savaşta gösterdikleri çaba bizzat Selahaddin tarafından da hayretle karşılanmıştı. Sultan savaşın gidişatı ile ilgili halifeye yazdığı bir mektubunda; “... Kadınlar bile ülkelerinden deniz yoluyla bizimle savaşmak üzere onlardan bir Markiz emrinde süvari, yaya, okçu ve mızraklı 500 askerîn bütün masraflarını üstlenerek onların başında gelmişti. Onun gemisi İskenderiye açıklarında yakalanıp el konuldu. Başka bir melike, Alman İmparatoru ile geldi. Birçok Frank kadını zırh giyip savaşmak için kalkanlar ve uzun saplı mızraklar taşıyorlar. Yapılan çarpışmalarda onlardan bazıları da ölü bulundu. Zırhları çıkarılmadan kadın oldukları anlaşılmadı”²⁶² demişti.

Sultanın mektubunda bahsettiği konuyu İmadeddin; “Franklardan asilzade bir melike (prenses), kendi parasıyla başında bulunarak toprak beyleriyle, içoğlanlarıyla, uşaklarıyla ve 500 adet tam teçhizatlı süvariye savaşa getirmişti. Haçlılardan zırhlı, maskeli süvari kadınlar vardı. Erkekler gibi bizimle savaşıyorlardı. Savaştan sonra ölen askerlerin zırhları çıkarıldığında bazılarının kadınlar olduğu anlaşılıyordu”²⁶³ şeklinde kaydetmişti.

Yine dönemin tanığı olan İbn Esir, çok tafsilatlı olmasa da sultanın, halifeye rapor ettiği konularda iki kayıt tutmuştu. Birincisi 4 Ekim 1189’da Akkâ dışındaki savaş tasviri sırasında; “Esirler arasında atlı savaşan üç Frank kadın bulunmuştur. Bu esirlerin zırhları çıkarıldığında, kadınların cinsiyetleri anlaşılmıştır”²⁶⁴ demiştir. İkincisi ise Ağustos 1190’da; “Franklerin arasında bir kadın, denizin ötesindeki ülkesini bırakarak iki bin civarı savaşçıya eşlik etmiştir. Bu kadın İskenderiye yakınlarında esir alınmıştır. Müslümanlar ona eşlik edenleri de kadınla birlikte esir almıştır”²⁶⁵ diyerek kaydetmişti.

Diğer yandan cephede savaşan kadınların dışında muhtemelen en çok merak edilen ve en çok konuşulan konu Sicilya’dan özel olarak gemilerle getirtilen hayat kadınları meslesiydi. Müslümanlar, yabancıları oldukları böylesine bir durumu yadırgamış ve olanlar karşısında kafaları karışmıştı. Nitekim İmadeddin; “Her biri göğüslerinde haç taşıyan, sefer için tılsımlarını hediye etmek gayesi ile 300 adet hayat kadını gemiyle Akkâ önlerindeki Frank karargâhına geldi. Daha Akkâ alınmadan ayrı

²⁶² İmadeddin, s. 349; İbn Esir, XII, s. 3; Ebu Şame, IV, 157-158; Aydın Usta, *Haçlı Hikâyeleri*, s. 99-100.

²⁶³ İmadeddin, s. 188; Ebu Şame, IV, 157-158; Nikholson, s. 335-349.

²⁶⁴ İbn Esir, XII, 43; İbn Şeddad, s. 170-178; İmadeddin, s. 169; Nikholson, s. 335-349.

²⁶⁵ İbn Esir, XII, 55; Ebu Şame, IV, 157-158; Nikholson, s. 335-349.

çadır kurup hizmetlerini sundular. Daha önce cephede bu niyetle bulunan kadınlar da onlara katıldı. Çoğu yeşil gözlü, genç ve güzel, her tenden, her renkten kadınlardı. Hafif giyimli, uzun saçlı, bakımlı, alımlı, cilveli, boyunlarında haçlarıyla; 'Biz askerleri eğlendirmek için geldik. Eşi olmayanlara biz de böyle hizmet vereceğiz. Biz, savaşmak için gelmedik, hizmetimizi en iyi böyle sunarız' diyorlardı ve bunu bir kutsal hizmet olarak düşünüyorlardı”²⁶⁶ diyerek, karışık duygular içinde olayı kaydetmişti.

Bununla birlikte o çağlarda tüm dünyada; medeni bir toplumda kadının savaşmak zorunda olmadığına inanılırdı. Özellikle Müslüman Doğu kültüründe, faziletli kadınların normalde savaşmamaları beklenirdi. Bütün bu kayıtlardan sonra söz konusu bu olaylara Müslümanların bakış açısı şöyle idi; Avrupalı Hıristiyanlar kadınlara tiksindirici bir şekilde davranmışlardı. Bu durum onların tuhaflık, barbarlık ve inançsızlıklarıyla birlikte aynı zamanda cephede yaşadıkları korkularının bir kaynağı olarak algılanmıştı. Nitekim Canterbury Başpiskoposu Baldwin, bir İngiliz kuvveti ile Akkâ'ya vardığında²⁶⁷ gördüğü manzarayı tasvir edişi, Müslümanları destekler nitelikte idi. Başpiskopos, Haçlı karargâhının berbat görüntüsünü şöyle tarif etmişti; *“Üzülerek söylüyorum, ordumuzu kendini tümüyle utanılacak işlere vermiş ve umutlandırıcı erdemlerden çok rahat ve şehvete boyun eğmiş bulduk... Şövalyelerimiz çadırları içinde korkuyla yatıyordu...”²⁶⁸*

Neticede Müslümanların o dönemde tuttıkları kayıtlardan hareketle III. Haçlı Seferi'nde kadınların kesinlikle askerî faaliyetlerde aktif rol aldıkları şeklinde sonuçlanmaktadır. Avrupa kaynakları kadınların bazı vahim savaşlarda bulunmuş olmalarını kabul etmekle beraber önemli bir askerî rol oynamış olmalarını ihtimal dışı görebiliyorlar. Muhtemelen bunun en önemli sebebi, Haçlı Seferlerinin imajını zedelemek istememeleridir. Bütün bu kayıtlar da gösteriyor ki; Hıristiyan Avrupalı kadınlar III. Haçlı Seferi'nde kesinlikle savaşmışlardır.

Öte yandan Selahaddin ve danışmanlarının bu kadın savaşçı meselesini o sıralarda çok bilinçli olarak biraz ön planda tuttuklarını düşünmekteyiz. Şöyle ki, halife onca yalvarmaya rağmen elle tutulur bir yardım göndermemiştir. Askerlerin yorgunluğu yanında bahane arayarak cepheyi terk etmek isteyen emîrlere vardı. Muhtemelen Selahaddin ve danışmanları, Müslüman doğu erkeğinin erkeklik gururunu, ecnebi kadın

²⁶⁶ İmadeddin, s. 186-187; Asbridge, s. 415-416; Nikholson, s. 335-349.

²⁶⁷ Archer and Kingsford, s. 322; Runciman, III, 25; Lane - Poole, s. 244; Işın Demirkent, s. 152.

²⁶⁸ Archer and Kingsford, s. 323; Nikholson, s. 335-349.

şövalyelerin varlığıyla tahrik etmek istemişti. Sultan daha fazla gayret için teşvik etmek ve gitmek isteyenleri cephede tutmak niyetindeydi. Belki de hem askerlere hem de halifeye bu olay üzerinden; *“Ecnebi kadınlar kadar cesaretiniz ve inancınız yok mu?”* mesajını vermek istemişti.

2.9. İngiltere ve Fransa Krallarının Avrupa'dan Çıkışları

Doğuda yaşanan hazin yenilgi sebebiyle papa yeni bir Haçlı seferine karar vermiş ve batılı kralları bu sefere destek olmaları için haçı kabul etmeye davet etmişti. Gerek papanın ve gerekse kamuoyunun baskıları neticesinde İngiltere ve Fransa kralları öteden beri süregelen mücadelelerine son vermek zorunda kalmışlardı. Akabinde haçı kabul ederek bizzat sefere katılacaklarını ilan etmişlerdi. Sonrasında ivedilikle sefer hazırlıklarına başlamışlardı. Bundan dolayı Kasım 1189'da Fransa'dan İngiltere'ye gelen elçi Rothrud de Perche, Kral Philippe'in III. Haçlı Seferi için hazırlıklarını tamamlamak üzere olduğunu ve 1 Nisan 1190'da Kral Richard ile Vezelay'da buluşmak istediğini bildirmişti.²⁶⁹

Bu arada doğudan iyi haberler de gelmişti. Doğudaki Frankların, Sicilya'dan giden yardım sayesinde karşı saldırıya geçtikleri haberi alınmıştı. Ayrıca Alman İmparatoru'nun doğuya doğru yola çıktığı haberi de kendilerine ulaşmıştı. Bu durum Fransa ve İngiltere krallarının da yola çıkmasını elzem kılmıştı. Kral Richard danışma kurulunun da fikrini alarak, Fransa Kralı'nın Vezelay'da buluşma teklifini kabul etmişti. Fakat Fransa Kraliçesi Isabelle'nin ani ölümü üzerine kralların buluşması ertelenmişti. Nihayet buluşma 4 Haziran 1190'da Vezelay'da gerçekleşmişti. Sefer yolculuğu ve sonrası için de anlaşmışlardı. Böylece III. Haçlı Seferi için çok önemli olan iki kral kutsal teşebbüse girişebilmişti.²⁷⁰

Fransa Kralı Philippe, sefere katılma konusunda Kral Richard kadar istekli değildi. Lakin Avrupa'da oluşan Haçlı Seferi fanatizmi bir baskı unsuru oluşturmuş ve siyasî yönden katılmayı kaçınılmaz kılmıştı. Ayrıca sefere uzak dursa hem halkının sempatisini kaybedecek hem de papanın gazabını üzerine çekecekti. Onun katılmama noktasında kendince mantıklı sebepleri vardı. Ülkesi olası bir işgal girişimine açık ve savunmasız kalacaktı. Özellikle Anjou Hanedanı'nın iktidar hırsından haklı olarak şüphe etmekteydi. İngiliz rakibinin yola çıktığından emin olmadan, ülkesini terk etmek istememişti. İngilizler ve Fransızlar karşılıklı güvensizliklerinden dolayı birlikte aynı

²⁶⁹ Ambroise, 41; Archer and Kingsford, s. 313; Runciman, III, 7; Demirkent, s. 154; Asbridge, s. 390-392; Painter, "The Third Crusade: Richard the Lionhearted and Philip Augustus", *A History of the Crusades*, Volume: II, Londra 1969, s. 49.

²⁷⁰ Ambroise, 43-44; *Regis Ricardi*, s. 148; Richard of Devizes, s. 12; Archer and Kingsford, s. 313; Richard, s. 223; Runciman, III, 32; Demirkent, s. 154; Devries, s. 116; Asbridge, s. 392-393; Sidney Painter, "The Third Crusade: Richard the Lionhearted and Philip Augustus", s. 56-57.

anda yola çıkmak üzere sözleşmişlerdi. Ancak Avrupa’da harekâttan hemen önce Fransız kraliçesinin ani ölümünden dolayı meydana gelen gecikme, kralların suçlu sayılmazdı. İngiliz kralının ölümü de Richard’ın ülkesinde düzeni yeniden kurmasını gerektirmişti. İki kral da Alman İmparatoru’nun aksine deniz yolunu tercih etmişti.

Nihayetinde krallar Vezelay’dan 4 Temmuz 1190’da birlikte yola çıkmışlardı. Ancak Kral Richard, İngiliz donanmasını Marsilya’da buluşmak üzere önceden yola çıkarmıştı.²⁷¹ Donanma İspanya sahilinden dolaşarak, Cebeli Tarık Boğazı’ndan doğru Marsilya’ya varmak üzere yola çıkmıştı. Fakat kara kuvvetlerinin tümü Kral Richard’la beraber yola koyulmuştu. Ayrıca Fransız ordusu ve asilzadeler daha önce doğuya doğru harekete geçmişlerdi. Fransız ordusu, İngiliz ordusundan sayıca daha azdı. İngilizler, Fransızları kısa mesafeden takip etmişti. Fransız ordusu Vezelay’dan sonra Lyon’a doğru harekete geçmişti. Ordu önüne çıkan nehri geçerken üstünden yürüdükleri köprüye o sırada bir şey olmamıştı. Ancak ardı sıra gelen İngiliz ordusu bu köprüden geçerken köprü mevcut ağırlığa dayanamamış ve yıkılmıştı. Söz konusu kazada birçok İngiliz askeri ölmüştü. Yeni bir çözüm bulunana kadar ordu orada zaman kaybetmişti. Sonrasında krallar ordularıyla birbirlerinden ayrılarak farklı yollardan ilerlemeye devam etmişlerdi. Philippe, güney doğu istikametinde Alpler arasından geçerek Nice şehri yanında sahile ulaşmıştı. Oradan da kıyı yolundan kendisini gemilerin beklediği Cenova’ya doğru ilerlemişti. Kral Richard ise 22 Ağustos 1190’da Marsilya’ya gelerek donanmasıyla buluşmuştu.²⁷²

İngiliz donanması Marsilya’ya ulaşarak, kral ve kara ordusuna katılmıştı. İngilizler bu birleşmeden sonra yeniden ikiye ayrılarak bir kısmı Canterbury Başpiskoposu Baldwin kumandasında Marsilya’dan direk Filistin’e yol alırken, Richard ve ordunun ana gövdesi gemilere binerek Fransızlarla buluşacakları Sicilya’nın Messina Limanı’na doğru yola çıkmışlardı.²⁷³

²⁷¹ Ambroise, 42; *Regis Ricardi*, s. 149; Abü’l Farac, II, 454; Archer and Kingsford, s. 313; Mayer, s. 142; Richard, s. 223; Runciman, III, 32; Demirkent, s. 154; Ostrogorsky, 377; Richard, deniz yolculuğuna disiplinsizlik suçlarına ağır cezalar getiren bir dizi kurallar getirdi. Bu kurallar; Birini suçsuz yere öldüren, kurbanın cesedine bağlanarak denize atılacaktı. Eğer olay karada olursa, kurbanı sarılarak yakılacaktı. Birini bıçakla yaralayanın eli kesilecekti. Hırsızların saçını kazımamak ve tepelerinden aşağı zift ve kaz tüyü boca edilecekti ve her zaman fark edilmeleri sağlanacaktı. Bkz. Asbridge, s. 392-393.

²⁷² Ambroise, 46; *Regis Ricardi*, s. 153; Mayer, s. 142; Richard, s. 220; Runciman, III, 32; Demirkent, s. 155; Asbridge, s. 393; Sidney Painter, a.g.m., s. 57-59.

²⁷³ Ambroise, 48; *Regis Ricardi*, s. 151; Archer and Kingsford, s. 313; Mayer, s. 143; Runciman, III, 32; Demirkent, s. 155; Asbridge, s. 393.

Ayrıca daha önce krallar birlikte yola çıkmaya karar verdiklerinde, Sicilya’da buluşma fikri, buranın kralı II. Guillaume’un teklifi üzerine gelişmişti. Fakat bu öneriyi getiren kral 1189 Kasım’ında ölmüştü. Kendisi Richard’ın kız kardeşi Joanna ile evliydi. Ancak bu evlilikten bir çocukları olmamıştı. Dolayısıyla krallığın varisi kralın kan bağı en yakın akrabası olan halasına devretmişti. Halası Konstanza ise o sırada Friedrich Barbarossa’nın büyük oğlu Heinrich von Hohenstaufen ile evliydi. Ancak bu durum Sicilya halkının hiç hoşuna gitmemişti. Çünkü onlar Almanlardan nefret ediyorlardı. Almanların güney İtalya’yı işgal etme ihtimali onlarda endişeye sebep olmuştu. Bu ihtimali göz önünde bulunduran Papa III. Clemens bir entrika ile kralın gayri meşru koldan kuzeni olan Tankred’i Sicilya tahtına çıkarmıştı. Tankred, başa geçer geçmez Sicilya’da bir Müslüman ayaklanması baş göstermişti. Peşinden Almanlar, İtalya topraklarına saldırmışlardı. Tankred daha önce Filistin’e giden askerî birliklerini geri çağırarak onların desteğiyle durumunu toparlayabilmişti. Bu sırada ülkesinde bulunan Haçlı krallarına da ikramda bulunabilir ve onlara erzak temin edebilirdi. Ancak bizzat bu sefere katılacak durumda değildi.²⁷⁴

Diğer yandan 14 Eylül 1190’da Cenova’dan yola çıkan Kral Philippe, İtalya kıyılarından Messina’ya sıkıntısız ulaşmıştı. Gösterişten nefret eden kral, dikkat çekmeden şehre girmişti. Bunun üzerine Tankred onu saygıyla karşılayarak, Messina’daki sarayına yerleştirmişti.²⁷⁵ Kral Richard ise deniz yolculuğunu tercih etmediğinden donanmasını Messina’da buluşmak üzere yola çıkararak yanındaki küçük birlikle Cenova, Pisa ve Ostia üzerinden Salerno’ya giden kıyı yolunu tutmuştu. Salerno’da donanmasının Messina’ya ulaştığı haberini alıncaya kadar beklemişti. Refakatindeki birliğin tümünü gemilerle Messina’ya gönderdikten sonra sadece uşağıyla birlikte atla yoluna karadan devam etmişti. Nihayet iki gün sonra kral Messina’ya varmıştı. Adamları şehre girmeden onu beklemiş ve büyük bir gösterişle kralları başında şehre girmişlerdi.²⁷⁶

Ayrıca Kral Richard, yolculuğu sırasında Sicilya’da olup bitenlerden de haberdar olmuştu. Sevdiği kız kardeşi Joanna’yı kral seçilen Tankred, hapse atmış ve kendisine

²⁷⁴ Ambroise, 48-50; *Regis Ricardi*, s. 154-156; Niketas, s. 235; Archer and Kingsford, s. 308; Runciman, III, 33; Asbridge, s. 394; Helene Wieruszowski, “The Norman Kingdom of Sicily and the Crusades”, *A History of the Crusades*, Volume: II, Londra 1969, s. 41-42.

²⁷⁵ Ambroise, 50-51; Richard of Devizes, s. 14; Richard, s. 223; Runciman, III, 33; Asbridge, s. 394; Sidney Painter, “The Third Crusade: Richard the Lionhearted and Philip Augustus”, s. 61-62.

²⁷⁶ Ambroise, 51-52; *Regis Ricardi*, s. 156-157; Archer and Kingsford, s. 313; Richard, s. 223; Runciman, III, 33; Sidney Painter, a.g.m., s. 61-62.

ait has toprakları gasp etmişti. II. Guillaume, Joanna'nın ve Richard'ın babası olan kayınpederi II. Henry'ye altın sofra takımı, altın mobilya, bir ipekli çadır, iki donatılmış galeri ve yiyecek dolu birçok çuvaldan müteşekkil büyük bir miras tahsis etmişti. Tankred, kralın ölümünden sonra bu mirasa konmayı düşünmüştü. Ancak hapse attığı ve mallarını elinden aldığı kraliçenin ağabeyi Richard'a bu esnada ne diyeceğini düşünerek, korku ve endişeyle beklemişti. Kral Richard daha Salerno'da iken kendisine üzücü haber ulaşmıştı. Sicilya'ya varır varmaz kız kardeşinin derhal serbest bırakılması, arazilerinin iadesi ve alınan tüm değerli mallarının geri verilmesini talep etmişti.²⁷⁷

Tankred, Richard'ın gazabından korunmak ve onu yumuşatmak için bazı girişimlerde bulunmuştu. Richard'ı Messina surları dışında bir saraya yerleştirdikten sonra bir heyet göndererek isteklerini müzakereye açmıştı. Bu müzakerede Kraliçe Joanna serbest bırakılacaktı. Ancak alınan araziler ve değerli eşyalar için Tankred para ödemeyi teklif etmişti. Fransa Kralı Philippe aracı olmaya ve olayı tatlıya bağlamaya çalışmıştı. Yapılan hiçbir teklif, kızgın olan Kral Richard'ı durduramamıştı. O bildiğini okuyarak Bagnara şehrini zapt etmek üzere Messina Boğazı'nın Kalabriya kıyısına askerî birlikler göndermiş ve orada kız kardeşi için bir ikametgâh yaptırmıştı.²⁷⁸ Sonra Messina dışında bir Grek Manastırı bulunan küçük bir adaya saldırmıştı. Manastırı askerler basmış, keşişler dışarı atılmıştı. Bu din adamlarına yapılan yakışıksız hareket karşısında çoğunluğu Grek olan Messina halkı, olanları endişeyle izlemişti. Bununla birlikte şehrin ileri gelenleri, İngiliz askerlerinin kadınlarına karşı takındıkları serseri tavırları tepkiyle karşılamıştı.²⁷⁹

Sicilya halkının ayaklanması an meselesiydi. Nitekim 3 Ekim 1190'da İngiliz askerleri ile bir grup halk arasında cereyan eden küçük bir kavga halkın ayaklanmasına sebep olmuştu. İngilizlerin bütün şehri işgal edeceği söylentileri şehirde dolaşmaya başlamıştı. Bunun üzerine Richard ve adamlarına şehrin kapısı kapanmış, gemilerinin zorla limana girmesi de engellenmişti.²⁸⁰ Fransa Karlı bu duruma el koyarak bir iç savaşın çıkmasını önlemeye çalışmıştı. Kral Philippe; başpiskoposu, Tankred'i ve Amiral Margaritos'la birlikte diğer asilzadeleri sarayına toplayarak sakin olmalarını tembihlemişti. Ertesi gün ise Richard'ı sakinleştirmek için Messina dışındaki

²⁷⁷ Ambroise, 49; Archer and Kingsford, s. 314; Richard, s. 223; Runciman, III, 33.

²⁷⁸ Ambroise, 57-58; Richard of Devizes, s. 14-15; Richard, s. 223; Runciman, III, 33-34; Demirkent, s. 155.

²⁷⁹ Ambroise, 52-53; *Regis Ricardi*, s. 159; Runciman, III, 34.

²⁸⁰ Ambroise, 53-55; *Regis Ricardi*, s. 159-161; Richard of Devizes, s. 17-19; Runciman, III, 34; Demirkent, s. 155.

karargâhına gitmişti. Onu sakinleştirmiş ve bir anlaşmaya yaklaşmıştı. Fakat Richard bu sırada halktan bir grubun penceresinin altında toplanıp, kendisine ağır küfürler ettiğini duymuş, buna çok hiddetlenmiş ve toplantıyı terk etmişti.

Bunun üzerine askerlerine şehre saldırma emri vermiş, birkaç saat içinde şehir tümüyle işgal edilmişti. Fransa Kralı'nın olduğu saray çevresi hariç her tarafı İngiliz askerleri sarmıştı. Şehir yağmalanırken Amiral Margaritos, Sicilya asilzadeleri ve aileleri ancak kaçabilmişlerdi. Bu asilzadelerin evleri ve mülklerine Richard tarafından el konulmuştu. Limanda duran Sicilya filosu o sırada ateşe verilmişti. Artık şehrin surlarında İngilizlerin sancağı dalgalanmaktaydı. Kral Richard kaba davranarak bütün şehri hükmü altında tutabileceğini göstermişti. Şehrin dışında büyük bir kule yaptırarak buna hakaret babından Mategriffon "*Greklerin boyunduruğu*" adını vermişti.²⁸¹

Öte yandan Fransa Kralı Philippe, Richard'ın bu ateşli mizacından endişe duymuş ve rahatsız olmuştu. Artık siyasî kurnazlığıyla bu oyunu bozmaya niyetlenmişti. Yanında bulunan kuzeni Bourgogne dükünü, Katania'da bulunan Sicilya Kralı Tankred'in yanına göndermişti. Onu, Richard'ın niyeti konusunda uyarılmış ve gerekirse bir savaş halinde kendisine yardım edebileceğini söylemişti.²⁸² Bu sırada Tankred çok müşkül durumdaydı. Zira bir taraftan Messina'yı işgal eden Richard, diğer taraftan ülkesini komple işgale hazırlanan Almanlar vardı. Bu durumda kendi vassallarına de güvenemezdi. Bununla beraber süratle karar vermesi gerekiyordu. Bu durumda Richard'ın, Philippe'den daha iyi bir müttefik olacağına karar vermişti.

Bunun üzerine Tankred, Fransızların yardım teklifini geri çevirmiş, İngilizlerle müzakereye başlamıştı. Kral Richard'a sunulan teklif mevcut şartlarda çok makuldü. II. Henry'ye sunulan mirasa karşılık 20.000 altın ve yine Kraliçe Joanna'nın arazilerine karşılık da 20.000 altın teklif edilmişti. Kral Richard altınları görünce yumuşamış ve teklifi kabul etmişti.²⁸³ Ayrıca kendi genç vârisi Bretagne Dükü Arthur'un, Tankred'in kızlarından birisiyle nişanlanmasına razı olduğunu da ilân etmişti. Bu anlaşmadan sonra Tankred, Kral Richard'a, Fransa Kralı'nın daha önce kendisine yaptığı, İngilizlere karşı ittifak teklifini de söylemişti. Bu durum haliyle kutsal toprakları kurtarmaya giden iki kralın arasının açılmasına yol açmıştı. Sicilya Kralı Tankred ile yapılan anlaşmaya papa

²⁸¹ Ambroise, 58-64; *Regis Ricardi*, s. 162-167; Richard of Devizes, s. 19; Archer and Kingsford, s. 314; Mayer, s. 143; Richard, s. 223; Runciman, III, 35; Demirkent, s. 155.

²⁸² Ambroise, 60-63; *Regis Ricardi*, s. 167; Archer and Kingsford, s. 328; Runciman, III, 35.

²⁸³ Ambroise, 64-66; *Regis Ricardi*, s. 168; Richard of Devizes, s. 19; Archer and Kingsford, s. 314; Richard, s. 223; Runciman, III, 35; Demirkent, s. 155.

şahit olarak gösterilmişti. Bunun üzerine Richard, Messina'da bulunan Sicilyalı asilzadelerin mal ve mülklerini geri vermiş ve 11 Kasım 1190'da anlaşma imzalanmıştı.²⁸⁴

Yapılanları izlemekle kalan ve payına bir şey düşmeyen Fransa Kralı Philippe, olanlara itiraz edecek durumda değildi. Ayrıca Sicilya kralına gizliden yaptığı ittifak haberini yoldaşı Richard duymuştu. Ancak hiçbir şey olmamış gibi iki kral yollarının bundan sonrası ve Filistin'de yapacakları üzerinde konuşmuşlardı. Askerî disiplin ve mali durumla alakalı yeni kararlar almışlardı. Önce erzak fiyatlarının kontrolü için bazı önlemler almışlardı. Her şövalye sahip olduğu paranın yarısını Haçlıların ihtiyacı için harcayacaktı. Seyahatin bundan sonrası için şövalyeler ile okuma yazma bilenler dışında kimse kumar oynamayacaktı. Kumar oynama izni alanlar da aşırıya kaçmayacaktı. Bu seyahat bir haç seyahati olduğundan borçlu olanlar borçlarını ödemek zorundaydı. Din adamları alınan kararları ve verilen yeminleri bozanları aforoz edecekti. Bunlar askerler ve piyadeler için alınan kararlardı en nihayetinde uygulanması da kolaydı. Ancak iki kral arasında oluşan güvensizliğe rağmen gelecekteki fetihlerin paylaşımı konusu zordu. Bir sürü tartışmadan sonra nihayetinde alınacak şehirlerin ve servetlerin iki kral arasında eşit paylaşımı konusunda Mesina'da anlaşmışlardı.²⁸⁵

Kış mevsimi Sicilya'da çok sert geçmişti. Bu arada İngiliz Kralı Richard, Noel'de Mategriffon'daki konağında gösterişli bir akşam yemeği tertip etmişti. Bu yemeğe Sicilya asilzadeleri ve Fransa Kralı'nı davet etmişti. Bu esnada iki kralın arası biraz daha düzelmişti. Hatta Richard, Fransız kralına, İngiltere'den yeni gelmiş birkaç galeriyi hediye etmişti. Ardından Kral Richard'ın annesi ve nişanlısının Napoli'ye ulaştıkları haberi gelmişti. Ancak Messina'ya yeni gelenlerden dolayı şehirde sıkışık bir durum olduğundan kral, annesi ve nişanlısını Brindisi'ye götürmek için bir heyet göndermişti.²⁸⁶

1191 yılı ilkbahar aylarının gelişiyle birlikte krallar, Sicilya'dan ayrılmak için hazırlıklarına yavaş yavaş başlamışlardı. Ayrıca Richard, Tankred'le arasında geçenleri unutmuş ve onu ziyaret için Catania'ya gitmişti. Fransa Kralı ise ikili arasında gelişen dostluktan çekindiğinden Taormina'da onlara katılmıştı. Bu arada Philippe, Richard'a

²⁸⁴ Ambroise, 68-69; *Regis Ricardi*, s. 169-170; Runciman, III, 35; Demirkent, s. 155.

²⁸⁵ Runciman, III, 35-36; Demirkent, s. 155; Devries, s. 117.

²⁸⁶ Ernoul, s. 175; Ambroise, 69-70; *Regis Ricardi*, s. 171-173; Archer and Kingsford, s 314; Runciman, III, 36.

kız kardeşiyle ilgili meselede artık kırıgın olmayacağını ve istediği kişiyle evlenebileceğini söyledikten sonra Filistin'e doğru yelken açmıştı. Onun gidişinin sonrasında Kraliçe Elenore ve Richard'ın nişanlısı Berengaria, Messina'ya ulaşmışlardı. Ana kraliçe burada çok sevdiği oğlu Kral Richard'la üç gún geçirdikten sonra onun papalık sarayında bazı işlerini çözmek için Roma'ya uğramış ve daha sonra İngiltere'ye dönmek üzere yola çıkmıştı. Berengaria ise Kraliçe Joanna'nın himayesinde Messina'da kalmıştı. Nihayet 10 Nisan 1191'de Kral Richard da Messina Limanı'ndan ordusuyla Filistin topraklarına doğru yola çıkmıştı.²⁸⁷

²⁸⁷ Ernoul, s. 175; Ambroise, 70-73; *Regis Ricardi*, s. 174-175; Archer and Kingsford, s. 314; Mayer, s. 143; Richard, s. 223; Runciman, III, 37; Asbridge, s. 394-395; İngiliz donması; 156 normal gemi, 24 araba, 39 büyük kadırgadan oluşuyordu. Bunun için bkz. Richard of Devizes, s. 21-22.

2.10. Aslan Yürekli Richard'ın Kıbrıs'ı İşgali

İngiliz karlı, Sicilya'dan denize açıldıktan sonra zorlu bir yolculuk geçirmiş, şiddetli rüzgâr ve fırtına donanmasını birbirinden ayırmıştı. Kendisi de Girit Limanı'na sığınmıştı. Burada bir gün kaldıktan sonra fırtınaya rağmen yola çıkmış ise de güçlükle Rodos'a ulaşabilmişti. 22 Nisandan 1 Mayıs'a kadar burada kalmışlardı. Bu arada kendilerinden ayrılan ve nereye gittikleri belli olmayan gemilerden biri batmıştı. Kralın kız kardeşi ve nişanlısının bulunduğu gemi ile birlikte diğer iki gemi de Kıbrıs'a doğru sürüklenmişti. Bunlardan ikisi fırtına ve dalgalı denizden dolayı adanın güney kıyılarında kayalara çarparak parçalanmış ve batmıştı. Ancak Kraliçe Joanna ve Berengaria'yı taşıyan gemi güçlükle Limasol Limanı'na sığınabilmişti.²⁸⁸

Öte yandan Kıbrıs önceden Bizans imparatorluğuna aitti. Ancak Isaakios Angelos tahta çıkınca adayı yöneten Komnenos Hanedanı'na mensup Isaakios Dukas Komnenos, Bizans'a karşı isyan etmişti. Sicilya donaması, Çukurova Ermenileri ve Selahaddin Eyyubi ile yaptığı anlaşmalar sayesinde çok geçmeden bağımsızlığını ilan etmişti. Katolik Latinlerden nefret eden bir lider olarak koyduğu ağır vergiler yüzünden halkı tarafından sevilmiyordu. Halkın gözünde kaba, asi ve maceraperest biri olarak bilinmekteydi. Böylesine büyük bir Haçlı donanmasının Akdeniz sularında görünmesi onu tedirgin etmişti. Kıyıda parçalanan gemilerden yüzerek kurtulan askerleri hapse atmış, mallarına el koymuştu.²⁸⁹ Daha sonra kralın nişanlısı ve kız kardeşinin olduğu gemiye adamlarını göndermiş ve onları karaya çıkmaya zorlamıştı. Kralın kız kardeşi ağabeyinin izni olmadan karaya çıkamayacaklarını ve gemiyi terk edemeyeceklerini bildirmişti. Bunun üzerine karadan temiz su istekleri reddedilmişti. Öte yandan Isaakios ilerde kraldan gelebilecek muhtemel bir saldırı hamlesine karşı Limasol Limanı'na giderek kale tahkimatlarını elden geçirmişti.²⁹⁰

Bu arada Kral Richard ve ana donanması bir hafta süren zorlu bir yolculuktan sonra 6 Mayıs 1191'de Kıbrıs Adası'na varmıştı. Richard kız kardeşiyle nişanlısının maruz kaldıkları muameleyi haber almış ve intikam almaya yemin etmişti. Öfkeyle

²⁸⁸ Ambroise, 75-79; *Regis Ricardi*, s. 177-178; Richard of Devizes, s. 37; İmadeddin, s. 251; Archer and Kingsford, s. 314; Richard, s. 223; Runciman, III, 38; Demirkent, s. 156; Şeşen, s. 150; Şahin, a.g.m., s. 269; Sidney Painter, "The Third Crusade: Richard the Lionhearted and Philip Augustus", *A History of the Crusades*, Volume: II, Londra 1969, s. 63.

²⁸⁹ Ambroise, s. 81-83; İmadeddin, s. 251; *Regis Ricardi*, s. 178-179; Archer and Kingsford, s. 315; Richard, s. 223; Runciman, III, 38; Demirkent, s. 156.

²⁹⁰ Ambroise, s. 83-85; Richard of Devizes, s. 38; Archer and Kingsford, s. 315; Runciman, III, 38; Demirkent, s. 156; Sidney Painter, "The Third Crusade: Richard the Lionhearted and Philip Augustus", s. 63.

Limasol yakınından adaya asker çıkarmış ve şehrin üzerine yürümüştü. Isaakios Dukas bir direniş göstermeden Toros Dağı'nın eteklerinde bulunan Kilani Kalesi'ne çekilmişti.²⁹¹ Adadaki Latin tüccarlarla birlikte yerli halk Richard ve askerlerine dostça davranmıştı. Bu durum karşısında tamamen çaresiz kalan Isaakios Dukas, müzakere için elçiler göndermişti. Can emniyeti sözü aldıktan sonra Colossi'ye inmiş ve Richard'ın karargâhına gitmişti. Yaptığına pişman olarak aldığı malları tazmin, adada gümrüksüz alışveriş ve bir iyi niyet gösterisi olarak Haçlı Seferine yüz kişilik bir askerî kuvvet gönderme sözü vermişti. Ayrıca kendisi adada kalmak şartıyla kızını Richard'a sözünün karşılığı olarak rehin vermeyi önermişti. Richard ile yaptığı görüşmenin sonrasında bir anda kararından vazgeçerek ondan derhal ülkesini terk etmesini istemişti.²⁹²

Diğer yandan Richard daha önce bir gemi ile Akkâ'daki Haçlılara yakında olduğunu ve tez vakitte kendilerine katılacağı haberini göndermişti. Isaakios Dukas ve Richard'ın buluştuğu gün, yani 11 Mayıs 1191'de Limasol Limanı'na Akkâ'daki savaş cephesinden bir gemi dolusu Haçlı lideri gelmişti. Gelenlerin hepsi de Konrad'ın düşmanı ve muhalifi olan insanlardı. Bunlar arasında Kral Guy, kardeşi ve Richard'ın Fransa'daki arazisinde bulunan vassallerinin en önemlilerinden Geoffroi, Antakya Prinkepsi Bohemund ve oğlu Raymond da vardı. Bunun yanında Ruben Hanedanı'ndan Ermeni Hükümdarı Leon, İsabella'nın ayrılmış olduğu kocası Onfroi de Toron ve birçok nüfuzlu Tapınak Şövalyesi bulunmaktaydı.²⁹³

Öte yandan Fransa Kralı, Filistin'e vardığı gibi kuzeni Konrad'ın tarafını tutmuştu. Buna karşın Kıbrıs'a gelenler Richard'ın kendi partilerini himaye etmesini talep etmişlerdi. Ayrıca Kıbrıs'ın Filistin'deki mücadele için stratejik önemine vurgu yapmış, Bizans İmparatoru Isaakios ve Selahaddin arasındaki anlaşmanın doğuracağı yıkıcı sonuçtan bahsetmişlerdi. Ardından Richard bu gelenleri de kuvvetlerine katarak bütün Kıbrıs'ı işgale girişmişti.²⁹⁴

²⁹¹ Ernoul, s. 175; Ambroise, s. 86-88; *Regis Ricardi*, s. 183-185; Richard of Devizes Chronicle, s. 39; İmadeddin, s. 251; Archer and Kingsford, s. 315; Oldenbourg, s. 449; Richard, s. 224; Runciman, III, 39; Demirkent, s. 156; Şeşen, s. 150; Sidney Painter, a.g.m., s. 63-65.

²⁹² Ernoul, s. 176-177; Ambroise, s. 88-93; İmadeddin, s. 251; Richard, s. 224; Runciman, III, 39; Painter, s. 64.

²⁹³ Ambroise, s. 93-94; *Regis Ricardi*, s. 186; Richard of Devizes, s. 38; İmadeddin, s. 251; İbn Şeddad, s. 248-249; Archer and Kingsford, s. 329; Runciman, III, 39; Mayer, s. 143; Şeşen, s. 150; Sidney Painter, "The Third Crusade: Richard the Lionhearted and Philip Augustus", s. 65-66.

²⁹⁴ Ambroise, s. 92; *Regis Ricardi*, s. 186-189; İmadeddin, s. 251; Abü'l Farac, II, 454; Archer and Kingsford, s. 330; Mayer, s. 143; Runciman, III, 39; Şahin, a.g.m., s. 270.

Bunlar yaşanırken 12 Mayıs 1191’de Kral Richard ile Kraliçe Berengaria’nın nikâhları Limasol’daki St. Georgius Kilisesi’nde kıyılmıştı. Berengaria’ya İngiltere krallık tacı takılmıştı. Bu sırada İngiliz donanmasının kalan kısmı da adaya ulaşmıştı. Isaakios Dukas, yaptığı hatanın büyüklüğünü görmüş ve Magosa’ya gitmişti. İngilizler onu hem karadan hem de denizden takip etmişlerdi. Isaakios, Magosa’yı savunmaya çalışmadan, Lefkoşa’ya çekilmişti. İngiliz Kralı, Magosa’ya varınca bu esnada kutsal topraklardan gelen bir grup Fransız ve Filistin asilzadesi, onu süratle Filistin’deki savaş cephesine gelmesi için ısrarla davet etmişlerdi. Kral Richard ise öfkeyle onların teklifini geri çevirmiş ve Kıbrıs’ı almadan gelmeyeceğini söylemişti. Isaakios, eşini ve kızını Girne Kalesi’ne gönderdikten sonra Magosa’da bulunan Kral Richard’ın üzerine yürümüşü. Ancak Richard onu Tremithos Köyü yakınlarında şiddetli bir çarpışmada bozguna uğratmıştı. Yenilen Isaakios, Kantara’ya kaçmış, bu sırada Richard çok zorlanmadan Lefkoşa’yı almak fırsatını yakalamıştı. Yerli halk o sırada Isaakios’a olan nefretlerinden dolayı olanlara karşı ilgisiz kaldığı gibi işgalcileri desteklemekten de çekinmemişlerdi.²⁹⁵

Bu arada Kral Richard hastalandığı için savaşa kısa bir ara verilmişti. Durumdan istifade eden Isaakios kuzeyde bulunan Kantara, Buffavento, St. Hilarion ve Kyrenia kalelerini tahkim etmişti. O, İngiliz Kralı’nın savaştan usanarak adadan ayrılacağını umuyordu. Ancak kralın hastalığı sırasında Guy de Lusignan, İngiliz ordusunun başına geçerek, Kyrenia üzerine yürümüş, burasını alarak Isaakios’un eşi ve kızını esir almıştı. Sonrasında St. Hilarion ve Buffavento’yu kuşatmaya başlamıştı. Halkı tarafından desteklenmeyen, ailesini kaybeden ve etrafı İngiliz askerleri tarafından kuşatılan Isaakios, mecburen teslim olmuş, zincirlere vurularak Richard’ın huzuruna çıkarılmıştı. Böylece Mayıs 1191 yılı itibariyle Kıbrıs Adası Richard’ın eline geçmişti.²⁹⁶ Bu savaş sonunda Richard’ın eline büyük bir ganimet geçmişti. Bunun yanında Ortodoks tebaanın asilzadeleri, çıkarları zarar görmesin diye İngiliz Kralı’na çeşitli hediyeler sunmuşlardı. Paraya ve altına olan zaafını belli eden Richard, bütün Bizans ahalisinin servetlerinin yarısını istemiş ve almıştı. Buna mukabil Manuel Komnenos devrinde

²⁹⁵ Ernoul, s. 178; Ambroise, s. 95-99; *Regis Ricardi*, s. 186-193; Richard of Devizes, s. 39; Archer and Kingsford, s. 315; Runciman, III, 39-40.

²⁹⁶ Ernoul, s. 175; Ambroise, s. 99-104; *Regis Ricardi*, s. 193-194; Richard of Devizes, s. 39; Niketas, s. 232; İmadeddin, s. 251; İbn Şeddad, s. 238-239; İbn Esir, XII, 64; Süryani Mikhael, II, 285; Archer and Kingsford, s. 315; Ostrogorsky, 377; Mayer, s. 143; Runciman, III, 40; Demirkent, s. 156; Man, s. 200; Richard, s. 224; Şeşen, s. 151; Şahin, a.g.m., s. 271.

mevcut olan kanun ve müesseselerin varlığını teyit ve tasdik etmişti. Ardından adanın en önemli kalelerine kendi askerlerini yerleştirmişti.²⁹⁷

Diğer yandan Bizanslılar yapılanlara bakınca aslında Isaakios'un devrilmesine sevinmekle doğru bir iş yapmadıklarını anlamışlardı. Yeni yönetimde hiçbir yetkileri olmadığı gibi bağılıklarının bir işareti olarak sakallarını kesmek zorunda bırakılmışlardı. Kral Richard için hesapta olmayan Kıbrıs'ın zaptı ona büyük bir maddi destek yanında güçlü bir moral sağlamıştı. Richard'ın sefer sırasındaki en isabetli kararı ve en büyük kazancı bu olmuştu. Stratejik konumu, Suriye ve Filistin sahillerine yakınlığı sebebiyle uzun yıllar bir lojistik destek noktası olarak, bölgedeki küçük Frank devletlerin ömrünü uzatmıştı. Osmanlılar alana kadar Kıbrıs önce Haçlıların sonra da Venediklilerin elinde kalacaktı.²⁹⁸

²⁹⁷ Ernoul, s. 178; Ambroise, s. 105-107; Richard, s. 224; Runciman, III, 40.

²⁹⁸ Niketas, s. 233; Runciman, III, 41; Ostrogorsky, s. 377; Şahin, a.g.m., s. 271.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AKKÂ'NIN ZAPTI VE SONRASI

3.1. İngiltere ve Fransa Krallarının Akkâ Önlerine Gelişi ve Akkâ'nın Zaptı

Fransa Kralı, Suriye'ye kadar sorunsuz bir yolculuk geçirmiş ve Sûr'a varmıştı. Onu, kuzeni Konrad de Montferrat karşılamıştı. Phillippe bir süre dinlendikten sonra 20 Nisan 1191'de altı gemi ile Akkâ önlerine gelerek buradaki savaşa katılmıştı. Yanında Bourgounde Dükü III. Hugue, Flandre Kontu Phillippe, çeşitli kuşatma malzemeleri, erzak ve ünlü şövalyeler vardı. Onun gelişiyle moral bulan Franklar, kendisini büyük bir sevinçle karşılamışlardı.²⁹⁹

Kral, Haçlı karargâhına yerleştikten sonra ordunun kumandasını eline alarak savaş planını yeniden düzenlemiş ve kuşatma araçları yaptırmıştı. Yeni ahşap kuleler inşa ettirmiş ve sonrasında yedi adet mancınık kurdurarak Akkâ'nın surlarını bombardıman ettirmişti. Bununla da yetinmeyerek tahta ve taşlarla yükseltilen, duvar gibi yürüyen ve üzerinde yuvarlak kuleleri olan toprak bir setin inşasını başlatmıştı. Söz konusu alet son derece etkili olmuştu. Nitekim müdafilerin ona attığı taşlar ile ateşin bir tesiri olmamıştı. Ancak herşeye rağmen Fransa Kralı giriştiği saldırılarda bir başarı elde edememiş ve nihayetinde Aslan Yürekli Richard'ı beklemeye karar vermişti.³⁰⁰

Diğer yandan Kral Phillippe ve beraberindeki kuvvetlerin dışında Akkâ'daki Haçlı karargâhına destek kuvvetleri gelmeye devam etmekteydi. Böylece yapılan katılımlarla güçleri artmış ve 1 Haziran 1191'de şehir üzerine yeni bir taarruz yapmak fırsatını yakalamışlardı. Pizzalılar tekerlekler üzerinde hareket eden dört katlı bir hücum kulesi yapmışlardı. Bunun birinci katı ahşap, ikinci katı kurşun, üçüncü katı demîr ve

²⁹⁹ Ambroise, s. 191-192; İbn Esir, XII, 64; İbn Şeddad, s. 237; Richard of Devizes, s. 40; Runciman, III, 30-38; Demirkent, s. 155; Mayer, s. 142; Oldenbourg, s. 449; Richard, s. 227; Asbridge, s. 432-435; Lyons ve Jackson, s. 393; Lane Pole, s. 251; Şeşen, s. 150; Usta, s. 215; Sidney Painter, a.g.m., s. 66-67; Fransa Kralı, Akka önlerine geldiğinde kendisiyle birlikte getirdiği ve çok sevdiği bir atmacası vardı. Bu atmaca uçup, Akka surlarına konmuş Müslümanlar onu yakalayıp, Sultana hediye etmişlerdi. Sultan bu duruma sevinmiş ve bunu zaferin bir müjdesi olarak yorumlamıştı. Kral Philippe, atmacasının iadesi için 1000 altın vermeyi teklif etmişti. Ama Sultan, onu geri vermemişti. Bkz. İmadeddin, s. 250.

³⁰⁰ Ambroise, s. 196-198; İbn Esir, XII, s. 65; Runciman, III, s. 38; Demirkent, s. 155; Asbridge, s. 435-436; Sidney Painter, "The Third Crusade: Richard the Lionhearted and Philip Augustus", *A History of the Crusades*, Volume: II, Londra 1969, s. 67.

dördüncü katı da bakır lavhalarla kaplanmıştı.³⁰¹ Kulenin üzerine bir de mancınk yerleştirilmişti. Böylelikle surları yüksek bir mevkinden dövmek imkânına kavuşan kuşatmacılar diğer yedi adet mancınkla kale duvarlarını taşa tutmuş ve surlarda ciddi bir tahribat meydana getirmişlerdi. Zor durumda kalan müdafiler ise derhal Sultandan yardım istemişlerdi.³⁰²

Sultan kısa süre önce karargâhını salgın hastalık yüzünden uzağa taşımıştı. Ancak Fransa kralının gelişi üzerine durumun ciddiyet kazandığını düşünmüş ve birlikleriyle yeniden şehre yaklaşmıştı. Bunu yaparak Frankların saldırıları sırasında onlara arkadan saldırıp, dikkatlerini üzerine çekerek müdafileri rahatlatmayı amaçlamıştı. Öte yandan kuşatmacılar ölümlerini ve hatta yaşama umudu olmayan yaralı adamlarını dahi kalenin hendeğine atarak, orayı doldurmaya çalışmışlardı. Şehirdeki müdafiler ise bir taraftan savaşırken diğer taraftan da hendekleri temizleyerek surları tamir etmeye gayret ediyorlardı.³⁰³

Fransa kralının gelişiyle savaşın daha da kızışacağını düşünen Selahaddin, Beyrut Emîri Usame'ye gemiler teçhiz edip, muhariplerle doldurmasını ve Akkâ'ya göndermesini istemişti. Bunun üzerine gerekli hazırlıklar ivedilikle yapılmıştı. Ardından Beyrut'tan yola çıkan bu gemiler yolda, İngilizlere ait Kral Richard'ın önden yolladığı asker ve malzeme dolu beş gemi ile karşılaşmışlardı. İki taraf arasından çıkan çatışmayı Müslümanlar kazanmış, gemiler içindekilerle beraber teslim alınmıştı.³⁰⁴

Diğer yandan 5 Haziran 1191'de içi savaşçı ve silahlarla dolu İngiliz donanmasına ait 25 gemi daha Magosa Limanı'ndan Suriye'ye doğru denize açılmıştı. Kıbrıs'ın Bizanslı Hâkimi Isaakios Dukas da esir olarak bu gemilerden birinde Guy'un muhafazasında idi. Kızı da rehine olarak batı adetlerini öğrenmesi için Kraliçe Joanna'nın mahiyetine verilmişti.³⁰⁵ Bu gemiler Suriye sahilinde kıyı boyunca güneye doğru Tartus, Cubeyl ve Beyrut'u geçip 6 Haziran 1191'de Sûr yanında karaya ayak basmışlardı. Ancak Fransa Kralı Philippe ile kuzeni Konrad'ın oluşturduğu İngiliz

³⁰¹ İbn Şeddad, s. 245; İmadeddin, s. 256-257; Asbridge, s. 435.

³⁰² İmadeddin, s. 252; İbn Şeddad, s. 239; İbn Esir, XII, 64; Gregory Abü'l Farac, II, 455; Asbridge, s. 435; Şeşen, s. 151.

³⁰³ İmadeddin, s. 256-257; İbn Şeddad, s. 239-241; Asbridge, s. 435.

³⁰⁴ İbn Şeddad, s. 239; İbn Esir, XII, 64; Lyons ve Jackson, s. 393-394; Humphreys, s. 157-158; Bahsi geçen bu beş adet normal savaş gemisiyle birlikte bir tane de büyük kruvazör savaş gemisi vardı. Bu beş gemide çok sayıda erkek, kadın, erzak, silah ve kereste vardı. Büyük savaş gemisinin alt güvertesinde ayrıca 40 adet at vardı. Esir düşen kadınlar Beyrut'ta götürülüp pazarda satıldı. Bkz. İmadeddin, s. 252.

³⁰⁵ Ambroise, s. 103-109; İbn Şeddad, s. 243; Niketas, s. 233; Ostrogorsky, s. 377; Runciman, III, s. 41; Lane Pole, s. 252; Demirkent, s. 156; Asbridge, s. 434.

karşıtı ittifak onları Sûr'a almamıştı. Bu durum karşısında Richard kızgın ve öfkeli bir şekilde gemiye binerek Akkâ'ya doğru yola çıkmıştı. Nihayetinde 8 Haziran 1191'de birlikleriyle beraber Akkâ önlerine ulaşmışlardı.³⁰⁶

İngiltere Kralı, kendisinden kısa süre evvel kuşatma gücüne dâhil olan Kral Philippe ile olan rekabetini karada da canlı tutmak niyetini açıkça göstermişti. İki tarafta şehri (Akkâ'yı) ele geçirecek kuşatma silahlarını yapmak adına sıkı bir yarış içine girmişlerdi.³⁰⁷ Fransa Kralı, "Kedi" adı ile ünlenmiş çengelli bir tırmanma merdiveni ve "Kötü komşu" olarak isimlendirilen büyük bir mancınık inşa etmişti. Tarikat şövalyeleri de kendilerine ait mancınıklarla savaşa katılmışlardı. Ayrıca Frankların cephesinde adına "Tanrı tuzağı" dedikleri etkili ve büyük bir mancınık daha vardı. Bu sırada Franklar kendilerine has icatlarıyla adeta bir yarış halinde ve iş bölümü içinde her biri ayrı bir burcu hedefine koymuştu. Şehrin kuleleri aralıksız olarak mancınıklarla dövülmüş, surlara yaklaştırılan merdivenlerle yukarıya tırmanmaya çalışmışlardı. Müslümanlar da "Kötü yeğen" adını verdikleri başka bir mancınıkla karşılık vermiş ve topyekün bir karşı direnişle saldırıları geri püskürtmüşlerdi.³⁰⁸

Bu sırada İngiliz Kralı'nın geldiğini haber alan Sultan Selahaddin, Beyrut'tan içi askerle ve malzemeyle dolu bir geminin Akkâ'ya gönderilmesini emretmişti. Yola çıkan gemide yedi yüz civarında asker, savaş malzemesi ve gıda vardı. Ancak söz konusu gemi 10 Haziran'da 1191'de Akkâ önlerindeki İngiliz donanmasına yakalanmış ve etrafı sarılmıştı. Çatışma sırasında Müslüman askerler ciddi bir direniş göstermesine karşın savaşın kaybedileceği anlaşılınca gemi kaptanı alt kata inerek gemide büyükçe bir delik açmıştı. Böylece hiç değilse gemi ve içindeki silah ve erzağın Frankların eline geçmesi engellenmişti.³⁰⁹

Bu sıralarda şehir ile irtibat tamamıyla koptuğundan Sultanla Akkâ'daki müdafiler arasında haberleşme kös çalarak sağlanmaya başlanmıştı. Nitekim kaledekiler

³⁰⁶ Ernoul, s. 179; Ambroise, s. 114-117; İmadeddin, s. 255; İbn Şeddad, s. 243; İbn Esir, XII, 64; *Regis Ricardi*, s. 202; Richard of Devizes, s. 40; Gregory Abü'l Farac, II, 454; Archer and Kingsford, s. 315; Mayer, s. 142; Oldenbourg, s. 450; Runciman, III, 41; Lane Pole, s. 255; Lyons ve Jackson, s. 394; Maalouf, s. 271; Asbridge, s. 434; Usta, s. 215; Sidney Painter, a.g.m., s. 67-68.

³⁰⁷ İmadeddin, s. 255; İbn Şeddad, s. 243; Richard of Devizes, s. 40; *Regis Ricardi*, s. 202; Archer and Kingsford, s. 328-329; Mayer, s. 143; Runciman, III, s. 42; Asbridge, s. 432-436; Günümüz batılı ortaçağ tarihçilerine göre Kral Richard'ın en çok beklenen lider olmasına karşın, çok ağırdan alan ve uğradığı her yerde kavga çıkaran mizacı, sorumsuzluk duygusu uyandırmaktaydı.

³⁰⁸ Ambroise, s. 201-203; *Regis Ricardi*, s. 205-206; İbn Esir, XII, 65; Süryani Mikhael, II, 285; Lane Pole, s. 256-258; Mayer, s. 143; Runciman, III, 42; Asbridge, s. 441-443.

³⁰⁹ İbn Esir, XII, 65; İmadeddin, s. 256; İbn Şeddad, s. 244; Ambroise, s. 109; *Regis Ricardi*, s. 195; Richard of Devizes, s. 39-40; Lane Pole, s. 252-255; Asbridge, s. 436-437; Lyons ve Jackson, s. 394; Runciman, III, 41; Painter, s. 67-68.

çatışmalar esnasında zorlandıklarında köş çalarak yardım istemişlerdi. Sultan da Frank karargâhına saldırarak onların üzerindeki baskıyı azaltmaya çalışmıştı. Bu şekildeki karşılıklı çatışmalar uzun süre devam etmişti. Ayrıca 23 Haziran'da Franklardan iki uşak gizlice kaçarak Müslüman ordugâhına gelmişlerdi. Bunlar Kraliçe Joanna'nın hizmetçileri olduklarını ve Sicilya'da iken gizlice iman ettiklerini söylemişlerdi. Muhtediler, Frank cephesinde iki kral arasında yaşanan ihtilaflar ve oluşan hizipleşmeler konusunda Müslümanlara kıymetli bilgiler ulaştırmışlardı.³¹⁰ Ayrıca 24 Haziran 1191'de çok sayıda düşman piyadesi hendeklerin dışına çıkmış, Tatlısu Nehri tarafındaki Müslüman öncülerle karşılaşmış ardından iki taraf arasında çatışma başlamıştı. Bu sırada Müslüman piyadelerden bir grup, öncülere destek vermek için yetişmişti. Böylece taraflar arasındaki mücadele kızışmış ve çetin bir savaşa dönüşmüştü. Bu sırada Franklar, esir aldıkları bir Müslümanı öldürüp sonra yakmışlardı. Hemen ardından Müslümanlar da yakaladıkları bir esirle aynı şekilde karşılık vermişlerdi.³¹¹

Öte yandan Kral Richard, geldiği günden itibaren Selahaddin ile görüşmek ve durumu barışçıl yollarla çözüme kavuşturmak isteğini ifade etmişti. Bu sebeple karaya ayak basar basmaz Faslı kölesi ve tercümanını hemen Selahaddin'e göndermişti. Sultan elçiyi hürmetle ağırlamış ve teklifi ihtiyatla karşılamıştı. Ardından iki kralın bir ateşkes anlaşması olmadan buluşamayacaklarını bildirmişti. Yine de kardeşi el- Adil'in kral ile görüşebileceğini bildirmişti.³¹²

Karşılıklı olarak üç gün sürecek bir saldırmazlık sözünden sonra heyetler iki karargâhın ortasındaki ovada görüşmek üzere sözleşmişlerdi. Fakat bunun hemen öncesinde, hem Fransa hem de İngiltere kralları hastalanmışlardı. Dolayısıyla görüşme bir süreliğine ertelenmişti. Frankların "*Armalidia*" dedikleri saçların ve tırnakların

³¹⁰ İmadeddin, s. 259; İbn Şeddad, s. 248; Asbridge, s. 438-439; Şeşen, s. 153; İngiliz Kralı'nın kız kardeşi Johanna, ölen Sicilya kralının karısıydı. O dönemde Sicilya'da Müslüman sayısı hayli fazlaydı. Kralın sarayında Müslümanlara gerekli tolerans sağlanıyordu. Özellikle hizmetli grubunun çoğunluğu açık veya gizli Müslümandı. Bu konuda Endülüslü Seyyah İbn Cübeyr'in Sicilya izlenimleri bize fazlasıyla bilgi vermektedir. Bunun için Bkz. İbn Cübeyr, s. 242-245.

³¹¹ İmadeddin, s. 257; İbn Şeddad, s. 245; İbn Esir, XII, 64; Şeşen, s. 153.

³¹² İbn Şeddad, s. 250; Gregory Abü'l Farac, II, 455-456; Ernoul, 274; Lyons ve Jackson, s. 394-395; Asbridge, s. 437; Maalouf, s. 272; Dünya savaş tarihinde süregelen bir tecrübe olarak elçilerin karşılıklı geliş-gidişleri, barış veya ateşkes anlaşmaları dışında rakibin potansiyelini görmek, psikolojisini tahlil etmek için de bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Nitekim Selahaddin'in danışmanlarından İmadeddin; "*Bu elçilerin sürekli gelişlerinin altında Müslümanların planlarını öğrenmek ve onların yapacağı operasyonları ertelemelerini sağlamaktı*" derken, İbn Şeddad ise; "*Tüm bu görüşmeler ruh halimizi, gücümüzü ve zayıflığımızı anlamak için düzenlendi. Kuşkusuz bu görüşmelerin iletilmesi Frankların top ateşini üç gün durdurdu*" diyordu. Bunun için bkz. İmadeddin, s. 263; İbn Şeddad, s. 251; Gregory Abü'l Farac, II, 456; Asbridge, s. 438.

dökülmesine sebep olan bu ateşli hastalığı Philippe çabuk atlatmıştı. Mamafih Richard için aynı durum söz konusu olmamaıştı. İngiltere kralı yataklara düşmesine rağmen ordusunun işleriyle ilgilenmeyi de ihmal etmemişti. Akkâ'ya karşı saldırı hazırlıklarını sürdürmüştü. Beraberinde getirdiği büyük mancınıkları mevzilere yerleştirdiği gibi büyük bir saldırı/hücum kulesi yapılması talimatını da vermişti.³¹³

Diğer yandan Haçlılar kışın savaşız geçen dönemlerinde Sultanın ordusundan gelecek saldırılardan korunmak için derin hendekler kazımışlardı. Haziran ve Temmuz ayları boyunca savaşın rutin durumu devam etmiş, Frank mancınıkları durmadan Akkâ surlarını dövmüştü. Fakat ne zaman bu mancınıklar küçük bir gedik açsa ve Franklar şehre sızmak için bu gediğe saldırırsa, garnizon derhal Selahaddin'e işaret vermişti. O da anında Frank ordugâhına taarruza geçerek saldırganları surlardan geri dönmeye zorlamıştı. 14-17 Haziran'da dışardaki Müslüman ordusu, Frankların toprak tahkimatlarına saldırmış ve ordugâhın bir bölümünü yağmalamışlardı. Bunu gören Franklar kaleye yüklenmeyi bırakarak arkalarını korumak zorunda kalmışlardı. Öte yandan denizde de savaş devam etmekteydi. Ancak buradaki durum tamamen Müslümanların aleyhine dönmüştü. Yeni gelen İngiliz ve Fransız donanmaları sayesinde Haçlılar deniz tarafındaki hâkimiyeti tamamıyla ele geçirmişlerdi. Müslüman gemilerinin bunların arasından sızarak şehre ikmal ve erzak ulaştırması neredeyse imkânsız hale gelmişti. Akkâ müdafileri hem denizden hem de karadan iki ateş arasında kalmış, şehirdeki gıda ve diğer malzemeler de azalmaya başlamıştı.³¹⁴

Şehrin ve müdafilerin maruz kaldığı bütün bu zorluklara karşın Haçlı karargâhında hastalık ve partiler arası çekişme devam etmekteydi. Öyle ki, karargâhta bulunan Kudüs Patriği Heraklius salgın hastalıktan ölmüş, onun yerine geçecek kişiyi seçme işine de hile ve entrika karışmıştı. Ayrıca Kraliçe Sybille'nin ölümünden sonra Guy ve Konrad taraftarları arasında çıkan krallık tacını ele geçirme konusundaki rekabet de devam etmekteydi. Yeni gelen krallar da taraflarını daha önceden belirlemişlerdi. Richard, Guy'u; Philippe ise Konrad'ı destekliyordu. Ayrıca İtalyan şehir devletlerinden Pisalılar Richard'ı, Cenevizliler ise Philippe'in tarafını tutmaktaydı. Diğer taraftan Haziran sonunda Philippe, Akkâ'ya karşı bir taarruz planlamış ancak Richard o sırada

³¹³ Ambroise, s. 194-208; *Regis Ricardi*, s. 207; İmadeddin, s. 261; İbn Şeddad, s. 249; Archer and Kingsford, s. 325; Oldenbourg, s. 450; Runciman, III, 42; Lane Pole, s. 256; Lyons ve Jackson, s. 395; Asbridge, s. 437.

³¹⁴ İbn Şeddad, s. 249-252; İmadeddin, s. 258; *Regis Ricardi*, s. 211; İbn Esir, XII, 64-66; Runciman, III, 43; Demirkent, s. 156; ; Lane Pole, s. 256-258; Usta, s. 216-217.

tam iyileşmemişti. Bu nedenle elde edilecek başarıda kendisinin çok fazla rolü olmayacağını düşünerek adamlarını geri çekmişti.

Haçlıların tarafında bunlar olurken Haziran sonuna doğru Sultanın ordusuna Musul, Sincar ve Mısır'dan yeni kuvvetler katılmıştı. Şeyzer ve Hama bölgesindeki emîrlar de Temmuz başında Müslümanlara yeni kuvvetler göndermişlerdi. Akkâ önünde savaş devam ederken, Sultanın kâtipleri çevredeki Müslüman yöneticileri ve halifeyi gelişmeler hakkında sürekli mektuplarla bilgilendirmişlerdi. Bu mektuplar kimi zaman zaferlerini müjdelirken kimi zaman da destek istemek için gönderilmekteydi. İçlerinde Selahaddin'in acil yardım için halifeye gönderdiği mektubunda şunlar yazılmıştı; *"...Düşman şehrin muhasarasında inat ediyor. Bazı kısımlarda lağım lar açmaya başladı. Şehir büyük tehlike ile karşı karşıya, yardımcı askerler şimdi gelmezse ne zaman gelecek. İhtiyaç geçtikten sonra geleceğine hiç gelmesin. Bu an Müslümanların gevşekliği bırakıp, uzaktan yakından harekete geçmeleri, bütün askerleriyle yardıma koşmaları zamanıdır... İnsan bu büyük görevi bırakıp da nasıl yerinde oturur"*³¹⁵ diyerek sitem etmişti.

Diğer tarafta 1 Haziran 1191'de Haçlı karargâhında ölen Flandre Kontu Philippe geride bir varis bırakmadığından İngiltere ve Fransa kralları arasında onun toprakları için yeni bir mücadele patlak vermişti. Richard zengin ve stratejik bakımdan önemli bu eyaleti rakibinin eline düşmüş görmeyi hiç arzu etmemekteydi. Daha önce yaptıkları Messina Anlaşması gereği her şeyi paylaşacaklardı. Bu sebeple Philippe, Kıbrıs'ın yarısını talep edince, İngiliz Kralı da Flandre'nin yarısını talep etmişti. Karşılıklı istekler taraflar arasındaki anlaşmazlıkları derinleştirmişti. Her ne kadar iki kral karşılıklı taleplerinde ısrar etmemiş olsalar da birbirlerine karşı besledikleri kin ve nefret daha da derinleşmişti.³¹⁶

Philippe'ye karşı giderek artan düşmanlığına karşın Kral Richard, Sultan ile görüşmeler yapmak hususundaki ısrarını sürdürmekteydi. Elçilerinden biri vasıtasıyla Mağripli bir esiri Sultana hediye olarak göndermişti. Daha sonra üç adamı gelip Sultandan tavuk, meyve ve bazı yiyecek maddeleri istemişlerdi. Sultan onlara istediklerini verdiği gibi ordu çarşısında dolaşmalarına ve alışveriş yapmalarına da izin

³¹⁵ İmadeddin, s. 257-260; Şeşen, s. 155; Asbridge, s. 439.

³¹⁶ Lane Pole, s. 267; Runciman, III, s. 43; Asbridge, s. 451; Sidney Painter, "The Third Crusade: Richard the Lionhearted and Philip Augustus", s. 68.

vermişti.³¹⁷ Yine aynı gün yani 2 Temmuz 1191'de Haçlılar şehre karşı genel bir taarruza başlamışlardı. Akkâ'dan gelen acil haber müdafilerin sıkıştıklarını ve desteğe ihtiyaç duyduklarını bildirmişti. Bunun üzerine el-Melik el-Adil 3 Temmuz 1191'de şiddetli bir taarruzla Haçlı savunmasını yarıp kaledeki garnizona ulaşmaya çalıştı ise de başarılı olamamıştı. Aynı zamanda Fransızlar da kalede büyük bir gedik açmış ama şiddetli direniş karşısında tutunamayıp, geri çekilmek zorunda kalmışlardı. İkinci bir taarruz da İngiliz ve Pisalılar tarafından tertip edilmiş ama o da sonuçsuz kalmıştı. Haçlılar saldırıların şiddetini artırırken dışardaki Müslüman ordusu ise bir türlü Akkâ'daki garnizona yardım ulaştıramamıştı. Artık destek gelmesinden ümidini kesen ve sürekli saldırı altında kalan müdafiler direnme güçlerinin sonuna gelmişlerdi.³¹⁸

Çaresizlik içindeki müdafiler teslim şartlarını konuşmak üzere 4 Temmuz 1191'de Haçlı ordugâhına elçiler göndermişti. Garnizon kumandanı el-Maştab (Seyfettin el-Hakkâri), Fransa kralının yanına gidip eman dilemişti. Kaledekilerin canlarının bağışlanması ve salimen Sultan Selahaddin'e katılmaları karşılığında şehri teslim etmeyi teklif etmişti. Fakat Philippe bu teklifi kabul etmemişti.³¹⁹ Mevcut durum şehirdekilerin moralini alt üst etmiş ve hayatlarından endişe duymaya başlamışlardı. Selahaddin'in bulunduğu ana karargâha ulaşamadıklarından hayatlarıyla alakalı kararı kendileri almak zorunda kalmışlardı. Bu arada el-Maştab'un uzlaşma girişimi karşılıksız kalınca İzzeddin Arsal, Çavlı'nın oğlu Hüsameddin ve daha birkaç kişi geceleyin kaleden gizlice tekneye binip, karadaki ordugâha gitmişlerdi. Kale ahalisi ertesi sabah onların kaçtığını görmüş ve cesaretleri daha da kırılmıştı.³²⁰

Aynı gün içinde Richard, Selahaddin'e elçiler göndermiş, barış görüşmelerine devam edilmesini rica etmişti. O da bazı şartlarla bunu kabul etmişti. Selahaddin, Akkâ'daki Müslüman sayısının Frank esiri serbest bırakmasına karşılık kuşatmacılar da Akkâ'daki Müslümanları salıverecekti. Ayrıca Haçlılar kutsal haçın kendilerine teslim edilmesini şart koşmuş, bu istekleri de kabul görmüştü. Fakat sürekli koşullara yeni

³¹⁷ İmadeddin, s. 263-264; İbn Şeddad, s. 250; Gregory Abü'l Farac, II, 455; Şeşen, s. 156; Lyons ve Jackson, s. 397; Asbridge, s. 438.

³¹⁸ İmadeddin, s. 265; Gregory Abü'l Farac, II, 456; Lyons ve Jackson, s. 396; Asbridge, s. 441; Sidney Painter, a.g.m., s. 68.

³¹⁹ Ambroise, s. 213-214; İmadeddin, s. 266; İbn Esir, XII, 66; Gregory Abü'l Farac, II, 456; Archer and Kingsford, s. 326; Minorsky, s. 144; El-Maştab'un şehri teslim etmenin karşılığında askerlerin tüm malları ve canları bağışlanmış olarak kaleyi güven içinde terk etme şartını Fransa Kralı ve tüm Fransızların kabul ettiğini söyler. Bkz. Lane Pole, s. 261-262; İngiliz Kralı Richard'ın bunca zahmetten sonra boş bir kaleye razı olmadığını belirtir. Bkz. Regis Ricardi, s. 216-217; Richard of Devizes, s. 41.

³²⁰ İbn Esir, XII, 66; İmadeddin, s. 266; Lyons ve Jackson, s. 396; Minorsky, s. 144-145.

eklemeler yaparak, anlaşmayı uzlaşmaz bir noktaya sürüklemişlerdi. Sultan bunların çirkin niyetlerinin farkına varmış ve müdafileri kurtarmak için acele ile bir plan yapmıştı. Kaledeki Müslümanlara haber göndererek, sabahın erken vaktinde şehirden topluca çıkıp, sahil boyunca tek vücut halinde dağılmadan saldırıya geçerek, düşman saflarını yarmaya çalışmalarını emretmişti. Kendisi de ordusuyla o sırada saldırıya geçeceğini ve onlarla buluşuncaya kadar savaşmaya devam etmelerini söylemişti. Bu karardan sonra kaledekiler hurûç için hazırlanmaya başlamışlardı. Ancak müdafilerin çıkış hazırlıkları uzun sürmüştü. Böylece Haçlılar, Müslümanların planını öğrenerek, gerekli tedbirleri almış ve Sultanın girişimi başarısız olmuştu.³²¹

Akkâ garnizonu çaresizlik içinde yeniden teslim olmayı düşünmeye başlamışlardı. Onların ümitsizlik halinin dışardaki Müslüman karargâhına ulaşmasıyla Sultan büyük bir endişeye kapılmıştı. Müdafilerden dayanmalarını istemiş ve kendilerine yardım sözü vermişti. Ardından 5 Temmuz 1191’de topyekün ve büyük bir taarruz gerçekleştirmek istemişti. Ancak ordusundaki emîrlerin muhalefeti nedeniyle verdiği sözü yerine getirememişti. 7 Temmuz’da yüzerek Akkâ’dan gelen bir haberci Sultana son bir yardım talebini ulaştırmıştı. Şayet yardım almayacak olurlarsa artık mukavemet edemeyeceklerdi. Ancak mevcut şartlar Sultanın yardım gönderebilmesine mani olmuştu. Akkâ garnizonu 11 Temmuz’da son bir gayretle mücadeleye devam etmiş ama direnmenin sonu gelmişti. Nihayetinde 12 Temmuz 1191’de Akkâ müdafileri teslim olmuşlardı.³²² Teslim koşulları Akkâ’daki garnizona zorla dayatılmış, onlar da çaresizce kabul etmişlerdi. Buna göre; Akkâ’daki gemiler, askerî depolar, silahlar, ne varsa Franklara kalacaktı. İçerden dışarıya maddî değeri olan hiçbir şey çıkarılmayacaktı. Akkâ’dakiler fidye için Franklara 200.000 dinar ve Sûr Hâkimi Konrad’ın şahsına 10.000 dinar, adamlarına da 4.000 dinar ödenecekti.³²³ Esir Haçlı asilzadelerden isimleriyle belirtilen yüz kişi ve onlarla birlikte toplamda 1.500 kişi serbest bırakılacaktı. Ayrıca Haçlılar için çok önemli sayılan “*Kutsal haç*”ın da teslim edilmesi

³²¹ İbn Esir, XII, 66; Gregory Abü'l Farac, II, 456; Lyons ve Jackson, s. 397; Runciman, III, 44; Lane Pole, s. 263; İmadeddin, s. 268; Asbridge, s. 446; Sultan bu planı yaparken daha önce karşı taraftan Müslümanlara sığınan iki kişi o gece kaçarak Haçlılara, Müslümanların planını anlatmışlardı. Onlar da bunun için gerekli önlemleri almışlardı.

³²² Ernoul, s. 179; Ambroise, s. 216-217-218; *Regis Ricardi*, s. 220; Richard of Devizes, s. 41; İbn Esir, XII, 67; İbn-i Hallikan, VII, 196-197; İmadeddin, s. 265-269; Süryani Mikhael, II, 285; Archer and Kingsford, s. 326; Runciman, III, s. 44; Mayer, s. 143; Richard, s. 227-228; Asbridge, s. 343-447; Maalouf, s. 273; Devries, s. 118; Man, s. 201; Usta, s. 217; Lane Pole, s. 261-265.

³²³ Ambroise, s. 217-218; İbn Esir, XII, 66; İbn-i Hallikan, VII, 197; İmadeddin, s. 269; Gregory Abü'l Farac, II, 456; Süryani Mikhael, II, 285; Oldenbourg, s. 455; Lane Pole, s. 267; Man, s. 201; Demirkent, s. 156; Usta, s. 217.

istenmişti. Bu şartlar gerçekleşirse Akkâ garnizonundaki Müslüman askerler serbest kalabilecekti. Franklar teslim şartlarına bağlı kalacaklarına dair yemin etmişlerdi.³²⁴

Öte yandan garnizonun teslim bayrağını çektiği ve Haçlılarla anlaştığı haberi daha önce Selahaddin'in karargâhına bir yüzücü tarafından ulaştırılmıştı. Zira verilen söz konusu taahhütleri ancak Selahaddin sağlayabilirdi. Bu sırada karşısındaki kale burçlarından Müslüman sancakları inmiş, Haçlıların sancakları asılmıştı. Garnizondaki subaylar Sultan Selahaddin adına teslim şartlarını imzalamışlardı. Sultan adil ve şerefli liderlik vasfıyla, subaylarının verdiği kararlara saygı duymaktan başka bir seçeneğinin olmadığını görmüştü. Artık kale düştüğüne göre ve oraya yardım edilmeyecekse, Haçlılarla bu kadar iç içe olmanın gerekli olmadığını düşünmüştü. Karargâhını daha uzağa Sephoria'ya giden yol üzerinde bulunan Şafraam mevkiine naklederek Frankların elçilerini kabule hazırlanmıştı.³²⁵

Teslim şartları imzalandıktan sonra Müslüman garnizonu kaleden dışarı çıkmış, Franklar ise krallarının sancakları eşliğinde şehre girmişlerdi. Haçlılar daha başından itibaren Müslümanların mallarına ve canlarına karşı verdikleri yeminlerinden dönerek, onlara esir muamelesi yapmış ve mülklerini yağmalamaya başlamışlardı. Kral Richard şehrin kuzey suru yakınında eski kral sarayına yerleşirken, Kral Philippe deniz kenarında yarımadanın ucuna yakın bir yerde bulunan eski Tapınak Tarikatı binasına konmuştu. Frankların göreceli bir birliktelik sergilemelerine rağmen ihtilafları gittikçe derinleşmekteydi. Fakat elde şimdi bir ganimet varken bu ihtilaflar daha da görünür bir hal almıştı.³²⁶

Öte taraftan parçalanmış Alman birliklerine komuta eden Avusturya Dükü Leopold, diğer iki kralın hukukunu kendisi için de talep etmiş ve bundan dolayı bayrağını onların yanına kale burçlarına dikmişti. Ancak İngiliz askerleri kendi sancaklarının yanında duran ve denkleri olmayan bu sancağı zorbalıkla kale surlarından aşağıya çamur hendeğine fırlatmışlardı. Bu durumdan Richard'ın da haberi vardı.

³²⁴ Ernoul, s. 180; İmadeddin, s. 269; İbn Şeddat, s. 260-261; *Regis Ricardi*, s. 219; Gregory Abü'l Farac, II, 456-457; Archer and Kingsford, s. 326; Oldenbourg, s. 455; Richard, s. 228; Lane Poole, s. 266; Lyons ve Jackson, s. 397; Runciman, III, 44; Demirkent, s. 156; Asbridge, s. 447; Hafez, s. 27; Painter, s. 69.

³²⁵ İmadeddin, s. 269; İbn Esir, XII, 66-67; Otto Of St. Blasien, s. 182; *Regis Ricardi*, s. 221; Asbridge, s. 450.

³²⁶ İbn Esir, XII, 66; Otto Of St. Blasien, s. 182; *Regis Ricardi*, s. 220; Archer and Kingsford, s. 326; Runciman, III, 44-45; Lane Poole, s. 264; İngiltere ve Fransa krallarının ganimetleri eşit paylaşım kuralları gereği esir paylaşımında Emir Karakuş ve esirlerin yarısı Fransızlara, Emir el-Maştab ve esirlerin geri kalanları İngilizlere düşmüştü. Bunun için bkz. Richard of Devizes, s. 41-42; Asbridge, s. 447-448.

Barbarossa'nın ve Alman ordusunun vekili olarak savaşa katılan Avusturya Dükü Leopold'a yapılan hakaret yenilir yutulur gibi değildi. Akkâ'daki ganimetten ve paylaşımından da dışlanmıştı. Çok geçmeden gururu incinmiş bir halde Richard'a karşı tarifi imkânsız bir kin duygusuyla, birliklerini toplayıp ülkesine geri dönmüştü.³²⁷

Daha önceden Akkâ'da, Doğulu asilzadelere ait olan mülklere Batıdan yeni gelenler tarafından el konulmuştu. Söz konusu asilzadelerin çoğu da Konrad'ın tarafındaydı. Özellikle İngilizler ve Guy taraftarları aldıklarını geri vermek niyetinde olmayınca bunlar için tek çare Konrad ve adamlarını himayesine alan Fransa Kralı Philippe'e başvurmak olmuştu. O da bu insanların haklarının iadesi konusunda ısrarcı olmuştu. Ayrıca İtalyan şehir devletleri; Cenova ve Pisa, Akkâ'daki ticari imtiyazlar için rekabet içine girmişlerdi. Zira papalık makamının Mısır'la ticareti yasakladığından beri Akkâ değerli bir liman olmuştu.³²⁸

Akkâ'nın zaptıyla birlikte Franklar için kutsal topraklara giden yolda yaşamsal bir geçit açılmıştı. Selahaddin'in askerî gücünün çok önemli bir parçası olan Mısır donanmasından 70 adet gemi Akkâ'nın korunaklı limanında beklemekteydi. Haçlıların eline geçen bu gemiler onların Akdeniz'deki üstünlüğüne güç katmıştı. Savaş sırasında Müslümanların denizde ne kadar zayıf olduğu, düşman donanması Akkâ sahiline geldiğinde daha iyi anlaşılmıştı. Nitekim mevcut savaşı başlatan İngiltere ve Fransa kralları değildi ama zafere ulaşılmasında donanmalarıyla büyük rol oynamışlardı. Diğer tarafta Franklar açısından Kudüs'ü kurtarma umudu ve cesareti çok yükselmişti. Psikolojik harp yöntemleri açısından bakıldığında da artık Frankların açık bir üstünlüğü söz konusuydu.³²⁹

Öte taraftan Akkâ'nın düşüşü Selahaddin ve ordusunda morallerin bozulmasına yol açmıştı. Yaklaşık iki yıldır büyük cesaretle savundukları Akkâ liman kenti kaybedilmiş ve 3000'e yakın Müslüman esaret altında kalmıştı. Ordusundaki yorgunluk

³²⁷ Otto Of St. Blasien, s. 182-183; Richard of Devizes, s. 42; Archer and Kingsford, s. 326; Runciman, III, 45; Demirkent, s. 157; Asbridge, s. 448.

³²⁸ Runciman, III, 45; Demirkent, s. 157; III. Haçlı Seferi sürecinde Müslümanların iki önemli ihtiyacı olan demir ve kerestenin İtalyan deniz devletleri tarafından Müslümanlara satılmasını papa yasaklamıştı. Bu Müslümanlara karşı bir silah ambargosuydu. Müslümanlar kerestenden gemi, mancınık ve kuşatma kuleleri; demirden silah yani kılıç, kalkan ve diğer malzemeleri imal ediliyordu. Nitekim Selahaddin de onların ihtiyacı olan mallara ambargo koyarak karşılık verdi. İtalyan tüccarlarının en büyük kazanç kalemi, batı için büyük ihtiyaç ve birçok üretim alanında kullanılan "Şap"ın ambargosuyla Selahaddin de onları sıkıştırdı. Nihayet Mısır Limanları'nda ticari imtiyazlar için birbiriyle savaşan İtalyan Deniz Devletleri ve tüccarları bu ambargoyu delmekte gecikmediler. Bkz. Claude Cahen, s. 65.

³²⁹ Asbridge, s. 449.

sebebiyle Selahaddin en kritik anlarda; özellikle 1189 sonbaharında ve 1190 yazında düşmanın en zayıf zamanlarında toplu bir taaruzda kararsız kalmıştı. Savaş boyunca yeterli insan gücü ve kaynak sağlamaya, devletin ihtiyaçlarını karşılamaya, Suriye'yi Almanlara karşı korumaya çalışmıştı. En önemlisi de yılmış bir İslam dünyasını harekete geçirmeye uğraşmıştı. Vücudunu saran çıbanlar, kronik hastalıklar ve yorgunluk sebebiyle fiziksel olarak güçsüz kalmıştı. Sonuçta onun yıllardır verdiği savaşlardaki yenilmezlik imajı İslam dünyasını bir araya getirmişti. Şimdi Akkâ kaybedilmiş ve İslamın muzaffer komutanı ilk defa büyük bir yenilgi tatmış ve kendini yalnız hissetmişti.

3.2. Fransa Kralının Ülkesine Dönüşü

Haçlılar Akkâ'da ilk iş olarak papalığı temsilen Verona Piskoposu Adelarid idaresinde kiliseleri hizmete açmışlardı. Diğer yandan krallar en önemli sorun ve ihtilafların temel kaynağı olan Kudüs krallığı meselesini çözüme kavuşturmak adına Akkâ'da toplanmışlardı. Toplantıdan çıkan karar iki tarafı da memnun etmişti. Bu karara göre Guy ölene kadar kral olarak kalacaktı. Ondan sonra krallık hakkı Konrad ile Isabella'ya geçecekti. Krallık sırası kendisine intikal edene kadar Konrad, Sûr, Beyrut ve Sayda'ya hükmedecek ve taca ait gelirleri Guy ile paylaşacaktı. Fransa Kralı Philippe müteffiki ve kuzeni Konrad'ın geleceğini ve çıkarlarını garantiye aldıktan sonra geldiğinden beri aklında tasarladığı geri dönme düşüncesini açıkça ifade etmeye başlamıştı. Bunun için çok sık hastalandığını ileri sürmüştü. Topraklarındaki Flandre kontluğunda sorunlar çıkmıştı. Hem Akkâ'nın alınmasında bulunarak bir Hıristiyan olarak görevini yaptığını düşünmekteydi. Gerçekte ise doğuda elde edilecek başarıların Richard'ın hanesine yazılacağını bildiğinden bu durumu çekememişti. Ayrıca Batı Avrupa'daki İngiliz topraklarıyla alakalı gizli niyetleri de vardı.³³⁰

Ayrıca Fransa Kralı, Richard'ın kendisine karşı bir suikast hazırlamasından ve hayatının tehlikede olduğundan endişe etmekteydi. Bununla alakalı söylentiler asilzadeler arasında dillendirilmeye başlanmıştı. Richard'ın askerlerinin kendisine olan sadakati ve Müslümanların ona olan saygısı göz önüne alındığında rakipsiz kalmak adına böyle bir şey planlamış olabilirdi. Onun gibi düşünen doğunun baronlarına göre saygıya asıl lâayık olan ve kendi zor durumlarını takdir eden gerçek hükümdar Philippe idi. Ancak iki kralın da karakterleri göz önüne alındığında muhtemelen bu söylentiye fısıldayanların planı, Kral Philippe'in dönüşünün yaratacağı düş kırıklığı ve karşı öfkeyi önlemeye yönelikti.³³¹

Öte yandan Philippe göre Richard, doğu macerasına kendisini fazla kaptırmıştı ve buradan dönemeyebilirdi. Richard'ın üvey kardeşi John ise onun için kolay bir

³³⁰ Ambroise, s. 218-221; *Regis Ricardi*, s. 222; Archer and Kingsford, s. 330; Runciman, III, 45; Oldenbourg, s. 453-456; Mayer, s. 144; Richard, s. 228; Lane Poole, s. 267; Demirkent, s. 157; Usta, s. 217; Asbridge, s. 452; Sidney Painter, "The Third Crusade: Richard the Lionhearted and Philip Augustus", s. 69-70.

³³¹ Archer and Kingsford, s. 330; Runciman, III, 46; Lane Poole, s. 267; Asbridge, s. 450-451.

lokmaydı. Bütün bu gizli hesapların gölgesinde Fransa Kralı ordusunun büyük bir kısmını Bourgounde dükünün himayesinde doğuda bırakarak, 31 Temmuz 1191'de Akkâ'dan ayrılmış Sûr'a doğru yola çıkmıştı.³³² Onunla birlikte arazileriyle uğraşması gerektiğini söyleyip gerçekte Richard'ın emrinde olmak istemeyen Konrad da geri dönmüştü. Philippe, Sûr'a vardıktan üç gün sonra Brindisi istikametine doğru yelken açmıştı. Gidişinden hemen sonra İngilizler ve Lusignan partisi, kendisini döneklilik, korkaklık ve vazifeden kaçmakla suçlamışlardı.³³³

Fransa Kralı ayrıldıktan sonra kumandayı Richard almıştı. Selahaddin ile yürütülen barış müzakereleri ve savaşın bundan sonraki seyri artık İngilizlerin eline kalmıştı. Diğer taraftan Selahaddin, Akkâ'daki subaylarının verdiği sözün arkasında olduğunu bildirmişti. Haçlılar ise Akkâ'nın savaş sırasında zarar gören surlarını onarmaya girişirken, Selahaddin de talep edilen para ve esirleri hazırlamakla meşgul olmuştu. Sultan hem gerekli parayı bulmakta zorlanmış hem de esirlerin uzakta ve farklı bölgelerdeki zindanlarda olmalarından dolayı teslimat zaman almıştı. Bu sebeple Kral Richard'a gönderdiği haberde paranın ve esirlerin teslimini taksitle ve üç ayda tamamlamak istemişti. Aslında istenilen paranın bulunma zorluğuyla birlikte ordunun yorulmuş olması sebebiyle zaman kazanmak istemişti. Şayet görüşmeler uzarsa Haçlılar sonbahar ve kış boyunca Akkâ'da çakılıp kalabilirlerdi.³³⁴

Akabinde 2 Ağustos 1191'de Haçlı subayları Sultanın karargâhına gelip, isteklerinin Richard tarafından da makul görüldüğünü ve kendileri de ilk taksit ödendiği takdirde Müslüman esirleri serbest bırakacaklarını bildirmişlerdi. Bu sırada Selahaddin gelen Haçlı asilzadelere gerçek haçı göstermişti. Haçlılar kutsal haçı gördükten sonra önünde kendilerince ibadet etmişlerdi. Sultan söz verdiği üzere 11 Ağustos 1191'de para ve esirlerin ilk taksitini Haçlı karargâhına göndermişti. Haçlılar, Sultanın yanına gelerek paranın tamam olduğunu ancak teslim edilen esirler arasında özellikle isimleri

³³² Ernoul, s. 179; Ambroise, s. 220; *Regis Ricardi*, s. 225; İmadeddin, s. 277; Archer and Kingsford, s. 330-331; Mayer, s. 144; Oldenbourg, s. 457; Richard, s. 228; Lane Poole, s. 267, Runciman, III, 45; Demirkent, s. 157; Lyons ve Jackson, s. 404-405; Asbridge, s. 452; Sidney Painter, a.g.m., s. 70-71; Fransa Kralı, Richard'a ülkesiyle alakalı barışı koruyacağına ve ülkesine dönene kadar vasallarıyla ülkesini gözeticeğine dair söz verdi. Bkz. Richard of Devizes, s. 43.

³³³ Ambroise, s. 225-226; Otto Of St. Blasien, s. 182; *Regis Ricardi*, s. 225; Richard of Devizes, s. 42; İmadeddin, s. 277; İbn Şeddad, s. 248; Archer and Kingsford, s. 330-331; Demirkent, s. 157; Man, s. 202; Maalouf, s. 275; Asbridge, s. 451-453; Painter, s. 70-71.

³³⁴ İbn Şeddad, s. 260-261; İbn Esir, XII, 67; İmadeddin, s. 266; Ernoul, s. 180; Ambroise, s. 222-223; *Regis Ricardi*, s. 227; Gregory Abü'l Farac, II, 456-457; Archer and Kingsford, s. 331; Richard, s. 228; Lane Pole, s. 269, Runciman, III, 46; Asbridge, s. 453.

verilen bazı asilzadelerin olmadığını bildirmişlerdi. Bu sebeple Müslüman esirleri teslim etmeyeceklerini söylemişlerdi. Selahaddin, ya göndermiş olduğu para ve esirlere karşılık kendi adamlarını serbest bırakmalarını ya da kendisine yeni bazı önemli asilzadelerin rehin vermelerini istemişti. Richard'ın elçileri bu iki teklifi de reddetmişlerdi.³³⁵ Elçiler bekledikleri ve isimleri belli olan diğer adamlarının serbest bırakılması karşısında şifahi bir teminatta bulunmuşlardı. Sultan bu durum karşısında kesin tavrını ortaya koyarak adamlarının kayıtsız şartsız serbest bırakılmasını ve kendisinin başka bir şey vermeyeceğini beyan etmişti.³³⁶

Bu sırada İngiliz Kralı Richard, Kudüs üzerine yürümek için sabırsızlanmaktaydı. Elçilerin kendisine yeteri kadar zaman kaybettirdiğini düşünmekteydi. Müslüman esirler de onun için bir yükü. Selahaddin'in tavizsiz duruşu, Richard'ın esirlerden kurtulmak için aradığı bahaneye zemin teşkil etmişti. Karşılıklı elçilik geliş gidişleri yüzünden bir haftadan fazla bir zaman geçmişti. 20 Ağustos 1191'de Richard, Selahaddin'in anlaşmanın bazı maddelerine uymadığını beyan ederek, Akkâ garnizonundan esir düşen yaklaşık 2700 Müslüman esirin kılıçtan geçirilmesini emretmişti. Bunu duyan Richard'ın askerleri, esir askerleri, eşleri ve çocuklarıyla beraber katletmişlerdi.³³⁷

Sadece bir kaç önemli şahsiyet ile köle olarak kullanmaya müsait kuvvetli bir kaç kişinin dışında diğer esirler adeta koyun gibi boğazlanmıştı. Akkâ surlarının dibinde tertip edilen katliamı yakın karakollardan gören Müslüman askerler yardım için hemen harekete geçtiler ise de de akşama kadar devam eden mücadeleler sonucunda Haçlıları yarıp onlara ulaşmayı başaramamışlardı. Nihayetinde güneş batarken her iki tarafta karargâhlarına geri dönmüşlerdi.³³⁸ Müslümanlar arkadaşlarını teşhis etmek ve

³³⁵ Ambroise, s. 223-224; Gregory Abü'l Farac, II, 457; İbn Esir, XII, 67; İmadeddin, s. 277-278; İbn Şeddad, s. 260-261; Runciman, III, 47; Lane Pole, s. 269; Man, s. 203; Asbridge, s. 454-455.

³³⁶ Ambroise, s. 226-227; İbn Şeddad, s. 260-262; İmadeddin, s. 227; Süryani Mikhael, II, 285; Archer and Kingsford, s. 331; Mayer, s. 143; Richard, s. 228; Demirkent, s. 157; Asbridge, s. 455-456; Painter, s. 71-72; İbn Esir; "Selahaddin söz verdiği parayı bulmuş ve Haçı da getirmişti. Savaş konseyi ile yaptığı istişareye göre onlar Müslümanları salimen bırakmadan, kendilerine hiçbir şey verilmeyecekti. Ancak Tapınak Tarikatı liderleri bu işe kefil olursa (bunlar dindar ve ahde vefalıydı) o zaman ilk ödeme yapılıns yönünde fikir birliği oluşmuştu. Tapınakçılar da; "Biz ne yemin eder, ne de kefil oluruz. Çünkü biz yanımızdakilere hainlik edilmesinden korkarız" demişler diye bize aktarıyor. Bkz. İbn Esir, XII, 67.

³³⁷ Ernoul, s. 180; Ambroise, s. 227-228; *Regis Ricardi*, s. 231; Richard of Devizes, s. 42; Otto Of St. Blasien, s. 182; İmadeddin, s. 278; İbn Şeddad, s. 262-263; İbn Esir, XII, 67-68; Gregory Abü'l Farac, II, 457; Süryani Mikhael, II, 285; Archer and Kingsford, s. 331; Mayer, s. 143; Oldenbourg, s. 457; Richard, s. 228; Lyons ve Jackson, s. 405; Runciman, III, 47; Lane Pole, s. 270; Asbridge, s. 456; Demirkent, s. 157-158; Hodgson, II, 292; Man, s. 203; Maalouf, s. 274; Minorsky, s. 145; Usta, s. 218.

³³⁸ İmadeddin, s. 278; İbn Şeddad, s. 262-263; İbn Esir, XII, 68; Archer and Kingsford, s. 331; Runciman, III, 47; Selahaddin'in onca cömert ve merhametli hareketinden sonra Richard'ın bu katliamı şaşırtıcıdır.

naaşlarını taşımak için gelmişlerdi. Selahaddin bu olay karşısında çok sinirlenmişti. Franklar çok yakın zaman önce onun Kudüs'te Hıristiyanlara gösterdiği engin hoşgörü ve merhametten hiç ders almamışlardı. Hastalıkta, açlıkta ve teslim olduklarında uzatılan merhamet elini ve yapılan centilmenliği çok çabuk unutmuşlardı. Bu vahşet barış görüşmelerinin de haliyle askıya alınmasına sebep olmuştu. Daha sonraki haftalarda esir düşen Haçlıların hayatları ekseriyetle bağışlanmayacaktı.³³⁹

Orada olan Latin kronikçilerin bazıları kendince bu vahşete mazeretler uydurmuştur. Ama sonraki Latin araştırmacılar, o çağda medeniyet erdemleri, hoşgörü ve gerçek şövalyeliğin Müslümanlarda olduğunu kabul ettiler. Bkz. Usame ibn Munkız, a.g.e. s. 203-204; Lane Pole, s. 270; Asbridge, s. 456; Minorsky, s. 107-108; Painter, s. 72-73.

³³⁹ İmadeddin, s. 278; İbn Şeddad, s. 263; İbn Esir, XII, 68; Süryani Mikhael, II, 285; Usame ibn Munkız, s. 203-204; Archer and Kingsford, s. 331; Demirkent, s. 158; Asbridge, s. 456-457.

3.3. İngiltere Kralı Richard'ın Yeniden Harekete Geçmesi;

Kaysâriye ve Arsuf Savaşı

Richard 22 Ağustos 1191 Perşembe günü ordusunu Akkâ'dan harekete geçirmişti. Emrinin altında olmak istemeyen Konrad ve birçok yerli baron yanında değildi. Bourgounde dükü kumandasındaki Fransızlar da ona gönülsüzce artçı kuvveti olarak katılmışlardı. Ayrıca savaşçılar uzun uğraşlardan sonra ele geçirdikleri Akkâ'da kavuştukları rahat hayatı terk etmek istememişlerdi. Birçok asker Akkâ'daki tavernalarda gönül eğlendirmekten dolayı sefere katılmamıştı. Bol yiyecek, içecek ve fahişelerle dolu korunaklı kaleyi terk etmek istememişlerdi.³⁴⁰ Sefer için orduya sadece çamaşır yıkayan ve geri hizmette çalışan yaşlı kadınlar alınmıştı. Bu sırada Selahaddin sahilden kuzeye yönelen Taberiye, Dımaşk yoluna ve Nazaret üzerinden Kudüs'e giden yola hâkim bulunan Safraam'daki karargâhındaydı. Richard ise denizden uzaklaşmadan kıyıya paralel ve ona eşlik eden donanmasının desteğiyle güneye doğru yürüyüşüne devam etmişti.³⁴¹

Haçlıların harekete geçtiği haberini alan Sultan da ordusuna yürüyüş emri vermiş, aynı istikamette içerden onları takip ederek, Karmel Dağı yamaçlarında düzlüğe hâkim Tell Kaymun yanında ordugâhını kurmuştu.³⁴² Ayrıca Karmel Dağı'nın güneyindeki sahilde müsait bir savaş alanı için etrafi dolaşmaya çıkmıştı. O, Akkâ'nın işgalinden hemen sonra Haçlı ordusu için güney yönünde stratejik olabilecek istihkâmları yıktırılmıştı. Bu arada Hıristiyan ordusu kısa süre önce yıkılan Hayfa önünden ve Karmel Dağı kenarından sahile yakın yürüyüşünü sürdürmekteydi.³⁴³ Onları denizden takip eden donanma ise kara ordusunun temposunda gayet yavaş ve mümkün olduğunca yakın temasta yoluna devam etmekteydi. Richard'ın planı orduya iki günde bir dinlenme fırsatı vermektir. Bu arada batıdan esen şiddetli rüzgârlar ve sis kıyıda deniz

³⁴⁰ Ambroise, s. 228-234; İmadeddin, s. 278; İbn Esir, XII, 68; *Regis Ricardi*, s. 235-237; Archer and Kingsford, s. 331; Mayer, s. 144; şın Demirkent, s. 158; Man, s. 205; Asbridge, s. 462-463; Lane Poole, s. 278; Sidney Painter, "The Third Crusade: Richard the Lionhearted and Philip Augustus", s. 73.

³⁴¹ Ernoul, s. 180; *Regis Ricardi*, s. 238-239; İbn Esir, XII, 68; İbn Şeddad, s. 263; İmadeddin, s. 279; Gregory Abü'l Farac, II, 457; Archer and Kingsford, s. 331-333; Mayer, s. 144; Lane Poole, s. 271; Demirkent, s. 158; Asbridge, s. 460-463; Lyons ve Jackson, s. 405-407.

³⁴² İmadeddin, s. 281; İbn Şeddad, s. 264; İbn Esir, XII, 68; Gregory Abü'l Farac, II, 457; Lyons ve Jackson, s. 406; Asbridge, s. 464.

³⁴³ Ambroise, s. 239-240; *Regis Ricardi*, s. 240-242; Ebu Şame, IV, s. 139; Archer and Kingsford, s. 333; Asbridge, s. 460-465. Mark L. Evans, "Battle of Arsuf: Climactic Clash of Cross and Crescent", *Military History*, 2001, Vol. 18, Issue 3, pp: 35-40; Sidney Painter, a.g.m., s. 73-74.

filosunun keskin burunları geçmesini zorlaştırmıştı. Bununla birlikte Müslüman ordusunun hafif süvarisi zaman zaman Karmel Dağı üzerinden geçmekte olan Haçlı ordusuna taarruz ederek artçıları esir almaktaydı. Bu esirler Sultanın huzuruna çıkarılarak gerekli ifadeleri alındıktan sonra Akkâ katliamına misilleme olarak öldürülüyordu. Ama çamaşırcı ve hizmet grubundan olan esir kadınlara dokunulmuyordu. Richard ise yorulan ordusunu Karmel Dağı'ndan geçirdikten sonra Kaysâriye'nin kara tarafında karargâh kurmuştu(30 Ağustos 1191).³⁴⁴

Böylece iki ordu arasındaki mesafe de oldukça kısalmış ve taraflar arasında şiddetli öncü savaşları yaşanmaya başlamıştı. Müslüman ordusunda Akkâ'nın öcünü almak duygusu hâkim olduğundan, sürekli saldıran taraf olmuşlardı. İbn Şeddad bu durumu; *“Müslüman okçular onları taciz ettiler ve saflarını bozmak için çatıştılar ama Haçlılar övgüye değer şekilde kendilerini kontrol ettiler ve acele etmeden, gemileri kıyı boyunca onları izleyerek devam ettiler”*³⁴⁵ sözleriyle ifade etmekteydi. Haçlı ordusu gerçekten de İbn Şeddad'ın aktardığı gibi mümkün olduğunca safları bozmadan savunmada kalmayı tercih etmişti. Öncü savaşları ise tüm yürüyüşün değişmeyen karakteri olmuştu. Haçlılar herşeye rağmen inatla ilerleyişlerine devam etmişlerdi. Bu arada Richard sürekli at sırtında ordusunun bütün kanatlarını kontrol ederek cesaretlendirmeye çalışıyordu.

Öte yandan Kuzey Avrupa'nın serin ve soğuk havasına alışkın şövalyeler doğunun kavurucu çöl sıcaklarında zorlanmaya başlamışlardı. Demirden ağır zırhlar sebebiyle etrafı kasıp kavuran sıcakta güneş çarpması sonucu ağır kayıplar vermişlerdi. Öyleki aşırı sıcaktan ısınan demir zırhların içinde birçok kimse bayılmış ve düştüğü yerde öldürülmüştü. Müslümanların en büyük stratejilerinden biri de birbirlerine kenetlenmiş Haçlı saflarını ayırmaktı. Karşı tarafın da en fazla dikkat ettiği konu buydu ve buna müsaade etmemişlerdi. Ancak zaman zaman istisnalar da yaşanabilmekteydi. Öyleki bir ara malzeme taşıyan arabaların arkasında kalmış olan Bourgounde dükü ve Fransız birlikleri imha edilmek tehlikesiyle burun buruna kalmışlardı. Bunlar çarpışa

³⁴⁴ Ernoul, s. 180; Ambroise, s. 236-238; İmadeddin, s. 281; İbn Şeddad, s. 267-268; Archer and Kingsford, s. 333; Lane Pole, s. 275; Asbridge, s. 465; Lyons ve Jackson, s. 405-408; Runciman, III, 47-48; Mark L. Evans, “Battle of Arsuf” pp: 35-40; Haçlı ordusunun Arsuf'a varıncaya kadar çok defa artçı saldırılara maruz kaldığı ve önemsenecek derecede Frank'ın öldürüldüğü ve esir alındığı belirtilmektedir. Bkz. İbn Esir, XII, 68-69.

³⁴⁵ İbn Şeddad, s. 269-270; İbn Esir, XII, 68; İmadeddin, s. 277-280; Demirkent, s. 158; Asbridge, s. 466-467; Mark L. Evans, “Battle of Arsuf” pp: 35-40.

çarpışa canlarını güçlkle kurtarabilmişlerdi. Sıcak havanın yanında sürekli hale gelen Müslüman saldırıları neticesinde moralleri bozulan ve zor anlar yaşayan Haçlılar; *Sanctum Sepulchrum Adiuva! Ey Kutsal Mezar bize yardım et!* Duasını hep birlikte düzenli aralıklarla yüksek sesle bağıarak yürüyüşlerine devam etmişlerdi.³⁴⁶

Haçlılar içine düştükleri zorluklar karşısında çıkış yolu ararken Selahaddin ise nihayet bir meydan savaşı vermek için aradığı yeri bulmuştu. Burası Arsuf'un hemen kuzeyinde süvari kuvvetlerini kullanmak için yeteri kadar geniş bir düzlüğe sahip ve denizden üç kilometre mesafeye kadar inen ağaçlıklarla gayet iyi maskelenen bir mevki idi. Bu arada Richard yeniden barış müzakerelerine başlamak için 5 Eylül 1191'de Sultanın kardeşi el-Adil ile buluşmuştu. Onun, Kudüs krallığının eski arazisinin kendilerine geri verilmesi şeklinde yaptığı teklifi el-Adil tarafından şiddetle red edilmişti.³⁴⁷ İngiliz Kralı, Müslümanların savaşa kararlı olduklarını görerek 7 Eylül 1191 Cumartesi sabahı birliklerini savaş düzenine sokmuştu. Ordunun ağırlıklarını sahilde bırakarak, Henri de Champagne ile yaya kuvvetlerinin bir kısmını bunları korumakla görevlendirmişti. Ayrıca deniz filosu kıyıya yakın durarak gerekli lojistik desteği sağlayacak ve yaralıları gemilere taşıyıp tedavi edecekti. Savaş düzeninde okçular ön safta şövalyeler ise hemen arkalarında yer almışlardı. Savaş hattının sağ kanadı olan güney kısmını Tapınak (Templier) şövalyeleri tutmuştu. Bunların hemen yanında Bretonlar ve Anjoulular onların yanında Guy ile kardeşi Geoffroi de Lusignan kumandasında Guyenne birlikleri bulunmaktaydı. Merkezî ise Richard kendi İngiliz birlikleri ve Norman askerleriyle savunacaktı. Merkezin solunda Flamanlar ve Jacques d'Avesnes kumandasında mahallî baronlar ile Bourgounde Dükü Hugue idaresinde Fransızlar yer almaktaydı. Kuzey cephenin en solunda yine diğer tarikat şövalyeleri olan Hospitalierler yer almıştı. Richard ve Bourgounde dükü at üstünde ordu saflarını dolaşarak birliklere cesaret verici konuşmalar yapmışlardı.³⁴⁸

³⁴⁶ Ernoul, s. 180; Ambroise, s. 241; *Regis Ricardi*, s. 247; İmadeddin, s. 280; İbn Şeddad, s. 264; İbn Esir, XII, 68-69; Archer and Kingsford, s. 333; Runciman, III, 48; Lane Pole, s. 274-275; Lyons ve Jackson, s. 406-407; Asbridge, s. 466-468; Mark L. Evans, "Battle of Arsuf" pp: 35-40; Painter, s. 72-74.

³⁴⁷ Ernoul, s. 180; Ambroise, s. 248-249; İmadeddin, s. 284; İbn Şeddad, s. 273; Mayer, s. 144; Aslında bu görüşme isteği bir taktik manevra idi. Richard'ın barış niyeti yoktu. Öne sürülen koşulların Müslümanlar tarafından şiddetle reddedileceğini biliyordu. Derdi sadece Müslümanların planlarını öğrenmek, onları yanıltmak, kafalarını karıştırmak ve olası saldırılarını geciktirmek içindi. Bkz. Asbridge, s. 469-470.

³⁴⁸ Ambroise, s. 249-250; *Regis Ricardi*, s. 246; İbn Şeddad, s. 270; İbn Esir, XII, 69; Archer and Kingsford, s. 333; Mayer, s. 144; Runciman, III, 49; Lane Pole, s. 276; Demirkent, s. 158; Lyons ve

Savaş Müslümanların öğle saatlerine yakın yaptıkları saldırılarla başlamıştı. Coğunluğu Zenci ve Araplardan oluşan yaya askerler ok ve sapan taşlarıyla dalgalar halinde Haçlıların üzerine yürümüşlerdi. Bu saldırı Haçlı piyadelerinin ilk hatlarını yararak ve ağır teçhizatlı şövalyelerin önüne kadar dayanmış ise de geri püskürtülmüştü.³⁴⁹ Peşinden Müslüman süvarilerinin taarruzu başlamıştı. Bunlar daha çok Haçlı ordusunun Hospitalier şövalyeleri ile onlara en yakın yerde bulunan Flamanlar ve yerli baronların olduğu sol kuzey kanadına yüklenmişlerdi. Müslümanların niyeti Haçlıların saflarını dağıtmaktı. Haçlılar da bunu bildiklerinden dağılmamak için çok uğraşmışlardı. Şövalyeler direndiği gibi okçular da taarruz dalgasından sonra saflarını yeniden kurmuşlardı. O sırada Sultanın yanında bulunan İbn Şeddad durumu şöyle tasvir etmekteydi; *“Atlıların önüne yerleştirilmiş piyadeler bir duvar gibi sıkı duruyordu. Onların yaylı tüfekleri hem atlarımızı hem de savaşçılarımızı yaralarken, her piyade eri kalın bir çeşit zırh ile öyle kesif ve güçlü bir uzun post örtüsü giyyordu ki, oklarımız hiç tesir etmedi.”*³⁵⁰

Bu sıralarda Haçlı askerlerin taarruza geçme isteği Richard tarafından geri çevrilmişti. Kral, rakiplerinin yorulmasını ve asıl ordunun yaklaşmasını beklemişti. Hospitalierlerin büyük ustası ona arka arkaya haberciler göndererek taarruz işaretini vermesini rica etmişti. Hücuma geçmek imkânını bulmadıkları takdirde kendi şövalyelerinin geri çekilmek ve çözülmek durumunda kalacaklarını bildirmişti.³⁵¹ Richard sabretmeleri gerektiği haberini gönderince, şövalyelerden ikisi kendi inisiyatifleriyle atlarına binip, Müslüman saflarına doğru atılmışlardı. Durumu gören arkadaşları da onları takip etmişti. Bu grubun hücumunu gören diğer bütün Haçlı süvarileri de atağa geçmişlerdi. Ancak ani gelişen bu saldırıdan haberi olmayan, öndeki yaya okçular yolu kapamıştı. Artık işin çığırından çıktığını gören Richard düzeni

Jackson, s. 408-409; Man, s. 207; Asbridge, s. 471; Mark L. Evans, “Battle of Arsuf” pp: 35-40; Painter, s. 74-75.

³⁴⁹ Ernoul, s. 180; Ambroise, s. 253-254; İmadeddin, s. 285; İbn Şeddad, s. 275-277; İbn Esir, XII, 69; *Regis Ricardi*, s. 247; Archer and Kingsford, s. 334; Richard, s. 228; Lyons ve Jackson, s. 409-410; Runciman, III, 49; Demirkent, s. 160; Man, s. 207; Lane Pole, s. 276; Asbridge, s. 472-473.

³⁵⁰ Ernoul, s. 180; Ambroise, s. 255-256; İbn Esir, XII, 69; *Regis Ricardi*, s. 250; Archer and Kingsford, s. 334; Cahen, s. 98; Lyons ve Jackson, s. 410; Asbridge, s. 473-474; Mark L. Evans, “Battle of Arsuf” pp: 35-40; İbn Şeddad’ın “Düşmanın yaylı tüfekleri” dediği Arbalettir. Arbalet, Ortaçağda Avrupa’da, kundaklı yayın geliştirilmesiyle yapılmış, en az üç kişinin birlikte kullandığı ağır ve etkili bir silahtı. Arbaletin çok öldürücü olmasından dolayı IX. yüzyıldaki Hristiyan konsili, Avrupa’da kullanımını yasaklamıştı. Ama söz konusu Müslümanlar olunca rahatça kullanılıyordu. Bkz. İbn Şeddad, s. 269-277.

³⁵¹ Ambroise, s. 256-257; *Regis Ricardi*, s. 249; İbn Şeddad, s. 269-277; Archer and Kingsford, s. 334; Richard, s. 228; Runciman, III, 49; Lane Pole, s. 278; Man, s. 208, Lyons ve Jackson, s. 410; Asbridge, s. 474-475.

sağlamak için taarruzun idaresini eline almak zorunda kalmıştı. Yakın bir tepeden savaşı takip eden Selahaddin'in kâtibi İbn Şeddad; “Şövalyelerin piyadenin ortasında bir araya toplandığını gördüm; daha sonra piyade açıldı ve içinden her yöne bir büyük hücum halinde saldırdılar. Her şey parçalanana dek, kimileri sağ kanadımızda, kimileri solda ve kimileri merkezde...”³⁵² Şeklindeki aktarımla başlayan Haçlı saldırısının şiddetine işaret etmekteydi.

Savaşın ilerleyen safhalarında Müslüman ordusu, Haçlıların bu taarruzuna karşı dayanamayarak dağılmış ve kaçmaya başlamıştı. Selahaddin tam zamanında karargâhını müdafaa ederek, ordusunu toparlamış ve hatta düşmana ikinci bir taarruza geçecek şekilde düzeni sağlamıştı. Ancak geç kalınmış ve karanlık basmıştı.³⁵³ Gece karanlığı çökerken Haçlı ordusu moralleri düzelmiş olarak yaralarını sarmış, sonrasında yeniden yollarına devam etmişlerdi. Böylece mücadele sona ermişti. Arsuf Savaşı sonucu kesin olan bir savaş olmamıştı. Ancak Haçlılar zaferin kendileri tarafından kazanıldığını düşünmekteydi. Savaş meydanında maktul düşmüş bulunan şövalye Jacques d'Avesnes ile birlikte Frankların kayıpları şaşılacak kadar azdı. Ancak Müslümanların verdikleri kayıplar da aynı derecede az olmuştu.³⁵⁴

Savaşın ertesi günü Selahaddin'in ordusu ikinci bir mücadeleye hazır durumdaydı. Ancak Richard yeni bir çarpışmaya girmek niyetinde değildi. Sultan, rakibinin çok istekli olmadığını görünce ısrarcı olmamıştı. Bu savaşın Haçlılar açısından en önemli kazanımı, elde ettikleri güven ve moral olmuştu.³⁵⁵ Zira Arsuf Savaşı, Hittîn'den sonra en büyük ikinci karşılaşmaydı. Haçlılar bu mücadelenin sonrasında Selahaddin'in yenilebileceği umuduna kapılmışlardı. Diğer yandan savaşta gösterdiği cesaret, orduyu

³⁵² Ernoul, s. 180; Ambroise, s. 256-260; İbn Şeddad, s. 276; *Regis Ricardi*, s. 252-253; Archer and Kingsford, s. 334; Oldenbourg, s. 458; Lyons ve Jackson, s. 410; Asbridge, s. 474-475.

³⁵³ İbn Esir, XII, 69; İmadeddin, s. 286; İbn Şeddad, s. 276; Ambroise, s. 262-263; *Regis Ricardi*, s. 257; Gregory Abü'l Farac, II, 457; Archer and Kingsford, s. 336; Runciman, III, 50; Lane Pole, s. 281-2; Demirkent, s. 160; Lyons ve Jackson, s. 410; Asbridge, s. 475; Mark L. Evans, “Battle of Arsuf” pp: 35-40.

³⁵⁴ Ernoul, s. 180; Ambroise, s. 265-266; *Regis Ricardi*, s. 257-258; İbn Hallikan, VII, 197; İbn Şeddad, s. 271-277; İbn Esir, XII, 69; Archer and Kingsford, s. 336; Richard, s. 228; Lyons ve Jackson, s. 411-412; Runciman, III, 47-50; Asbridge, s. 475-476; Usta, s. 218; Selahaddin'in çok cesur ve kahraman olan memlûkü Ayaz et-Tavil de şehit olanların içindeydi. Emir olmasa da Müslümanlar açısından önemli ve çok iyi savaşan cesur bir askerdi. Bkz. İbn Esir, XII, 69; Ambroise, s. 245-246; Asbridge, s. 467.

³⁵⁵ Demirkent, s. 160; Lyons ve Jackson, s. 411-412; Haçlı kronikçilerin bir kısmı ve İngiliz Haçlı tarihçileri 7 Eylül'de meydana gelen Arsuf'taki savaşı Richard'ın önceden planlı bir eylemi ve üstün bir zaferi olarak yazmaktadırlar. Ancak kayıtların ekseriyeti onun savaşa girmek istemediği, savunmada kaldığı ve en büyük amacının Arsuf'taki kampa varmak olduğunu yazmaktadırlar. Daha geniş bilgi için bkz. Asbridge, s. 4475-477.

sevk ve idare edişi Richard'ın şöhretini daha da büyötmüştü.³⁵⁶ Aslında taarruz emrini o vermemişti ancak savaşı sevk ve idare etmekteki başarısı dikkatlerden kaçmamıştı. Haçlılar, Akkâ'dan sonra bu ikinci başarayı talihin kendilerine doğru döndüğüne yormuşlardı.

Karşı tarafta ise Akkâ müdafilerini kurtaramayışları ve onların öcünü almak için Arsuf'ta giriştikleri taarruzun sonuçsuz kalması Müslömanların morallerini bozmuştu. Bu arada Sultanın sağlığı da çok bozulmuş, sık sık malarya nöbetleri geçirmeye başlamıştı. Fakat hastalığına rağmen mücadeleyi bırakmamış ve ordusunu İngiltere kralının bundan sonra atacağı adımı beklemek üzere 9 Eylül'de Kudüs yolu üzerinde bulunan Remle'ye sevk etmişti.³⁵⁷

Bu arada Haçlı ordusu yoluna devam ederek Yafa'ya varmıştı. Selahaddin'in yerle bir ettiği kaleyi yeniden inşa etmeye başlamışlardı. Zira sahilde önemli bir üsse ihtiyaçları vardı. Sahil boyunca donanmadan gerekli desteği almışlardı. Fakat Haçlı ordusu Filistin içlerine, doğuya doğru yöneldiğinde arkada lojistik destek sağlayacak güçlü bir üsse ihtiyaçları olduğunu çok iyi biliyorlardı. Ancak böyle bir üssün yapımı ve yorulan ordunun iyice dinlenmesi için zamana da ihtiyaçları vardı. Kral birliklerini Arsuf Savaşı'nın yorgunluğunu atmak adına dinlendirmeye aldığında bu bazı kesimlerce Kudüs'ün alınması adına kaçırılan büyük bir fırsat olarak değerlendirilmışti. Ancak Richard denizden yeterli desteği almadan Filistin içlerinde ilerlemenin ortaya çıkaracağı tehlikenin farkındaydı. Çünkü Haçlılar sırtlarını denizden donanmaya verdiklerinden ve en önemlisi saflarını dağıtmadıklarından dolayı güçlüydüler. Kudüs üzerine yürümeden önce Yafa'yı tahkim edip, emniyete almaları daha akıllıca bir hareket olacağı düşünölmüştü. Ancak sürenin uzaması Selahaddin'in durumdan istifade ederek Kudüs tahkimatlarını elden geçirmesi ve gerekli güçlendirmeleri yapmak fırsatını tanımıştı.³⁵⁸

³⁵⁶ *Regis Ricardi*, s. 260-261; Mayer, s. 144-145; Oldenbourg, s. 458; Asbridge, s. 477-478; Lyons ve Jackson, s. 411-12; Lane Pole, s. 282; Man, s. 208; Maalouf, s. 275.

³⁵⁷ *Regis Ricardi*, s. 269; İbn şeddad, s. 279; İbn Esir, XII, 69; İbn Hallikan, VII, 197; İmadeddin, s. 288; Runciman, III, 51; Lyons ve Jackson, s. 412; Asbridge, s. 478-480.

³⁵⁸ Ernoul, s. 180; Ambroise, s. 273-279; *Regis Ricardi*, s. 262; İmadeddin, s. 288; İbn şeddad, s. 278-279; İbn Hallikan, VII, 197; Gregory Abü'l Farac, II, 458; Süryani Mikhael, II, 285-286; Archer and Kingsford, s. 336; Mayer, s. 144; Oldenbourg, s. 458; Richard, s. 228; Lyons ve Jackson, s. 412-414; Asbridge, s. 478; Sidney Painter, "The Third Crusade: Richard the Lionhearted and Philip Augustus", s. 75-76.

3.5. Askalan'ın Yıkılması

Selahaddin, Remle'ye yerleşince savaş konseyi ile Askalan konusunda nasıl hareket edileceği konusunda bir istişare toplantısı düzenlemişti. Emîrlar burasını savunmak yerine yıkmasını tavsiye etmişlerdi. Çünkü Akkâ'da yaşadıkları hezimetini bir daha yaşamak istemiyorlardı. Ama Sultan onların fikirlerine karşı çıkmış ve şehri yıkmak istememişti. Bunun üzerine emîrlar de ona muhalefet ederek; *“Eğer şehri yıkmak istemiyor, müdafaa etmek istiyorsan sen de bizimle kalede kal veya büyük çocuklarından birini gönder, aksi takdirde Akkâ halkının başına gelen bizim de başımıza gelmesin diye hiç birimiz bu kaleye girmeyeceğiz”* demişlerdi.³⁵⁹ Sultan komutanlarının mualefeti üzerine ordusunun bir kısmını Haçlıların saldırılarına önlem olarak Remle'den Askalan'a sevk etmişti. Zira Askalan'ın düşmesi Mısır ile bağlantıyı tehlikeye sokabilirdi. Mısır, Selahaddin'in savaşı için maddî desteğin yanında en büyük insan kaynağını sağlayan bölgeydi. Buranın giriş anahtarı konumunda olan Askalan çok zengin ve çok stratejik bir kale idi. Sultan, şehrin bütün ihtişamına rağmen Haçlıların eline geçmesin diye istemeyerekte olsa planlı bir şekilde yıktırarak kararını almıştı. Bu konudaki üzüntüsünü; *“Allah'a yemin olsun ki, bu şehrin bir taşına bütün çocuklarımı feda ederim. Ama bu Allah'ın takdiridir. Müslümanların güvenliği buna bağlıdır”* sözleriyle dile getirmişti.³⁶⁰

Askalan, I. Haçlı Seferi sırasında ele geçirilemeyen, yarım daire şeklinde etrafını çevreleyen çok güçlü iç ve dış surlara, kulelere ve kapılara sahip bir kentti. Burası II. Haçlı Seferi'nden sonra 1153'te III. Baudouin zamanında Frankların eline geçmişti. Şehir, Hittîn Zaferi'nin akabinde yeniden Müslüman hâkimiyetine girmişti. Askalan başından beri Hıristiyanların Mısır'ı ele geçirme girişimlerinde hayati bir önem taşımıştı. Nihayetinde Müslümanlar 11 Eylül 1191'de şehirde taş üstünde taş bırakmayacak şekilde şehri tahrip etmiş ve sökülen taşlar denize atılmıştı. Bu arada şehirlerini, evlerini ve düzenlerini kaybeden ahali de perişan olmuştu. Halkın bir kısmı Mısır'a bir kısmı ise Şam'a gitmek zorunda kalmıştı.³⁶¹ Franklar Yafa'da fazla

³⁵⁹ İbn Esir, XII, 69; İmadeddin, s. 288; İbn Şeddad, s. 279; Ernoul, s. 180; Archer and Kingsford, s. 337; Lyons ve Jackson, s. 412-414; Asbridge, s. 478; Man, s. 209.

³⁶⁰ İmadeddin, s. 288; İbn Şeddad, s. 279-283; Ernoul, s. 180; Ambroise, s. 271-272; İbn Esir, XII, 69; İbn Hallikan, VII, 198; Gregory Abü'l Farac, II, 458; Archer and Kingsford, s. 337; Runciman, III, 51; Oldenbourg, s. 458; Richard, s. 228; Lyons ve Jackson, s. 412-413; Lane Poole, s. 284; Man, s. 210; Usta, s. 218; Asbridge, s. 480; Painter, a.g.m., s. 76.

³⁶¹ İmadeddin, s. 288-289; İbn Esir, XII, 69-70; İbn Hallikan, VII, 198; İbn Şeddad, s. 281; Süryani Mikhael, II, 286; *Regis Ricardi*, s. 263; Şerefname, I, 113-114; Lyons ve Jackson, s. 413; Man, s. 210;

oyalanınca Selahaddin aynı şekilde Remle'yi ve Lud'u içindikilerle birlikte yerle bir etmişti. Ardından karargâhını Natrun'a sevk etmişti.³⁶² Sultan onca emekten sonra Müslümanların kazanımlarının kaybolacağı endişesiyle tedirgindi. Sonrasında Kudüs'e geçip olası bir uzun muhasaraya dayanacak şekilde şehirdeki tedbirleri artırmıştı. Kardeşi el-Adil ise öncü birliklerle Frankları yakından takip etmekteydi.³⁶³

Bu sıralarda Fraklar halen Yafa'da bulunuyorlardı. Şehrin etrafındaki bağlarda, bahçelerde meyve ve sebze olduğu gibi gemilerden de bol yiyecek ve içecek maddesi gelmekteydi. Ayrıca Haçlıları eğlendirmek için Akkâ'dan sürüyle hayat kadını getirilmişti.³⁶⁴ Lud Ovası'nda Müslüman askerler ile şövalyeler arasında karşılıklı düzenlenen düellolar dışında gidişat bir rutine bağlanmıştı. Haçlı ordusu iyice tembelleşmiş ve hantallaşmıştı. Hatta bazı askerler artık savaşmak istemediklerinden daha fazla zevk ve sefa için Akkâ'daki tavernalara kaçmaya başlamışlardı. Richard bunları geri getirmesi için peşlerinden Kral Guy'u göndermiş ise de askerler ona çok fazla aldırış etmemişlerdi.

Diğer taraftan karşılıklı cephelerde iki liderin de savaş dışında iç sorunlarla başı dertteydi. Kral Richard'a muhalefet edip ona destek olmayan kuzeydeki Konrad ve baronları, Fransız birliklerinin isteksizliği ve şimdi de savaşı zevk ve eğlence için terk eden şövalyeler vardı. Richard bunları geri getirmek için bizzat Akkâ'ya gitmek zorunda kalmıştı.³⁶⁵ Bununla birlikte Kıbrıs yönetimini teslim ettiği Richard of

Asbridge, s. 480; Tarihte kimi zaman bazı kentler vardır ki; kapılarının kilitli kalması, yıkılması ya da zorla açılması gereken, savunulması ya da ele geçirilmesi zorunlu olan stratejik noktalar haline gelirler. Kubilay Han 1268'de Güney Çin'e doğru ilerlerken Xiangyang kenti böylesine önemli bir rol oynamıştı. Birinci Dünya Savaşı'nda Verdun, İkinci Dünya Savaşı'nda da Stalingrad aynı rolü üstlenmişti. Haçlılar ve Müslümanlar için de Askalan şimdi böylesine önemliydi. Müslümanlar için söz konusu olan Mısır'ın geleceğiydi.

³⁶² *Regis Ricardi*, s. 274-275; İbn Esir, XII, 70; İbn Şeddad, s. 283-284; Lyons ve Jackson, s. 414; Asbridge, s. 483; Bu arada Malatya Selçuklu Emiri Muizzeddin Kaysarşah, Sultan Selahaddin'in himayesine sığınmaya gelmişti. Babası II. Kılıç Arslan ve kardeşleri Malatya'yı elinden almaya çalışıyorlardı. Sultan onu El-Adil'in kızı ile evlendirdi. Yaklaşık iki ay Sultanın yanında kaldı. Eli güçlenmiş olarak şehrine döndü. Bkz. İbn Esir, XII, 73-74; İmadeddin, s. 289.

³⁶³ İmadeddin, s. 288; İbn Esir, XII, 70; İbn Hallikan, VII, 197; Gregory Abü'l Farac, II, 458; Runciman, III, 51; Lane Poole, s. 285; Lyons ve Jackson, s. 413-414; Asbridge, s. 480-481; Bu sırada Müslüman askerler bir grup Hristiyan'ı yakaladı. Bu esirlerin üzerinde çok yakın zamanda yazılmış mektuplar çıktı. Bu mektup validen (Kudüs valisinden) Sultana gönderilmişti. Mektupta, şehirde erzak, silah ve asker sıkıntısı çekildiği belirtiyordu. Bu esirlerin gayesi bu mektupları İngiliz Kralı Richard'a ulaştırmaktı. Muhtemelen bu esirler, Kudüs'ün içinde bulunduğu zayıf durumu Richard'a bildirerek onu bir an evvel Kudüs'ü almaya teşvik etmek istiyorlardı. Bkz. İbn Şeddad, s. 284; Asbridge, s. 485.

³⁶⁴ İbn Esir, XII, s. 69-70; Runciman, III, 51; Lane Poole, s. 283; Asbridge, s. 482.

³⁶⁵ *Regis Ricardi*, s. 265; İbn Şeddad, s. 287-289; Archer and Kingsford, s. 337; Lane Poole, s. 284; Runciman, III, 51; Asbridge, s. 482.

Camville ölmüş onun yerine Robert of Turnham geçmişti. Ancak adanın alınmasından sonra Latinlerin koydukları haksız vergilere ve baskılara dayanamayan buranın sakinleri ayaklanmıştı. Adanın yeni yöneticisi söz konusu isyanı bastırmakta güçlük çektiğini Kral Richard'a iletmişti. Ayrıca Richard, Fransa Kralı Philippe'in ülkesine döndükten sonra Fransa'daki, İngiliz topraklarını işgale yönelik çevireceği dolaplardan da endişeliydi. Bütün bu sorunlar içerisinde işe ilk olarak Kıbrıs'tan başlamak istemiş ve adayı Tapınak Şövalyelerine satmıştı.³⁶⁶

³⁶⁶ Mayer, s. 145; Runciman, III, 52; Sidney Painter, "The Third Crusade: Richard the Lionhearted and Philip Augustus", *A History of the Crusades*, Volume: II, Londra 1969, s. 76-77; III. Haçlı Seferi, Selahaddin ve Kral Richard gibi baskın iki ana karakteri daha sonra Oksidental ve Oryantal efsanelerin ve hikâyelerin en gözde konusu yapacaktır.

3.5. Haçlıların Kudüs'e Yönelmesi ve Diplomatik Manevralar

Richard, Akkâ'ya kaçan askerlerin bir kısmını ikna edip geri getirmişti. Peşinden ordusunu düzene soktuktan sonra ancak Ekim 1191 sonuna doğru Kudüs'e doğru yola çıkabilmişti. Bununla birlikte denizden destek veren donanmadan ve Yafa'daki tahkimatlardan uzaklaşmak risklerle doluydu. Kuşatmaya giden ordu düz arazide her an Müslümanlar tarafından karşı saldırıya uğrayabilirdi. Her ne kadar Yafa ile zayıf bir ikmal hattı kurulabilmiş olsa da bu bağlantı koptuğunda Richard ve adamları tek başlarına kalıp yenilgiye uğrayabilirdi. Bu riskler altında yoluna devam eden ordu, küçük çarpışmalara ve Müslümanların ani baskınlarına rağmen yoluna devam etmişti. Ardından Lud, Remle ve Latur'n da Selahaddin'in yakın zamanda yerle bir ettiği kaleleri onararak kendilerini korumaya alacak tahkimatlar oluşturdu. Bu tahkimatların onarılması haliyle zaman almış ve ordunun ilerleyişini geciktirmişti. Bir taraftan da Richard, Selahaddin'le yeniden iletişim kurmak ve barış görüşmelerini ciddi şekilde ilerletmek istiyordu. Doğrusu Selahaddin de bu konuya açıktı ve kendi adına barış görüşmelerini yürütmesi için kardeşi el-Adil'i görevlendirmişti. Richard, Akkâ'dan döndükten sonra ordusunda Arapça bilen Onfroi de Toron'u öncelikle bir ateşkes anlaşmasının sağlanması için Lud'da bulunan el-Adil'in yanına göndermişti.³⁶⁷

Diğer yandan Selahaddin, askerlerinin yorgunluğu, isteksizliği ve maddî imkânların kısıtlılığı sebebiyle anlaşmak taraftarıydı. Ama tecrübeli diplomat el-Adil, ağabeyini bu konuda dizginlemişti. Nitekim Ekim 1191'de Richard'a muhalif olan Konrad, Sultanla gizlice görüşme talep etmişti. Bu olay el-Adil'in isabetli kararını teyit etmişti. İlk önce Richard'ın elçileri önerilerini sunmuşlardı. İstekleri Ürdün'ün batısındaki tüm Filistin toprakları, Kudüs ve Kutsal Haçın teslimiyle birlikte bir zamanlar Mısır'ın, eski Kudüs Kralı Amaury'ye ödediği vergiyi de kapsamaktaydı. Ancak Selahaddin onların isteklerine şiddetle karşı çıkmış, Kudüs'ün Müslümanlar için

³⁶⁷ Ambroise, s. 283-290; İbn Şeddad, s. 285; İbn Esir, XII, 71; İbn Hallikan, VII, 198; Archer and Kingsford, s. 337; Runciman, III, 52; Mayer, s. 145; Demirkent, s. 160; Lyons ve Jackson, s. 415; Asbridge, s. 482-485.

kutsal olduğunu ve asla geri verilmeyeceğini yalnızca Kutsal Haçın değeri oranında bir bedel karşılığında iadesinin söz konusu olabileceğini söylemişti.³⁶⁸

Öte yandan yakın zamanda Melik Muzaffer Takiyeddin, Güneydoğu Anadolu'daki iktalarında bazı düzenlemeler yapmak için ayrılmıştı. Sultan, ona Mardin ve Amid sahipleriyle yapılmış anlaşmalara sadık kalmasını ve işlerini yoluna koyduktan sonra hızla geri dönmesini emretmişti. Ama Takiyeddin gider gitmez o bölgede yeni yerleri topraklarına katmak için eski anlaşmaların bir kısmını ihlal etmişti. Amid'e bağlı Siverek ve Hani'yi sonra Çapakçur'u(Bingöl) almıştı. Ardından Ahlat ve Malazgirt üzerine yürümüşü. Ancak seferi sırasında hastalanmış ve 9 Ekim 1191'de vefat etmişti. Sonrasında yönetimini oğlu Melik Mansur almıştı.³⁶⁹ Takiyeddin, Sultan Selahaddin'in ağabeyi Şehinşah'ın oğluydu. Hayatı boyunca sayısız savaşa girmiş, sürekli başarılar elde etmiş ve Sultana büyük destek vermişti. Onun ölümünden sonra Sultan, Fırat'ın doğusundaki toprakları oğlundan almış, kardeşi Melik el-Adil'e vermişti. Sonuçta Takiyeddin dönmediği gibi topraklarını ondan korumak isteyen Cizre, Mardin, Diyarbekir askerleri de cepheye dönmemişlerdi. Erbil Emîri de etrafındakilerle uğraşmış ve cepheye gelmemişti. Bütün bu olumsuz gelişmeler haliyle ordunun gücünü zayıflatmıştı.³⁷⁰

Diğer taraftan 20 Ekim 1191'de Haçlılar yeni tekliflerle Selahaddin'e tekrar gelmişlerdi. Richard, el-Adil'in, Selahaddin'in elinde bulunan bütün Filistin'e sahip olmasını ve kız kardeşi eski Sicilya Kraliçesi Joanna ile evlenmesini önermekteydi. Kendisi de kız kardeşine çeyiz olarak zapt etmiş olduğu sahil şeridi ile Askalan'ı teklif etmekteydi. Aynı zamanda onlar Kudüs krallığının yeni kral ve kraliçesi olarak Kudüs'te oturacaklardı. Hıristiyanlar hacı olarak kutsal mekânlarında serbestçe ibadet edecek, gerçek Haç iade olunacaktı. İki önemli şövalye tarikatının mülkleri de iade edilecekti.³⁷¹

³⁶⁸ İbn Şeddad, s. 285-290; Ambroise, s. 291; Gregory Abü'l Farac, II, 458; Archer and Kingsford, s. 339; Lane Poole, s. 286; Man, s. 211; Lyons ve Jackson, s. 415; Asbridge, s. 484-486; Usta, s. 218.

³⁶⁹ İmadeddin, s. 296; İbn Şeddad, s. 295; İbn Esir, XII, 63; Süryani Mikhael, II, 286-287; Şeşen, s. 146-147; Lyons ve Jackson, s. 392; Asbridge, s. 430; Humphreys, s. 139-140.

³⁷⁰ İmadeddin, s. 247; İbn Şeddad, s. 295-296; Şeşen, s. 146-147; Humphreys, s. 139-140.

³⁷¹ İbn Şeddad, s. 292-293; İmadeddin, s. 290-291; İbn Esir, XII, 71; Gregory Abü'l Farac, II, 458; Archer and Kingsford, s. 338; Asbridge, s. 486-487; Lyons ve Jackson, s. 415; Runciman, III, 52; Oldenbourg, s. 459; Richard, s. 230; Lane Pole, s. 288; Usta, s. 219-220; Usta, *Haçlı Hikâyeleri*, İstanbul 2017, s. 101-102; Sidney Painter, a.g.m., s. 77; Richard'ın, Melik Adil ile ilgilenmesi hatta kendisine kız kardeşini eş

Selahaddin teklifleri duyduğunda, bunun bir şaka olduğunu düşünmüş ise de yine de olumlu yanıt vermişti. Büyük ihtimalle Richard bu kararında samimiydi. Yafa’da Richard’ın eşi Kraliçe Berengaria ile birlikte olan Kraliçe Joanna bu haberi duyunca dehşet içinde kalmış ağabeyine kızmış ve bu teklifi asla kabul etmeyeceğini bildirmişti. Hiç bir gücün kendisini bir Müslümanla evlenmeye zorlayamayacağını beyan etmişti.³⁷² Richard yine de pes etmemiş ve el-Adil’e, Hıristiyan olup olmayacağını sormuştu. Ancak el-Adil gelen teklifi nezaketle reddetmişti. Ardından Richard, 8 Kasım 1191’de Lud’da düzenlediği bir ziyafete el-Adil’i davet etmişti. İki taraf da ne istediğini açıkça ortaya koymuştu. Sonrasında birbirlerine nezaket içinde hediyeler takdim ederek ayrılmışlardı. Ancak aynı anlarda Selahaddin, pek yakında bulunan kendi karargâhında Konrad’ın gönderdiği elçi Renaud de Sidon’u ağırlamaktaydı.³⁷³

Sabah olunca bu sefer Richard’ın elçisi Onfroi de Toron, Müslüman karargâhına gelmişti. Getirdiği yeni teklife göre Franklara Kudüs’ün bir kısmı bırakılmak şartıyla el-Adil, Filistin’in hükümdarı olacaktı. Richard, Hıristiyan âleminin söz konusu evlilik fikrine iyi bakmayacaklarını bilmesine rağmen halen olabileceğine inanıyordu. Richard, bu evlilik konusunda papadan bir izin alabilirse, belki Joanna’nın fikrini değiştirebilirdi. Ancak hiç olmadı el-Adil’e yeğeni Bretagne Prensesi Eleanor’u teklif edecekti.³⁷⁴ Adı geçen prenses Richard’ın vesayetinde olduğundan, papadan izin almadan da evlendirebilirdi. Zira İngiltere kralının acelesi vardı, bu işlerini halledebilirse, hemen ülkesine dönecekti. Diğer taraftan Sûr’daki Konrad’ın Selahaddin’e teklifi ise pek heyecan verici değildi. Sayda ve Beyrut’un kendisine verilmesi karşılığında Richard ve Guy’la ilişkisini kesmeyi, hiçbir destek vermemeyi hatta Sûr’u Müslümanlara geri

olarak teklif etmesinin altında aslında; “İki kardeşin arasını açabilir miyim? Acaba el-Adil’in böyle bir niyeti var mı? Selahaddin’in karşısına bir alternatif olarak çıkar mı? Saflarını bölebilir miyim?” gibi bünyesinde gizli bir niyet de barındırıyordu. Selahaddin bu durumdan kısmen rahatsızdı ama durum kendi kontrolündeydi. Bkz. Asbridge, s. 487, ayrıca aynı eser s. 512.

³⁷² İbn Esir, XII, 71; İbn Şeddad, s. 293; Gregory Abü’l Farac, II, 458; Archer and Kingsford, s. 339; Runciman, III, 52; Oldenbourg, s. 459; Richard, s. 230; Lane Pole, s. 287-288; Lyons ve Jackson, s. 415-416; Man, s. 211; Asbridge, s. 487; Maalouf, s. 276.

³⁷³ İmadeddin, s. 291-293; İbn Şeddad, s. 293-300; Ricardi, s. 294; Oldenbourg, s. 459; Runciman, III, 53; Lane Pole, s. 288; Lyons ve Jackson, s. 416-417; Asbridge, s. 487-490.

³⁷⁴ İbn Şeddad, s. 303-304; Lane Poole, s. 286; Demirkent, s. 160; Man, s. 211; Lyons ve Jackson, s. 417-418; Asbridge, s. 489; Usta, s. 220.

vermeyi bile teklif etmişti. Ancak elçi Renaud de Sidon'a, Konrad'ın, Richard'a karşı gerçekten silâha sarılmaya hazır olup olmadığı sorulunca kaçamak cevaplar vermişti.³⁷⁵

Selahaddin, iki Frank partisinin tekliflerini konuşmak üzere danışma meclisini toplamıştı. Müzakerelerde el-Adil ve diğer bazı emîrlere, Richard'ın partisiyle görüşmelerin ciddiye alınması ve devam edilmesi yönünde kanaat bildirmişlerdi. Muhtemelen bu kararın arkasında Richard'ın kısa bir müddet sonra Filistin'i terk edeceği düşüncesi yatmaktaydı. Böylece kralın son teklifi prensipte kabul edildi. Ancak onun elçisi Onfroi de Toron diğer Haçlı partisinden Renaud de Sidon'u bir av partisinde el-Adil ile beraber görünce şaşkınlığını gizleyememişti.³⁷⁶ Bu arada el-Adil zaman kazanmak adına ısrarla görüşmeleri kış başlangıcına kadar uzatmıştı. Bu müzakereler devam ettiği zamanlarda iki cephe arasında küçük çaplı çatışmalar yaşanmıyor değildi. Ancak artık münferit ve plansız mücadeleler haline dönüşmüşlerdi. Bu arada kasım ayının sonunda Richard, şahin ile avlanırken Müslümanların kurduğu bir pusuya düşmüştü. Ancak karşı taraf kralın orada olduğunu bilmiyorlardı. Fakat tedbiren Villiam of Preaux adında bir şövalye yüksek sesle kendisinin kral olduğunu söyleyip, teslim olmasaydı Richard, Müslümanlar tarafından yakalanacaktı.³⁷⁷ Nitekim çıkan çatışmada Haçlıların birçoğu öldürülmüştü.

Öte yandan kış mevsiminin gelişinin habercisi olan yağmurlar başlamadan Selahaddin ordusunun yarısını terhis etmiş ve diğer yarısıyla Kudüs'te savunmaya çekilmişti. Müslümanlar, Kudüs'te boş durmamış büyük bir inşaat faaliyeti başlamıştı. Olası bir saldırıya karşı savunma için görev taksimi yapılmıştı. Kim hangi bölgeyi savunacaksa orada tamiratlara ve ek yapılara girişmişti. Bütün kale duvarları tamir edilmiş, burçlar onarılmış ve yeni burçlar yapılmıştı. Bir ara içerdeki yapılar için dışardan taş getirilmişti. Bunlar yapılırken muhtemelen orada hazır bulunan tarihçi İbn Esir; *"Allah rahmet eylesin, Selahaddin de bineğine biner ve uzak mevkilerden bizzat*

³⁷⁵ İbn Şeddad, s. 301; Gregory Abü'l Farac, II, 460; Lane Poole, s. 285; Lyons ve Jackson, s. 417; Asbridge, s. 489; Runciman, III, 53; El Adil'in barış isteğinin yanında niyeti iki Frank grubuyla ayrı ayrı görüşerek, onları birbirlerine düşürmek ve rekabet oluşturmaktı. Bunun için elçisi el-Acemi'yi Konrad ile görüşmeleri sürdürmek için Sur'a gönderdi. Bunun için bkz. Usta, s. 218-220.

³⁷⁶ Richard of Devizes, s. 60; İmadeddin, s. 293; İbn Şeddad, s. 302-303; Archer and Kingsford, s. 339; Lane Poole, s. 292; Lyons ve Jackson, s. 416-417; Runciman, III, 53.

³⁷⁷ Ambroise, s. 280-282; *Regis Ricardi*, s. 266; İmadeddin, s. 289; İbn Esir, XII, 70; Runciman, III, 53; Man, s. 209; Lyons ve Jackson, s. 414.

taş getirirdi. Bunu gören asker de Sultanı takip ederdi. Selahaddin'in yanında toplanan işçiler birkaç günde bitecek işi bir günde yapıyorlardı” diyerek kayıt tutmuştu.³⁷⁸

Bu arada Müslümanlara Mısır'dan gönderilen takviye askerî birlikler yola çıkmıştı. Karşı tarafta Richard ise kötü hava şartlarına rağmen cesaretini kaybetmemişti. Akkâ'dan gelen yeni kuvvetlerle ordusunu Yafa'dan çıkararak içerilere doğru Müslümanların tahrip ettiği Remle'ye kadar götürmüştü. Burada birkaç hafta beklemiş ve Kudüs üzerine yürüme fırsatı aramıştı. Fakat Müslümanlar hiçbir vakit Haçlıları rahat bırakmamış, öncülerine saldırılar düzenlemişlerdi. Richard bir ara Blanchegarde (Tell es-Safi) Kalesi yakınına yaptığı bir keşif sırasında tekrardan Müslümanların eline düşmek tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. Hatta küçük bir çarpışmada Leichester Kontu, Müslümanlar tarafından esir alınmıştı.³⁷⁹ Muhtemelen barış müzakerelerine zarar vermemek için bir müddet sonra onu serbest bırakmışlardı. Aralık 1191'in sonlarında havalar o kadar bozmuştu ki, Müslümanların baskın ve keşif birlikleri dahi Kudüs'e çekilmek zorunda kalmıştı. Richard da Noeli askerleriyle Laturn'da geçirmişti. 28 Aralık 1191'de ordu tekrar yürüyüşe geçmiş ve hiçbir direnişle karşılaşmadan dağlık araziye girmişti. Ancak hava koşulları gittikçe kötüleşmiş ve sağanak yağmurdan yollar çamurdan adeta bataklığa dönüşmüştü. Ani bastıran şiddetli bir fırtına kurulmakta olan çadırların direklerini kırmış ve kurulmakta olan düzeni alt üst etmişti. 3 Ocak 1192'de Haçlı ordusu Kudüs'e en yakın olduğu noktaya 17, 18 kilometre uzaktaki Beyt Nube Kalesi'ne ulaşmıştı.³⁸⁰

Kutsal hedefe bu kadar yakın olmak İngiliz ve Fransız askerlerde şevk ve gayrete yol açmıştı. Ancak şiddetli fırtınadan ve yağmurdan temel gıdaları olan peksimet ve domuz etleri bozulmuştu. Atlar soğuktan ve yem yetersizliğinden dolayı telef olmuşlardı. Kutsal hedefe ulaşma azmi mevsimsel engeller, gıdasızlık ve en önemlisi de çeşitli gribal hastalıklar yüzünden önemini kaybetmişti.³⁸¹ Ülkeyi iyi bilen ve bu topraklarda doğup büyümüş baronlar ve tarikat üyeleri meseleye daha gerçekçi

³⁷⁸ İbn Esir, XII, 71-72; İbn Şeddad, s. 305; İmadeddin, s. 294-295; Gregory Abü'l Farac, II, 460; Regis Ricardi, s. 287; Runciman, III, 53; Asbridge, s. 490; Lyons ve Jackson, s. 418-420; Lane Poole, s. 293.

³⁷⁹ Ambroise, s. 292-294; İbn Esir, XII, 71-72; *Regis Ricardi*, s. 276-285; Runciman, III, 54; Lyons ve Jackson, s. 418; Sidney Painter, a.g.m., s. 77; Asbridge, s. 490-492.

³⁸⁰ Ambroise, s. 298-300; *Regis Ricardi*, s. 278-280; Archer and Kingsford, s. 337; Mayer, s. 145; Oldenbourg, s. 459; Asbridge, s. 490-491; Usta, s. 221.

³⁸¹ Ambroise, s. 300-301; *Regis Ricardi*, s. 285-286; İbn Esir, XII, 73; Archer and Kingsford, s. 337; Runciman, III, 54; Lyons ve Jackson, s. 418-419; Asbridge, s. 490-491.

yaklaşarak bu havada Kudüs'e ilerlemenin tehlikelerinden bahsetmişlerdi. Mısır'dan gelen ordu ile Selahaddin'in Kudüs ordusu arasında bir kıskaca girmenin tehlikeli olacağını bildirmişlerdi. Richard, Kudüs'ü olsa bile birlikleriyle birlikte bir süre sonra geri dönecekti. Diğer bir ifade ile Kudüs alınsa bile geride kalan yerli baronların Müslümanların saldırılarına karşı koymaları imkânsızdı. Richard bu gerçeklerin doğruluğuna kanaat getirmiş ve beş gün süren bir tereddütten sonra 13 Ocak 1192'de ordusuna geri dönüş emri vermişti.³⁸²

³⁸² Ambroise, s. 303-305; *Regis Ricardi*, s. 280-283; İbn Esir, XII, 73; İmadeddin, s. 295; Archer and Kingsford, s. 337-338; Mayer, s. 145; Runciman, III, 54; Lyons ve Jackson, s. 419; Asbridge, s. 491; Usta, s. 221; Richard, Suriyeli Fraklardan Kudüs'ün bir planını çizmelerini istedi, onlar da çizdiler. Bu planı görünce, şehrin üç tarafının vadi olduğunu bunun yanında Müslümanların birliği, gücü bütün bunları değerlendirdikten sonra saldırı planından vazgeçmişti. Bunun için bkz. İbn Esir, XII, 72-73; Asbridge, s. 492-493.

3.6. Askalan'ın Yeniden İmarı, Konrad'ın Öldürülmesi ve Darum'un İşgali

Richard'ın kararı orduda büyük bir düş kırıklığına yol açmıştı. Çaresizlik içinde fırtınaya rağmen Remle'ye geri dönmüşlerdi. İngilizler, krallarının verdiği karara tahammül etmişlerdi. Fransızlar ise ordudan kaçmaya başlamışlardı. Bunlardan aralarında Bourgounde dükünün de bulunduğu bir bölüm Yafa'ya bazıları da Akkâ'ya kadar geri çekilmişti. Richard ordusunda yaşanan bu düş kırıklığını yenmek ve mücadele ruhlarını diri tutmak için 20 Ocak 1192'de savaş meclisini toplayarak çıkan kararlar ordusuna Remle'den Askala'a yürümek emrini vermişti. Selahaddin'in birkaç ay önce yerle bir ettiği bu şehri yeniden inşa etmeye başlamışlardı.³⁸³ Richard da Askalan'ın stratejik önemini kavramıştı. Bu hamlesiyle orduya yeniden mücadele azmi kazandırmış ve Fransızları da yeniden kendisine katılmaya ikna etmişti. Karşı tarafta Selahaddin'in Kudüs'te bulunduğu zamanlarda öncü birlikleri boş durmamış, Haçlıların hareketini takip etmiş, artçılara saldırmış ve erzak sevkiyatlarına baskınlar düzenlemişlerdi.³⁸⁴

Diğer yandan Richard'ın, Askalan'da başlamış olduğu imar çalışmaları sona yaklaşmıştı. Öyle ki bu şehri Filistin sahil şeridinin en müstahkem kalesi haline getirmişti. Adamları tüm güçlüklerle rağmen iyi çalışmış ve güzel bir sonuç ortaya koymuşlardı. Ancak Askalan şehrinin bir limanı yoktu ve gelen yardımların ikmali çoğu zaman karaya çıkarılamamıştı. Bu arada kış çok çetin geçmiş ve Selahaddin bu zaman zarfında onları rahat bırakmıştı. Haçlılar, Selahaddin'in adamlarının kızmasına rağmen sırf centilmenliğinden dolayı kendilerine böyle savunmadan âciz buldukları durumda taarruz etmediğine inanmaktaydılar. Gerçekte ise o sadece ordusunu dinlendirmek istemişti. el-Cezire ile Musul'dan gelecek takviye kuvvetlerini beklemişti. Bu dinlenme molasında onun da bazı adamlarının memnuniyetsizlik içinde olmaları mümkündü. Nitekim Sultan söz konusu durumlarda topyekün bir savaşa girmemeye öteden beri özen göstermişti.³⁸⁵

³⁸³ Ambroise, s. 302-303; *Regis Ricardi*, s. 284-289; İbn Esir, XII, 72-75; Gregory Abü'l Farac, II, 460; Süryani Mikhael, II, 286; Archer and Kingsford, s. 338; Runciman, III, 55; Mayer, s. 145; Lyons ve Jackson, s. 419; Asbridge, s. 493-494.

³⁸⁴ Ambroise, s. 308-309; *Regis Ricardi*, s. 288; İbn Esir, XII, 75; Archer and Kingsford, s. 338; Lyons ve Jackson, s. 420; Asbridge, s. 494; Sidney Painter, "The Third Crusade: Richard the Lionhearted and Philip Augustus", s. 77-78.

³⁸⁵ Ambroise, s. 307-308; İbn Esir, XII, 77; Archer and Kingsford, s. 339; Runciman, III, 55.

Öte yandan Selahaddin, Kudüs'te bahara hazırlık yaparken diğer tarafta casusları vasıtasıyla düşman saflarında yaşanan gelişmeleri de takip etmişti. Akkâ'dan gelen haberler Frankların derin ihtilaf içinde olduklarını göstermişti.³⁸⁶ Bundan bir kaç gün sonra Bourgounde Dükü ile birçok Fransız ordudan kaçarak Akkâ'ya gitmişlerdi. Öte yandan Fransa Kralı Philippe doğuda bıraktığı askerî birlikleri için çok az para bırakmıştı. Fransızlar ihtiyaçlarını karşılamak için sürekli Richard'dan borç almışlardı. Bu sebeple İngiliz Kralı'nın hazinesi de boşalmıştı. Dolayısıyla artık Fransızlara borç vermek istememişti.

Bunun yanında Akkâ'nın ticaretini eline geçirmeye çalışan Pisalılar ve Cenevizliler arasındaki ezeli rekabet şimdi bir savaşa dönüşmüştü. Kral Guy namına hareket ettiklerini iddia eden Pisalılar, Bourgounde dükü, Akkâ'ya geldiğinde şehri ellerine geçirmişlerdi. Pisalılar üç gündür ellerinde tutukları şehri Bourgounde dükü, Konrad ve Cenevizlilere karşı savunurken, Richard'dan yardımlarına gelmesini istemişlerdi. Bunun üzerine Richard 20 Şubat 1192'de Akkâ'ya gelerek iki taraf arasında barış sağlamaya çalışmıştı. Richard yürüyüş sırasında, Sûr yolu üzerinde bulunan Casal İmbert (ez-Zib)'de Konrad ile yaptığı görüşmede, Askalan'da kendisine katılmasını istemişti. Richard, bu isteği reddedildiği takdirde topraklarını elinden alacağını söyleyerek onu tehdit etmişti. Ama muhatabı tüm tehditlerine rağmen onun teklifini reddetmişti. Zira Richard'ın savurduğu tehditlerin boş olduğunun farkındaydı. İstese de içinde bulunduğu şartlardan dolayı söylediğini yapamazdı. Nitekim Richard önemsiz ve muğlak bir anlaşma ile Askalan'a geri dönmüştü. İngiltere kralı aynı safta yer aldıklarının tavırları konusunda büyük bir şaşkınlık içerisinde kalmıştı. Ayrıca Hıristiyanların cephesinde yaşanan mide bulandırıcı küçük hesapları gördüğünde, Selahaddin'le yürüttüğü anlaşmanın değerine daha çok inanmıştı.³⁸⁷

Öte yandan Richard, Melik el-Adil ile temasını hiç kesmemişti. Müzakerelere hız vermek için Stephen of Turnham adındaki elçisini Kudüs'e göndermişti. Elçi, Kudüs'e girerken kapıdan çıkmak üzere olan Renaud de Sidon ile Balian de İ'belin'i görmüş ve şaşkınlığını gizleyememişti. Bu durum Selahaddin'in, Konrad'la sürdürdüğü görüşmelerin devam ettiğini göstermişti. Bu müzakerelerde Balian'ın varlığı önemliydi. Zira Sultanın çok takdir ettiği bir şövalye idi.³⁸⁸ Akabinde 20 Mart 1192'de Melik el-

³⁸⁶ Ambroise, s. 309-310; Runciman, III, 55; Usta, s. 222; Sidney Painter, a.g.m., s. 777-79.

³⁸⁷ Ambroise, s. 313-316; *Regis Ricardi*, s. 290-293; Archer and Kingsford, s. 339-340; Asbridge, s. 494; Usta, s. 222; Painter, s. 78-79.

³⁸⁸ Lyons ve Jackson, s. 421-422; Runciman, III, 55-56; Asbridge, s. 495; Demirkent, s. 160.

Adil bir heyetle Richard'ın karargâhına gitmişti. Yeni anlaşma şartlarına göre Hıristiyanlar zapt ettikleri yerleri muhafaza edecek ve Kudüs'te haccetmek hakkına sahip olacaklardı. Şehirde kendilerine Latin ruhaniler bulundurma hakkı verilecekti. Gerçek Haç onlara iade edilecekti. Bunlar ayrıca yerle bir edilmesi şartıyla Beyrut'u da alabilirlerdi. Müslüman heyetini Kral Richard çok iyi karşılamış, ağırlamış ve hususi bir şeref olarak Melik el-Adil'in oğullarından birisine şövalye kemeri takmıştı. el-Adil, Nisan başında Sultanın yanına döndüğünde anlaşma tahakkuk etmiş gibi görünmekteydi.³⁸⁹

Böyle bir sulhün Richard açısından ne kadar gerekli olduğu bir kaç gün sonra daha iyi anlaşılmıştı. Çünkü İngiltere'den gelen Hereford başrahibi, ona işlerin hiç iyi gitmediğini, üvey kardeşi John'un krallık yetkilerini gasp etmeye başladığını ve herkese zulmettiğini söylemişti. Çok güvendiği Ely Piskoposu William gönderdiği mektubunda ondan ısrarla İngiltere'ye dönmesini talep etmişti.³⁹⁰ Bu sırada Bourgounde dükü, Askalan'da kalan Fransız güçlerini Akkâ'ya çağırmıştı. Fransızlar artık Richard'a destek olmayacaklardı.³⁹¹ Kral 5 Nisan 1192 paskalyasını Fransızların bırakıp gitmesi ve ülkesinden gelen kötü haberlerin verdiği huzursuzluk içinde Askalan'da geçirmişti. Akabinde her şeye rağmen Haçlılar arasında bir anlaşma sağlamak istemişti. Bunun için Filistin'in bütün şövalye ve baronlarını 16 Nisan 1192'de Askalan'da üst düzey bir toplantıya çağırmıştı. Onlara kendisinin ülkesine dönmek istediğini ve kısa bir süre sonra Filistin'i terk edeceğini bildirmişti. Bu sebeple ihtilafların en büyüğü olan "*Kudüs Krallığı*" meselesini bir sonuca bağlanması gerektiğini bildirmişti. Söz konusu toplantıda Konrad ile Guy arasında bir seçime gidilmiş ve oylamada Guy kimseden oy alamamıştı.³⁹²

Richard yeni Kudüs krallığı için yapılan seçim kararına şaşırsa da nihayetinde saygı duyarak kabul etmişti. Nitekim hemen Konrad'ı kral olarak kabule hazır olduğunu beyan etmişti. Richard'ın yeğeni Henri de Champagne idaresinde bir heyet Sûr'a bu haberi Konrad'a iletmeye gitmişti. 20 Nisan 1192'de Henri, Sûr'da büyük bir sevinçle karşılanmıştı. Sonrasında varılan karar gereği taç giyme töreni Akkâ'da yapılacaktı.

³⁸⁹ İbn Şeddad, s. 306; *Regis Ricardi*, s. 294; Runciman, III, 56; Demirkent, s. 160; Lyons ve Jackson, s. 420-421; Asbridge, s. 495; Usta, s. 223.

³⁹⁰ Ambroise, s. 326-328; *Regis Ricardi*, s. 301; Archer and Kingsford, s. 340; Richard, s. 230; Lane Pole, s. 291; Mayer, s. 145; Runciman, III, 56; Asbridge, s. 495; Man, s. 211; Painter, s. 79.

³⁹¹ Ambroise, s. 319; *Regis Ricardi*, s. 294-295; Archer and Kingsford, s. 339-340; Mayer, s. 145; Lane Poole, s. 290; Runciman, III, 56.

³⁹² Ambroise, s. 328-330; *Regis Ricardi*, s. 302-303; Archer and Kingsford, s. 340; Runciman, III, 56; Mayer, s. 145; Oldenbourg, s. 460; Demirkent, s. 160; Man, s. 212; Asbridge, s. 496; Lyons ve Jackson, s. 422; Painter, s. 80.

Henri hiç vakit kaybetmeden şehri taç giyme törenlerine hazırlamak üzere Sûr'dan Akkâ'ya dönmüştü. Konrad tacı giydikten sonra yeni Kudüs kralı ünvanıyla Askalan'daki karargâha gelmek zorunda olacaktı. Yeni kral adayı haberi alır almaz derhal dizleri üzerine çökmüş, Tanrıya şükrederek eğer bu taca layık değilse, ona nasip olmamasını dilemişti.³⁹³

28 Nisan 1192 akşamı Kraliçe Isabella banyoda fazla oyalanmış ve eşini akşam yemeği için fazla bekletmişti. Bunun üzerine Konrad sevdiği dostu Beauvais piskoposunun yanına gidip, onunla birlikte yemek yemeye karar vermişti. Ancak arkadaşı çoktan yemeğini yemişti. Piskopos ona yemek hazırlamak için ısrar etmesine rağmen kabul etmemişti. Akabinde neşeli bir şekilde yürüyüşüne devam ederek evine dönmeyi tercih etmişti. Bu sırada sokağın başında ansızın iki kişi karşısına çıkıvermişti. Birisi kendisine okuması için bir mektup uzatırken diğeri de hançeri onun karnına saplamıştı. Konrad oracıkta can vermişti.³⁹⁴

İki katilden birisi oracıkta öldürülmüş diğeri ise idam edilmeden önce neden Konrad'ı öldürdüğünü ve kim tarafından gönderildiğini itiraf etmişti. Bu suikastı Haşhaşiler yapmıştı. Ölüm emrini Şeyhü'l Cebel Sinan vermişti. Aslında Haşhâşîler III. Haçlı Seferi boyunca sakin ve tarafsız kalmışlar ve bu fırsattan istifade ile kalelerini takviye etmiş ve muazzam servetler biriktirmişlerdi.³⁹⁵ Konrad büyük bir akılsızlık yaparak kimsenin dokunmaya cesaret edemediği bu tarikatın satın almış olduğu değerli malları taşıyan bir ticaret gemisini zaptedip, soymak suretiyle Şeyhü'l Cebel'e hakaret etmişti. Muhtemelen Haşhaşi reisinin de Lübnan kıyılarında güçlü bir Haçlı krallığının kendileri için gelecekte bir tehdit olarak algılamış olması da mümkündür. Yapılan araştırmalar neticesinde iki katilin uzun zamandır şehirde olduğu, fırsat aradıkları, bu arada kendilerini gizlemek için vaftiz oldukları hatta vaftiz babalarının da Konrad ve Balian d'lbelin olduğu anlaşılmıştı.³⁹⁶ Ancak kamuoyu bu cinayette daha derin ilişkiler

³⁹³ Ambroise, s. 330-332; *Regis Ricardi*, s. 305; Mayer, s. 145; Asbridge, s. 496; Usta, s. 222.

³⁹⁴ Ernoul, s. 172; Ambroise, s. 333-336; *Regis Ricardi*, s. 305-307; İmadeddin, s. 307; İbn Şeddad, s. 310; İbn Esir, XII, 75; Gregory Abü'l Farac, II, 460; Archer and Kingsford, s. 341; Mayer, s. 145; Oldenbourg, s. 460; ; Richard, s. 230; Lyons ve Jackson, s. 420-422; Asbridge, s. 497; Usta, s. 222; Painter, s. 80.

³⁹⁵ *Regis Ricardi*, s. 305-307; İmadeddin, s. 307; Niketas, s. 198; Gregory Abü'l Farac, II, 460; İbn Esir, XII, 75-76; Runciman, III, 57; Demirkent, s. 160; Lyons ve Jackson, s. 422; Lane Poole, s. 292; Asbridge, s. 497; Hafez, s. 23; Usta, s. 222; Haşhaşilerin kurbanları arasında daha önce Trablus Kontu II. Raymond da vardı. Onu 1152 yılında öldürmüşlerdi. Nureddin ve Selahaddin'e yönelik daha önce başarısız suikast girişimleri de olmuştu.

³⁹⁶ Runciman, III, 57; İmadeddin, s. 307; Bu cinayet konusunda Haçlı Kronikçiler ve sonraki Latin tarihçiler ekseriyetle bu cinayetten Selahaddin'i muaf tuttular. Onun karakterine ve mücadele yöntemine aykırı olduğunu yazdılar. Ama enteresan şekilde elinde hiçbir somut veri olmayan İbn Esir, bu cinayeti Selahaddin'in bir tertibi olarak yazdı. Bkz. İbn Esir, XII, 76; Asbridge, s. 497.

aramıştı. Öte yandan Selahaddin'in Richard ve Konrad'ı öldürtmek üzere Sinan'a para vermiş olduğu söylenmekteydi. Bununla beraber Şeyhü'l Cebel'in, Richard'ın öldürülmesinin Selahaddin'e hareket serbestliği sağlayacağından korkarak sadece Konrad'ı öldürmeyi üzerine almış bulunduğu da konuşulmaktaydı.³⁹⁷ Diğer bir görüş ise krallıkla ilgili yapılan seçime razı olmuş gibi yapmasına karşın aslında Konrad'ı istemeyen Richard'ın cinayeti azmettirdiği şeklinde idi. Selahaddin'in söz konusu cinayeti planlaması imkân dışıydı. Çünkü böyle bir mücadele yöntemi onun karakterine ve ahlakına aykırı idi.³⁹⁸ Diğer yandan Konrad'ı sevmemesine rağmen Richard da böyle bir yönteme başvurmazdı. Ancak Konrad'ın dostu Beauvais piskoposu önderliğinde Richard'ın düşmanları uzun zaman bu cinayeti onun yaptırdığını dillendirmişlerdi.

Bununla beraber Haçlılar arasında yaşanan ihtilafın en büyüğü Kudüs krallığı meselesiydi. Tam çözüm bulundu ve sonuçlandı derken Konrad'ın öldürülmesi, sorunun yeniden gündemi meşgul edeceğini göstermişti. Konrad, Haçlılar açısından önemli bir kayıptı. Haris ve düşüncesiz olmasına rağmen yerli Frank sınıfının güvenini ve hayranlığını kazanmıştı. Kral olarak iyi şeyler yapabileceğini göstermişti. Onun öldürülmesinin akabinde eşi Isabella'nın tahta yeni bir kral sağlamak için yeniden evlenmesi durumu ortaya çıkmıştı. Henri de Champagne cinayeti haber alır almaz Akkâ'dan süratle Sûr'a gelmişti. Bu sırada Isabella kendini iç kaleye kapatmış, İngiltere veya Fransa krallarının temsilcilerinden başka hiç kimseye kale anahtarlarını teslim etmeyeceğini duyurmuştu. Henry şehre ulaştıktan sonra Isabella ile evlenmesi gerektiği konusunda telkinler almaya başlamıştı.³⁹⁹

Fakat kilise hukukuna göre dul bir kadının yeniden evlenebilmesi için bir bekleme süresi vardı. Ayrıca Konrad'ın ölümü üzerinden henüz iki gün geçmişti. Bazı kimseler biraz beklemenin daha şık olacağı kanaatindeydi. Diğer taraftan küçük bir kızı olan Isabella yirmi bir yaşında genç ve güzel bir kadındı. Henry, yapacağı evliliğin Richard tarafından tasdik edilmesini istemişti. Akabinde İngiliz Kralı, Akkâ'ya gelmiş ve onunla buluşmuştu. Bu sırada Henry, İngiltere'de gelişen olaylardan bahsetmişti. Kral Richard ise ülkesindeki sorunları çözdükten sonra tekrar ona ve krallığına yardıma geleceğine

³⁹⁷ İbn Esir, XII, 75; Runciman, III, 57; Lyons ve Jackson, s. 422; Asbridge, s. 497.

³⁹⁸ *Regis Ricardi*, s. 307; İbn Esir, XII, 76; Runciman, III, 57; Lyons ve Jackson, s. 422; Demirkent, s. 160; Man, s. 213; Lane Poole, s. 292; Asbridge, s. 497.

³⁹⁹ Ernoul, s. 172; Ambroise, s. 338-340; *Regis Ricardi*, s. 308; İmadeddin, s. 307; İbn Esir, XII, 76; Gregory Abü'l Farac, II, 461; Archer and Kingsford, s. 341; Mayer, s. 146; Oldenbourg, s. 461; Richard, s. 230; Demirkent, s. 160; Man, s. 213; Asbridge, s. 498; Sidney Painter, "The Third Crusade: Richard the Lionhearted and Philip Augustus", s. 81.

dair söz vermişti. Görüşmede Richard, Henry'ye krallığı kabul etmesini istemiş ama evliliği konusuna girmek istememişti. Ancak Henry'nin Kudüs kralı olması için Isabella ile evlenmesi gerekiyordu.⁴⁰⁰

Nitekim 5 Mayıs 1192'de İsabellle bir haftalık sembolik dulluktan sonra Henry ile birlikte Akkâ'ya gelerek burada evlilik töreni gerçekleştirilmişti. Kral ve kraliçe bundan sonra Akkâ'da oturacaklardı. Öte yandan Richard kimse tarafından istenmeyen Guy'dan da kurtulmuştu. Bu sırada Kıbrıs'ta tekrar sorunlar çıkmıştı. İdaresini teslim ettiği Tapınakçılar ada halkına eziyet etmişlerdi. Sonrasında adayı Richard'a geri vermek istemişlerdi. Kral ise Avrupa'ya döndükten sonra Kıbrıs'ta asker bırakmak ve bunların ücretlerini ödemek istememişti. Dolayısıyla gelişmeler Guy'a, Kıbrıs'ı satın almasının önünü açmıştı. Ancak Richard muhatabından ada gelirlerinden kendisine bir kısım ödeme göndermesini istemişti. Nitekim Mayıs 1192'de Guy, sınırsız yetkilerle adayı yönetmek üzere Kıbrıs'ta karaya çıkmıştı. Bütün bu sorunlar hallolduktan sonra Richard yeni Kral Henry'ye bütün kuvvetleriyle Askalan'da kendisine katılmasını istemişti.⁴⁰¹

Öte yandan Müslümanlar tarafında Selahaddin'in yeğenin el-Cezire'de amcasına karşı bir isyan çıkardığı söylentileri dolaşmaktaydı. Yakın zaman önce ölen Takiyyedin'in oğlu Melik el-Mansur, el-Cezire'yi istila etmişti. el-Mansur evvela Sultana gönderdiği mesajda adı geçen bölgelerin kendisine verilmesini istemişti.⁴⁰² Ancak Selahaddin bunu kabul etmemiş ve onu durdurmaları için oğlu el-Efdal'i göndermişti. Akabinde Melik el-Mansur, başarısız olacağını anlayarak Melik el-Adil'e sığınmıştı. O da durumu Sultana bildirmişti. Selahaddin de kardeşinden, yeğenlerini alarak kendisine katılmalarını istemişti.⁴⁰³ Bunun üzerine meseleyi hallettikten hemen sonra Melik el-Adil Şam'a dönmüştü. Burada kendisine katılan bölge emîrleriyle

⁴⁰⁰ Ernoul, s. 172; Ambroise, s. 340-344; *Regis Ricardi*, s. 311-312; Richard of Devizes, s. 60; İbn Esir, XII, 76; İmadeddin, s. 307; Gregory Abü'l Farac, II, 461; Demirkent, s. 160-161; Man, s. 213; Oldenbourg, s. 461.

⁴⁰¹ Ernoul, s. 172; Ambroise, s. 344-346; *Regis Ricardi*, s. 314-315; Richard of Devizes, s. 59-61; Niketas, s. 233; Gregory Abü'l Farac, II, 461; Süryani Mikhael, II, 286; Archer and Kingsford, s. 341; Runciman, III, 59; Lane Poole, s. 292; Demirkent, s. 160; Ostrogorsky, s. 377; Richard, s. 230; Man, s. 212-213; Şahin, a.g.m., s. 273-274; Painter, a.g.m., s. 81.

⁴⁰² İbn Esir, XII, 78-79; İbn Şeddad, s. 296; Gregory Abü'l Farac, II, 458; Archer and Kingsford, s. 342; Runciman, III, 59; Lane Poole, s. 293; Lyons ve Jackson, s. 421; Asbridge, s. 501-502; Humphreys, s. 140.

⁴⁰³ İbn Esir, XII, 78; İbn Şeddad, s. 309-311; Süryani Mikhael, II, 287; Lane Poole, s. 293; Lyons ve Jackson, s. 421; Humphreys, s. 140-141.

birlikte büyük bir ordu toplamış ve Sultana katılmışlardı. Öte yandan isyan olayı ve izinde olan askerlerin gecikmesi Franklara cesaret vermişti.⁴⁰⁴

Üstelik Müslümanlarla yaptıkları anlaşmayı henüz tasdik etmemişlerdi. Richard gelişmelerden cesaret alarak Askalan'ın otuz kilometre güneyinde bulunan Darum Kalesi'ne yönelmişti. Bu sırada Henry ve Fransız güçleri hala Akkâ'dan çıkamamışlardı. Ancak kral onları beklemeden denizden ve karadan şehre karşı saldırıya geçmişti. 23 Mayıs 1192'de beş gün süren şiddetli bir çarpışmadan sonra şehrin aşağı kısmı zapt edilmişti. İç kaledeki garnizon teslim olmak zorunda kalmıştı. Müslüman askerlerin çoğu ya kılıçtan geçirilmiş ya da kaleden aşağıya uçuruma fırlatılmıştı. Kalanlar da esir alınmıştı.⁴⁰⁵

Darum'un zaptı Haçlılara Kudüs üzerine yürümek konusunda cesaret vermişti. Henry ve Fransızlar, şehrin zaptından bir gün sonra Richard'a katılmışlardı. Frank ordusu daha sonra Darum'dan Askalan'daki karargâha dönmüştü. Üsse döner dönmez Fransız ve İngiliz askerler derhal Kudüs üzerine yürümek için ısrarcı olmuşlardı. Tam bu sırada yine Richard'a ülkesinden endişe uyandıran kötü haberler gelmişti. Kral kalmak ya da dönmek konusunda tamamen tereddüt içinde kalmıştı. En sonunda gelecek paskalyaya kadar Filistin topraklarında kalmaya karar vermişti.⁴⁰⁶

Nitekim bu söz üzerine 7 Haziran 1192'de Frank ordusu Askalan'dan Filistin içlerine doğru tekrar yola çıkmıştı. Ordu, Blanchegarde (Tell es-Safi) üzerinden giden yolu tutarak Remle'ye uğramadan, 9 Haziran da Latrun'a, 11 Haziran da ise Beyt Nûbe'ye ulaşmış ve ordu yaklaşık bir ay burada kalmıştı.⁴⁰⁷ Bu sırada Selahaddin ise kendisine katılan yeni güçlerle Kudüs'te beklemekteydi. Diğer yandan Filistin topraklarında kavurucu yaz sıcakları başlamıştı. Ayrıca Frank ordusu denizden uzaklaştıkça ikmal ve iâşe konusunda sıkıntılar yaşamaya başlamıştı. Bundan başka dağlık alanları geçmeleri için yük hayvanlarına ihtiyaçları olmuştu. Aynı zamanda

⁴⁰⁴ İbn Esir, XII, 79; Süryani Mikhael, II, 287; Lyons ve Jackson, s. 423; Humphreys, s. 140-141.

⁴⁰⁵ Ambroise, s. 347-353; *Regis Ricardi*, s. 290-316; İbn Şeddad, s. 313; İbn Esir, XII, 77; Gregory Abü'l Farac, II, 461; Runciman, III, 59; Demirkent, s. 161; Lyons ve Jackson, s. 423-424; Asbridge, s. 498; Lane Poole, s. 293.

⁴⁰⁶ Ambroise, s. 355-364; *Regis Ricardi*, s. 315-324; Archer and Kingsford, s. 342; Asbridge, s. 498-505.

⁴⁰⁷ Ambroise, s. 364-367; *Regis Ricardi*, s. 326-327; İbn Şeddad, s. 316; İbn Esir, XII, 77; Archer and Kingsford, s. 342; Mayer, s. 146; Runciman, III, 60; Demirkent, s. 160; Man, s. 214; Lyons ve Jackson, s. 424; Asbridge, s. 503-506.

Müslüman keşif kuvvetleri de arada bir vur kaç taktiğiyle saldırarak onları taciz etmişti.⁴⁰⁸

Haçlıların burada buldukları sırada onların dini duygularını okşayan gelişmeler de olmuştu. Bir Süryani piskoposu gerçek haçın kurtardığı bir parçasıyla ordugâha gelmişti. Daha sonra uzun beyaz sakalı ile görünüşü saygı uyandıran bir ihtiyar olan Grek Mar Elias Manastırı Başrahibi, Kral Richard'a Müslümanların elinden kurtardığı gerçek haçın gömülü olan bir parçasını takdim etmişti.⁴⁰⁹

Diğer taraftan 20 Haziran 1192'de Frank ordusu Kudüs yerine Mısır'a saldırı planını konuşmaya başlanmıştı. Bu sırada güneyden gelen ve Kudüs'e gidecek büyük bir Müslüman kervanının haberi alınmıştı. Bu haberden üç gün sonra Richard, Hebron'dan 35 kilometre kadar güney batıdaki çöl arazide Huveylife Kuyusu (Yuvarlak Kuyu) yanında kervanı basmıştı. Kervandakiler bir baskın olasılığını hiç düşünmediklerinden dolayı korumalarının sayısını az tutmuşlardı. Kısa süren bir çarpışmadan sonra bir kaç bin deve, at, büyük erzak stokları, silahlar ve değerli eşyalarıyla birlikte Haçlılar tarafından ele geçirilmişti.⁴¹⁰

Selahaddin baskın haberini duyunca çok sinirlenmişti. Kazandığı başarının sonrasında ikmallerini tamamlayan Richard'ın Kudüs hayali yeniden alevlenmişti. Selahaddin ise kumandanlarıyla konuşmak üzere bir toplantı yapmıştı. Divanda; *"Müslümanların malları, canları ve çocukları bize emanet, Allah esirgesin eğer başarısız olursanız, onlar topraklarımızı, vatanımızı bir tomar gibi dürecektir"* diyerek endişelerini dile getirmişti. Bu sırada Beyt Nube ve Kudüs arasındaki su kuyuları tedbiren köreltilmiş yol boyunca Frankların savaşta yararlanabileceği ve beslenebileceği meyve ağaçları kesilmişti.⁴¹¹

Savaş divanında Sultan Kudüs'te savunma savaşını önermişti. Bütün emirler de onun teklifini onaylamışlardı. Ancak o dönemde Müslüman ordusunun içinde de bir

⁴⁰⁸ Ambroise, s. 369-370; İbn Esir, XII, 77; Archer and Kingsford, s. 342; Runciman, III, 60.

⁴⁰⁹ Ambroise, s. 376-377; *Regis Ricardi*, s. 333-334.

⁴¹⁰ Ernoul, s. 181; Ambroise, s. 381-391; *Regis Ricardi*, s. 336-339; İbn Esir, XII, 77-78; İbn Şeddad, s. 317-320; Gregory Abü'l Farac, II, 461; Archer and Kingsford, s. 343; Oldenbourg, s. 462; Richard, s. 229; Lane Poole, s. 294; Runciman, III, 60; Man, s. 214; Lyons ve Jackson, s. 424; Asbridge, s. 506.

⁴¹¹ İbn Şeddad, s. 321; Gregory Abü'l Farac, II, 461; Archer and Kingsford, s. 343-344; Lyons ve Jackson, s. 425-426; Asbridge, s. 507.

takım anlaşmazlıklar görülmeye başlanmıştı.⁴¹² Haçlılar tarafında ise özellikle Fransız kuvvetleri yeniden Kudüs üzerine gidilmesini istiyorlardı. Ancak keşif birlikleri, Müslümanların su kuyularını körelttiğini İngiliz kralına iletmişti. Durumu tartışmak üzere bütün unsurların katıldığı bir savaş konseyi toplayan Richard nihayetinde ordakilerin de onayı ile geri dönmeye karar vermişti. Fransızların yoğun itirazlarına rağmen alınan bu karar, onların İngiliz Kralı ile aralarını iyice açmıştı. Ayrıca bu heyet, Kudüs yerine Kahire üzerine yürümeyi tavsiye etmişti.⁴¹³

Daha sonrasında Haçlı ordusu tekrar Askalan'a geri dönmüştü. Frankların geri dönüşünün müjdesi 4 Temmuz 1192'de Selahaddin'e bildirilmişti. Haberi öğrenmenin ardından bizzat teyid etmek üzere Kudüs'ten ayrılan Sultan tehlikenin geçmiş olmasından ötürü rahatlamıştı.⁴¹⁴

Diğer yandan Richard, Yafa'ya vardıktan sonra ülkesine dönmek konusundaki düşünceleri kuvvetlenmişti. Bunun için Müslümanlarla müzakereleri yeniden başlatmak düşüncesindeydi. Bu arada Henri de Champagne, Richard'tan habersiz Selahaddin'e küstahça bir teklif göndererek, kendisinin yeni Kudüs kralı olduğunu ve krallığa bağlı tüm topraklarını kendisine geri vermesi gerektiğini bildirmişti. Bunun üzerine Sultan teklifi getiren elçiye kızarak, Akkâ ve Sûr dışında hiçbir şey talep etmeye hakkı olmadığını söylemiş ve elçiyi huzurundan kovmuştu.⁴¹⁵

Ardından Kudüs'e gelen Richard'ın elçileri konuya daha makul yaklaşmışlardı. İngiliz kralı, yeğenini Selahaddin'in himayesine ve merhametine emanetle, ısrarla dostane bir görüşme talep etmekteydi. Sultan başlangıçtan itibaren diyalog kapılarını düşmanlarına her zaman açık tutmuştu. Aynı şekilde Richard'ın ricası da Müslümanların savaş meclisinde konuşulmuş ve bir karara bağlanmıştı. Nitekim çıkan ortak karara göre; Sultan, Henry'i bir oğlu gibi görecekti ve himaye edecekti.⁴¹⁶ Kudüs'te Latin Katolik din adamlarının kiliselerde görev almalarına izin verilecekti. Savaş

⁴¹² İbn Şeddad, s. 322; Runciman, III, 60-61; Lane Ploole, s. 297; Lyons and Jackson, s. 426-427; Asbridge, s. 507-508; Minorsky, s. 138.

⁴¹³ Ambroise, s. 379-381; *Regis Ricardi*, s. 336-337; Richard of Devizes, s. 63; İbn Şeddad, s. 322-324; Gregory Abü'l Farac, II, 461; Archer and Kingsford, s. 344; Lane Poole, s. 290-297; Runciman, III, 61; Richard, s. 229; Lyons ve Jackson, s. 426-427; Asbridge, s. 509-510.

⁴¹⁴ Ambroise, s. 394-395; *Regis Ricardi*, s. 345-347; İbn Esir, XII, 77-79; İbn Şeddad, s. 323; Gregory Abü'l Farac, II, 461; Oldenbourg, s. 462; Runciman, III, 61; Man, s. 215; Lyons ve Jackson, s. 427; Asbridge, s. 508-511; Lane Poole, s. 297-301.

⁴¹⁵ İbn Şeddad, s. 324; Lane Poole, s. 299; Runciman, III, 61; Lyons ve Jackson, s. 428; Asbridge, s. 511.

⁴¹⁶ Ambroise, s. 396-397; *Regis Ricardi*, s. 348; İbn Şeddad, s. 326; İbn Esir, XII, 76; Archer and Kingsford, s. 344; Oldenbourg, s. 464; Runciman, III, s. 61; Lane Poole, s. 299; Lyons ve Jackson, s. 428.

sırasında Frakların zapt ettiği yerler ellerinde kalacaktı. Ancak Sultan ısrarla Askalan'ın yıkılmasını istemiş ama Richard bunu reddetmişti. Öte yandan kral müzakerelerin uzaması halinde sonucu beklemeden ülkesine dönmek niyetindeydi. Bu nedenle Yafa'dan, Akkâ'ya doğru yola çıkmıştı. Ancak herşeye rağmen son bir hamle yapmak niyetini de gizli tutmaktaydı. Onun plânı, ansızın Beyrut'a saldırıp bir darbede zapt etmek ve sonrasında ülkesine dönmektir.⁴¹⁷

⁴¹⁷ Ambroise, s. 396-397; *Regis Ricardi*, s. 349; İbn Esir, XII, 79; Archer and Kingsford, s. 344-345; İmadeddin, s. 311; İbn Şeddad, s. 326; Oldenbourg, s. 462-464; Richard, s. 229; Lyons ve Jackson, s. 429; Runciman, III, 61; Man, s. 215.

3.7. Selahaddin'in Yafa Kuşatması ve Taraflar Arası Barış Görüşmeleri

Selahaddin, Haçlıların içinde buldukları ihtilaflar sebebiyle Richard'ın Akkâ'ya gitmesinden istifade ederek 27 Temmuz'da ordusunu Kudüs'ten çıkararak hızla Yafa önüne gelip şehre taarruz etmişti. Üç günlük bir muhasaradan sonra müdafilerin bütün gayretlerine rağmen lağımcıların açtığı gedikten ordu kaleye girmişti. Ancak iç kaleye çekilen bir grup savunmaya devam etseler de daha sonra hayatları bağışlanmak koşuluyla teslim olacaklarını bildirmişlerdi.⁴¹⁸ Hıristiyan garnizonu adına kale teslim müzakereleri tesadüfen burada bulunan yeni Kudüs patriği ile sürdürülüyordu. Bu sırada Müslüman ordusu şehirde yağmaya girişmiş ve karışıklıklar sırasında bazı Hıristiyanlar öldürülmüştü. Bu durum karşısında Sultan iç kalede olanlara, asayişi sağlayana kadar orada daha güvende olacaklarını bildirmişti.⁴¹⁹

Yafa'daki durumu haber alan Kral Richard derhal ordusunu karadan kendisi de denizden Pisa ve Ceneviz donanmalarıyla harekete geçmişti. Rüzgâr ters yönde estiği için donanma Karmel Dağı'nın eteğindeki çıkıntıdan çıkamamıştı. Haçlı ordusu, kraldan önce Yafa'ya varmak istemediğinden Kaysâriye yolunda oyalanmıştı. 31 Temmuz 1192'de Selahaddin ordusundaki asayişi sağlamıştı. Sonrasında iç kaledeki 49 şövalyeyi eşleri ve eşyalarıyla çıkarıp, şehrin dışına götürmeye çalışmıştı. Ancak tam bu sırada kral ve 50 gemiden oluşan donanması uzaktan görünmüştü. Kaledekiler de onun geldiğini görerek yeniden savunmaya geçmişlerdi.⁴²⁰

Diğer tarafta kaledeki durumdan habersiz olan Richard karaya çıkmaya cesaret edememişti. Daha sonra yüzerek Richard'ı durumdan haberdar eden bir papaz; iç kalenin Müslümanlar tarafından daha alınmadığını ve direnişin devam ettiğini bildirmişti. Kral, iç kale tarafında gemileri karaya oturarak sahile çıkmıştı. Richard çok az adamıyla birlikte taarruza geçtiği sırada Selahaddin çadırında hala iç kaleden gelen müzakerecilerle konuşmaktaydı. Bu esnada Yafa sokaklarında ganimet peşinde olan Müslümanlar gafil avlanmışlardı. Bu sırada Müslümanlar bilinçsizce geri kaçmaya

⁴¹⁸ Ambroise, s. 400-402; *Regis Ricardi*, s. 349-351; İmadeddin, s. 312; İbn Şeddad, s. 330; İbn Esir, XII, 80; Mayer, s. 146; Lane Pole, s. 300; Demirkent, s. 161; Man, s. 215; Lyons ve Jackson, s. 429; Asbridge, s. 512; Usta, s. 223.

⁴¹⁹ Ambroise, s. 402-403; İbn Esir, XII, 80; İbn Şeddad, s. 330-334; İmadeddin, s. 312; Archer and Kingsford, s. 345; Lyons ve Jackson, s. 429; Asbridge, s. 512.

⁴²⁰ Ambroise, s. 403-409; *Regis Ricardi*, s. 353-356; İbn Esir, XII, 80; İmadeddin, s. 312; İbn Şeddad, s. 334; Archer and Kingsford, s. 345; Mayer, s. 146; Richard, s. 229; Lyons ve Jackson, s. 430-431.

başlamışlardı. Mücadele Haçlıların başarısıyla neticelenmiş ve şehirdeki hâkimiyet yeniden el değiştirmişti.⁴²¹

Durumdan habersiz olan Sultan, kâtiplerinden biri tarafından bilgilendirilmişti. Bunun üzerine Sultan, orduya derhal geri çekilme emri vermişti. Richard, Yafa'yı seksen şövalye, dört yüz okçu ve ancak iki bin kadar İtalyan denizcisi ile geri almıştı.⁴²²

Ertesi gün barış görüşmelerine yeniden başlamak üzere Sultan hacibi Ebubekr'i göndermişti. Elçi, Richard'ın çadırına gittiğinde onu bir önceki gün savaşta esir düşmüş birkaç Müslüman emîrle konuşurken bulmuştu. Kral, oradakilere aslında şehrin geri alınışı sırasında silahsız bulunduğunu ve ayakkâbısını bile değiştirecek zamanı bulamadığını söylemişti. Sonrasında elçiye; *“Övgülerim Sultanadır ve Tanrı adına barış yapması için rica ediyorum. Tüm bunların bir sonu olmalı, deniz ötesindeki ülkem kötü durumda, bu savaşı sürdürmenin kimseye yararı yok”*demişti.⁴²³ Selahaddin ise mektubunda; *“Biz Askalan'dan vazgeçemeyiz. Kralınız gençliğinin baharında, ülkesinden ve halkından uzakta, burada bir kış daha geçirebilecek mi? Hâlbuki ben kendi ülkemin kalbindeyim; dostlarım, akrabalarım ve halkımın içindeyim. Ben yaşlandım, dünya zevklerinden bir beklentim de yok. Güzel işler yaptığıma inanıyorum. Allah zaferi kime nasip eder bilemem ama mücadelem sonuna kadar devam edecektir”* sözleriyle muhatabına hitap etmişti.⁴²⁴

Öte yandan her iki taraf da artık savaşın son bulması ve müzakerelerden bir sonuç çıkmasını bekliyordu. Selahaddin, elçisiyle gönderdiği mesajında ayrıca Yafa'nın artık yıkılmış olduğunu ve sınırın kuzeyde olan Kaysâriye'nin yanından geçmesi gerektiğini bildirmişti. Ancak Richard karşı teklif olarak Yafa ve Askalan'ı doğu Franklarına değil, kendisine Selahaddin'in bir vassali statüsüyle vermesini istemişti. Ancak kendisi Avrupa'ya gittiğinde bu vassallik hukukunun ne olacağına ise açıklık getirmemişti. Selahaddin ise Yafa'ya karşı Askalan'ı istemişti. Ancak bu teklifi bir kere daha reddedilmişti. Askalan yine müzakereleri tıkayan bir engel olmuştu. Richard'ın Yafa'yı kurtarmak için karadan gönderdiği ana ordusu halen onun yanına ulaşamamıştı.

⁴²¹ Ambroise, s. 409-411; *Regis Ricardi*, s. 357; İmadeddin, s. 312; İbn Şeddat, s. 336; Archer and Kingsford, s. 345; Richard, s. 229; Lane Poole, s. 303; Lyons ve Jackson, s. 429-431

⁴²² *Regis Ricardi*, s. 355-356; Archer and Kingsford, s. 345; İmadeddin, s. 312; İbn Esir, XII, 80; Runciman, III, 62; Mayer, s. 146; Lyons ve Jackson, s. 431; Asbridge, s. 512.

⁴²³ İbn Şeddat, s. 337; İmadeddin, s. 315; Lyons ve Jackson, s. 431-432; Asbridge, s. 513.

⁴²⁴ İbn Şeddat, s. 339; İmadeddin, s. 315; Lyons ve Jackson, s. 431-432; Lane Poole, s. 305.

Dolayısıyla da Sultan onlar gelmeden bir kere daha Yafa'ya saldırmayı düşünmeye başlamıştı. Hücümün 5 Ağustos 1192 Çarşamba sabahı yapılması kararlaştırılmıştı.⁴²⁵

Saldırının yapılacağı sabah gün ağarırken, karargâh dışında dolaşan bir Cenevizli, at kişnemeleri ve askerlerin yürüyüşünden çıkan sesleri duymuştu. Cenevizli'nin uyarmasıyla kral ve adamları Müslümanlar gelmeden hazırlıklarını tamamlamışlardı. Richard'ın yanında 2000 yaya piyade, 54 şövalye vardı. Adamlarını ikişerli bir hatta çadır kazıklarından yapılmış alçak bir şarmpolün gerisine yerleştirmişti. Burası saldırganların atlarını ürkütme amacıyla yapılmıştı.⁴²⁶ Kazıkların önüne kalkanlardan çit yapılmış ve uzun mızraklar da düşman süvarisini engellemek üzere meyilli bir şekilde toprağa çakılmıştı. Bu mızrakların yanında konumlanan her çift asker'in yanına bir okçu yerleştirilmişti. Müslüman süvarisi 1000'er kişilik yedi dalga halinde taarruza geçmişti. Fakat savunma duvarını aşmayı başaramamışlardı. Müslümanların saldırıları ikinci vaktine kadar aralıklarla devam etmişti.⁴²⁷

Daha sonra kral, okçuları ön safa alarak süvarilerin taarruzuna karşı onları devreye sokmuştu. Akabinde okçuları yeniden geriye mızraklı adamlarının gerisine çekmişti. Kral atına atladığında mızraklı askerler de onunla beraber taarruza geçmişlerdi. Richard'ın atı saldırı sırasında sürçerek binicisini üzerinden atmıştı. Olanları bir tepeden izlemekte olan Selahaddin centilmence bir davranışla hizmetkârlarından biriyle hediye olarak iki at göndermişti. Bu sırada bazı Müslüman askerler şehre taarruz için karargâhın arka tarafından dolaşmışlardı. Yafa'daki denizciler Müslümanları görünce gemilere kaçmışlardı. Ancak durumu fark eden Richard, yetişerek durumu toparlamıştı. Karanlık çökmeye başlayınca Sultan savaşa son vermiş ve Kudüs'e çekilerek buranın istihkâmlarını güçlendirmeye çalışmıştı.⁴²⁸

Yafa'da elde ettiği başarı İngiltere kralının ülkesine dönmeden elde ettiği son kazanım olmuştu. Fakat bundan daha fazlasını yapamayacağı da anlaşılmıştı. Diğer yandan Selahaddin birkaç gün sonra Mısır'dan ve Kuzey Suriye'den aldığı takviyelerle

⁴²⁵ Ambroise, s. 413-414; *Regis Ricardi*, s. 359-360; İbn Esir, XII, 79-80; İmadeddin, 312-315; İbn Şeddad, s. 339-340; Archer and Kingsford, s. 346; Lyons ve Jackson, s. 432-433; Mayer, s. 146.

⁴²⁶ Ambroise, s. 414-420; *Regis Ricardi*, s. 360-361; Archer and Kingsford, s. 346; Runciman, III, 63; Lane Pole, s. 305; Lyons ve Jackson, s. 432-433.

⁴²⁷ Ambroise, s. 420-423; *Regis Ricardi*, s. 363; İbn Şeddad, s. 340; Archer and Kingsford, s. 346; Mayer, s. 146; Runciman, III, 63; Lane Poole, s. 305; Lyons ve Jackson, s. 432-433

⁴²⁸ Ambroise, s. 423-426; İbn Şeddad, s. 341; Süryani Mikhael, II, 286; *Regis Ricardi*, s. 360-365; Mayer, s. 146; Minorsky, s. 107-108.

güçlenmiş bir şekilde Kudüs'ten Remle'ye gelmişti.⁴²⁹ Tekrardan hastalanan Kral Richard'ın, elçiler yollamasıyla barış müzakereleri yeniden başlamıştı. Selahaddin eski teklifini yineleyerek Askalan'ı istemişti. Richard'ın bunu kabul etmesinden başka çaresi kalmamış gibi görünüyordu. Kendisi gibi Kudüs yakınlarında çadırında hasta yatan Melik el-Adil'e bir mektup yazarak, ağabeyi ile arasında arabuluculuk yapmasını rica etmişti. Sultan, krala armut, şeftali ve içeceklerini soğutması için Hermon Dağı'ndan kar göndermişti. Fakat Askalan'dan da bir türlü vazgeçmemişti. Richard artık pazarlık edecek durumda değildi. Gerek sağlık durumu gerekse İngiltere'deki gelişmeler yüzünden süratle yurduna dönmesi gerekiyordu.⁴³⁰

Bu sıralarda Haçlı ordusunun tamamında yorgunluk alametleri görülmeye başlanmıştı. Fakat Şövalye tarikatları ve Kudüs Kralı Henry, Richard'ın, Avrupa'daki ülkesinin menfaatlerine buradaki kazanımları kurban ettiğini düşünüyorlardı. Onlara göre Richard ve ordusu buradan gittikten sonra Askalan'ın durumunun önemsiz olduğunu dillendirmeye başlamışlardı. Fakat onun dönüşünün sonrasında Selahaddin'in karşısında çok zor durumda kalacaklarını biliyorlardı.⁴³¹

Öte taraftan Müslümanların tarafında Melik el-Adil ve bazı emîrler ısrarla bu barışın sağlanması gerektiğini düşünüyorlardı. Zira askerler uzun süren savaşımlardan yorulmuş ve ordudaki erzak stokları da tükenmek üzereydi. Yafa'daki yenilgi de acemi kuvvetler ve yorulan bir ordu ile uzun soluklu bir mücadelenin zor olacağını göstermişti. Askerler beş yıldır süren savaşımlardan yıpranmış ve yorulmuşlardı.⁴³²

Nihayet 28 Ağustos 1192 Cuma günü Selahaddin son teklifini Melik el-Adil vasıtasıyla krala iletmişti. Ardından da 2 Eylül 1192'de üç yıl, sekiz ay denizde ve karada sürecek kalıcı bir barış anlaşması imzalanmıştı. Richard'a gelen Müslüman elçiler adlarını metinde Sultanın adının yanına yazmışlardı ve kralın elini tutarak sultanları adına anlaşmaya sadık kalacaklarına dair yemin etmişlerdi. O ise bir kral olarak ve buradan gideceğinden dolayı yemin etmemişti. Doğulu Haçlılar, yani Henry de Champagne, Balian d'Ibelin ve şövalye tarikatlarının büyük üstatları yemin etmişlerdi. Selahaddin de ertesi gün Richard'ın elçileri önünde anlaşmayı

⁴²⁹ Ambroise, s. 425-427; İbn Şeddad, s. 341-342; Lane Pole, s. 304; Demirkent, s. 161; Man, s. 216.

⁴³⁰ Ambroise, s. 428-431; İbn Şeddad, s. 343; İmadeddin, s. 3; İbn Esir, XII, 81; *Regis Ricardi*, s. 369; Archer and Kingsford, s. 346; Runciman, III, 64; Demirkent, s. 160; Lyons ve Jackson, s. 433; Asbridge, s. 513; Lane Pole, s. 308; Man, s. 217.

⁴³¹ Ambroise, s. 431-434; Lane Pole, s. 307; Runciman, III, 64.

⁴³² İbn Esir, XII, 81; İbn Şeddad, s. 344; İmadeddin, s. 315; Lyons ve Jackson, s. 433.

imzalamıştı.⁴³³ Bunun sonrasında Balian d'lbelin; “*Şunu bil ki, İslam tarihinde hiç kimse senin yaptığını yapmadı ve Franklar bu müddet içinde helak oldukları kadar hiçbir dönemde helak olmadılar. Deniz yoluyla gelen muhripleri saydık. Altı yüz bin kişiydiler. Hâlbuki bunların ancak onda biri ülkelerine geri döndüler. Bazılarını bizzat sen öldürdün; bazıları hastalıktan öldü, bazıları da boğuldu*”⁴³⁴ sözleriyle kazandığı başarının büyüklüğünü ifade etmişti.

⁴³³ İmadeddin, s. 315-316; İbn Şeddad, s. 344-348; İbn Esir, XII, 80-81; Ambroise, s. 429-437; İbn Hallikan, VII, 199-200; Süryani Mikhael, II, 286-288; *Regis Ricardi*, s. 370; Gregory Abü'l Farac, II, 461-462; Otto Of St. Blasien, s. 183; Ostrogorsky, s. 377; Archer and Kingsford, s. 346; Mayer, s. 146; Oldenbourg, s. 464; ; Richard, s. 230; Runciman, III, 64; Demirkent, s. 161; Lane Pole, s. 308-309; Lyons ve Jackson, s. 434; Asbridge, s. 513-514; Maalouf, s. 279; Usta, s. 223; Haçlılar Sultanla beraber oğulları, kardeşleri ve önemli emirlerinin de yemin etmesini istediler. Bkz. İbn Şeddad, s. 348.

⁴³⁴ İbn Esir, XII, 81; Archer and Kingsford, s. 346-347; Mayer, s. 146.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

III. HAÇLI SEFERİ'NİN SONA ERMESİ

4.1. İngiliz Kralı Aslan Yürekli Richard'ın Filistin'den Ayrılışı

3 Eylül 1192'de III. Haçlı Seferi, Remle Anlaşması'yla sona ermişti. Anlaşma akdine göre Yafa'ya kadar sahil şeridi Franklara kalacak, Müslümanlar ve Hıristiyanlar birbirlerinin ülkelerinde serbestçe seyahat ve ticaret yapabilecek ve Askalan şehri yıkılacaktı. Bununla beraber Frank hacılar kutsal bölgeleri sivil ve silahsız serbestçe dolaşabilecekti.⁴³⁵ Akabinde Avrupa'ya dönecek askerler, siviller ve din adamları gitmeden anlaşma şartları gereği hac yapmak ve kutsal mekânları ziyaret etmek istemişlerdi. Ancak ziyaret için gelenler mutlaka Richard'ın onlara verdiği “*Tavsiyenamelerle*” kutsal şehre girebilecekti. Bu sırada Richard, Kudüs'ü ziyaret etmesi yönünde yapılan telkinlere aldırmandan kendisi gitmediği gibi Fransız askerlerine de izin vermemişti.⁴³⁶

Richard anlaşmadan sonra Yafa'dan Akkâ'ya gitmiş, Akkâ'da borçlarını ödemiş ve alacaklarını tahsil etmişti. Öte yandan Kraliçe Berengaria ve Joanna, kraldan önce 29 Eylül 1192'de Akkâ'dan denize açılmışlardı. Richard ise onlardan on gün sonra yani 9 Ekim 1192'de kutsal ülkeyi terk etmişti.⁴³⁷ Gitmeden önce son kez Selahaddin'e gönderdiği mesajında tekrar döneceğini ve Kudüs'ü geri alacağını söylemişti. Selahaddin de ona; ‘*Eğer Kudüs'ü kaybedeceğim kesin olduğunda onu başkasına değil de Richard'a kaptırmayı yeğlerim*’ diyerek karşılık vermişti.⁴³⁸

⁴³⁵ İbn Esir, XII, 81; İbn Hallikan, VII, 200; İmadeddin, s. 316-317; İbn Şeddad, s. 348; Archer and Kingsford, s. 346; Gregory Abü'l Farac, II, 461-462; Şerefname, I, 114; Lane Poole, s. 308; Demirkent, s. 161; Ostrogorsky, s. 377; Richard, s. 230-231; Lyons ve Jackson, s. 435; Asbridge, s. 513; Minorsky, s. 145.

⁴³⁶ *Regis Ricardi*, s. 373; İbn Şeddad, s. 359; İmadeddin, s. 316-318; Gregory Abü'l Farac, II, 461-462; Archer and Kingsford, s. 346-347; Oldenbourg, s. 464; Richard, s. 230-231; Lyons ve Jackson, s. 435; Asbridge, s. 514; Ramazan Şeşen, “Eyyubi”, *DİA*, XII, 20-31.

⁴³⁷ *Regis Ricardi*, s. 380-381; İmadeddin, s. 317-319; Gregory Abü'l Farac, II, 462; Archer and Kingsford, s. 347; Runciman, III, 66; Oldenbourg, s. 464; Demirkent, s. 161; Usta, s. 223; Asbridge, s. 514.

⁴³⁸ *Regis Ricardi*, s. 372; Archer and Kingsford, s. 347; Lane Poole, s. 309; Man, s. 218.

Ancak Richard yolculuk sırasında sorunlarla boğuşmuştu. Önce şiddetli fırtınalar bindiği gemiyi Bizans'a bağlı Korfu Adası'na sürüklemişti. Burada esir alınabileceği endişesiyle Tapınak Şövalyesi kıyafeti giymiş ve emrindeki dört hizmetkârıyla birlikte yukarı Adriyatik yönüne giden bir korsan gemisine binmişti. Fakat bindiği gemi fırtınaya yakalanmış ardından kayalara çarparak parçalanmıştı. Bu kazadan sağ kurtulan Richard ve adamları kimseye görünmeden eniştesi Heinrich von Sachsen'ın arazisine geçmek maksadıyla karadan Karnten ve Avusturya içinden geçmeye çalışmışlardı. Ancak kendini gizleme niyetiyle giydiği kıyafeti pek inandırıcı değildi. Nitekim 11 Aralık 1192'de Viyana yakınlarında bir handa durakladıkları sırada birileri onu teşhis etmiş ve yakalanmıştı. Peşinden Avusturya Dükü Leopold'un huzuruna çıkarılmıştı. Bir zamanlar Richard, Akkâ surlarında İngiliz bayrağı yanında dalgalanan Leopold'un sancağını kaleden aşağıya çamurun içine fırlatmıştı. Bunun üzerine Leopold, İngiliz Kralı'na karşı kin ve nefretle Akkâ'dan ayrılmıştı. Bu eski düşmanlık sebebiyle onu, Sûr Hâkimi Konrad de Montferrat'ı öldürtmekle suçlamış ve zindana atmıştı. Tutsak kralı üç gün sonra Alman İmparatoru VI. Heinrich'e teslim etmişti.⁴³⁹

Aslında Richard'ın Akkâ'da Leopold'a reva gördüğü hakaret onun şahsında Alman İmparatoru'na yapılmıştı. Diğer taraftan daha önce doğuya sefere giderken Sicilya Kralı Tankred ile yaptığı anlaşma Alman İmparatoru'nun kendisine karşı kinlenmesine yol açmıştı. VI. Heinrich, Richard'ı üç yıl sonra Mart 1194'te çok büyük bir kurtuluş akçesi ve vasallık yemini karşılığında serbest bırakmıştı.⁴⁴⁰ Esaretinin zor geçen yılları esnasında toprakları kardeşi John'un entrikalarına ve Kral Philippe'in saldırılarına maruz kalmıştı. Ülkesine vardığında birçok sorun onu bekliyordu. Nitekim söz konusu sorunlarla uğraşırken 26 Mart 1199'da Limousin bölgesinde bir kale kuşatması sırasında atılan bir ok hayatına son vermişti.⁴⁴¹

⁴³⁹ Otto Of St. Blasien, s. 184; *Regis Ricardi*, s. 382-383; Archer and Kingsford, s. 347; Runciman, III, 66; Demirkent, s. 161; Man, s. 218; Asbridge, s. 517.

⁴⁴⁰ Otto Of St. Blasien, s. 184; *Regis Ricardi*, s. 385; Demirkent, s. 161; Asbridge, s. 517; Richard'ın kurtuluş fidyesi için verilen toplam meblağ; 65.000 gümüş sikke idi. Selahaddin Vergisi'nin tamamı ve İngiltere krallığının yıllık gelirinin iki katı kadardı. Annesi Akitanyalı Eleanor, bu meblağı bulmakta çok zorlandı. Ama çok sevdiği oğlunu sonunda kurtardı. Bkz. Runciman, III, 66; Man, 219.

⁴⁴¹ Runciman, III, 66; Asbridge, s. 517-518.

4.2. Sultan Selahaddin'in Şam'a Dönüşü ve Vefatı

Selahaddin ise Remle Anlaşması'ndan sonra 5 Eylül'de Latrun'a çekilmiş ve orduyu 10 Eylül 1192'de terhis etmişti. Akabinde 13 Eylül'de Kudüs'e ulaşmıştı. Anlaşma gereği Franklar, Avrupa'ya dönmeden önce hac etmek üzere Kudüs'teki kutsal mekânları ziyaret edeceklerdi. Sultan, hacıların refakati ve şehirde ikameti hususunda tedbirler almak için biraz zaman istemişti. Sonrasında Haçlılar kabileler halinde Kudüs'e gelmeye başlamışlardı. Gerek yapılan anlaşmayı ve gerekse Haçlıların Kudüs ziyaretini içine sindiremeyen iki tarafın tutucu kanatları da yaşanan durumu kendilerince garipsemişlerdi. Bu minvalde bazı Müslüman askerler, Haçlıların Akkâ'da katlettikleri arkadaşlarının intikamını almak istemişti. Gelen silahsız hacılara zorluk çıkarmak hatta öldürmek istemişlerdi. Fakat durumdan haberdar olan Selahaddin; *"Bu bizim şerefimize büyük bir leke sürer. İngiltere kralı ile yaptığımız anlaşmanın bizim tarafımızdan bozulması Müslümanlara sonsuza kadar güvenilmez damgasını vuracaktır."* diyerek izin vermemişti.⁴⁴²

Bu sıralarda Salisbury Piskoposu Hubert Walter'ın başkanlık ettiği bir İngiliz hac kafilesi Kudüs'e giriş yapmıştı. Bu piskopos dürüstlüğü ve keskin zekâsıyla şöhret bulmuştu. Kudüs'te çok itibar görmüş Selahaddin, onu bizzat huzuruna kabul etmiş ve izzet ikramda bulunmuştu. Sultan ve piskopos değişik konularda sohbet etmiş, sonunda laf gelip Richard'a dayanmıştı. Piskopos, Richard'a toz kondurmamış ve bütün iyi hasletlerini tek tek sıralamıştı. Ardından; *"Eğer herhangi biri sizin yüce niteliklerinizi Kral Richard'a ve onunkileri size verebilse, böylece her biriniz ötekinin becerisine sahip olsa, o zaman bu dünya böyle iki prene dar gelir"* demişti. Selahaddin ise İngiliz Kralı'nın cesaretine bir şey söylenemeyeceğini ancak isabetli görüşe ve itidale sahip olmadığını çok fevri davrandığını belirtmişti. Akabinde Sultan ayrılışı sırasında piskopostan bir dilekte bulunmasını istemişti. Piskopos ise Kutsal Mezar'da, Bethlehem ve Nazareth'de ikişer Latin papaz ve diakonun hizmet görmelerine müsaade edilmesini rica etmişti. Nitekim Selahaddin bu isteği tereddütsüz kabul etmişti.⁴⁴³

⁴⁴² Ambroise, s. 436-438; *Regis Ricardi*, s. 375; Ernoul, *Chronique D' Ernoul*, Compiler Par De Mas Latrie, Paris 1871, XIX. Bölüm, s. 221-235; İbn Şeddad, s. 349-351; Lyons ve Jackson, s. 435.

⁴⁴³ Ambroise, s. 440-442; İmadeddin, s. 318; *Regis Ricardi*, s. 377-379; Archer and Kingsford, s. 347; Runciman, III, 65; Richard, s. 231; Lane Poole, s. 314; Asbridge, s. 514; Kudüs'te Hristiyan tebanın haklarının devlet arası anlaşmalarla teminat altına alınması ilk değildi. Daha önce Abbasi Halifesi Harun

Diğer taraftan Richard, hac etmek isteyenlerin sayısal çokluğunu görünce bunu engellemek istemişti. Selahaddin'e gönderdiği elçiler vasıtasıyla tavsiyename bulundurmayanların geri çevrilmesini önermişti. Frank hacılar ise krallarının bu tutumunu yadırgamış ve anlamakta zorluk çekmişlerdi. Ancak Selahaddin bu isteğe uymamış, ibadet için gelenlere mani olmayacağını ve insanların en tabi haklarından mahrum bırakmanın doğru olmadığını söylemişti. Sultan bununla onların hac ibadetlerini rahatlıkla yapmalarını ve memleketlerine sağ salim dönmelerini arzu etmişti. Böylece Müslümanlar onların şerrinden emin olacaktı. Kendileri ülkelerine döndüklerinde karşı propagandaya ve yeni bir haçlı seferine zemin hazırlayacak sebepleri ellerinden almak istemişti. Çünkü her haçlı seferi beraberinde iki tarafa da büyük felaketler ve acılar getirmekteydi.⁴⁴⁴

Diğer taraftan Latin Franklar daha önce doğuyu işgale giriştiklerinde ele geçirdikleri kiliselerden doğulu Hıristiyanları kovmuş ve yetkileri ellerinden alınmışlardı. Ancak Kudüs fethinden sonra Selahaddin kiliselerdeki görevi eski sahiplerine yani Ortodoks Hıristiyanlara geri vermişti. Bunun üzerine Haçlılardan nefret eden Bizanslılar mevcut yeni durumdan ziyadesiyle memnun olmuşlardı. Buna karşılık onlar da İstanbul'da Müslümanlara gerek ticaret alanında gerekse dinî özgürlükler bağlamında yeni haklar tanımışlardı. Ayrıca Bizans İmparatoru ile Selahaddin Eyyubi arasında resmi bir ittifak kurulmuştu. Bu sebeple iki lider arasında elçiler mekik dokumuş ve değerli hediyeler taşımışlardı.⁴⁴⁵

Ancak Richard'la yapılan anlaşma Selahaddin'in Latinlere karşı yumuşamasına ve bazı dinî yerleri Katolıklara geri vermesine yol açmıştı. Söz konusu haber İstanbul'a ise bütün dinî yerler ve yetkilerin Latinlere geri verildiği şeklinde ulaşmıştı. Bunun üzerine İmparator Isaakios Angelos, Selahaddin'e bir elçi göndererek; Ortodokslara, Fatımiler döneminde olduğu gibi Ortodoks Kilise üzerinde kayıtsız şartsız yetkinin geri verilmesi gerektiğini bildirmişti. Selahaddin gelen teklifi diplomatik bir dille reddetmişti. O herhangi bir mezhebe artık pozitif ayrımcılık yapmak istememişti. Aksine yeni

el-Reşid (786-809) ile Karolenjiyen Hanedanı Kurucusu Charlemange (768-814) arasında yapılan anlaşmaya göre Hıristiyan hacılar çok rahat Kudüs'ü ziyaret etmişlerdi. Bu anlaşma gereği Charlemange, Kudüs'te vakıflar kurmuş, buradaki Hıristiyanları maddi olarak desteklemiş ve eğitimleri için İspanya'dan rahibeler gönderilmesi imtiyazını elde etmişti. Bu konuda bkz. Runciman, I, 22-23; Usta, s. 34; Willermus Tyrensis, I, 64-65 (Usta'dan a.g. eserden alıntı). Bu imtiyaz çok sonraları Osmanlı-Rus müzakerelerinde kazanılmış bir hak olarak tekrar gündeme gelecekti.

⁴⁴⁴ *Regis Ricardi*, s. 373; Gregory Abü'l Farac, II, 461-462; İbn Şeddad, s. 350; Oldenbourg, s. 464-466; Lyons ve Jackson, s. 435; Asbridge, s. 514.

⁴⁴⁵ Charles M.Brand, a.g.m. s. 167-181.

dönemde yönetim olarak mezhepler üstü, hakem rolünü oynamış ve onların iç işlerine karışmak istememişti. Bu sıralarda Gürcistan Kraliçesi gerçek haçı iki yüz bin dinar ödeyerek satın almak istemiş ise de Selahaddin bu teklifi kesin olarak reddetmişti.⁴⁴⁶

Öte yandan Sultan, Kudüs'te işleri yoluna koyduktan sonra hacca gitmek istemişti. Ayrıca kendisiyle birlikte hac etmek isteyen askerlerin de isimlerini yazdırmasını ve bunun için gerekli hazırlıkların başlamasını emretmişti. Ancak Kadı el-Fadıl söz konusu eylemin halife ile gerginleşen ilişkileri daha da kötüleştireceğini ve hac niyetini öncelikle halifeye bildirmesi gerektiğini ifade etmişti. Aynı zamanda ülkenin büyük bir savaştan çıktığını, hazinenin boşaldığını ve Mısır'da bazı isyan emarelerinin görülmeye başladığını söylemişti. Bu makul uyarıları dikkate alan Selahaddin, hac görevini bir yıl ertelemişti. Yine aynı sıralarda Bağdat'tan gelen bir elçi Eyyubilerle, halife arsında diyalogun artırılması gayesi ile hilafet merkezinde daimi bir elçi bulundurulmasını rica etmişti. Mesele mecliste tartışılmış sonra olumlu sonuç çıkmış ve akabinde elçi olarak Ziya eş-Şehrezurî görevlendirilmişti.⁴⁴⁷

Ayrıca Sultan, Kudüs'te düzenlemeler yaparken bir taraftan da Richard'ın her hareketini izletmiş ve sürekli bilgi almıştı. Nihayet İngiliz Kralı'nın ülkesine yelken açtığı ve bölgeyi kesin olarak terk ettiği haberi ulaşmıştı. İbn Şeddad'ın kaydına göre sultanın niyeti; önce sahile gidip oradan Banyas'a doğru yelken açan gemileri kontrol etmek sonra Dimaşk'a gitmekti. Ardından Kudüs'e geri dönüp buradan Mısır'a gitmekti. Bunun için sultan Kudüs'ten ayrılmadan şehrin istihkâmlarının onarılması ve şehirde başlattığı imar faaliyetlerinin düzenli yürütmesi için İbn Şeddad'ı bizzat görevlendirmişti. Sonrasında Kudüs'ten ayrılarak Nablus ve Kevkeb üzerinden 15 Ekim'de Beyrut'a varmıştı. Ayrıca özelde geçtiği her yerde genelde ise tüm ülkede istihkâmların onarılmasını emretmişti. Akabinde Sultan, Beyrut'a vardığı sırada Antakya Hâkimi Bohemoud görüşmek için huzuruna çıkmıştı. Sürmekte olan barış akdi yenilenmişti. Bunun üzerine Bohemoud bağlılık yemini ettikten sonra bazı yerlerin gelirinden faydalanmak için talepte bulunmuştu. Sultan muhatabının isteğini hoşgörü ile

⁴⁴⁶ İmadeddin, s. 278; İbn Şeddad, s. 347; Lyons ve Jackson, s. 436; Man, s. 217.

⁴⁴⁷ İbn Şeddad, s. 348-352; İmadeddin, s. 319; Lyons ve Jackson, s. 435-436; Humphreys, s. 161; Aslında Bağdat'tan gelen elçi ve beraberinde getirdiği mektup, Bağdat vezareti naipliğine geçen en-Nafiz'in oğlu tarafından el-Melik el-Adil'e gönderilmişti. Kendisine sultanla halife arsında aracılık yapması, söz konusu gergin durumu yumuşatması, sultanın halifeye bağlılığını artırması ve el-Kadı el-Fadıl'ın halifelik divanına gönderilmesi karşılığında kendisine vaadlerde bulunuluyordu. el-Adil bu durumu bütün şeffaflığıyla sultana aktarmıştı. Bkz. İbn Şeddad, s. 361-362(Türkçe Baskısından).

karşılamiş ve ona Amik Ovası'nda yıllık geliri 15.000 dinar olan arazileri emanet etmişti.⁴⁴⁸

Selahaddin bu görüşmeden sonra 4 Kasım 1192'de uzun süredir ayrı kaldığı Dımaşk'a ulaşmıştı. Burada halk tarafından sevinçle karşılanmıştı. Bunca zamandan sonra dostları, akrabaları ve Dımaşk halkıyla artık bir aradaydı. Ancak dört yıldır süren aralıksız savaş yıllarında birçok sorun birikmişti. Sultan burada halkın sorunlarını dinlemiş ve bunları çözmeye çalışmıştı. Aynı zamanda kardeşleri ve oğullarıyla ülkenin geleceğine dair istişareler yapma imkânı da bulmuştu. Diğer yandan çetin geçen savaş yılları, sorunlar ve kronik hastalıklar sultanı yormuştu. Sultan yorgun ve bitkindi yer yer hafızasının zayıflığından şikâyet ediyordu. Hareketleri ağırlaşmış ve son dönemdeki kabul törenlerine katılmakta bile zorlanmıştı.⁴⁴⁹

19 Şubat 1193 günü Mekke'den dönen hac kafilesini karşılamak için halkla birlikte karşılama alanına çıkmıştı. O gün kuru, sert ve soğuk bir hava vardı. Bu sırada adet olduğu üzere dışarı çıkarken her zaman üstüne aldığı muflon yeleğini unutmuştu. Dolayısıyla soğuklar içine işlemiş, dönüşte terlemiş ve kronik olan sıtma (malarya) hastalığı yeniden nüksetmişti. Vücudunu ateşler sarmış bunun sonucunda yataklara düşmüş ve sürekli terlemişti. Her şeye rağmen hastalığına sükûnet ve sabırla katlanmıştı. Ancak zaman ilerledikçe hastalığı da ağırlaşıyordu. Bu sırada yapılan her türlü tedavi yöntemi sonuçsuz kalmıştı. Tüm tedavi denemelerine rağmen 1 Mart'ta artık bir şey yiyip içemeyecek hale gelmiş ve komaya girmişti. Nihayetinde 4 Mart 1193 sabah namazı sonrasında vefat etmişti.⁴⁵⁰

⁴⁴⁸ İbn Şeddad, s. 354; İbn Şeddad, s. 362-365 TB; ; İmadeddin, s. 319-322; Gregory Abü'l Farac, II, 462; Richard, s. 231; Runciman, III, 67-68; Lyons ve Jackson, s. 436.

⁴⁴⁹ İbn Esir, XII, 87; İbn Şeddad, s. 356-361; İmadeddin, s. 322-326; Gregory Abü'l Farac, II, 462-463; Lyons ve Jackson, s. 437; Aynı mlf., "Eyyubi", *DİA*, XII, 20-31.

⁴⁵⁰ İbn Esir, XII, 88; İbn Şeddad, s. 358-366; İmadeddin, s. 326-327; Gregory Abü'l Farac, II, 463-464; Süryani Mikhael, II, 290; Lyons ve Jackson, s. 437.

SONUÇ

III. Haçlı Seferi'nin savaş safhası 3 Eylül 1192'de Remle Antlaşması'yla sona ermiş, üç yıl sekiz ay; karada ve denizde sürecek şekilde imzalanmıştı. Anlaşma akdine göre; hacılar kutsal bölgeleri sivil ve silahsız serbestçe ziyaret edebilecekti. Müslümanlar ve Hıristiyanlar birbirlerinin ülkelerinde serbestçe seyahat ve ticaret yapabilecekti. Askalan şehri yıkılacaktı.

Anlaşmadan sonra Selahaddin, Kudüs'e çekilerek Richard'ın Filistin'i terk etmesini beklemişti. İngiliz rakibinin kutsal topraklardan ayrıldığını gördükten sonra Kudüs'ten çıkmış, Beyrut'ta Antakya Hâkimi Bohemund ile süren barış akdini yeniledikten sonra 4 Kasım 1192'de Şam'a varmıştı. Bu arada ülkenin biriken ve çözüm bekleyen birçok sorunu olmuştu. Ancak beş yıldır devam eden savaşlar Sultanı yormuş ve yıpratmıştı. Nitekim hacıları karşıladığı soğuk ve yağışlı bir günün sonunda ateşi yükselmiş ve onu yataklara düşürmüştü. İlerleyen kronik hastalıkları, yükselen ateşle birleşmiş ve 4 Mart 1193 sabahı vefat etmişti.

İslam dünyası Selahaddin'in yükselişiyle birlikte önemli mevziler kazanmıştı. Mısır gibi değerli bir ülke alınmış, Kayravan'dan yükselişe geçen ve Kahire'de görkemli bir devlete dönüşen üç asırlık Fatimilere son verilmişti. Yine Kudüs'le birlikte Latinlerin bir asırdır devam eden İslam'ın bağrında yuvalanmış en önemli ileri karakolları aldığı gibi III. Haçlı Seferi ile organize olmuş büyük Haçlı orduları da onun gayretleriyle durdurulmuştu. Filistin büyük oranda yeniden Müslüman toprağı olmuş, Sünni uyanış meyvelerini vermiş ve Selahaddin ile bir İslam birliği kurulmuştu. İktidar döneminde aralıksız süren savaşlara rağmen kültür ve imar çalışmaları da kesintisiz devam etmişti. Ölümünden sonra akrabaları kendi aralarında saltanat çekişmelerine girmiş iseler de devletin bütünlüğünü etkileyecek bir parçalanma söz konusu olmamıştı. Ancak kendisinden sonra gelenler asla onun, Haçlılarla olan mücadelesini terk etmemişlerdi. Bununla birlikte Selahaddin'in ortaya koyduğu başarıları zamanla daha iyi anlaşılacak ve onu İslam dünyasının siyasî tarihinde müstesna bir konuma taşıyacaktı.

Diğer taraftan İngiliz Kralı 9 Ekim 1192'de Filistin'i terk ettikten sonra sıkıntılı bir yolculuk geçirmiş ve karadan Avrupa içlerine ilerlemek durumunda kalmıştı. Alman topraklarından geçerken yakalanmış ve hapsedilmişti. Uzun süren esaret yıllarından sonra muazzam bir fidye ile serbest bırakılmıştı. Ülkesine vardığında, Müslüman rakibi gibi onu da yığınla sorun bekliyordu. Kardeşi ülkeyi karıştırmış rakipleri olan

Fransızlar, Normandiya bölgesinde işgallere girişmişti. Ülkesinde yeniden bir düzen kurmaya çalışırken bir kale muhasarası sırasında kendisine isabet eden bir okla yaralanmış, yarası kangrene dönüşmüş ve akabinde 26 Mart 1199'da ölmüştü.

Ancak Latin liderler arasında ve III. Haçlı Seferi'ne katılma konusunda en tutkulu lider olarak ortaya çıkan Richard aynı zamanda ilk yemin edip haçı alan kişi olmuştu. Şövalyelik ruhunun efsaneleştiği bir dünyadan gelen Richard sert ve saldırgan mizacı ile yolda önce Sicilya'yı işgal etmiş ardından kârlı bir anlaşmayla adayı geri vermişti. Ardından yolu üzerindeki Kıbrıs'ı işgal etmişti. Filistin savaş cephesine vardığında onun cesareti ve güçlü donanması sayesinde önce Akkâ ve akabinde Hayfa, Kayseriye, Yafa ve Darum alınmıştı. Ancak Batının beklentilerini çok yüksek tuttuğu Richard'ın sonraları dikkatini Avrupa'daki topraklarına çevirmesi ve savaşın son demlerindeki isteksizliği nedeniyle hayal kırıklığına uğramışlardı. Bununla birlikte onca diplomatik manevraya ve saldırı planına rağmen hedefi olan Kudüs'ü alamamış ve Selahaddin'le barışmak zorunda kalmıştı.

Diğer taraftan I. Haçlı Seferi öncesinde papanın çağrısıyla tüm Avrupa, kadın-erkek silaha sarılmış ve doğuya yönelmişti. Söz konusu seferleri Bizanslı tarihçi Anna Komnena; *“Batı dünyasının bütün barbar kavimlerinin harekete geçtikleri”* şeklinde tasvir etmişti. Bunlar I. Haçlı Seferi'nde bir kasırga gibi önlerine çıkan ne varsa ezip geçmişlerdi. Ürdün ötesi, sahil şeridi ile tüm Filistin ve Suriye topraklarının bir kısmını ellerine geçirmişlerdi. Ama Hittîn Zaferi ardından Kudüs fethi ile başlayan Müslüman kuvvetlerinin tüm yerleşkeleri geri almasıyla sonuçlanan fetih dalgası Haçlıların bir asırlık kazanımlarını kaybetmesine yol açmıştı. Fakat Haçlıların buna cevabı gecikmemiş ve III. Haçlı Seferi ile karşılık vermişlerdi. Başta olduğu gibi papa, Avrupa'da kutsal ateşi yeniden alevlendirmişti. Almanya, İngiltere, Fransa, Sicilya, Avusturya Dükü, Burgundy Dükü, Flandre Kontu, asiller, baronlar ve tüm ulusların şövalyeleri Kudüs'ü geri almak için Filistin'in kral ve prenslerine, Templier ve Hospitalier tarikatlarına katılmışlardı. Neticede Alman İmparatoru ölmüş, krallar geri dönmüş, kavgacı ve tutucu şövalyeler Filistin topraklarına gömülmüştü.

Ayrıca III. Haçlı Seferi'nin gerek motivasyonları gerekse de sonuçları özellikle I. Haçlı Seferi'ne göre farklıydı. Çünkü III. Haçlı Seferi'nin neden olduğu dürtülerin dinî yönünden ziyade politik yönü ağır basmıştı. Bununla birlikte III. Haçlı Seferi, Kudüs'ün Selahaddin'in eline geçmesinden sonra Avrupa'nın kayıplarına bir tepki gösterisiydi. Bu açıdan bakıldığında III. Haçlı Seferi bir savunma refleksi ve kayıpları telafi

psikolojisiyle başlamıştı. Bu sebeple I. Haçlı Seferi'nin dinî coşkusu ve saldırganlık güdüsünden kısmen yoksundu. Nitekim bahse konu sefer başından sonuna kadar İngiliz, Fransız ve Almanlarla birlikte Doğu Franklarının hizip çekişmesine sahne olmuştu. Bu iç çatışmalar Latinlerin gücünü parçalamış ve zayıflatmıştı. Nihayetinde çekişmeler sebebiyle Akkâ ve Yafa dışında Selahaddin'in var olan gücünü aşamamışlardı.

III. Haçlı Seferi bittiğinde ise Kral Richard ve Sultan Selahaddin arasındaki barıştan sonra Franklar, Sûr'dan Yafa'ya dar bir sahil şeridine hapsedilmişlerdi. Ama gerçek şuydu ki, artık ne bir Frank Suriye'si ne de bir Kudüs krallığı vardı. "*Kudüs Krallığı*" ismi sadece bir unvandan ibaret kalmıştı. Geriye kalan şey Batıya ve belli ticari ilişkilere sıkıca bağımlı olan bir Frank kolonisi idi. Franklar neredeyse tüm kazanımlarını kaybetmiş ve kutsal haç ile birlikte Kudüs, Müslümanların eline geçmişti. Bu arada Antakya Hâkimi Bohemund takip ettiği tarafsızlık politikası sayesinde mülkünü koruyabilmişti. Bununla birlikte oğlu Trablus'u, tarikat şövalyeleri ise Hısnü'l Ekrad ve Tartus'u onun sayesinde ellerinde tutabilmişlerdi.

Öte yandan önce Doğu Akdeniz'de Nureddin Zengi ile başlayıp Selahaddin Eyyubi ile yükselen Müslüman gücünün ilerleyişi durmuştu. Ortaçağın en büyük savunma savaşlarından biri olan Akkâ müdafaası, bir müddet Müslümanların ileri savunma hattı olmuştu. Akabinde bu hat çözüldüğünde Akkâ kaybedilmiş, burayı savunan müdafiler aileleriyle beraber katledilmişlerdi. Akkâ'dan sonra güneye yönelen Haçlı güçleri Hayfa, Kayseriye ve Yafa'yı da almışlardı. Bununla birlikte Suriye'nin kuzeyinde ve Doğu Anadolu'da müttefiklerle kurulan dengeler sarsılmış, savaşın yükünü üstlenen Suriye ama özellikle Mısır mali açıdan zayıflamıştı.

Ayrıca III. Haçlı Seferi sırasında Eyyubi donanması güçlü Haçlı donanması karşısında zayıf kalmış ve Akkâ ablukasını kıramamıştı. Bunun üzerine Müvahidilerden donanma desteği almak için İspanya'ya gönderilen elçi, eli boş dönmüştü. Buna karşın Haçlılar denizdeki üstünlükleri sayesinde Batıdan sürekli destek almışlardı. Yine deniz rotasını takip eden askerî seferlerin riskleri ve yolculuk süresi açısından daha avantajlı olduğu bu sefer sırasında çok daha net ortaya çıkmıştı. Nitekim denizden gelen İngiliz ve Fransız güçleri karadan gelen Almanlar kadar yıpranmadılar. Bununla birlikte Akkâ ve Kıbrıs güçlü İngiliz donanması sayesinde alınmıştı. Yine Kıbrıs Adası uzun süre çok stratejik bir lojistik üs olarak Haçlıların Suriye ve Filistin'deki kıyı karakollarını destekledi. III. Haçlı Seferi sırasında ve sonrasında denizlerde üstün olmanın değeri çok

net anlaşıldı. Ayrıca deniz aşırı seferler özellikle III. Haçlı Seferi tecrübesi batı Hıristiyanlığının hayal gücüne ve girişimciliğine ilham verdi. Bahse konu sefer aynı şekilde içgüdüsel olarak dört yüz yıl sonraki İngiliz ve İspanyol maceralarının bir ön provasası olarak da düşünülebilir.

Diğer yandan III. Haçlı Seferi'ne, Bizans açısından bakıldığında gelişen süreçte en zararlı çıkan taraf olmuşlardı. Zira 1185-1192 yıllarını kapsayan Eyyubi-Bizans ittifakından Bizans zararlı çıkmıştı. Bu süreçte Kıbrıs kaybedilmiş ve Türklerin Anadolu'daki varlığı güçlenmişti. Ayrıca Bizans'ın, Haçlıların baş düşmanı Selahaddin'le ittifak içine girmesi Batıda, onlara karşı biriken bir kin ve nefrete yol açmıştı. Nihayetinde aynı dönemde tek kazançları Selahaddin'in onlara bahsetmiş olduğu Filistin'deki Ortodoksların hamisi olma vasfı ve Kudüs'teki kiliselerin yönetim hakkının kendilerine verilmesi olmuştu. Onlar da yapılan jسته mukabil aynı pozitif yaklaşımı İstanbul'daki Müslümanlara göstermişlerdi. Ancak söz konusu bu münhasırlık hakkı Remle Anlaşması ile Bizans'tan geri alınmıştı. Bizans'ın kaybı elbette sadece saydıklarımızla sınırlı kalmayacaktı. Latinlerin, I. Haçlı Seferi'nden bu yana Bizans'a karşı biriken muazzam kinleri kendini gösterecek ve III. Haçlı Seferi'nden kısa süre sonra IV. Haçlı Seferi ile İstanbul işgal edilecekti (12 Nisan 1204).

Diğer taraftan III. Haçlı Seferi'ni diğer seferlerden farklı kılan doğu-batı münasebetinin gelişmesine daha büyük bir katkısı olduğu gerçeğidir. Zira eski dünyanın mevcut iki düşman kampının daha yakın bir ilişki içine girmesini sağladı. Bunun sonucunda inanç farklılıklarıyla kesin hatlarla birbirinden ayrılmış olan halklar, birbirlerine su katılmadık barbarlar olarak bakmaya kısmen son vermişlerdir. Sadece ahlaksızlık aradıkları şeylerde mevcut erdemleri de görmeye başlamışlardır. Sertlikler yumuşamış ve önyargılar kısmen bir tarafa bırakılmıştır. Haçlılar, Müslüman düşmanlarının nezaket ve fedakârlıkları karşısında hayranlık duymuşlardır. Nitekim Selahaddin'in Kudüs fethinde ortaya koyduğu merhamet ve adaletini Batılılar hiçbir zaman unutmamışlardır. Hıristiyanlara ait olduğuna inandıkları değerleri kişiliğinde bütünleştiren bir Müslüman liderden fazlasıyla etkilenmişlerdir. Müslümanlar da Hıristiyan muhataplarında gördükleri doğru olan şeylere değerle yaklaşmayı öğrenmişlerdir. Bu yüzden Avrupalılar evlerine doğru yola çıktıklarında Müslümanlar hakkında sahip olduklarından daha fazla aydınlanmış düşüncelerle dönmüşlerdir.

Neticede bu savaş iki toplumun çatışmasıyla beraber sosyal düzeyde temasını artırdığı gibi geleceğe dair birbirlerine olan kuşkularını da kısmen azaltmıştır.

Her şeyden öte III. Haçlı Seferi'nin bir sonucu olarak Akdeniz havzasında yeni ekonomik dengeler ve yeni güç dengeleri kurulmuştur. İtalyan şehirleri olan Genova, Pisa ve Venedik'in Levant'taki ticarete olan etkileri ve pazarlara/piyasalara erişimdeki rolleri tartışılmaz bir boyut kazanmıştır. Daha sonraları için de ellerinde bulundukları güçlü savaş ve ticaret gemileriyle Akdeniz ekonomisini uzun süre domine etmişlerdir. Öte taraftan Eyyubiler, onların rekabetinden faydalanarak çeşitli imtiyazlarla sağladıkları anlaşmalar sayesinde Mısır limanlarının dünya ticaretindeki cazibesini korumuşlardır. Nitekim Eyyubiler söz konusu ticarî anlaşmalar ve ince diplomasi sayesinde hedefi oldukları IV. Haçlı Seferi'nin rotasını değiştirebilmişlerdir. Buna karşın doğudaki Haçlıların elinde kalan limanlar gözle görülür oranda ticari önemini kaybetmiştir. Netice olarak Hıristiyan dünyası açısından ekonomik ve siyasî denge Bizans'tan batıya kaydı. Bununla birlikte III. Haçlı Seferi'nin bir sonucu olarak kaybeden Bizans olmasına karşın kazançlı çıkan İtalya şehir devletleri olmuştur.

Ayrıca ilk iki Haçlı seferinde Müslümanlarla bir uzlaşma söz konusu olmamıştır. Ancak işgal, yağma, katliam veya hezimetle sonuçlanmışlardır. Yine de III. Haçlı Seferi her ne kadar bir anlaşmayla sonuçlandıysa da Kudüs'ün kaybını hazmedemeyen batı dünyası kısa süre sonra yeniden bir haçlı seferini başlatacaktır. Bu saldırılar da III. Haçlı Seferi tecrübesi üzerine bina edilecektir. Nitekim bundan sonraki seferlerin hemen hepsi kara yerine deniz rotasını tercih edecektir. Yine Mısır'ın stratejik konumu ve kaynakları bakımından III. Haçlı Seferi'nin kaderi üzerindeki etkisi de açıkça görülmüştür. Bu sebeple daha sonra düzenlenecek Haçlı seferlerinin hedefi ekseriyetle Mısır olacaktır.

Neticede iki taraf da bu mücadeleden tek taraflı ezici bir sonuç alamadığından çok mutlu ayrılmamıştır. İki taraftan da binlerce insan ölmüş ve muazzam servetler harcanmıştır. Sonrasında Müslümanlar kısmen kıyı bölgesinin önemli limanlarından mahrum kalmıştır. Selahaddin, Hıristiyanları, Suriye ve Filistin topraklarından tamamıyla söküp atamamıştır. Karşı tarafta ise kutsal topraklarda hala bir Frank devleti olmasına karşın asıl hedef olan Kudüs alınamamıştır. Söz konusu Frank devleti ise "*İkinci Krallık*" adı altında Akkâ'da sürekli bir savunma psikolojisi ve denge politikasıyla varlığını bir asır daha devam ettirebilecektir.

Sonuç olarak diğer 200 yıl boyunca Kudüs'ün yeniden fethi ve Haçlı Seferi dűşüncesi Batı medeniyeti için bir vazife kompleksi veya bir takıntı olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Bununla birlikte Ortaçađ tarihinin en büyük ve en merkezî olayını teşkil eden Haçlı Seferleri ve onun bıraktığı tecrübe bize göstermiştir ki; Batının öteden beri süregelen benmerkezci yaklaşımına göre kısmen kılıç gücüyle yayılan İslam yeterli hoşgörüye sahiptir. Ancak ikna yoluyla yayıldığına inanılan Hıristiyanlık ise vahşeti haklı gösterecek yeterli donanıma sahip olduğunu bu süreçte bizlere çok net göstermiştir.

BİBLİYOGRAFYA

A) Kaynak Eserler

Ambroise, *The Crusade of Richard Lion-Heart*, ing. trc. Merton Jerome Hubert ve John L. La Monte, Newyork 1941.

Anna Komnena, *Alexiad, Malazgirt Sonrası*, trk. trc. Bilge Umar, İstanbul 1996.

Bahaaddin İbn Şeddad, *en-Nevadir'üs-Sultaniyye ve el- Mahasin'ül-Yusufiyye*, thk. Cemaleddin Eş-Şeyyal, Kahire 1994.

Bahaaddin İbn Şeddad, *en-Nevadir'üs-Sultaniyye ve el- Mahasin'ül-Yusufiyye*, trk. trc. Ahmet Selim Bilge, *Selahaddin-i Eyyubi - Yusuf'un İyilikleri ve Sultan'ın Nadireleri*, Diyarbakır 2015.

Ebû Şame, *Kitabü'l-Ravzateyn fi Ahbari'l-Devleteyn: en-Nuriyye ve as-Salahiyye*, thk. İbrahim ez-Zeybak, Beyrut 1997.

el-Azimi, *Azimi Tarihi*, trk. trc. A. Sevim, *Azimi Tarihinde Selçuklular*, Ankara 2006

Ernoul, *Chronicles of D'Ernoul*, ing. trc. Peter W. Edbury, *The Conquest of Jerusalem and The Third Crusades*, Hampshire 1998.

Ernoul, *Chronique D' Ernoul, et de Bernard Le Trésorier*, Compiler Par De Mas Latrie, Paris 1871.

Fulcherius Carnotensis, *Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium* trk. trc. İlcan Bihter Barlas, *Kutsal Toprakları Kurtarmak: Kudüs Seferleri, 1095-1127*, İstanbul 2009.

Gesta Francorum et Aliorum Hierosolymitanorum, trk. trc. Engin Ayan, *Haçlılar ve Diğer Kudüs Hacılarının Tarihi (Anonim Haçlı Tarihi)*, İstanbul 2013.

Gregory Abu'l Farac, *Abu'l Farac Tarihi*, II, trk. trc. Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1987.

İbn-i Hallikan, *Vefayatü'l Ayan ve Enbaü Ebna-iz Zaman*, VII, thk. İhsan Abbas, Beyrut 1972.

İmâdeddin el-Kâtib el-İsfehani, *el-Feth el-Kussi fi el-Feth el-Kudsi*, thk. Darü'l Menâr, Kahire 2004.

İbnü'l-Kalanisi, *Şam Tarihine Zeyl*, trk. trc. Onur Özatağ, İstanbul 2015.

İbn Esir, *el-Kamil Fi't-Tarih*, X, XI, XII, trk. trc. Abdülkerim Özaydın, İstanbul 1987.

İbnü'l-Cevzi, *el-Muntazam Fi Tarihi'l Ümem'de Selçuklular*, trk. trc. Ali Sevim, Ankara 2014.”

- Kamâl Al – Dîn İbi Al – ‘Adîm, *Buğyat At – Talab fî Târîh Halab, Selçuklularla Aalakahı Haltercümeleri*, trk. trc. Ali Sevim, Ankara 2011.
- İbn Cübeyr, *er-Rihle*, trk. trc. İsmail Güler, *Endülüüs'ten Kutsal Topraklara*, İstanbul 2008.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, I, trk. trc. Süleyman Uludağ, İstanbul 2005.
- Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, trk. trc. Işın Demirkent, Ankara 2001.
- Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, ing. trc. Helen J. Nicholson, *Chronicle of the Third Crusade*, Brookfield 1997.
- Magnus of Reichersberg, *The Chronicle of Magnus of Reichersberg*, ing. trc. G. A. Loud, *The History of the Expedition of the Emperor Frederick and Related Text*, Burlington 2010, s. 149-169.
- Mikhail Psellos, *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, trk. trc. Işın Demirkent, Ankara 1991.
- Niketas Khoniates, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180-1195)*, trk. trc. Işın Demirkent, İstanbul 2006.
- Otto of St. Blasien, *The Chronicle of Otto of St Blasien* ing. trc. G. A. Loud, *The History of the Expedition of the Emperor Frederick and Related Text*, Burlington 2010, s. 173-193.
- Richard of Devizes, *Richard of Devizes Chronicle*, ing. trc. J. A. Giles, Cambridge, Ontario 2000.
- Süryani Mikhael, *Süryani Patrik Mikhael Vakayinamesi*, II, trk. trc. H. D. Anreasyan, TTK Kütüphanesi. Basılmamış Nüsha.
- Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vakayi-Namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, trk. trc. H.D. Andreasyan, Ankara 1987.
- Üsame İbn Munkız, *Kitâbu'l-İ'tibâr*, trk. trc. Yusuf Ziya Cömert, *İbretler Kitabı*, İstanbul 1992.
- The Crusade of Frederick Barbarossa*, ing. trc. G.A. Loud, *The History of the Expedition of the Emperor Frederick and Related Text*, Burlington 2010, s. 33-135.
- Tudela'lı Benjamin ve Ratisbon'lu Petachia, *Ortaçağda İki Yahudi Seyyahın İslam Dünyası Gözlemleri*, trk. trc. Nuh Aslantaş, İstanbul 2013.

B) Araştırma Eserler

Altan, Ebru, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, İstanbul 2003.

....., “Renaud De Châtillon: Antakya Prinkepsi (1153-1160), Mâverâ-i Ürdün Senyörü (1177-1187)”, *Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İstanbul 2013, s. 1-30.

....., “Haçlı Seferleri Sırasında (1096-1291) Anadolu”, *Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı: 47, İstanbul 2009, s. 1-30.

....., “Haçlı Ordularının Anadolu’da Geçtiği Yollar”, *Belleten*, LXV, Sayı: 243, s. 571-582.

Abdulkasım, Kasım, “Beytü’l-Makdis Bölgesinde Eyyubilerin Haçlılara Karşı Mücadelesi”, *USES: Uluslararası Selahaddin-i Eyyubi Sempozyumu*, Diyarbakır 1996, s. 73-82.

Altıkulaç, Tayyar, “Ebû Şâme el-Makdisi”, *DİA*, X., s. 233-235.

Arnold, Thomas Walker, *İslam’ın Tebliğ Tarihi*, trk. trc. Bekir Yıldırım ve Cenker İlhan Polat, İstanbul 2007.

Archer T. A. and Kingsford, Charles L., *The Crusades: The Story of The Latin Kingdom of Jerusalem*, Newyork 1894.

Asbridge, Thomas, *Haçlı Seferleri*, trk. trc. Ekin Duru, İstanbul 2014.

Avcı, Casim, “İbn Şeddâd, Bahaeddin” *DİA*, XX., 373-374.

Azzam, Abdurrahman, *Selahaddin Eyyubi*, trk. trc. Pınar Arpaçay, İstanbul 2015.

Baldwin, Marshall W., “The Decline and Fall of Jerusalem, 1174-1189”, *A History of the Crusades*, Volume: I, Londra 1969, s. 590-622.

Berry, Virginia G., “The Second Crusade”, *A History of the Crusades*, Volume: I, Londra 1969, s. 463-513.

Bitlisi, Şerefhan, *Şerefname Kürt Tarihi*, trk. trc. Abdullah Yeğin, I, İstanbul 2016.

Brand, Charles M., “The Byzantines and Saladin 1185-1192: Opponents of the Third Crusade”, *Speculum (Jurnal Of Mediaeval Studies)*, Chicago 1962, s. 167-181.

Braudel, Fernand, *Akdeniz: Tarih, Mekân, İnsanlar ve Miras*, trk. trc. Necati Erkurt, İstanbul 2015.

Blaum, Paul A. - Beaudin Saeedpour, Vera - Hafez, Fahmy - Humphreys, R. Stephen, *Selahaddin’in Mirası*, trk. trc. Serdar Şengül ve Bilal Öztunç, İstanbul 2011.

Cahen, Claude, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, trk. trc. Mustafa Daş, İstanbul 2013.

-, “İslam ve Haçlılar”, *Bellekten*, LI., trk. trc. İsmet Kayaoğlu, Ağustos 1987, sayı: 200, s. 1045-1051.
- Cameron Lyons, M.- Jakson, D.E.P., *Selahaddin, Kutsal Savaşın Politikaları*, trk. trc. Zehra Savan, İstanbul 2006.
- Cate, James Lea, “The Crusade of 1101”, *A History of the Crusades*, Volume: I, Londra 1969, s. 343-368.
- Evans, Mark L., “Battle of Arsuf: Climactic Clash of Cross and Crescent”, *Military History*, 2001, Vol. 18, Issue 3, pp: 35-40.
- Demirkent, Işın, *Haçlı Seferleri Tarihi*, İstanbul 2012.
-, *Haçlı Seferleri*, İstanbul 2013.
-, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, I. Cilt, Ankara 2013.
-, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, II. Cilt, Ankara 1994.
-, “Haçlılar”, *DİA*. XIV., s. 525-546.
-, “Haçlı Seferlerinin Mahiyeti ve Başlaması”, *Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri*, 26-27 Mayıs 1997, İstanbul Üniversitesi, Tarih Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998, s. 1-14.
-, “Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı*, Sayı: 35, (1994), s. 65-78.
-, “1101 Haçlı Seferleri”, *Prof. Dr. Fikret Işıltan’a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul 1995, s. 17-56.
-, “Hittîn Zaferi ve Kudüs’ün Müslümanlarca Fethinin Batıdaki Akisleri”, *Bellekten*, Ankara 1988, LII/205, s. 1547-1555.
-, “Kılıçaslan I”, *DİA*, XXV., s. 396-399.
- Devries, Kelly – Pavkovic, Michael F. – Jestice, Phyllis G. – Jörgensen, Christer - Dougberty, Martin J., *Dünya Savaş Tarihi: Haçlı Seferleri*, V, trk. trc. Emir Yener, İstanbul 2012.
- Duncalf, Frederic, “The Councils of Piacenza and Clermont”, *A History of the Crusades*, Volume: I, Londra 1969, s. 220-253.
- Durmuş, İsmail, “İbnü’l Esîr, Ziyâeddin”, *DİA*, XXI., s. 30-32.
- Garaudy, Roger, *Yobazlıklar*, trk. trc. Cemal Aydın, İstanbul 2017.
- Gibb, Sir Hamilton A. R., “The Career of Nur-ad-Din”, *A History of the Crusades*, Volume: I, Londra 1969, s. 513-528.

-, "The Rise of Saladin, 1169-1189", *A History of the Crusades*, Volume: I, Londra 1969, s. 563-590.
- Hillenbrand, Carole, *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, trk. trc. Nurettin Elhüseyni, İstanbul 2015.
- Hindley, Geoffrey, *Bir İslam Kahramanı: Selahaddin*, trk. trc. Süleyman Genç, İstanbul 2011.
- Hodgson, M. G. S., *İslam'ın Serüveni*, II, trk. trc. Metin Karabaşoğlu, İstanbul 1993.
- Holt, P. M., *Haçlılar Çağı*, trk. trc. Özden Arıkan, İstanbul 1999.
- Johnson, Edgar N., "The Crusades of Frederick Barbarossa and Henry VI", *A History of the Crusades*, Volume: II, Londra 1969, s. 87-123.
- Karaarslan, Nasuhi Ünal, "İbn Cübeyr", *DİA*, XIX., 400-402.
- Kevserani, Vecih, *Osmanlı ve Safevilerde Din-Devlet İlişkisi*, trk. trc. Muhlis Canyürek, İstanbul, 1992.
- Kök, Bahattin, "Nureddin Zengi, Mahmud", *DİA*, XXXIII., s. 259-262.
- Lane Poole, Stanley, *Selahaddin*, trk. trc. Nice Damar, İstanbul 2012.
- Maalouf, Âmin, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, trk. trc. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul 1998.
- Man, John, *Selahaddin Eyyubi*, trk. trc. Ekin Duru, İstanbul 2016.
- Mayer, Hans Eberhard, *The Crusades*, ing. trc. John Gillingham, Oxford 1972.
-, "Henry II of England and the Holy Land", *English Historical Review (EHR)*, Oxford 1982, s. 721-739.
- McNeill, William H., *Dünya Tarihi*, trk. trc. Alaeddin Şenel, Ankara 1994.
- Minorsky, Vladimir, *Studies in Caucasian History: Prehistory of Saladin*, Londra 1953.
- Nicolle, David, *Üçüncü Haçlı Seferi 1191*, trk. trc. L. Ece Sakar, İstanbul 2011.
- Nikholson, Helen, "Women on the Third Crusades", *Pergamon: Jurnal Of Mediaeval History-JMH*, Cardiff 1997, s. 335-349.
- Nomiku, H. A., *Haçlı Seferleri*, trk. trc. Kriton Dinçmen, İstanbul 1997.
- Oldenbourg, Zoe, *The Crusades*, ing. trc. Anne Carter, Newyork 1966.
- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, trk. trc. Fikret Işıltan, Ankara 2011.
- Özaydın, Abdülkerim, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (1105-1118)*, İstanbul 1990.
-, "İbnü'l İbri", *DİA*, XXI., 92-94.
-, "Kılıçaslan II", *DİA*, XXV., 399-403.

- Painter, Sidney, “The Third Crusade: Richard the Lionhearted and Philip Augustus”, *A History of the Crusades*, Volume: II, Londra 1969, s. 45-87.
- Plaggenborg, Stefan, *Tarihe Emretmek*, trk. trc. Hulki Demirel, İstanbul 2014.
- Riley-Smith, Jonathan, *Haçlılar Kimlerdi?*, trk. trc. Berna Kılınçer, İstanbul 2005.
- Richard, Jean, “An Account of the Battle of Hattin Referring to the Frankish Mercenaries in Oriental Moslem States”, *Speculum*, Cilt: 27, No: 2, Nisan 1952, s. 168-169.
-, *The Crusades (1071-1291)*, ing. trc. Jean Birrell, Cambridge 1999.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, trk. trc. Fikret Işıltan, Ankara 2008.
- Romalı Giles, *Filozofların Yanılgıları*, trk. trc. Özcan Akdağ, İstanbul 2016.
- Sevim, Ali, *Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*, İstanbul 1989.
-, “İbn Münkız”, *DİA*, XX., 221-222.
- Şahin, Seyhun, “Kıbrıs Adası’nda Haçlı Hâkimiyetinin Kuruluşu”, *Cappadocia Journal*, Ahlen/Germany 2016, Sayı: 7, s. 265-279.
- Şeşen, Ramazan, “Eyyûbîler”, *DİA*, XII., s. 20-31.
-, “Selahaddin-i Eyyubi”, *DİA*, XXVI., s. 37-340.
-, “Hittîn”, *DİA*, XVIII., s. 165-167.
-, “Hittîn’de Selâhaddîn’in Ordusu”, *Belleten*, LIV., Nisan 1990, Sayı: 209, s. 427-433.
-, “İmadüddin el-İsfahani”, *DİA*, XXII., s. 174-176.
-, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998.
-, *Kudüs Fatihî Selahaddin Eyyubi*, İstanbul 2015.
- Tomakin, Ahmet Yasin, “Ortaçağ İslâm Dünyasında Süryani Tarih Yazıcılığı”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2017/3*, VIII., sayı: 18, s. 244-245.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2014.
- Ünal Karaarslan, Nasuhi, “İbn Cübeyr”, *DİA*, XIX., s. 400-402.
- Usta, Aydın, “Ortaçağda Kadın” *Haçlı Seferlerinde Kadın*, İstanbul 2011, s. 297-333.
-, *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, İstanbul 2015.
-, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, İstanbul 2016.
-, *Haçlı Hikâyeleri*, İstanbul 2017.
- Vasiliev, A. A., *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, trk. trc. Arif Müfid Mansel, Ankara 1943.
- Yewdale, Ralph Bailey, *Bohemond I. Prince of Antioch*, Princeton 1924.

W. Day, Gerald, "The Impact of the Third Crusade upon Trade with the Levant." *The International History Review(TIHR)*, Burlington 1981, s. 159-168.

Wieruszowski, Helene, "The Norman Kingdom of Sicily and the Crusades", *A History of the Crusades*, Volume: II, Londra 1969, s. 3-45.

